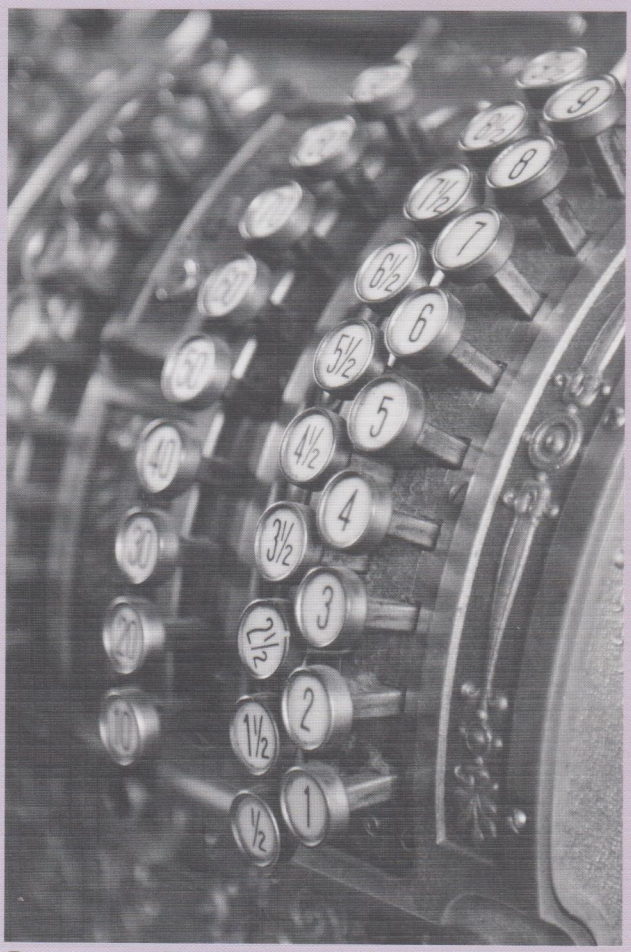
Éric Toussaint

Borç Sistemi

Devlet Borçlarının ve Reddedilmelerinin Bir Tarihi

Fransızcadan Çeviren: Osman S. Binatlı

AYRINTI

TARİH

ÉRIC TOUSSAINT

1954'te Namur'da doğan Éric Toussaint, Belçikalı bir tarihçi, Üçüncü Dünya Borçlarının İptali Komitesi (CADTM) olarak bilinen, Gayri Meşru Borçların Kaldırılması Komitesi'nin uluslararası ağının sözcüsüdür.

Liège Üniversitesi'nden (ULg) ve Paris VIII Üniversitesi'nden siyaset bilimi alanında doktora derecesine sahiptir. Aynı zamanda ATTAC Fransa'nın bilimsel konseyinin bir üyesi olan Eric Toussaint 2001 yılında Dünya Sosyal Forumu'nun uluslararası konseyinin kuruluşuna katıldı.

Ayrıntı: 1615
Tarih Dizisi: 34

Borç Sistemi
Devlet Borçlarının ve Reddedilmelerinin Bir Tarihi
Éric Toussaint

Kitabın Özgün Adı
Le Système Dette
Histoire des dettes souveraines et de leur répudiation

Çeviren
Osman S. Binatlı

Yayıma Hazırlayan
Masis Kürkçügil

Son Okuma
Emre Tansu Keten

© Les Liens qui Libèrent, 2017
"This edition is published by arrangement with Les Liens qui Libèrent, in conjunction with its duly appointed agents Books And More #BAM, Paris, France and AnatoliaLit Agency, Istanbul, Turkey. All rights reserved."

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Anatolialit aracılığıyla alınmıştır.

Kapak Tasarım
İnci Batuk

Kapak Düzeni
Gökçe Alper

Dizgi
Esin Tapan Yetiş

Baskı ve Cilt
Ali Laçin - Barış Matbaa-Mücellit
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No. 286
Topkapı/Zeytinburnu - İstanbul - Tel. 0212 567 11 00
Sertifika No: 46277

Birinci Basım *2022*

ISBN 978-605-314-605-6
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hocapaşa Mah. Dervişler Sok. Dirikoçlar İş Hanı
No: 1 Kat: 5 Sirkeci – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiyayinevi facebook.com/ayrintiyayinevi instagram.com/ayrintiyayinlari

Borç Sistemi

Devlet Borçlarının ve Reddedilmelerinin Bir Tarihi

Éric Toussaint

AYRINTI

İçindekiler

Teşekkür 6
Önsöz 7

1. Bölüm: Güney, Kuzey'in Krizlerinin ve
Kendi Boyunduruk Altına Alınışının Bedelini Nasıl Ödedi 9
2. Bölüm: Borç ve Serbest Ticaret Bağımsız Latin Amerika'yı
Nasıl Tabi Kıldı 19
3. Bölüm: Meksika On Dokuzuncu Yüzyılda Borcun
Reddedilebileceğini Kanıtladı 33
4. Bölüm: Bağımsızlığını Yeni Kazanmış Yunanistan'ın Ensesinde
Tiksindirici Bir Borç Vardı 56
5. Bölüm: Yunanistan'ın Tahakküm Altına Alınmasının Borç
Aracılığıyla Sürdürülmesi 69
6. Bölüm: Mısır'ın Sömürgeci Fethinin Aracı Olarak Borç 84
7. Bölüm: Borç: Fransa'nın Tunus'u Kendi Mülkü Haline Getirmesine
İmkân Veren Silah 92
8. Bölüm: Alexandre Nahum Sack ve Devlet Borçları 111
9. Bölüm: Sack'a Göre ve CADTM'ye Göre Tiksindirici Borç 124
10. Bölüm: 1830-1930 Arasında Borç Retleri 134
11. Bölüm: Meksika'nın Alacaklılarına Karşı Zaferi (1914-1942) 150
12. Bölüm: Borçların Sovyetler Tarafından Reddedilmesi 163

Sonuç 201
Kronoloji 202
Kaynakça 209
Dizin 219

Teşekkür

Bu kitabı yazarken yaklaşık yirmi kişinin paha biçilmez yardımını aldım. Nathan Legrand, Claude Quémar ve Pierre Gottiniaux gerek araştırma gerek de yazma safhasındaki sorularımı bıkıp usanmadan yanıtladılar. Elyazmasını gelişiminin çeşitli aşamalarında düzenli olarak tekrar tekrar okudular. Her bölüme katkıda bulundular ki onların katkıları olmasaydı kitap şu andaki halinde olmazdı. Daniel Munevar da belgelerin araştırılmasında bana yardımcı oldu. Meksika'ya ayrılan bölümlerin yazılması üç Meksikalı araştırmacının, Victor Isidro, Alejandro Manriquez ile Silvia Elena Meza'nın işbirliği sayesinde kolaylaştı. Ayrıca, Colegio de Mexico'dan Profesör Carlos Marical'in bana gönderdiği malzeme de son derece yararlı oldu. Yunanistan üzerine iki bölüm, Thanos Contargyris, Olivier Delorme, Romaric Godin, Nikos Pantelakis, Yannis Thanassekos ile Dimitra Tsami'nin yorumlarına çok şey borçludur. Mısır üzerine bölümde Mokhtar Ben Afsa, Fathi Chamki, Omar Azıki, Alain Gresh, Guy Massiah ile Dominique Vidal'in önerilerini dikkate aldım. Tunus üzerine bölüm Fathi Chamki ile Mokhtar Ben Afsa'nın yorumları sayesinde muazzam zenginleşti. Alexander Sack ile onun tiksindirici borç doktrinini ele alan bölüm İlias Bantekas, Benjamin Lemoine, Emilie Paumard, Birigitte Ponet, Anouk Renayd ile Renaud Vivien tarafından gözden geçirildi. Son aşama boyunca, geçen on beş yılda birlikte yedi kitap yazmış olduğum Patrick Saurin ile Damien Millet elyazmasının tamamını yeniden okuyarak düzeltmeler önerdiler. Snake Arbusto, Vicki Briault Manus, Mike Krolikowski, Nathan Legrand, Christine Pagnoulle ile Suchandra de Sarkar kitabı İngilizceye çevirmek ve gözden geçirerek son düzeltmeleri yapmak için on iki aylık yoğun bir çaba harcadılar.

Önsöz
Patrick Saurin

Eric Toussaint sadece teorik araştırma çalışmaları nedeniyle değil, aynı zamanda (özellikle Ekvator'da ve Yunanistan'da) sahadaki çalışmalara katılımı sayesinde kamu borçları sorunlarında keskin ve kapsamlı bilgi birikimine sahiptir. Toussaint'in 19. yüzyıldan 21. yüzyıla dünya tarihi boyunca bizi çıkardığı gezintide, bu özenle belgelenmiş incelemenin, tarihsel olayların iktidardakiler tarafından –suçları bu sayfalarda teşhir edilen aynı insanlar tarafından– geliştirilen ana akım söylemle çelişen bir versiyonunu verdiğini fark ediyoruz.

Yazar kamu borçlarının izini sabırla sürerken, ulusların olaylarla dolu tarihine, aralarındaki karmaşık ilişkilere ve hepsinden önemlisi bunların altında yatan mantığa yeni bir ışık tutuyor. Kuzey-Güney ilişkileri kapitalist sistemle, onun gelişmek, yayılmak ve tahakküm altına almaktaki kararlılığıyla tözdeş (*consubstantial*) bir süreci örneklendiriyor. Kamu borçları kapitalizmin yapısında son derece önemli bir dişlidir. Bir boyun eğdirme ve tahakküm altına alma aracı olarak borç sistemi adeta kapitalizmin iktisadi mimarisidir. Örnekler çok sayıdadır: Tunus, Mısır, Portekiz, Küba, Kosta Rika, Meksika, Rusya ve (geçmişteki ve günümüzdeki) Yunanistan yazarın analizini örneklendirmekte ve desteklemektedir. Kendi türünde bir model olan bir kaynak eleştirisine dayanan kapsamlı bir şekilde belgelenmiş bir yaklaşımla, temeli Alexander Nahum Sack tarafından atılmış olan tiksindirici borç doktrininin ayrıntılı ve etkileyici bir analizini gözler önüne seriyor. Bu da Éric Toussaint'e, tiksindirici borç kavramını daha iyi tanımlamada, Gayri Meşru Borcun İptali Komitesi'nin (CADTM) temel rolünü hatırlatma fırsatını verir. Bir bölümden bir sonrakine, tarihte az bilinen, şaşırtıcı oldukları kadar gerçek olan anlarla karşılaşıyoruz. Tarihsel aktörlerle buluşuyoruz: Toussaint, Emiliano Zapata ile Pancho Villa 4 Aralık 1914'te Mexico City'de buluştuklarında aralarında geçen konuşmaya kulak misafiri olmamıza izin veriyor. Bizi, 16 Nisan 1922'de, Cenova Görüşmeleri sırasında Rus heyetinin ayrı bir anlaşmayı üzerlerinde pijamalarıyla müzakere etmek üzere Alman heyeti üyelerini sabaha karşı saat 1'de uyandırdıklarında, zamanın Alman Dışişleri Bakanı Walter Rathenau'nun otel odasına götürüyor. Aynı gün imzalanan bu anlaşma Rapallo Antlaşması olarak bilinir. Arşiv belgeleri, heyetler arasındaki toplantıların resmi raporları, basında çıkan makaleler, yazar tarafından bu davaları, yalnızca ortodoksluğun yanıltıcı anlatılarını

sorgulamak için değil, aynı zamanda gerçekten ne olduğunun yeni ve özenle belgelenmiş bir versiyonunu önermek üzere açmak için kullanılan birinci el malzemeler arasında yer alıyor.

Bütün bu öğeler, anlatı boyutlarının ötesinde, borç sistemi olarak adlandırılmış olan düzenin işlevinin ve özelliklerinin çarpıcı bir şekilde aslına uygun bir resmini çiziyor. Kamu borçları, devletler arasındaki, kapitalist finans ile halklar arasındaki, toplumsal sınıflar arasındaki gerçek ilişkileri yansıtan bir prizma görevi görürken, yazar çalışmasının sonunda haklı olarak şuna işaret ediyor:

> Gayrimeşru borçların reddi yetmez. Reddin topluma gerçekten yararlı olması için, bu reddin ülkenin farklı baskı ve sömürü biçimlerinden arınmış bir topluma doğru evrilmesine imkân verecek bağlamlı bir siyasi, iktisadi, kültürel ve toplumsal önlemler kümesinin bir parçası olması gerekir.

Tiksindirici, gayrimeşru, yasa dışı ve sürdürülemez borçlardan kurtulma mücadelesi kapitalizmin bizatihi özünü oluşturan çeşitli tahakküm biçimlerine karşı zorunlu kavgamızın ayrılmaz bir parçası olmalıdır. Eric Toussaint'in çalışması bu gündelik mücadeleye temel bir katkıdır.

1. Bölüm
Güney, Kuzey'in Krizlerinin ve Kendi Boyunduruk Altına Alınışının Bedelini Nasıl Ödedi

Çevre ülkelerdeki borç krizleri ile merkez kapitalist ülkelerin krizleri, devletleri alacaklılarının iradesine boyun eğdirmenin ortak araçlarıdır. Aşağıda okuyacaklarınız çevre ülkelerde on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda meydana gelen borç krizlerine tarihsel bir bakıştır. Latin Amerika'dan Çin'e, Yunanistan'a, Tunus'a, Mısır'a ve Osmanlı İmparatorluğu'na, küresel Kuzey'in hâkim sınıfları borcu servet biriktirmenin bir aracı ve borçlu ülkeler üzerinde bir tahakküm silahı olarak kullanmışlardır.

Bir Tahakküm ve Tabi Kılma Aracı Olarak Dış Borç

Dış borç aracılığıyla tahakküm, on dokuzuncu yüzyıl boyunca başlıca kapitalist güçlerin emperyalist politikalarının önemli bir parçası olmuştu; yeni biçimlerde yirmi birinci yüzyılda da bela olmaya devam etmektedir. 1820-1830 arasındaki dönemde doğum halinde bir ulus olarak Yunanistan alacaklı güçlerin (özellikle Britanya ile Fransa'nın) emirlerine boyun eğmişti. Haiti Fransız Devrimi sırasında Fransa'dan kurtulup, 1804'te bağımsızlığını ilan etmiş olsa da borç bu ülkeyi 1825'te yeniden Fransa'nın kölesi haline getirmişti.[1] Fransa Borçlu Tunus'u 1881'de istila etmiş ve onu himayesi altında bir ülke haline getirmişti. Büyük Britanya da 1882'de Mısır'ı aynı akıbete sürüklemişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1881'den itibaren alacaklılarına (Büyük Britanya, Fransa, Almanya, İtalya ve diğerleri) doğrudan tabi olması, dağılma sürecini hızlandırmıştı.[2] On dokuzuncu yüzyılda alacaklılar Çin'i toprak imtiyazları vermeye ve pazarını bütünüyle açmaya zorlamışlardı. Ekim Devrimi 1918'de borcun tek taraflı reddine yol açmamış olsaydı, ağır bir borç yükü altında olan Çarlık Rusya'sı da alacaklı güçlerin avı haline gelmiş olabilirdi.

1. Bkz. Perchellet, Haiti. Fransız imparatorunun 1825 tarihli Fermanının 2. Maddesine göre: "Santa Domingo'nun Fransız kesiminin mevcut sakinleri Fransız Mevduat ve Teminat Fonuna (Caisse des Dépôts et Consignations) ilk taksiti 1 Aralık 1825'te ödenmek üzere, yıllık beş eşit taksitte 150 milyon frank ödeyecektir. Bu meblağ ile eski yerleşimcilerin tazminat taleplerinin karşılanması amaçlanmaktadır." Bu tutar birkaç yıl sonra 90 milyon Fransız Frangına indirilmişti.
2. Bkz. Louise Abellard, "L'Empire Ottoman face à une 'troïka' franco-anglo-allemande: retour sur une relation de dépendance par l'endettement" [Osmanlı İmparatorluğu ve Fransız-Britanya-Alman "troykası": Bir Borç Yoluyla Bağımlılık İlişkisini Yeniden Gözden Geçirmek], CADTM, http://cadtm.org/L-Empire-Ottoman-face-a-une-troika

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında bazı çevre güçleri[3] –Osmanlı İmparatorluğu, Mısır, Rus İmparatorluğu, Çin ve Japonya– emperyalist kapitalist güç haline gelme potansiyeline sahipti. Bunu yalnızca Japonya başardı.[4] Aslında Japonya, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında uluslararası bir güç haline gelme yolundaki dikkate değer iktisadi kalkınması için dış borca hemen hiç başvurmamıştı ve Meiji döneminde (1868'de yürürlüğe konan) reformların ardından önemli bir özerk kapitalist gelişme yaşamıştı. O zaman yaygın olan en ileri Batılı üretim tekniklerini ithal etmiş, yabancı çıkarların ülke içine finansal akınlar yapmasına engel olmuş, dış kredileri geri çevirmiş ve yerli sermayenin hareketi önündeki iç engelleri ortadan kaldırmıştı. On dokuzuncu yüzyılın sonunda Japonya statüsünü yüzyıllar süren kendine yeterlikten, gürbüz bir emperyalist güce dönüştürmüştü. Dış borcun yokluğu Japonya'nın güçlü bir kapitalist gelişme ve saldırgan bir dış politika yoluyla büyük bir emperyalist güç haline gelmesinin tek sebebi değildi. Burada sıralanamayacak kadar çok sayıda başka etken de aynı ölçüde öneme sahip olmuştu. Ancak, dış borcun olmaması açıkça temel bir rol oynamıştı.[5]

Tersine, Çin 1830'lara kadar etkileyici gelişmesiyle önde gelen bir ekonomik güç haline gelmek için öne çıkmışken,[6] dış borca başvurması Avrupalı güçlerin ve ABD'nin onu giderek marjinalleştirmesine ve denetim altına almasına imkân vermişti. Bir kez daha, Çin'e serbest ticareti dayatmak ve ülkeyi afyon ithal etmeye zorlamak için Britanya ile Fransa tarafından başlatılan savaşlar gibi başka etkenler de işin içine girmişti. Bununla birlikte, dış borç ve onun zararlı sonuçları yine de büyük bir rol oynamıştı. Gerçekte, Çin dış yükümlülüklerini geri ödeyebilmek için yabancı güçlere toprak ve liman imtiyazları vermek zorunda kalmıştı. Rosa Luxemburg, Batılı kapitalist güçlerin Çin'i tahakküm altına almak için kullandığı yöntemlerden birinin "kamu borcu sistemi, Çin'in Avrupa kredilerini kullanmasını gerektiren... ağır savaş katkıları" olduğunu yazar. Ki bu krediler "devlet maliyesi üzerinde Avrupa denetimi ve savunma tahkimatının işgali ile sonuçlanmış; serbest limanların açılması zorunlu kılınmış, Avrupalı kapitalistlere demiryolu imtiyazları koparılmıştı."[7] Rosa Luxemburg'tan neredeyse bir yüzyıl sonra Joseph Stiglitz meseleyi *Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı* başlıklı kitabında yeniden ele almıştı.[8]

---

3. Başlıca Avrupalı kapitalist güçlere (Büyük Britanya, Fransa, Almanya, Hollanda, İtalya, Belçika) ve ABD'ye kıyasla çevre.
4. Jacques Adda bu konuya dikkat çeken yazarlardan biridir. Bkz. Adda, *La mondialisation de l'économie*, 57-58.
5. Dış borcun geri çevrilmesi dışındaki etkenler hakkında daha fazla bilgi edinmek için Japonya'nın feodalizmden kapitalizme geçişi üzerine P. Anderson'un yazdıklarına bakınız: Perry Anderson, *Lineages of the Absolutist State*
6. Çin'in başlıca kapitalist güçlerden biri haline gelme yarışına ket vuran etkenleri vurgulamaya düşkün olan Kenneth Pomeranz dış borca önem vermez. Aslında Pomeranz'ın çalışması 1830-1840 dönemi öncesine odaklanır. Analizi yine de çok zengin ve ilham vericidir. Bkz. Pomeranz, *The Great Divergence*.
7. Luxemburg, *The Accumulation of Capital*, https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1913/accumulation-capital/ch28.htm. [*Sermaye Birikimi*, Çev. Tayfun Ertan, Belge Yayınları, 2004.]
8. Stiglitz, *Globalization and Its Discontents*. [*Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, Çev. Deniz Vural, Arzu Taşçıoğlu, Plan B, 2003.]

Latin Amerika Ülkeleri Bağımsızlıklarını Kazanır Kazanmaz Borca Girdiler

Latin Amerika ülkelerinin hükümetleri, bağımsızlık savaşlarından çıktıktan sonra 1820'lerden itibaren dizginsiz bir borçlanmaya giriştiler. Avrupalı bankerler hevesle bu yeni devletlere ödünç para verme ve büyük kârlar elde etme fırsatlarını kollamaktaydılar. Bu krediler başlangıçta bağımsızlığı güvence altına almayı ve sağlamlaştırmayı amaçlayan savaş çabasını desteklemekteydi. Dış borç 1820'ler boyunca hükümetler tarafından Londra'daki simsarlar ve bankerler aracılığıyla ihraç edilen dış borç senetleri (tahviller) biçimindeydi. 1830'lardan itibaren yüksek getirilerin cazibesi, Londra Borsasının çok etkin rakipleri haline gelmiş olan Fransız bankerlerini de kendisine çekti. İzleyen on yıllarda başka finans merkezleri –Frankfurt, Berlin, Anvers, Amsterdam, Milano, Viyana ve diğerleri– de cümbüşe katıldılar. Ödemelerin herhangi bir şekilde askıya alınması yalnızca tahvil hamillerini etkilediğinden bankerlerin riski sınırlıydı. Bankerler devletlere doğrudan ödünç para vermiş olsaydı, durum farklı olacaktı.[9] Nitekim, bankerler daha sonra satmaya çalışmak üzere tahvilleri kendileri edindiklerinde, ödeme askıya alındığı zaman zorluklarla karşılaştılar. Dahası, bankerler hamiline tahvil piyasasını serbestçe yönlendirip muazzam kârlar elde ettiler.

Kural olarak tahviller nominal değerlerinin altında bir fiyattan satılmaktaydı[10]. Üstelik tahvil ihraç eden bankerler genellikle bir komisyonu da ceplerine indiriyordu. Nominal değeri 100 sterlin olan tahvil ihraç ederek fon ödünç almaya çalışan bir ülke hayal edelim. Bu tahviller muhtemelen nominal değerlerinin altında, mesela 80 sterline satılacaktır. Tahvilleri ihraç eden banka bir komisyonu düşmüş, mesela 15 sterlin almış olsun. Böylece, nominal değeri 100 sterlin olan bir tahvil ihraç etmiş olan bir borçlu ülkenin eline aslında 65 sterlin geçmiştir. Gelgelelim tahvil hamiline ödenecek faiz nominal değer üzerinden hesaplanacaktır. Bu da eğer faiz oranı yüzde 6,5'se, borçlu ülkenin tahvil hamiline her yıl 6,5 sterlinlik kupon ödemesi yapacağı anlamına gelir. Hamil açısından bu kârlı bir alışveriştir zira sadece 80 sterlin ödemiş olduğundan gerçek getiri aslında yüzde 7,5'tir. Banka komisyonundan sonra yalnızca 65 sterlin almış olan borçlu ülke açısından bu uygulama kısa zamanda sürdürülemez hale gelir.

Dış borca başvurma, özellikle bu krediler alacaklıları muazzam ölçüde kayırdığından ilgili ülkeler açısından arzu edilenin tam tersi amaca hizmet eder hale gelmişti. Ödemeler sık sık askıya alınıyor ve alacaklı ülkeler geri ödemeyi dayatmak için tekrar tekrar askeri müdahaleye başvuruyorlardı. Borç yeniden yapılandırmalarının hepsi, borçlu ülkeleri bir borç, bağımlılık ve iktisatçı Andre

9. Bankalar 1960-1970'lerde doğrudan kredi verdiklerinde olan da buydu. 1982'de, gelişmekte olan dünyada bir borç krizi patlak verdiğinde kredi sözleşmelerini dikkate almadılar. Bunu yaparken, on dokuzuncu yüzyıl boyunca, 1930'lara kadar yaygın uygulama olan borcun menkul değerleştirilmesine dönmelerine izin veren emperyalist devletlerin ve Dünya Bankası/IMF tandeminin yardımını aldılar.

10. Nominal değer finansal varlığın üzerinde belirtilmiş olan değerdir. Örneğin, 100 dolarlık bir Meksika bonosunun nominal değeri, bu bono ikincil piyasada 20 dolara satın alınmış olsa da 100 dolardır.

Gunder Frank'ın deyişiyle "azgelişmişliğin gelişmesi" kısır döngüsüne iten alacaklıların ve onların arkasındaki büyük güçlerin çıkarlarına hizmet ediyordu.[11]

Borç, borçlu ülkeleri baskı altına almak ve tabi kılmak için bir silah olarak kullanılmıştır. Rosa Luxemburg 1913'te şöyle yazmaktaydı: Borçlar "yine de eski kapitalist devletlerin nüfuzlarını sürdürmesini, genç kapitalist devletler üzerinde mali denetim uygulamalarını, gümrükleri, dış ve ticari politikaları üzerinde baskı uygulamalarını sağlayan en emin bağlardır."[12]

Meksika alacaklılarına karşı, ilki 1867'de Benito Juárez'in Başkanlığı döneminde olmak üzere iki zafer kazandığı için bayağı şanslıydı. İkinci zafer 1910'da başlayan Meksika Devrimi'nin ardından gelmişti; 1914 itibarıyla ödemeler askıya alınmış, borcun çoğu 1942'de iptal edilmişti. Brezilya da alacaklılarını, tıpkı 2007-2009 arasında Ekvator'un yapmış olduğu gibi, 1931-1943 arasında başarıyla geri püskürtmüştü. Ayrıca Küba'nın 1985'ten beri Paris Kulübüne direnişini de unutmamalıyız.[13] Latin Amerika'da yeni bir borç krizinin ufukta belirdiği bu dönemde geçen iki yüzyılın derslerini öğrenmek elzemdir. Aksi takdirde feci bir geçmişi yeniden yaşamaya mahkûm oluruz.

On Dokuzuncu Yüzyıldan Yirminci Yüzyıla Latin Amerika'nın Dış Borç Krizleri

Latin Amerika ülkeleri 1820'lerde bağımsızlıklarını kazanmalarından bu yana dört borç krizi yaşadı. Londra'da Aralık 1825'te başlayan ilk büyük uluslararası kapitalist krizden kaynaklanan ilk kriz 1826'da başladı ve 1850'ye kadar sürdü. İkincisi 1876'da patlak verdi ve yirminci yüzyıl başında sona erdi.[14] Üçüncüsü 1929 ABD krizinin ardından 1931'de başladı, 1940'ların sonuna kadar devam etti. ABD Merkez Bankası FED'in kritik faiz kararlarının yanı sıra hammadde fiyatlarındaki büyük düşüşten kaynaklanan dördüncü kriz 1982'de patladı. Bu kriz, yükselen hammadde fiyatları sayesinde döviz gelirleri hatırı sayılır bir artış gösterdiğinde,.2003-2004'te sona erdi. Latin Amerika ülkeleri ayrıca, küresel Kuzey ülkelerinde 2008-2009 bankacılık krizi baş gösterdiğinde FED, Avrupa Merkez Bankası ve Bank of England tarafından sert bir biçimde düşürülen uluslararası faiz oranlarından da faydalandılar.

Hammadde fiyatlarında 2013-2014'te meydana gelen sert düşüşten bu yana ve bunun yanı sıra artık Çin'in de dahil olduğu büyük emperyalist ekonomilerin tepki verme tarzlarına bakarak (FED'in faiz oranlarını artırma ihtimalinin

---

11. Frank, "The Development of Underdevelopment."
12. Luxemburg, **a.g.e.**
13. Paris Kulübü yirmi bir alacaklı ülkeden oluşan gayriresmi bir gruptur. Kulüp 1946'dan bu yana, geri ödeme güçlüğü çeken ülkelerin iki taraflı (devletten devlet) kamu borçlarını –alacaklılar lehine– yeniden müzakere etme görevini üstlenmiştir.
14. Venezuela'nın borcunu geri ödemeyi reddetmesi en sonunda Kuzey Amerika, Almanya, Britanya ve Fransa emperyalist güçleriyle büyük bir çatışmayla sonuçlanmıştı. 1902'de Fransa Caracas limanını abluka altına almak ve Venezuela'yı gambot diplomasisiyle borcunu ödemeye devam etmeye ikna etmek amacıyla birleşik bir askeri filo göndermişti. Venezuela geri ödemeyi 1943'e kadar tamamlamamıştı.

artması ve spekülatif köpüğün şişmesi sermayenin ABD'ye, Avrupa'ya ve muhtemelen Çin'e geri dönmesine sebep olmaktadır) beşinci bir kriz için elverişli koşullar oluşmaya başlamıştır. Porto Riko krizle şimdiden doğrudan karşı karşıyadır ki bu da başa geleceklerin habercisidir.[15] Ancak yeni bir kriz patlak verecek olursa, Venezuela ile Arjantin özellikle şu anda artık Latin Amerika'da önemli bir oyuncu haline gelmiş olan Çin'den ödünç para almaları nedeniyle yangını daha da körükleyebileceklerdir.

Bu krizlerin ne zaman ve nasıl patlak verecekleri küresel ekonomiye, özellikle de en fazla sanayileşmiş ekonomilere yakından bağlıdır. Her borç krizinin öncesinde merkez ekonomilerde, artık sermayenin bir bölümünün çevre ekonomilerde yeniden çevrime sokulduğu bir patlama (boom) yaşanmıştır. Bir krizin (borcun sert biçimde arttığı) her hazırlık evresi, en fazla sanayileşmiş ülkelerde uzun genişlemeci dönemin sonuna tekabül eder. Bu, cari krizde böyle olmamıştır çünkü bu kez yalnızca Çin ile diğer BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) ülkeleri uzun bir genişlemeci dönem yaşamışlardır. Borçlu çevre ülkelerde krizlere genellikle dış etkenler sebep olur –örneğin, büyük sanayileşmiş ekonomileri vuran bir durgunluk ya da finansal çöküş veya o dönemin başlıca güçlerinin merkez bankalarının uyguladığı faiz oranlarında bir politika değişikliği.

Yukarıdaki gözlemler iktisadi-tarihsel düşünce okulları tarafından üretilen[16] ve ana akım medya ile hükümetler tarafından yayılan hâkim anlatıyı yalanlamaktadır. Bu anlatıya göre, Londra'da Aralık 1825'te patlayan ve diğer kapitalist güçlere yayılan kriz Latin Amerika ülkelerinin aşırı borçluluğundan, 1870 krizi Latin Amerika, Mısır ile Osmanlı İmparatorluğu'nun borçluluğundan, başlıca Britanya bankalarından birinin neredeyse iflasına yol açan 1890'daki kriz Arjantin'in aşırı borçluluğundan, 2010 krizi ise Yunanistan'ın ve daha genel olarak "PIGS" ülkelerinin (Portekiz, İtalya, Yunanistan, İspanya) aşırı borçluluğundan kaynaklanmıştır. Bu anlatı doğru değildir.

Borç Krizleri ve Uluslararası Kapitalist Ekonominin Uzun Dalgaları

Bu dört krizin patlak vermesi ile kapitalizmin uzun dalgaları iç içe geçmiştir. On dokuzuncu yüzyılın başından beri birçok yazar bu dalgaları çözümlemiştir. Bunlardan biri, analizi, tamamlanmamış olsa da[17] siyasi etkenlerin uzun dalgaların gelişimi ve sonucu üzerindeki etkisinin anlaşılmasına büyük katkıda bulunmuş olan Ernest Mandel'dir. Mandel, on sekizinci yüzyıl sonundan yirminci yüzyıl başına kadar uzun dalgalar (ki her uzun dalga bir hızlanmış büyüme uzun

15. Bkz. Pierre Gottiniaux, "Puerto Rico: The Audit Now in Progress Has Already Revealed That the Debt Is Largely Illegal," CADTM, www.cadtm.org/Puerto-Rico-The-audit-now-in
16. Hem özellikle Sismondi ile Tugan Baranovski'nin on dokuzuncu yüzyılda yazdıklarına, hem de o dönemdeki yazılı basının başlıklarıyla Avrupa hükümetlerinin demeçlerine bakılabilir.
17. Mandel, *Long Waves of Capitalist Development: A Marxist Interpretation*. [*Kapitalist Gelişmenin Uzun Dalgaları*, Çev. Doğan Işık, Yazın Yayıncılık, İkinci Baskı, Mayıs 1991.]

evresiyle bir yavaş büyüme evresinden oluşmaktadır) için aşağıdaki kronolojiyi önermiştir[18] (ayrıca bu bölümün sonundaki kutuya bakınız).

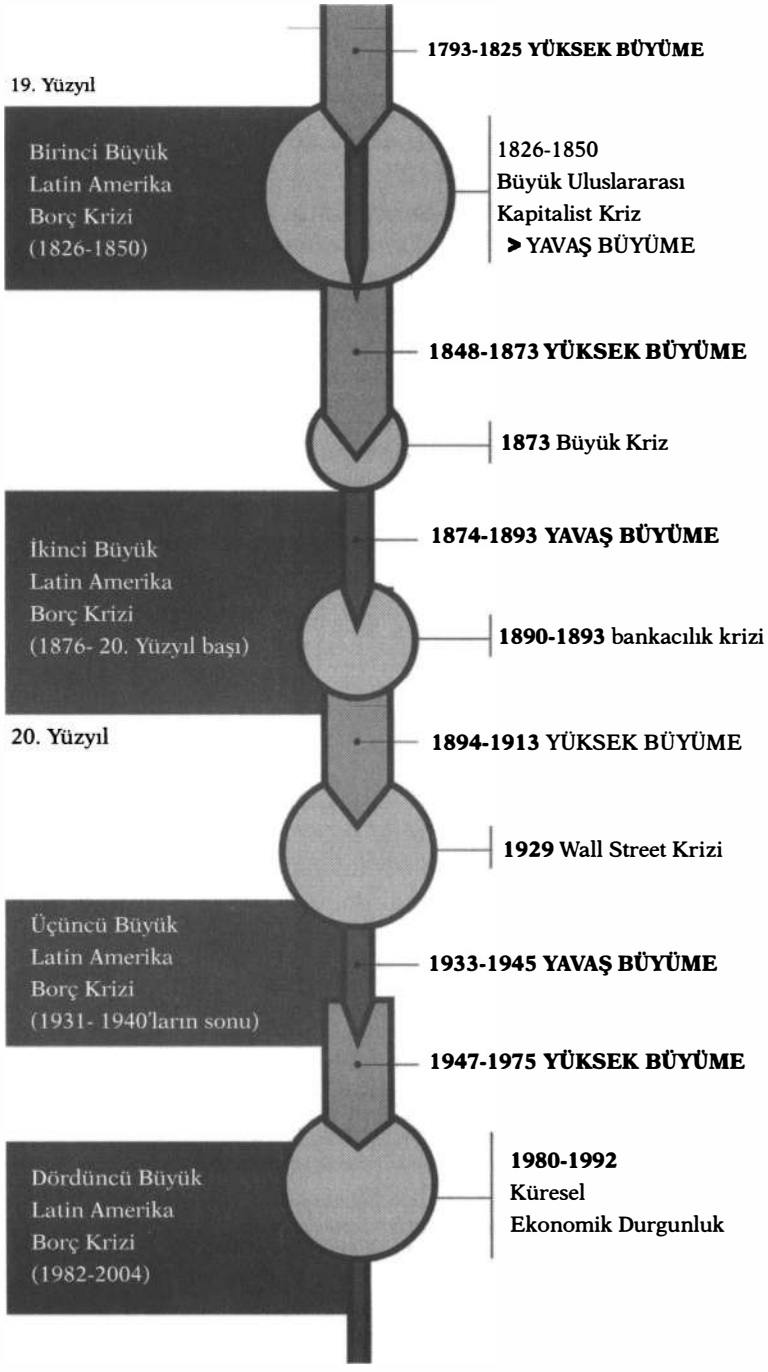
1793-1825: 1825'te büyük bir krizle son bulan bir hızlanmış büyüme dönemi
1826-1847: 1846-1847'de büyük bir krizle biten bir yavaş büyüme dönemi
1848-1873: 1873'te büyük bir krizle sona eren bir hızlanmış büyüme dönemi
1874-1893: 1890-1893 arasında büyük bir bankacılık kriziyle sonuçlanan bir yavaş büyüme dönemi
1894-1913: Ardından Birinci Dünya Savaşı'nın geldiği bir hızlanmış büyüme dönemi.

Her iki tür genişlemenin evreleri de kendi içlerinde, yedi ila on yıl arasında değişen, krizlerle biten daha kısa dalgalara bölünür. Londra Borsasının Aralık 1825'te çökmesinden sonra, ilk modern metaların-aşırı-üretimi krizi bir uzun yavaş büyüme dalgasının (1826-1847) ve Latin Amerika'nın (1826-1827'de başlayan) ilk borç krizinin yolunu açmıştı. İkinci kriz, borsanın önce Viyana'da, ardından New York'ta çökmesiyle 1873'te patlak vermişti. Bunu, sanayileşmiş ekonomilerde uzun çöküntü (1873-1893) ve Latin Amerika'nın 1870'lerdeki borç krizi izlemişti.

Diğer krizlerde olduğu gibi, 1929 Wall Street krizi ile dünya ekonomisinin 1930'lardaki çöküntüsüne (*depression*) de yine Latin Amerika'da bir borç krizi eşlik etmişti. Ancak bu sonuncunun ardından gelenler diğer krizlerden farklı olmuştu. Gerçekte, kıtadaki on dört ülke borç ödemesini askıya aldıklarında, kriz en büyük ülkelerde (özellikle Brezilya ile Meksika'da) merkez ülkelerdeki krizle çarpıcı bir zıtlık oluşturarak, uzun süreli bir sanayi patlamasına yol açmıştı. 1982'deki dördüncü kriz ise savaş sonrası ikinci küresel ekonomik durgunluğun (1980-1982) etkisinin, hammadde fiyatlarındaki düşüşün ve FED'in 1979'da faiz oranlarını yükseltmesinin bileşik bir sonucu olmuştu.

Bu krizler sırasında borç ödemeleri sık sık askıya alınmıştı. 1826-1850 arasında ilk kriz sırasında neredeyse bütün ülkeler ödemeyi askıya almıştı. Latin Amerika'da on bir ülke 1876'da borç ödemesini askıya almış, on bir ülke 1930'da moratoryum ilan etmişti. 1982-2003 arasında Meksika, Bolivya, Peru, Ekvator, Brezilya, Arjantin, Küba ve diğerleri şu ya da bu zamanda geri ödemeyi birkaç aydan birkaç yıla uzanan dönemlerde askıya almışlardı. Arjantin'in 2001 sonu ile Mart 2005 arasında yaklaşık 90 milyar dolarlık borç geri ödemesini askıya alması sürdürülebilir ekonomik büyümeye yol açmıştı. Ödemelerin askıya alınmasını genellikle alacaklıların çıkarına borç yeniden yapılandırmaları takip eder. Çok az sayıda çevre devleti borçlarını başarıyla reddedebilmiş olsa da bunlar yine de mevcuttur. Meksika, liberal Benito Juárez'in başkanlığı sırasında böyle yapmıştı. Ekvator'un 2007-2008'de yaptığı gibi geri ödemeye itiraz için bir borç denetimi yapan devlet örnekleri de çok nadirdir. Bu örnekler son derece öğreticidir.

18. Mandel, *Late Capitalism*. [*Geç Kapitalizm*, Çev. Candan Badem, Versus Yayınları, 2008.]

İlk dört kriz on beş yıl ile otuz yıl arasında sürmüştür. Bu krizler Latin Amerika'nın ve Karayiplerin bağımsız devletlerinin hemen hepsini etkilemiştir. Beşincisi ise oluşum aşamasındadır (Kaynak: CADTM).

Michel Husson şöyle yazıyor:

Mandel uzun dalgalar teorisini, Cambridge'te 1978'de verdiği bir dizi konferansta (ki bu konferansları, 1980'de *Kapitalist Gelişmenin Uzun Dalgaları*'nın yayımlanması izlemişti) geliştirmeden önce *Geç Kapitalizm*'in (1972) 4. Bölüm'ünde, daha o zamandan tartışmıştı. Bu teorinin köşe taşlarından biri, kapitalizmin tarihinin çevrimsel bir düzen izlememesidir. Bu tarih, ayırt edilebilir özelliklerle belirginleşen, genişleme ve daralma evreleri arasında dalgalanan bir dizi tarihsel dönemden geçerek ilerler. Evrelerin nöbetleşe birbirinin yerini alması mekanik değildir; bu bir geri dönüş için yirmi beş ya da otuz yıllık bekleme döneminden ibaret değildir. Mandel çevrimlerden ziyade dalgalardan bahsetmişse, onun yaklaşımını genellikle –muhtemelen hatalı olarak– Kondratief'e atfedilen bir fiyatlar ile üretimin düzenli ve nöbetleşe birbirinin yerini alan hareketleri teorisine bağlamamak daha yerinde olacaktır.

Uzun dalga teorisinin en önemli özelliklerinden biri dönüm noktalarının simetrisini reddetmesidir: Genişleme evresinden çöküntü evresine geçiş "içtürel (endojen)"dir; başka bir deyişle sistemin iç mekanizmalarından kaynaklanır. Bunun tersine, çöküntü evresinden genişleme evresine geçiş dıştüreldir (egzojen) ve otomatik değildir. Toplumsal ve kurumsal çevrede bir yeniden düzenlenmeyi gerektirir. Buradaki anahtar fikir, genişleme evresine geçişin önceden belirlenmiş olmayıp, yeni bir "üretken düzeni" yeniden inşa etmek zorunda olmasıdır. Bu zaman alır, dolayısıyla süresi sabit sermayenin ömrüne bağlı olan "konjonktür çevrimine" benzer bir çevrim söz konusu değildir. Bu yaklaşım işte bu nedenle teknolojik yeniliklere herhangi bir öncelik vermez; bunun yerine toplumsal dönüşümler (sermaye ile emek arasındaki güç ilişkisi, toplumsallaşma derecesi, çalışma koşulları vb.) bu yeni üretken düzeninin mantığının anahtarını sunar.[19]

Ernest Mandel'in kronolojik tablosunun bir uyarlaması aşağıdaki gibi olacaktır:[20]

1789-1848:	Sanayi Devrimi'nin, büyük burjuva devrimlerinin, Napolyon Savaşlarının, sanayi malları için bir dünya pazarının oluşması dönemi: Dalga içinde 1789-1825 arası yüksek büyüme, 1826-1848 arası yavaş büyüme.
1848-1893:	Bırakınız-yapsınlar (*laissez-faire*) sanayi kapitalizmi dönemi: 1848-1873 arası yoğun büyüme, 1873-1893 arası yavaş büyüme ("serbest rekabet kapitalizminin uzun çöküntüsü [buhranı])".
1893-1913:	Klasik emperyalizmin ve finans kapitalin altın çağı: Hızlanmış bir büyüme evresi.

19. Husson, "Postface", Ernest Mandel, *Les ondes longues du développement du capitalisme.* http://hussonet.free.fr/mmh14w.pdf
20. Mandel, *Geç Kapitalizm*, s. 120.

1914-1940:	Kapitalizmin gerilemesinin, emperyalist savaşlar, devrimler ve karşı devrimler çağının başlangıcı: Devasa büyüklükte krizlerle birlikte bir yavaş büyüme evresi.
ABD ile Latin Amerika'da 1940'tan itibaren ve 2. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da	"İşçi sınıfının 1930'lardaki büyük yenilgilerinden... doğmuş olan" (İspanyolcada *capitalismo tardio* denilen) geç kapitalizm için bir yoğun büyüme evresi. Fransa'da genellikle "Trente Glorieuse" (Muhteşem Otuzlar) olarak adlandırılan bu yoğun büyüme evresi ABD'de 1960'ların sonunda, Avrupa'da ise 1970'lerde sona ermiştir. 1980'lerin başından itibaren bir düşük büyüme dönemine girdik. Latin Amerika'da (ya da daha genel olarak gelişen ülkelerde) dördüncü borç krizi 1982'de patlak verdi.

Michel Husson'a dönecek olursak:

Ernest Mandel'in kitabının yayımlanmasından bu yana dünya ekonomisi çok büyük bir dönüşüme uğradı. "Yükselen" ekonomilerin sayısındaki artışla birlikte, birkaç rakamla ölçülebilecek bir "küresel değişim" meydana geldi. Örneğin yükselen ülkelerin sınai ürün ihracatı 1990'ların başında küresel toplamın yalnızca yüzde 30'unu oluştururken, 2012'de yarısını oluşturmaktadır. 2000'lerin başından itibaren küresel düzeyde sanayi üretimindeki büyümenin tamamı yükselen ülkelerde olmuştur. Görünüşe göre kapitalizm, üretimi önemli üretkenlik artışlarının gerçekleştiği, ücretlerin düşük olduğu ülkelere taşıyarak tekrar kuvvetini toplamış gibidir.

(...)

"Eski" kapitalist ülkeleri veya dünya ekonomisinin bütününü artık eskisi gibi açıklamak mümkün değildir. Yirmi birinci yüzyılın başından beri (sanayi üretimi de dahil) üretimde artışlar, üretkenlik artışları ve işçi sınıfının gelişmesi küresel Güneyde olmaktadır. Birden fazla senkronizasyon bozukluğu belirli etkenlerle açıklanabilir.

Kısaca eski Kuzeyli kapitalist ülkeler için geçerli olan şey, yani yeni bir "genişlemeci uzun dalga"nın önünü açmaktaki yetersizlik, ne de olsa insan ırkının önemli bir bölümünü temsil eden bir dizi ülke için geçerli değilmiş gibi görünmektedir. Aslında onlarla ilgili olarak genişlemeci bir uzun dalgadan pekâlâ söz edebiliriz. Söz konusu büyümenin (aslında İngiltere'nin on dokuzuncu yüzyılda güç kazanmasını hatırlatacak şekilde) barbarca ve eşitsiz olması başka bir meseledir. Belirleyici olan nokta, söz konusu ülkelerde sermaye birikiminin ve istihdam artışının etkileyici bir dinamizm gösteriyor olmasıdır.

(...)

Bu büyük değişim klasik emperyalizm teorilerini temelden sarsmaktadır. Lenin sermaye ihracatını emperyalizmin tanımlayıcı ölçütlerinden biri olarak görmekteydi, oysa ABD bugün net sermaye ithalatçısıdır. Buharin devletlerle ulusal sermayeler arasında yakın bir bağlantı kurmaktaydı ama günümüzde malların üretimi gitgide aynı anda çok sayıda ülkede birden

gerçekleşmektedir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısının bağımlılık teorilerinin hepsi bağımlı ülkelerin üçüncü dünyanın talanına tabi hammadde tedarikçisi rolüne hapsolacaklarını baştan varsaymakta, az gelişmişliğin gelişmesini kuramlaştırmaktaydı."[21]

Başta Çin olmak üzere yükselen ülkelerdeki ve önemli sayıda gelişen ülkedeki güçlü toparlanmanın 2014-2015'ten beri gerileme ve yavaşlama işaretleri gösterdiğini, buna karşılık eski sanayileşmiş ülkelerin ekonomilerinin ise yavaş büyüme batağına saplanıp kaldıklarını da eklemek isterim.

Bu bölüm, başka şeylerin yanı sıra, patlama yaşanan genişleme evrelerinin (Latin Amerika dahil) çevre ülkelerdeki, özellikle en güçlü kapitalist ekonomilerin (ki bugünkü Çin artık bunların arasında sayılmalıdır) çevreye sermaye akışını artırma arzusuyla arttırılan borç birikimiyle yakından bağlantılı olduğunu gösterme niyetindedir. Yüksek büyüme evresinin dönüm noktası genellikle çevrede bir borç krizine yol açar ("tahrik eder" demek de abartılı olmayacaktır). Şu anda tarihin, Latin Amerika'da ve (Asya ile Afrika'daki) diğer çevre ülkelerde yeni bir borç krizine yol açacak (eski kapitalist ülkelerde yüksek büyümenin olmadığı) bir geçiş evresinden geçmekteyiz. Bundan ilk etkilenenler borçlarını ödemek için hammadde ihracatına son derece bağımlı olan ülkeler olacak, bunları Avrupa'nın içindeki veya kıyısındaki çevre ülkeleri (Yunanistan, Portekiz, İspanya, İrlanda, Kıbrıs, Ukrayna ve eski Doğu Bloku'nun diğer ülkeleri vesaire, vesaire) ve ABD'nin alanındakiler (Porto Riko) takip edecektir.

---

21. Husson, "Postface".

2. Bölüm
Borç ve Serbest Ticaret Bağımsız Latin Amerika'yı Nasıl Tabi Kıldı

Egemen söylemin tersine, Latin Amerika'da 19. yüzyılda çıkan borç krizleri Kuzey bankalarının yaşadığı sorunların sebebi değildir. Latin Amerika'daki, Londra Borsasındaki krizle doğrudan bağlantılı ilk borç kriziyle birlikte, krizin Avrupa bankalarının politikalarının sonucu olduğu apaçık ortadaydı. Öte yandan, dış borç ile serbest ticaret politikalarının benimsenmesinin bileşimi, Latin Amerika'yı on dokuzuncu yüzyıldan bu yana boyunduruk altına almak için kullanılan anahtar düzenek olmuştur.

Bağımsızlık Dönemi ve Borç Tuzağı (1820-1850)

Britanya ve özellikle Londra'daki finans kesimi 1820-1825 arasında yüksek kâr hırsının tahrik ettiği bir yatırım çılgınlığıyla çalkalanmaktaydı. 1824-1825'te spekülasyon zirvesine varmıştı. Güney Amerika'da İspanyol Tahtına karşı kurtuluş hareketlerinin askeri zaferleri sonrası vücut bulmuş olan yeni devletler, Londra Borsasının fazla likiditesi için gözde bir adres haline gelmişti. "Poyais Prensliği"ne açılan krediler bu çılgınlığın en iyi örneği olmuştu. 1822'de Gregor McGregor[1] adında bir İskoç maceracı, kendi kendini hükümdarı (Cacique-Reis) ilan ettiği, Poyais Prensliği olarak adlandırdığı var olmayan bir ülkenin ihraç ettiği tahvilleri başarıyla piyasaya sürmüştü. Bu prenslik adına Londra Borsasından iki yüz bin pound sterlin kaldırmayı becermişti. Britanyalı sömürge yerleşimcilerini bu harika ülkeye yelken açmaya ayartmıştı. Ülkenin hayalî olduğu öğrenildiğindeyse MacGregor ortadan kaybolmuştu.

Poyais Dolandırıcılığı

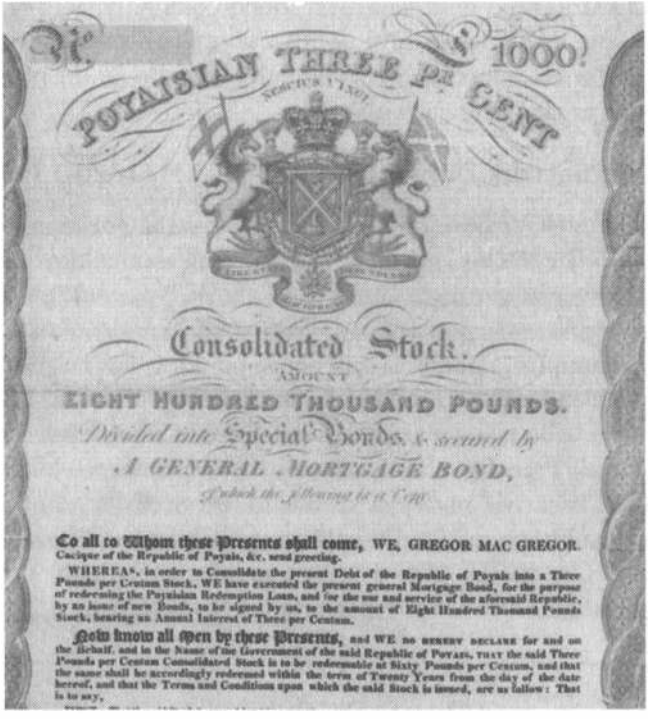
Gregor MacGregor 1817'de Simon Bolivar'ın[2] selefi Francisco de Miranda'nın kurtuluş ordusunda generaldi. Bolivar'la araları bozulunca yollarını ayırdılar.

---

1. Bkz. Carlos Marichal, *A Century of Debt Crises in Latin America: From Independence to the Great Depression, 1820-1930* (Princeton: Princeton University Press, 1989), 50. Ayrıca bkz. Reinhardt ve Rogoff, *This Time Is Different: Eight Centuries of Financial Folly*.
2. Simón Bolívar (24 Temmuz 1783 Caracas, Venezuela-17 Aralık 1830 Santa Marta, Kolombiya) Venezuelalı bir general ve siyasetçiydi. Latin Amerika'daki kurtuluş mücadelelerinin sembolik bir ismi olan Bolivar bugün Bolivya, Kolombiya, Ekvator, Panama, Peru ve Venezuela olarak bilinen ülkelerin bağımsızlığında belirleyici bir şekilde yer almıştı. Ayrıca, ilk Başkanı olduğu ve Latin Amerika'nın tamamını içeren büyük bir siyasi ve askeri konfederasyon haline gelmesini görmeyi dilediği Büyük Kolombiya'nın (Gran Colombia) kuruluşunda rol oynamıştı.

MacGregor, Londra'ya dönmeden önce Karayipler'de korsanlığa başlamıştı. Londra'da kendini, Nikaragua ile Honduras'ın Karayip kıyısında, Miskito halkı toprağında yer alan Poyais'nin Reisi (Cacique) ilan etti.

MacGregor 1822'de prenslikte yatırımlara önayak olmak için devasa bir satış kampanyası başlattı. Yapılan reklama göre Poyais'nin başkenti St. Joseph yirmi bin nüfusa, parke taş döşeli caddelere, bir opera binasına, bir katedrale, bir merkez bankasına, bir parlamentoya, bir kraliyet sarayına ve başka kolaylıklara sahipti. İklimi özellikle sağlıklıydı ve sağlıklarını iyileştirmek isteyen Karayip sömürge yerleşimcileri için bir cazibe merkezi haline gelmişti. Poyais ahalisi Britanya yanlısıydı; ayrıca müstakbel yerleşimciler yılda üç tahıl hasadı bekleyebilirlerdi. MacGregor kâğıt para bastırıp ihraç etmiş ve bu "Poyais Dolarları"nı müstakbel yerleşimcilere sterlin karşılığı satmıştı.

POYAISIAN THREE PR. CENT

1000

Consolidated Stock.

AMOUNT

EIGHT HUNDRED THOUSAND POUNDS.

Divided into Special Bonds, & secured by

A GENERAL MORTGAGE BOND,

To all to Whom these Presents shall come, WE, GREGOR MAC GREGOR.

Cacique of the Republic of Poyais, &c. send greeting.

WHEREAS, in order to Consolidate the present Debt of the Republic of Poyais into a Three Pounds per Centum Stock, WE have executed the present general Mortgage Bond, for the purpose of redeeming the Poyaisian Redemption Loan, and for the use and service of the aforesaid Republic, by an issue of new Bonds, to be signed by us, to the amount of Eight Hundred Thousand Pounds Stock, bearing an Annual Interest of Three per Centum.

Now know all Men by these Presents, and WE DO HEREBY DECLARE for and on the Behalf, and in the Name of the Government of the said Republic of Poyais, THAT the said Three Pounds per Centum Consolidated Stock is to be redeemable at Sixty Pounds per Centum, and that the same shall be accordingly redeemed within the term of Twenty Years from the day of the date hereof, and that the Terms and Conditions upon which the said Stock is issued, are as follow: That is to say,

1827'den bir Poyais Tahvili

Bunun yanı sıra toprak da satmıştı. Ayrıntı duygusuna sahipti –göç etmeye hazırlanmış bir ayakkabıcıya "Poyais Tahtı tarafından atanmıştır" unvanı veriliyordu. MacGregor'dan toprak satın aldıktan sonra yola çıkan 250 yerleşimciden 80'i sağ kalmış ve bunların 50'si 1823'te İngiltere'ye dönmüştü. MacGregor bunlara yolculuklarında eşlik etmemişti.

MacGregor Fransa'da bir dönem kaldıktan sonra 1827'de Londra'ya dönmüş ve yine bir Londra bankerini Poyais Cumhuriyeti adına sekiz yüz

bin poundluk yeni bir tahvil ihracını piyasaya sürmeye ikna etmişti. Bu bir fiyasko olmuştu.

Sadece 1824-1825'te, ekonomik coşkunun ortasında Londra'da 624 yeni limitet şirket kurulmuştu ve bunların 46'sı Güney Amerika madenlerinde ticari işlem, kredi ve yatırımda uzmanlaşmıştı. Dış yatırım patlamasının Latin Amerika'ya yönlenmiş olan bölümü açık farkla en büyük bölümdü –46 şirketin sermayesi yeni 624 şirketin toplam sermayesinin yarısını oluşturmaktaydı. Latin Amerika'nın cazibesinin bir başka işareti de 1824-1825'te Londra piyasasında satılan 24 milyon poundluk tahvilin 17 milyon poundluk bölümünün, yani üçte ikiden biraz daha fazla kısmının yeni Latin Amerika devletleri namına ihraç edilmiş olmasıydı.[3]

1824 Aralık ayında Peru'nun Ayacucho şehrinde Latin Amerika bağımsızlık ordusu İspanyol tahakkümüne karşı on beş yıllık savaşının nihaî zaferini kazandı.[4] Meksika'dan Arjantin'e yeni cumhuriyetler doğmuştu. Napolyon savaşlarının sonundan beri Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Fransa, Rusya, Prusya ve İspanya monarşileriyle birlikte Kutsal İttifak'a katılmış olan Britanyalıların müttefiklerini tehditlere karşı koruması gerekirdi.[5] Bununla birlikte, Britanya hükümeti mineral, sınaî, tarımsal, ticari kaynaklar bakımından zengin bu çok geniş coğrafyada nüfuzunu yaymak umuduyla bağımsızlık hareketlerine gitgide daha fazla gizli destek veriyordu. Britanya'nın bu bölgede nüfuz açısından en büyük rakibi Birleşik Devletler'in 1822'de bağımsız Kolombiya'yı tanıması, Londra'nın önceliklerini değiştirmesine ivme kazandırmıştı.[6]

Başlıca Latin Amerikalı önderlerden biri olan Simon Bolivar durumun çok iyi farkındaydı. Londra'yla silah satın almak için bir krediyi müzakere ederken, 1823 Mayıs'ında başka bir Latin Amerikalı önder olan Antonio Sucre'ye şunları yazıyordu:

> Bu işlemle [Peru'ya verilecek kredi] ilk ilgilenen İngiltere oldu çünkü Kutsal İttifak'a karşı Amerika ile Avrupa'nın bütün özgür uluslarıyla birlikte, bu halkların başına geçip dünyayı yönetmek için bir birlik oluşturmayı arzuluyor... İspanya'nın Amerika'da Peru gibi bir mülke sahip olmayı sürdürmesi... İngiltere'nin çıkarına değildir... ki bu nedenle de bu ülkenin [Peru] zayıf olup kırılgan bir hükümete sahip olsa da bağımsız olmasını tercih eder.[7]

---

3. Londra'da 1824-1825'teki iki Yunan tahvil ihracının toplam tutarı 2,8 milyon pounddu.
4. Bu savaşta komuta Simón Bolívar'ın bağımsızlık yanlısı dostu Antonio Sucre'deydi.
5. Büyük Britanya bağımsızlık yanlılarına verdiği desteği Kutsal İttifak'ın kurulmasından hemen sonra 1815-1820 yılları arasında gerçekten de geri çekmişti.
6. Kendisini getiren Birleşik Devletler başkanının adıyla anılan Monroe Doktrini 1823'ten itibaren ABD'nin Amerika kıtasının geri kalanına ilişkin dış politikasının önemli bir öğesi olmuştu. "Amerikan" işlerine Avrupalıların karışmasının her türünü reddeden bu doktrin, Latin Amerika'nın 1840'larda ABD tarafından, Meksika'nın geniş bir bölümünün (günümüzün Texas, New Mexico, Arizona ve Kaliforniya'sı) ilhakıyla başlayan saldırgan fethini gerekçelendirmek için kullanılmıştı. ABD birlikleri Meksika başkentini 1847 Eylül ayında işgal etmişti.
7. Simón Bolívar'ın Antonio Sucre'ye, 26 Mayıs 1823 tarihli mektubu. Alıntılayan: Marichal, *A Century of Debt Crises in Latin America*, 14-15.

Britanyalı bankerler yeni devletler için kredi organizasyonlarında risk almaya, hele bir de sadece aracılık yapacaklarsa, epeyce hazırlardı. Tahvilleri Londra Borsasında bol kazançlı komisyonlar karşılığı ihraç ediyorlardı. Faiz oranları o zamanlar yüzde 3 civarındayken, Latin Amerika ülkeleri yüzde 6 vadetmek zorundaydılar (gerçek getiri daha da yüksekti); bankerler tarafından uygulanan komisyonlar ise ülkelerin gerçekten ellerine geçen tutarların yüzde 8'i civarındaydı.

Bankerler tarafından tahvil ihraç eden ülkeye dayatılan koşulların eleştirel bir analizi, bu koşulların adil olmadığını açıkça gösterir: Aşırı yüksek faiz oranları, çok çeşitli ve istismarcı komisyonlar, ödünç para alan devletlere, girilen borca kıyasla düşük ödemeler.[8] Latin Amerika borç piyasasını beş Londra bankası kontrol ediyordu: Barclay;[9] B. A. Goldschmidt & Co. (ilk Meksika kredisi konusundaki davranışlarına ilişkin olarak aşağıdaki sayfalara bakınız); Herring, Powles, and Graham; Baring Bros ve Rothschild. Bu bankaların bazıları aynı zamanda Latin Amerika madenciliğinde de yer almaktaydı.

Dünya kapitalizminin ilk büyük krizi 1825 Aralık ayında, önceki yıllarda yaratılan spekülatif köpüğün patlamasından sonra, Londra Borsasında başladı. Bu kriz yüzlerce bankanın batmasına, ekonomik faaliyette sert bir düşüşe, bankerler arasında risk iştahsızlığına sebep olmuştu. Britanyalı bankerler –ki Avrupalı bankerler de hızla onların peşine takılmıştı– hem dış hem de iç ödünç para vermeyi kestiler. Mevcut borçlarını geri ödemek için borçlanmaya bel bağlayan yeni devletler Londra'da veya Paris'te kendilerine kredi açacak banker bulamıyorlardı. Kriz tüm Avrupa finansal piyasalarını vurmuştu. Londra ile Paris'ten sonra etkiler Frankfurt'a, Berlin'e, Viyana'ya, Brüksel'e, Amsterdam'a, Milan'a, Bolonya'ya, Roma'ya, Dublin'e, Saint Petersburg'a yayılmıştı.

Kriz Londra'da patlak verdiği anda yeni oluşmuş Latin Amerika ülkelerinin borç geri ödemelerini hâlâ yapmakta olduklarını kaydetmek önemlidir. Birçok ülkenin (Peru'nun; Kolombiya, Venezuela ve Ekvator'dan oluşan Gran Colombia'nın ve Avrupa'da Yunanistan'ın) fonlama kaynakları kuruyup, uluslararası ticaretteki daralma ürünlerine talebi, dolayısıyla gelirlerini düşürdüğünde ödemeleri askıya almaktan başka çaresi kalmaması izleyen yıllarda olmuştu. Latin Amerika devletleri krize sebep olmamış ama acısını çekmişlerdi.

1828'e gelindiğinde Meksika'dan Arjantin'e kadar tüm Latin Amerika ülkeleri ödemeleri askıya almıştı. Kimi ülkeler için askıya alma on beş ila otuz yıl sürmüştü. Bu o dönemde hiç ödeme yapılmadığı anlamına gelmiyordu. Latin Amerika hükümetleri hazinelerinin durumu izin verdiğinde kısmi ödemeler yapmaktaydılar. Ancak zaman zaman müzakereler yapılıyor olsa da (özellikle Avrupa'da ve genel olarak dünyada 1826-1847 arasındaki yavaş büyüme ile) uluslararası ticaret hacmindeki daralma sürekli geri ödeme için gereken dövizi biriktirmelerine izin vermiyordu.

8. Bkz. Marichal, 37-54.
9. Tam unvanı "Barclay, Herring, Richardson and Company"; bugünkü Barclay's Bank ile karıştırılmamalı.

Tahvil İhraçlarının Abc'si

Londra bankerleri ve simsarları ödünç para alan devletler adına Londra Borsasında devlet tahvili ihraç ediyorlardı. Tahvillerin çoğu kez nominal değerlerinin altında bir fiyattan satıldığını kavramak önemlidir.

1824 Meksika Tahvil İhracı

Londra'daki B. A. Goldschmidt & Co. 1824'te toplam 3,2 milyon sterlin değerinde Meksika tahvili ihraç etmişti. 100 sterlinlik bir tahvil için ödenen fiyat yalnızca 58 sterlindi. Nominal faiz oranı yüzde 5'ti; böylece tahvil her yıl 5 sterlinlik kupon ödüyordu. 58 sterlinlik bir tahvil üzerinden 5 sterlinlik kupon getirisi aslında yıllık yüzde 8,6 faize tekabül ediyordu.

Tahvil Hamili Gözüyle Tahvil İhraçları

Tahvil hamilleri çoğu kez bankerler ile özel yatırımcılar olur. Eğer Meksika geri ödemelerini düzenli olarak yerine getirirse, tahvilin piyasadaki değeri muhtemelen artacaktır. Tahvili 58 sterlinden satın alan belki 70 sterlinden satıp iyi bir kâr elde edebilecektir. 70 sterlinden satın alan da iyi kazanır çünkü kupon faizi yüzde 5 olduğuna göre getiri yüzde 7,1 olacaktır. Ama şayet Meksika geri ödemede sorunlarla karşılaşacak olursa değer gitgide düşecek ya da tamamen batacak, ikincil piyasada belki 10 sterline kadar gerileyecektir. 10 sterlinden satın alan da eğer Meksika bir yıl sonra kupon ödemelerine yeniden başlarsa muazzam bir kâr elde edebilecektir. 10 sterlinlik bir harcama için 5 sterlinlik kupon yüzde 50 getiri demektir. Meksika kupon ödemelerine başlar başlamaz tahvillerin ikincil piyasadaki değeri belki 50 sterline kadar sert bir şekilde yükselebilecektir. Bu durumda tahvili 10 sterlinden satın alan, kuponu bozdurduktan sonra tahvili 50 sterlinden satarak bu satıştan yüzde 400 kâr elde edebilecektir.

Tahvili 50 sterlinden satın alan da kâr arayışındadır. Eğer Meksika ertesi yıl 5 sterlinlik kuponu öderse yüzde 10 getiri elde edecek; ayrıca Meksika, tahvili vadesinde ihraçtaki fiyatından, vaat ettiği gibi 100 sterlinden tamamen öderse yüzde 100 kâr elde edecektir.

Eğer tahvil fiyatlarındaki yukarı ve aşağı yöndeki hareketler üzerindeki, bankerlerle simsarların kendilerini zengin etmesinin özünü oluşturan yönlendirmeler ve spekülasyonlar anlaşılmak isteniyorsa bu açıklamayı akılda tutmak önemlidir. Bu zıvanadan çıkmış faaliyet herhangi bir gerçek değer yaratmaz; bu sadece fonları transfer etmenin tehlikeli ve istikrarsız bir yoludur.

Tahvil piyasasında kazananlar ve kaybedenler elbette vardır. Borçların maliyetlerini ödeyenler, genellikle küçük portföyler olur. Bankerlerle yatırımcılar doğru zamanda alıp satarlar. Ellerinde muazzam miktarda tahvil bulundurduklarından, düşük fiyattan tekrar satın alıp, fiyat yükselirken satmak için çok hacimli satış yapıp fiyatı düşmeye zorlayabilirler.

Açıklamalar şimdiye kadar, tahvili elinde tutmaya ya da satmaya karar verebilen tahvil hamili gözüyle oldu. Bir de madalyonun öbür yüzüne, Londra Borsasında alıcılarla satıcılar arasında aracılık yapan bankaların bakış açısına bakalım.

Menkul Değerleri Londra Borsasında Satan Bankanın Gözüyle Meksika Tahvil İhracı

B. A. Goldschmidt Meksika'ya, menkul değerleri nominal değerlerinin yüzde 58'ine sattığını, yani 1,85 milyon sterlin tahsil ettiğini bildirmişti. Üstelik bu meblağdan, komisyon ve diğer ücretler karşılığı 750.000 sterlin düşmüştü. Borcu 3,2 milyon sterlin tutarken, Meksika'nın eline 1,1 milyon sterlin geçmişti.[10]

Tahvilleri üçüncü kişilere sattığından, bankanın kendisi borç geri ödenmediği takdirde herhangi bir riske girmemiştir. Sadece bir miktar tahvili portföyünde tutmuşsa biraz risk almış olur. 100 sterlin nominal değere sahip 58 sterlinden ihraç edilmiş bir tahvilin değerinin artacağına kanaat getirirse bunları pekâlâ hiç satmamaya karar verebilir. Bu durumda banka portföyünde tuttuğu tahvilleri fiyat yükseldiğinde satabilir. Ayrıca, yeterince cazip olmadığı için bir ihraçtaki bütün tahvilleri satamamış da olabilir.

Ödünç Para Alan Devletin Gözüyle Tahvil İhraçları

Meksika devleti 3,2 milyon sterlin borçlanmış, eline 1,1 milyon sterlin geçmişti. Ödemelerin askıya alınmasına rağmen Meksika 1824-1831 arasında 1 milyon sterlin anapara, 500.000 sterlin faiz ödemesi yapmıştı. Ancak, ülke anapara artı faiz olarak hâlâ en az 6 milyon sterlin ödemek zorundaydı. Bu imkânsız görevi başarmak için ülke kaynaklarının kurutulmasının, borç geri ödemelerine devam etmek için yeni borç sözleşmeleri yapılmasının gerekeceği açıkça ortadaydı.

Yerli Hâkim Sınıfların Gözüyle Tahvil İhraçları

Büyük toprak sahipleri, zengin tüccarlar, ruhban sınıfı, serbest mesleklerin en varlıklı üyeleri ile zengin maden sahiplerinden oluşan yerli hâkim sınıflar dış borca bağımlılıktan yanaydılar. Bu onlara vergilendirilmekten kaçınma ya da en azından mümkün en düşük vergiyi ödeme imkânı veriyordu. Dış borç olmasaydı, devlet hâkim sınıfları vergilendirmek zorunda kalacaktı çünkü (tarımsal ürün üzerinde ilave bir vergiyle birlikte) değişik vergilerin yükü altında zaten sendeleyen halkın ezici çoğunluğunun büyük ölçekli devlet harcamalarını finanse etmesi mümkün değildi. Tahvil ihraçları aynı zamanda devletin yerli hâkim sınıflardan mal satın almasına da imkân veriyordu. Fonların önemli bir bölümü ithal mallara harcanmakta, ithalat ve satış faaliyetiyse ticaret burjuvazisini yerli üretken sektörler aleyhine zenginleştirmekteydi. Yabancı ülkelerle ilişkilerin gelişmesi büyük toprak

10. Bazant, *Historia de la deuda exterior de Mexico*, 38.

sahiplerine ürünlerinin bir bölümünü ihraç etme, toprağın ve dış pazarların gözdesi maden kaynaklarının değerini artırma izni veriyordu. Son olarak, yerli hâkim sınıflar aynı zamanda devlet dış ve iç borçlanma senetlerini de satın almaktaydılar.[11]

Kısacası dış borçlanmanın ve Büyük Britanya ile serbest ticaretin (başka bir deyişle korumacılıktan vazgeçilmesinin) bileşik kullanımı komprador burjuvazinin çıkarlarına uygundu (*comprador* İspanyolcada ve Portekizcede "alıcı" anlamına gelir). Burjuvazi yerli üretimden, imalattan ve sınaî faaliyetten ziyade mamul mal ithalatı ve (hammadde ve tarımsal ürünler gibi) işlenmemiş ürün ihracatıyla ilgilenmekteydi.

Devletlerin Gözüyle Dış Borçlar

Bağımsızlık savaşlarının ilk yıllarında, bağımsızlık yanlıları zafere ulaşmak için gerekli olan silah ve teçhizatı üretecek araçlara sahip olmadıklarından bunları satın almak için dışarıdan ödünç para almışlardı. Bu borçlanma, bağımsızlık hareketlerinin önderleri kendilerine yüksek vergiler koymayı gerekli görmüş olsa, yerli hâkim sınıflarla kaçınılmaz hale gelebilecek olan çatışmaları önlemişti. Bağımsızlık savaşlarının sonunda Simon Bolivar'ın başına gelen de neticede bu olmuştu. Büyük Kolombiya'nın hâkim sınıfları onu terk ettiler çünkü onlardan yeni devletin konsolidasyon sürecine katkıda bulunmalarını istemişti.

Hükümetlerin çoğu, içinden çıktıkları yerli hâkim sınıflarla sıkı bağlara sahipti. Uluslar özgür ve istikrarlı hale gelir gelmez dışarıdan ödünç para almaya devam etmeyi son derece uygun buldular çünkü bu, zenginlerin vergilendirmeden kaçınmasına imkân veriyordu.

Yabancı bankerler anlaşmaları sağlama almak için el altından komisyon ödemeye de istekli olduklarından, dış borç aynı zamanda devlet yolsuzluğunu da kolaylaştırmaktaydı.

Meksika'da Benito Juárez ve Paraguay'ın 1810-1865 arasında José Gaspar Rodriguez de Francia ile ardılları önderliğindeki hükümetleri gibi bazı Latin Amerika yöneticileri yukarıdaki kuralların istisnasını oluşturmaktaydılar. Francia dış borca başvurmadan bir kendine yeterli kalkınma projesini başarıyla hayata geçirmişti. Francia ile ardılları Paraguay'ın topraklarını fetihlerle genişletmeye hiçbir zaman kalkışmamış olsalar da bu Mısır'da Mehmet Ali'nin aynı dönemdeki politikalarını hatırlatmaktaydı. Büyük Britanya, bu deneyi askeri müdahale yoluyla durdurmak amacıyla Arjantin, Uruguay ve Brezilya arasında başarıyla üçlü bir ittifak oluşturmuştu. Paraguay Büyük Britanya ile müttefiklerinin ihracatına serbest giriş hakkı tanımayı reddetmiş, bu da üçlü ittifak tarafından 1865'te sonunda Paraguay halkının bir soykırıma uğramasına yol açacak beş yıllık bir savaşı başlatmak için bir bahane olarak kullanılmıştı

11. Bazant, 96.

(ki aynı bahane Çin'e karşı 1839-1842 ve 1860'ta Afyon Savaşlarını çıkarmak için de kullanılmıştı[12]). Nüfus yüzde 80 oranında azalmıştı. Arjantin ile Brezilya bu iğrenç toptan imha savaşı sırasında Britanyalı bankerlerden yoğun biçimde ödünç para almışlardı. O güne dek güçlü bir kalkınma yaşamış olan Paraguay ise bugün hâlâ tam anlamıyla toparlanabilmiş değildir.

On dokuzuncu yüzyılda borç ödemesi bakımından, Meksika'da 1860'lardaki Benito Juárez hükümeti de kuralın dikkate değer bir Latin Amerikalı istisnası olmuştu.

Dış Borç ve Serbest Ticaret

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Francia'nın Paraguay'ı dışında tüm Latin Amerika ülkeleri Büyük Britanya'nın baskısı altında serbest ticaret politikaları benimsemişlerdi.

Yerli hâkim sınıflar iç piyasa için ürün işleme veya imalat faaliyetlerine yatırım yapmış olmadıklarından serbest ticaret uygulaması bu kesimlerin çıkarlarını tehdit etmiyordu. Sonuçta ağırlıklı olarak Britanya menşeli imalat sanayii ürünlerinin serbest ithalatı bu ülkelerin sınaî dokusunun gelişmesini engelledi. Korumacılığın terk edilmesi özellikle tekstil sektöründe yerel fabrika ve atölyelerin büyük bir bölümünü ortadan kaldırdı.

Dış borç ile serbest ticaretin bileşik kullanımının Latin Amerika'da "azgelişmişliğin gelişmesinin" arkasındaki itici kuvvet olduğu söylenebilir. Bu elbette Latin Amerika ülkelerinin toplumsal yapısıyla ilgilidir. Komprador burjuvazi dahil yerli hâkim sınıflar bu tercihleri kendi çıkarları doğrultusunda yapmışlardı.

On sekizinci yüzyıl sonunda birçok Latin Amerika bölgesi hâlâ sömürge idaresi altında olsa da ağırlıklı olarak iç pazara ürün tedarik eden gerçek bir zanaat ve imalat gelişmesini başarmıştı. Büyük Britanya'nın Latin Amerika halkının bağımsızlık özlemine desteği, bölge üzerinde ekonomik hâkimiyet kurma arzusundan kaynaklanmaktaydı. Büyük Britanya'nın bağımsız devletleri tanıma şartı başından beri açıktı: Bu devletler İngiliz mallarının kendi topraklarına serbest girişine izin vermeliydiler (amaç ithalat vergilerini yüzde 5 civarında sınırlamaktı). Yeni devletlerin çoğu bunu kabul etti ve yerli üreticiler, özellikle de zanaatkârlarla küçük girişimciler büyük bir zorluğa sokulmuş oldu.[13] Britanya malları yerel pazarları istila etmişti.

Britanya yetkilileri 1846'ya dek yüksek oranda korumacı politikalar uygulamıştı[14]. Bu, Britanya'nın 19. yüzyıl boyunca en önemli sınaî, mali, ticari ve askeri

12. Luxemburg, *Sermaye Birikimi*, *s.298*. Ayrıca bkz. Stiglitz, *Globalization and Its Discontents*.
13. Eduardo Galeano, Latin Amerika'nın Kesik Damarları: Bir Kıtanın Yağmalanmasının Beş Yüzyılı başlıklı paha biçilmez kitabında, bu yıkımı gerçekçilikle ve güçlü betimlemelerle resmetmiştir. Bugüne kadar bu kitap, Latin Amerika halklarının maruz kaldığı çeşitli tahakküm ve mülksüzleştirme biçimlerinin en iyi ve en erişilebilir sunumu olmaya devam ediyor. Çalışma iyi belgelenmiştir ve hem Eski Kıta'daki hem de Yeni Dünya'daki hâkim sınıfların sorumluluğuna işaret etmektedir. [*Latin Amerika'nın Kesik Damarları*, Çev. Roza Hakmen, Atilla Tokatlı, Sel Yayıncılık, 2020 İstanbul.]
14. Bkz. Bairoch, *Economics and World History*.

güç olarak yükselişini sağlayan itici güç olmuştu. Buna karşılık aynı yetkililer kendi sanayilerine ve ticaretlerine korumacı olurken, 1810-1820 arasında bağımsızlık yanlısı Latin Amerikalı liderler ile hâlâ gelişmekte olan yeni devletlerin ekonomilerini Britanya mallarına ve yatırımlarına açmaları için anlaşmalara girmişti[15]. Britanya liderliğini sürdürmeyi, bir yandan rakiplerinin sanayilerini (örneğin Hindistan'ın tekstil sanayiini) yok ederken, bir yandan da kendi pazarını ve hızla büyüyen endüstrilerini güçlü biçimde koruyarak başarmıştı. Britanya serbest ticareti, ancak belirgin bir teknolojik üstünlüğe eriştiğinde, artık herhangi bir ciddi rekabetten endişe etmesine gerek kalmadığında benimsemişti. Paul Bairoch 1840'ların sonundan itibaren "en fazla gelişmiş ülkenin en liberal ülke haline geldiğini ki bunun da iktisadi başarıyı serbest ticaretle eşitlemeyi kolaylaştırdığını; oysa nedensel bağın bunun tam tersi olduğunu" yazar.[16] Bairoch "1860'tan önce yalnızca, Avrupa nüfusunun yüzde 4'ünü oluşturan az sayıda küçük Kıta ülkesinin gerçek anlamda bir liberal ticaret politikası benimsemiş olduklarını" ekler.[17] Bu ülkeler Hollanda, Danimarka, Portekiz, İsviçre, İsveç ve Belçika'ydı. Bu arada Birleşik Devletler'in on dokuzuncu yüzyıl boyunca (ve 20. yüzyılın çoğunda) korumacı kaldığını da unutmayalım.

Önde gelen bir Britanyalı siyasetçi olan George Canning[18] 1824'te şunları yazmaktaydı: "Tapu alındı, çivi çakıldı, İspanyol Amerika'sı özgür ve şayet işlerimizi hazin biçimde kötü yönetmezsek, İngiliz." On üç yıl sonra La Plata'daki Britanya Konsolosu Woodbine Parish Arjantin pampasında bir gaucho'yu şöyle betimlemekteydi: "Bütün teçhizatını alın –onunla ilgili ne varsa inceleyin– ham deriden olanlar dışında Britanya malı olmayan ne vardır? Karısının bir elbisesi varsa bire on bahse varım, Manchester yapımıdır."[19]

Büyük Britanya'nın bunu başarmak için (lüzum hissettiğinde güç kullanmakta tereddüt etmese de) askeri fetihlere bağımlı olmaya ihtiyacı yoktu. Çok etkin iki ekonomik silah kullanmaktaydı: Uluslararası krediler vermek ve korumacılığın terk edilmesini dayatmak.

Önde gelen İsviçreli iktisatçı Jean de Sismondi 1827'de Britanya'nın bağımsızlığını yeni kazanmış devletlere ödünç para vermekteki çıkarını berraklıkla açıklıyordu; çünkü bunlar kredilerle İngiliz malları satın alacaklardı:

> İspanyol Amerika'sının sanayi üreticilerine sağladığı muazzam piyasanın açılması Britanya imalat sanayisini rahatlatmak için iyi bir fırsat sunmuş gibi görünmektedir. Britanya hükümeti bu görüşteydi ve 1818 krizini takip eden yedi yılda İngiliz ticaretinin Meksika, Kolombiya, Brezilya, Rio de la Plata, Şili ve Peru'nun ücra bölgelerine nüfuz etmesini sağlamak için duyulmamış bir faaliyet gösterdi. Hükümet bu yeni devletleri tanımaya karar vermeden önce, İngiliz ticaretini kaptanları askeri olmaktan çok diplomatik misyona sahip savaş gemilerinin sık ziyaretleriyle korumalıydı. Dola-

15. Bkz. Britto García, *El pensamiento del libertador: economía y sociedad*.
16. Bairoch, *Economics and World History*, 21.
17. Bairoch, 22.
18. O sırada Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı olan George Canning 1827'de Başbakan olmuştu.
19. Parish, *Buenos Ayres and the Provinces of the Rio de la Plata*, 338. Alıntılayan Eduardo Galeano in *Open Veins of Latin America*, 176.

> yısıyla, Kutsal İttifak'ın yaygaralarına meydan okumalı[20] ve Avrupa'nın tamamının, tam tersine bunların mahvını planladığı bir anda yeni cumhuriyetleri tanımalıydı. Özgür Amerika'nın sağladığı talep ne kadar büyük olursa olsun, yeni cumhuriyetlerin İngiliz malı satın alma imkânları bunlara verilen kredilerle hiçbir sınır tanımadan birdenbire artırılmış olmasaydı, bu talep İngiltere'nin tüketim ihtiyacının katbekat üzerinde üretmiş olduğu bütün malları soğurmaya yine de yetmeyecekti. Her Amerikan devleti İngiltere'den kendi hükümetini sağlamlaştırmaya yetecek kadar ödünç para almıştı. Her ne kadar bunlar sermaye kredisi olsalar da gelir gibi cari yıl içinde hemen harcanmış; yani hazine adına İngiliz malı almak için veya özel siparişlerle sevk edilenleri ödemek için tamamen kullanılmışlardı. Aynı zamanda bütün Amerikan madenlerini işletmek için dev sermayeli sayısız şirket kurulmuş ama bunların harcadıkları paranın tamamı ya hemen kullandıkları makine teçhizat bedelini ödemek için ya da bunun için değilse çalıştıkları bölgelere gönderilen malların bedelini ödemek için bir şekilde İngiltere'ye geri dönmüştü.[21]

Sismondi daha ileride, bu politikanın Britanya'nın aleyhine döndüğünü ekler: Çünkü kısa zaman önce aşırı borçlanmış devletler iddiaya göre (yukarıdaki alıntının gösterdiği gibi) parayı çarçur etmiş ve borç geri ödemelerini askıya almaya zorlanmışlardı. İmdi, Carlos Marichal'in görüşünü benimseyerek, daha önce borç askıya almalarının Londra'daki krize sebep olmadığından bahsetmiştik. Gerçekte bunun tam tersi söz konusuydu: Londra'daki kriz Latin Amerika'ya kredi biçimindeki mali akışların kesilmesine sebep olmuştu. Sonuçta borçlu devletler borcu geri ödemek için ödünç para alamamışlardı. Kriz 1825 Aralık ayında patladığında, Latin Amerika devletlerinin borçlarının anapara ve faizlerini aksatmadan ödemekte olduklarını hatırlatalım. Borç geri ödemelerini kısmen askıya almaları ancak izleyen iki yılda olmuştu. Bu açıdan, Sismondi'nin analizi çok ilginçtir çünkü Britanya'nın yeni bağımsız devletlere ödünç para vermekteki muazzam çıkarına parmak basmaktadır. Sismondi'nin söylediği gibi, Britanya birçok düzeyde kazançlı çıkabiliyordu. Yeni devletlerin yüksek faiz oranlarıyla temin ettikleri kredilerle İngiltere'den mal (silah, askeri birlikler için üniforma vb) almaya güçleri yetiyordu. İngiltere tarafından ödünç verilen para İngiltere'ye döndüğünde çember tamamlanmış oluyordu.

Sismondi 1827'de bunun nihaî sonucunun ne olacağını bilemezdi: İngiltere ve diğer Avrupa güçleri borç geri ödemelerinin askıya alınmasından borçlu ülkelere bir dizi koşul dayatmak için faydalanacaklardı.

---

20. Hatırlanacağı gibi Rusya, Avusturya-Macaristan ve Prusya monarşileri Napolyon'un yenilgisinin ardından 1815'te Kutsal İttifak'ı oluşturmuşlardı. Büyük Britanya ile (1818'den itibaren) Restorasyon-sonrası Fransa ise ittifaka daha sonra katılmışlardı. 1820'den sonra halk ayaklanmaları ve askeri isyanlar İspanyol monarşisini kendi topraklarında son derece istikrarsızlaştırmıştı. İsyan, İspanyol ordusunun bağımsızlık yanlılarıyla savaşmak üzere Cadiz'den Latin Amerika'ya yelken açmayı reddetmesiyle başlamıştı. 1823'te Kutsal İttifak tarafından desteklenen bir Fransız müdahalesi İspanyol monarşisinin yardımına koşmuş ve Liberal devrimi ezmişti (bu büyük ölçekli denizaşırı harekâta 95.000 askerden oluşan bir Fransız görev gücü katılmıştı). Restore edilmiş İspanyol monarşisi eskiyip dökülen imparatorluğundan henüz yeni doğmuş devletleri tanımayı reddetmişti. Büyük Britanya'nın dayanışma göstererek yeni bağımsız devletleri tanımayı reddetmesi gerekirdi ama bunu yapmadı.

21. Alıntılayan Luxemburg, *Sermaye Birikim*, *Bölüm* 30, s. 292; Fransızca orijinal alıntı: de Sismondi, *Nouveaux principes d'économie politique*, 368 ve ilerisi.

Simon Bolivar Borç Labirentinde

Diğer bağımsızlık yanlısı önderler gibi Simon Bolivar da bağımsızlık mücadelesinin başlangıcından itibaren (sonuçta yerli hâkim sınıflara faydası olan) bir iç borçluluk ve Britanya ile bankerlerine yönelik bir dış borçluluk politikası başlatmıştı. Dışarıdan borçlanabilmek için ulusal servetin bir bölümünü teminat olarak vermiş, Britanya ile serbest ticaret anlaşmalarını kabul etmişti. Londra'daki bankerler kaynakta muazzam komisyonlar kesip, istismara varan reel faiz oranları uyguladıklarından, ayrıca tahvilleri nominal değerlerinin hayli altında sattıklarından, ödünç alınan fonların büyük bölümü Latin Amerika'ya hiçbir zaman ulaşmamıştı. Bunun yanı sıra, bağımsızlık yanlısı önderler tarafından atanmış bazı Latin Amerikalı temsilciler kaynakta kendilerine büyük komisyonlar ayırmakta ya da ödünç alınan fonların bir kısmını düpedüz çalmaktaydılar. Geri kalanına gelince, tahvillerden gelen kaynağın bir başka büyük bölümü doğrudan Britanyalı tüccarlardan fahiş fiyatlarla silah ve askeri teçhizat alımında kullanılmaktaydı. Sonunda Latin Amerika'ya ne ulaşabildiyse –yani tahvil ihraç tutarlarının yalnızca küçük bir yüzdesi– onun içinden büyük meblağlar da yeni siyasi yetkililer, generaller ve yerli hâkim sınıflar tarafından zimmete geçirilmekteydi. Simon Bolivar'dan Luis Britto Garcia'nın[22] yorumlarının eşlik ettiği çok sayıda alıntı, *Libertador*'un (ki bu "Kurtarıcı" unvanı Simon Bolivar'a bağımsızlık savaşlarındaki belirleyici eylemi nedeniyle verilmişti) kendisinin ve yeni bağımsız devletlerin düştüğü borç tuzağının yavaş yavaş farkına vardığını açıkça göstermektedir.

Büyük Britanya'nın Çok Avantajlı Olduğu Bir Dış Borçlanma

Simon Bolivar 1817 Kasım ayında bir kredi ve silah almak için Londra'ya özel bir temsilci göndermişti. Yazdığı akreditasyon mektubunda temsilciye çok geniş yetkiler vermişti:

> Ve Venezuela Cumhuriyeti adına ve yetkisinde onun özgür ve bağımsız devlet olarak tanınması, ona destek ve koruma sağlanması ilkesine dayanan ve bu amaçla Büyük Britanya'nın cömert fedakârlıklarını tazmin etmek ve ona asil bir minnettarlığın, hizmet ve duyguların mükemmel bir karşılıklılığının en somut ve ciddî delillerini sunmak için gerekli bütün koşulların belirtildiği her pakt, sözleşme ve antlaşmayı önermesi, müzakere etmesi, uyarlaması, sonuçlandırması ve imzalaması için.[23]

Luis Britto şu yorumu yapmaktadır:

> Akreditasyon çok geniş terimlerle tasarlanmıştır: "Herhangi bir gerekli koşul"da mutabık kalmak mümkündür. Hem temsilci hem de ödünç para verenler bunu alabildiğine özgürce kullanacaklardır.[24]

22. Britto García, *El pensamiento del libertador*
23. Britto García, 395.
24. Britto García, 395.

Akdedilen [sözleşmeyle bağıtlanan] borçlar başlangıçta yalnızca savaş çabasına hizmet ediyordu.

Britto 1819'da Büyük Kolombiya'nın kurulmasına ilişkin olarak şunları kaydeder:

Bu bütünleşme siyasal varlıkların her biri tarafından akdedilmiş olan borçların birleştirilmesi sonucunu doğurdu. Nitekim, Anayasanın 8. Maddesi açıklıkla şunu öngörmekteydi: "İki halk tarafından ayrı ayrı akdedilmiş olan tüm borçlar müştereken ve müteselsilen Kolombiya'nın ulusal borcu olarak tanınacak, Cumhuriyet'in tüm malları da bu borçların geri ödenmesinin teminatını oluşturacaktır."

Britto şöyle devam eder:

Borçlar anayasal olarak konsolide edilmekle kalmamış, aynı zamanda doğum halindeki siyasal varlığın tüm kamu malları Anayasaya uygun olarak bunların garantisini oluşturmuştu. İşlemlerin kayıtları eksik ve karışık olduğundan, bu çalışma arzu edilir şeffaflıkta yapılmamıştı.

Yeni Elitler İç Borçtan Nemalanıp Vergi Ödemeyi Reddediyor

Britanya Konsolosu Sir Robert Ker Porter günlüğünde Simon Bolivar'la konuşmalarından söz eder. 15 Şubat 1827 Çarşamba tarihli kaydında şunu belirtir: "Bolivar hükümet tarafından ödenecek tahvil şeklinde 71 milyon dolar iç borç olduğunu itiraf ediyor. Yüzlerce kişi bu kağıtlar üzerinde yoğun biçimde ve en tefeci tarzda spekülasyon yapıyor." Konsolosa göre tahviller acil nakit ihtiyacı olanlar tarafından ABD doları karşılığı nominal değerlerinin yüzde 60'ına, bazı durumlarda yüzde 25'ine, hatta yüzde 5'ine satılmaktaydı. Konsolosun haber kaynaklarına göre neredeyse hiçbir bürokrat elinde nakit tutmamakta, bütün parasını "bu gayriahlaki ve vatanseverliğe aykırı spekülasyona" yatırmaktaydı. Başkan Yardımcısı Santander'in elinde söylenene göre 2 milyonluk tahvil olduğunu, yine söylenene göre bu tahvilleri muhtemelen 200.000 dolara satın aldığını kaydeder.[25] Britto aşağıdaki yorumu ekler: "Bu faizci spekülatörlere gelince, onların da birliklerinin kanı pahasına büyük servetler kazanan sayısız bürokratla ve cumhuriyetçi politikacıyla yakın ilişkisi vardı." Ve şöyle devam eder: "Sadece sert vergi önlemleri alınacağının ilanı bile vakitsizce istifasını sunan Cristobal Mendoza gibi yüksek bürokratların yüreğine korku salmaya yetiyordu."[26]

"Ulusal Borç Bizi Ezecek"

Simon Bolivar tarafından Başkan Yardımcısı Francisco Paula de Santander'e (İngiliz Konsolosunun 1827 notlarında bahsettiği Santander) 14 Haziran 1823'te gönderilen mektupta kullanılan sözcükler çarpıcıdır: "Sonunda her şeyi yapacağız ama ulusal borç bizi ezecek". Yerli hâkim sınıfın üyelerine ve yeni güçlere dair şunları yazar:

25. Britto García, 395.
26. Britto García, 378.

Kamu borcu bir dehşet, felaket ve suç kaosu yaratıyor. Bay Zea kötülüğün, Bay Mendez de hatanın dehası; Kolombiya ise bu akbabalar tarafından iç organları parçalanan bir kurbandır: Bunlar önceden Kolombiya halkının alın terini gövdeye indirdiler, ahlaki itibarımızı iki paralık ettiler ve biz bunun karşılığında cılız bir destekten başka bir şey görmedik. Bu borç konusunda verilecek karar ne olursa olsun bu korkunç bir şey olacaktır: Borcu kabul edersek artık var olmayız, etmezsek... bu ulus rezil olur.[27]

Simon Bolivar'ın borç tuzağının farkında olmasına rağmen borcun reddedilebilme ihtimalini kabul etmediği açıkça görülmektedir.

Bolivar iki ay sonra Başkan Yardımcısı Santander'e borç konusunda yeniden yazar ve Peru'nun yeni yetkililerinin durumuna atıfta bulunur:

Riva Agüero hükümeti, bir Kaos hükümetiyle ortak olmuş bir Catilina hükümetidir; Peru'nun başında olanlardan daha beter alçak, daha beter hırsız hayal etmek mümkün değildir. Borç alınan altı milyon pesoyu kepaze tarzda yediler. Riva Agüero, Santa Cruz ve Savaş Bakanı tek başlarına yalnızca birliklerin teçhiz edilmesi ve bindirilmesi için imzalanan sözleşmelerden 700.000 peso çaldılar. Kongre hesap sorduğunda İstanbul'daki Divan muamelesi gördü. Riva Agüero'nun davranış tarzı düpedüz rezildir. En beteri, İspanyollarla yurtseverler arasında, Peru'yu yağmalaya yağmalaya ölümüne sebep oldular. Ülke dünyanın en maliyetli ülkesi olmuştur ve onu ayakta tutacak tek bir kuruş kalmamıştır.[28]

Alacaklılar tarafından köşeye sıkıştırılan Simon Bolivar kamu mallarını onlara devretmeye hazırdır. 1825'te borcu, bağımsızlık savaşında terk edilmiş olan Peru madenlerinin bir bölümünü devrederek geri ödemeyi teklif eder.[29] 1827'de borcu ödemek için Britanya'ya satılacak kaliteli bir tütün türü geliştirmeyi dener.[30] 1830'da alacaklılara kullanılmayan hazine arazisini satmayı önerir.[31]

Simon Bolivar İğrenç Borç Sistemini Halkın Önünde Alenen İfşa Etmekle Tehdit Eder

Simon Bolivar 22 Temmuz 1825'te Peru hükümeti Konsey Başkanı Hipolite Unanue'ye yazar:

Madenlerin efendileri, gümüşten ve altından And Dağlarının efendileri minik ordularına ve sefil memurlarına düşük ücret ödemek için kendilerine milyonlar ödünç verilsin istiyorlar. Hükümet bizi harap eden iğrenç sistemi koruyor denilmemesi için bütün bunlar halka anlatılsın, suiistimallerimiz ve beceriksizliklerimiz net biçimde ifşa edilsin. Suiistimallerimiz *Resmi Gazetede* ifşa edilsin diyorum, orada yurttaşlarımızın hayallerini inciten tablolar sunulsun.[32]

Simon Bolivar 1830 Aralık ayında (Kolombiya'nın Karayipler kıyısında) Santa Marta'da, Büyük Kolombiya'nın iç çekişmelerle parçalandığı ve bölgenin hâkim sınıfları tarafından yüzüstü bırakıldığı bir zamanda ölür.

---

27. Britto García, 405.
28. Britto García, 406
29. Bkz. Britto García, 408 ve ilerisi.
30. Britto García, 378-382.
31. Britto García, 415-416.
32. Britto García, 408.

Sonuç

Londra'da çıkarılan ilk büyük Latin Amerika borç krizi Büyük Britanya ve onun ardından Fransa tarafından Latin Amerika ekonomilerini bankerlerin şartlarına, aynı zamanda Eski Kıtanın sanayi ve ticaretinin çıkarlarına boyun eğdirmek için kullanıldı. Latin Amerika'nın kendisini İspanyol ve Portekiz doğrudan sömürge boyunduruğundan kurtarmış olan bölümü[33] Britanya büyük sermayesi ile onun Fransız ikizi tarafından her iki devletin yetkililerinin yardımıyla yönlendirilen bir bağımlılık, tabilik ve soyulma çevrimine girmiş oldu. Hükümeti tarafından desteklenen ABD büyük sermayesinin bu ülkelerin iç işlerine burnunu sokması, sürekli müdahalede bulunduğu Meksika dışında daha sonra oldu. Paraguay'ın kendine yeterli kalkınma girişimi 1865-1870 arasında ezilmişti. Meksika'nın durumu daha muğlaktır: Serbest ticareti kabul etmiş olsa da alacaklılarıyla sert bir çatışmaya girmişti.

Borç ve serbest ticaretin dayatılması, devletlere boyun eğdirilmesinin ve Çevre halklarının zenginliklerinin Merkez'in hâkim sınıflarına aktarılmasının (yerli hâkim sınıflar da bu arada komisyonlarını almaktaydılar) güçlü etkenleri oldular.

33. Küba ile Porto Riko hâlâ İspanyol sömürgesiydi; bu tahakküm 1898'de son bulacaktı. Kahramanca mücadeleler sonucu kendisini Fransız boyunduruğundan 1804'te kurtarmış olan Haiti de 1825'te yeniden Fransız yeni-sömürge tahakkümü altına girmişti. Bunun yanı sıra Büyük Britanya, Hollanda ve Fransa Karayipler'de ve Brezilya ile Venezuela arasında yer alan bölgede sömürgelere sahip olmaya devam ediyorlardı.

3. Bölüm
Meksika On Dokuzuncu Yüzyılda Borcun Reddedilebileceğini Kanıtladı

Meksika on dokuzuncu yüzyılda alacaklılarına tek başına acı yenilgiler yaşatmayı başarabilmiş yegâne eski sömürge olmuştur. Ama hiçbir zafer mutlak değildir, hele bir de hükümet edenler onu sorgulanır kılarsa.

Yerli Hâkim Sınıflar İspanyol Sömürge Devletine Ödünç Para Veriyordu

İspanya Meksika'yı 1519'dan itibaren kana ve ateşe boğarak fethetmişti.[1] Madrid bu sömürgeye "Yeni İspanya" adını vermişti. Bağımsızlık Savaşı 1810'da başlamış, 1821'de bağımsızlık yanlılarının zaferiyle sona ermişti. 18. yüzyılın sonunda yerli hâkim sınıflar, maden sahipleri, büyük toprak sahipleri, Meksika'ya yerleşmiş olan İspanyol tüccarlar ve hatta ruhban sınıf sömürge devletine ve metropole yüzde 5 ila 6 arasında değişen faiz oranlarıyla ciddi tutarlarda ödünç para vermekteydi. Bu meblağlar İspanya'nın 1782'de İngiltere'ye, 1793-1794'te Devrimci Fransa'ya karşı yürüttüğü savaşların finansmanına katkı için İspanyol tahvillerinin Meksika'nın hâkim sınıflarına satışı yoluyla elde ediliyordu. Meksika'nın bağımsızlık savaşı 1810-1811'de başladığında hâkim sınıflar Mexico City'deki ve Madrid'deki İspanyol idarelerine krediyi kestiler. Riskler aşırı yükselmişti.[2] 1813'te sadece Meksika'da yerleşik İspanyol tüccarlar Mexico City sömürge yönetimine yüzde 5 faiz oranından ödünç para vermeyi sürdürüyordu.[3] Bağımsızlık hareketinin yenilgiye uğraması bu tüccarların çıkarlarına son derece uygun olacaktı, ayrıca şayet İspanyol tarafı yenilgiye uğratılacak olursa zararlarının Madrid tarafından tazmin edileceğine emindiler.

---

1. Bugünkü Meksika'nın nüfusu İspanyol fethinden önce 18 ila 25 milyon arasındaydı. Yarım yüzyıldan daha kısa bir sürede, 1600'lere doğru 3,5 milyon civarında bir rakama gerilemişti. Maddison tarafından yapılan daha düşük bir tahmine göre (2003, s. 120) Meksika nüfusu 1500'de 7,5 milyonken İspanyol fethinden sonra üçte iki azalarak 1600'de 2,5 milyona düşmüştü. İspanyol Amerika'sı uzmanı Calvo İspanyol fethinden önceki nüfusu şöyle tahmin etmektedir (1994, s. 14): Aztek İmparatorluğu ve bağlı topraklar nüfusu 18,3 milyon (Kuzey toprakları 2,5 milyon; Orta Meksika 15 milyon; Chiapas 0,8 milyon).
2. Bazant 1989, p. 18-19.
3. Bkz. Bazant, 21, ve Alamán, *Historia de Méjico*, 323, https://archive.org/details/historiademjico-08alamgoog

Bağımsızlık mücadelesi birkaç istisna dışında toplumun Avrupa kökenli, Latin Amerika'nın geri kalanının örneğinin izinden giderek kendilerini sömürge boyunduruğundan kurtarmak isteyen müreffeh kesimleri tarafından yürütülmüştü.[4] O dönemde Kıtanın her yerinde olduğu gibi, harekete Avrupa kökenli ana babaların İspanyol sömürgelerinde doğmuş çocukları yani Kreoller önderlik etmişti. Altı milyonluk Meksika ahalisinin yaklaşık yüzde 80'ini oluşturan yerli nüfusa bağımsızlık hareketi önderlerinin pek saygısı yoktu.[5]

1821'deki bağımsızlıktan sonra, yeni devlet başkanı Agustin de Iturbide önceki sömürge rejiminin borcunun ödenmesi gerekip gerekmeyeceği sorusunu sormuş ve üç seçenek öngörmüştü: Borç ülkeyi sömürmüş olan sömürgeci gücün çıkarları doğrultusunda biriktirildiğine göre bu borcu reddetmek; Kilisenin mülkünü müsadere edip, borcu ödemek için satmak; ya da eski borçları kapatmak için Londra'da tahvil ihraç etmek.[6] Başkan sömürge borcunun büyük bir bölümünü elinde tutan yerli hâkim sınıflarla çatışmayı önlemek için borcun reddedilmesi aleyhine karar vermişti. Benzer şekilde, güçlü ruhban sınıfa güvence vermek için Kilisenin mülkünün kamulaştırılmamasına karar vermişti. Böylece, Iturbide halkın çıkarları aleyhine Londra'da borçlanmayı tercih etmiş ve tahvil ihracından elde edilen fonların önemli bir bölümünü sömürge borcunun geri ödenmesine tahsis etmişti. Meksika'nın hâkim sınıflarının ya da en azından bunların çoğunluktaki bir kesiminin kendi ülkelerinin hazinesinin dışarıdan borçlanmasında çıkarı vardı.

On dokuzuncu yüzyılın tamamı boyunca meydana gelen bir olaylar zincirinin kökeninde Meksika'nın 1824 ve 1825'te Londra'da gerçekleştirdiği borçlanmalar vardır ki bu borçlanmalar bu ülkenin yabancı güçlerle ilişkilerinin tarihini fazlasıyla belirlemiştir.

Borçlanmaların koşulları, tıpkı bunların yönetimi gibi açıkça istismarcıydı. Meksika 1824 Şubat'ında Londra'da B. A. Goldschmidt & Co. Bankası aracılığıyla tahvil ihraç etmişti. Goldschmidt'e istismara açık avantajlar tanıyan koşullar ağırdı. Meksika 16 milyon peso eşdeğeri (3,2 milyon sterlin) tahvil ihraç etmiş olduğu halde, ülkenin eline aslında sadece 5,7 milyon peso (yaklaşık 1,14 milyon sterlin), başka bir deyişle borçlanılan tutarın yalnızca yüzde 35'i geçmişti. Ödenecek faiz hesaba katıldığında Meksika, eline aslında 5,7 milyon peso geçmiş olduğu halde gerçekte otuz yıllık bir dönemde, 16 milyonu anapara ve faiz oranı yıllık yüzde 5 olarak belirlendiğine göre 24 milyonu faiz olmak üzere toplam 40 milyon peso geri ödemeyi taahhüt etmişti. Başka bir deyişle Meksika 1 almış, 7 vermeyi taahhüt etmişti. Goldschmidt tahvil ihraç edildiği anda bile muazzam bir kâr elde etmişti.

---

4. Yerli halklar önceki yüzyıllar boyunca birçok kez ayaklanmış, aralarından bazıları, örneğin Meksika'da Sonora Yaquileri mücadeleye bağımsızlıktan sonra da devam etmişlerdi çünkü bağımsızlığın bunlara hiçbir faydası dokunmamıştı.
5. Meksika nüfusunun 1600-2015 arasındaki gelişimi (milyon kişi): 1600: 3.5; 1700: 4.0; 1800: 5.7; 1850: 7.7; 1895: 12.7; 1910: 15.1; 1940:19.6; 1950: 25.8; 1990: 86.0; 2000: 97.4; 2015: 121.7 (Batou, *Cent ans de résistance au sous-développement, 1990*, s. 171, ayrıca ilk nüfus sayımı tarihi olan 1895'ten bugüne resmi istatistikler.
6. Bkz. Bazant, *Historia de la deuda exterior de Mexico*, 27-28.

Meksika aynı tutarda bir parayı (16 milyon peso ya da 3,2 milyon sterlin) 1825'te başka bir finansal şirketten, Barclay & Co.'den[7] ödünç almış, eline aslında 6,5 milyon Peso (1,3 milyon sterlin) geçmişti. Meksika yine otuz yıllık bir sürede, 16 milyonu anapara, 28,8 milyonu da yıllık yüzde altıdan tahakkuk edecek faiz olmak üzere 44,8 milyon peso geri ödemeyi taahhüt etmişti.

Batılı resmi anlatı ne iddia ederse etsin, Meksika ile çok sayıda başka ülkenin 1827'den başlayarak borç geri ödemelerini askıya alması Londra finansal piyasası krizinin sebebi olmamıştı. Bu, daha önce de açıklandığı gibi, sonuçtu.

Goldschmidt ile Barclay & Co sonunda 1826'nın şubat ve ağustos aylarında sırasıyla iflas etti.[8] Meksika bu iflaslardan kuşkusuz sorumlu değildi; aksine iflasların kurbanlarından biri olmuştu. Goldschmidt ile Barclay ülkenin sırtından çok büyük kârlar etmişti. Ayrıca, Goldschmidt'in 1824 tahvil ihracı gelirinden 1824-1825 yıllarının anapara ve faiz ödemelerini baştan kesmiş olduğunu da belirtmek gerekir. Dahası, Barclay aracılığıyla yapılan 1825 tahvil ihracından sağlanan gelirin dörtte biri Goldschmidt'e 1826 geri ödemesini yapmak için kullanılmıştı! Üstelik Goldschmidt Meksika tahvilleri üzerinde spekülasyon da yapmıştı. Banka tahvilleri Meksika'dan nominal değerlerinin yüzde 50'sine satın aldığı halde, bunların büyük bölümünü üçüncü kişilere değerlerinin yüzde 58'inden satmıştı. Daha sonra, 1825'te piyasa coşkusu zirvesindeyken aynı tahvilleri nominal değerlerinin yüzde 83'ünden satıyordu.[9] Barclay'in iflası yüzünden Meksika, şirket tarafından 1826'nın tamamının ve 1827'nin bir kısmının faiz ve anapara geri ödemelerinin ön ödemesi olarak peşin tahsil edilen 304.000 sterlin tutarında zarara uğramıştı.

Meksika ile diğer Latin Amerika ülkelerinin borçlanmak için kabul etmiş oldukları koşullar, geri ödemeyi yeni borçlanmaya gitmeden sürdürmeyi imkânsız kılmaktaydı. Başka bir deyişle, 1824-1825 borçlanmalarının koşulları yeni bağımsızlığını kazanmış devletlerin o kadar aleyhineydi ki yeniden ödünç para almadan, yani cehennemi borç sarmalına girmeden geri ödeme yapmaları mümkün değildi.

Meksika-Kronoloji

1810: Bağımsızlık savaşının yerli hâkim sınıflar (Kreoller) önderliğinde başlaması.

1821: Bağımsızlık yanlılarının zaferi. Iturbide yeni devlet başkanı olur. Sömürge borcunu geri ödemeye karar verir ve 1824 ve 1825'te Londra'da borç sözleşmeleri bağıtlar.

---

7. Şirketin tam unvanı daha önce de belirtildiği gibi "Barclay, Herring, Richardson and Company" idi. Bugünkü Barclays Bank ile karıştırılmamalıdır.
8. Bazant, *Historia de la deuda exterior de Mexico*, 48.
9. Bkz. *Morning Chronicle*, Londra, 8 Şubat, 1825, alıntılayan Wynne, *State Insolvency and Foreign Bondholders*.

1824: Goldschmidt & Co aracılığıyla tahvil ihracı; ihraç tutarı 16 milyon, elde edilen 5,7 milyon peso (yüzde 35); geri ödenecek toplam tutar (anapara artı yıllık yüzde 5'ten tahakkuk edecek faiz) 40 milyon peso.

1825: Barclay & Co aracılığıyla tahvil ihracı; ihraç tutarı 16 milyon, elde edilen 6,5 milyon peso; geri ödenecek toplam tutar (anapara artı yıllık yüzde 6'dan tahakkuk edecek faiz) 44,8 milyon peso.

Goldschmidt ve Barclay Tahvilleri

1825 (Aralık): Londra'da finansal kriz.

1826: İki bankanın, Goldschmidt & Co ile Barclay & Co'nun iflası.

1827 (1 Ekim): Meksika geri ödemeleri askıya alır (diğer Latin Amerika ülkeleri, bunun yanı sıra Yunanistan da ödemeyi askıya almıştır).

1828: Meksika yerli hâkim sınıflardan çok yüksek faizlerle (yüzde 232, yüzde 536 vb.) borç alır.

1831: Alacaklılarla varılan anlaşma sonucu Goldschmidt ve Barclay tahvillerinin ilk yeniden müzakeresi. Geri ödenecek borç bakiyesi Meksika'ya herhangi bir fon transferi olmadan 6,4 milyon sterlinden 6,85 milyon sterline yükseltilir.

1832: Geri ödemeler yeniden askıya alınır.

1837: Alacaklılarla varılan yeni bir anlaşma sonucu Goldschmidt ve Barclay tahvillerinin ikinci yeniden müzakeresi. Geri ödenecek borç bakiyesi 6,85 milyon sterlinden 9,3 milyon sterline yükseltilir.

1846: Goldschmidt ve Barclay tahvillerinin üçüncü yeniden müzakeresi. Geri ödenecek borç bakiyesi 9,3 milyon sterlinden 10 milyon sterline yükseltilir.

1847: ABD'nin Meksika'yı istilası ve geniş toprakları ilhakı. ABD sonradan 3 milyon sterlin tazminat ödeyecek, bunun çoğu da dış ve iç borç geri ödemesinde kullanılacaktır.

1855: Ayutla Devrimi. Liberaller iktidara gelir.

1858: Liberal Başkan Benito Juárez muhafazakâr generaller tarafından devrilir. İktidar gaspçısı muhafazakâr General Zuloaga iç borcu yeniden yapılandırmak için yeni tahviller ihraç eder. 57 milyon peso tutarında tahvil ihraç edilmişken gerçekte ele geçen meblağ 443.000 peso (yani yüzde 1'den az) olur.

1859: O zamanlar Meksika'da yerleşik olan İsviçreli banker Jecker 15 milyon peso nominal değerli tahvil ihraç eder; ele geçen tutar 618.927 peso (yüzde 4) olur.

1861: Benito Juárez büyük bir halk desteğiyle yeniden iktidara gelir. 1858'den 1860'a kadar ihraç edilen tahviller reddedilir, borç geri ödemeleri iki yıl süreyle askıya alınır.

1862: Fransız istilası.

1863: Avusturya hanedanından Maximilian Meksika İmparatoru olur; emirlerini Fransa'dan alır: Jecker tahvilleri tanınır (Jecker 1862'de Fransız

vatandaşlığını kazanmıştır); 1863, 1864, 1865'te Fransa'dan yeni borçlar alınır; 560 milyon frank tutarında tahvil ihraç edilmiş, gerçekte ele geçen tutar 34 milyon frank olmuştur.

1867: Fransız yenilgisi. Benito Juárez yeniden iktidar olur. Maximilian'ın akdetmiş olduğu dış borç, 1858-1860 arasındaki iç borç reddedilir. Goldschmidt ve Barclay tahvilleri reddedilmez ama geri ödemeleri 1886'ya kadar askıya alınır.

1876: Porfirio Díaz iktidara gelir. Díaz'ın "Porfiriato" denilen otoriter liberal rejimi 1910'a kadar devam eder.

1883: Meksika borçlarına ilişkin Benito Juárez'in borç reddini teyit eden kararname, reddedilmemiş olan eski borçların yeniden müzakere edilmesi, tahvil ihraçları için sıkı çerçeve; bunlar ulusal egemenliğe saygı duymalıdır.

1884: Alacaklılarla 1883 kararnamesini ihlal eden yeni anlaşma.

1888-1910: Yeni uluslararası tahvil ihraçları (1888, 1889, 1893, 1899, 1904 ve 1910). Meksika'nın dış borcu 1888'den 1910'a kadar 8,5 katına çıkar. Borç 52,5 milyon pesodan 441,4 milyon pesoya çıkar. İç borç ikiye katlanır.

İç Borç ile Dış Borç Arasındaki Yakın İlişki

İspanyol sömürge devletine verilen borçlarda faiz yüzde 5 ile yüzde 6 arasında değişirken, yerli hâkim sınıflar dış borçların kısmen iç borç geri ödemesine gitmesiyle birlikte yeni Meksika devletine (yüzde 12'den yüzde 30'a, hatta daha yüksek oranlara varan[10]) tefeci faiz oranlarıyla ödünç para vermeye başladılar. Meksika yetkililerinin dış borç almaya devam etmesi devlete ödünç para veren zengin Meksikalıların (*latifundistas* olarak bilinen büyük toprak sahipleri, güç sahibi tüccarlar, maden sahipleri) son derece işine geliyordu. Üstelik bu borçlanmalar kendileri de yurtdışında Meksika tahvili satın alan Meksika hâkim sınıfları için bir kâr kaynağıydı. Dış borçlar ayrıca Meksikalı kapitalistlerin yabancı mal (yatırım, tüketim malları, silah vb) ithalatı için ihtiyaç duydukları döviz girişini de sağlamaktaydı.

Devletin birçok alandaki faaliyetinin borçlanma yoluyla finansmanı Meksikalı yetkililere zenginler tarafından ödenen vergileri artırmama imkânı veriyordu. 1824 ve 1825'teki iki tahvil ihracından elde edilen gelirin kullanımı yukarıda anlatılanların iyi bir örneğidir: Toplam tutarın yüzde 25'i iç borç geri ödemesine gitmiş, yüzde 15'i Londra'da silah alımında kullanılmış, yüzde 8'i Meksikalı büyük üreticilerden (daha sonra devlet tarafından satılmak üzere) tütün alımına gitmiş, yüzde 52'si ise devletin cari harcamalarında (gecikmiş ücret, emekli maaşı ödemeleri, idari harcamalar) kullanılmıştı.[11] Yani kalkınma için yatırımlara veya sosyal harcamalara yüzde 0 ayrılmıştı!

10. Bazant, *Historia de la deuda exterior de Mexico*, 45.
11. Bazant, 234.

1830 ve 1840 Borç Yeniden Yapılandırmaları

Yukarıda belirtildiği gibi, Meksika dış borcun (Goldschmidt ve Barclay borçlarının) geri ödemesini askıya almış (Ekim 1827), hükümet çok yüksek faiz oranlarına razı olarak 1828'de iç borçlanmaya başvurmayı denemişti. Yerli hâkim sınıflar aşırı talepkârdı: Meksikalı kapitalist Manuel Lizardi 1 Haziran 1828'de yüzde 536 yıllık faiz oranıyla bir borç vermişti; Angel Gonzales ise 23 Temmuz 1828'de yüzde 232'den ödünç para verecekti.[12] Ayrıca, Lizardi'nin finans şirketinin dokuz yıl sonra Londra'da Meksika hükümetiyle Goldschmidt ve Barclay tahvil hamilleri arasında aracılık yaparak ciddi bir komisyonu cebe indirdiğini de eklemek gerekir.[13]

Ülke 1829'da bir Meksika Tahvil Hamilleri Komitesi kurmuş olan alacaklılarla müzakerelere başlamıştı. Meksika yetkilileri 1831'de alacaklılara çok büyük tavizler vermişti. 1827 Ekim ile 1828 Nisan arasındaki dönemde gecikmiş (tahakkuk etmiş ancak ödenmemiş) faiz bakiyesi 1,1 milyon sterlin olduğu halde, faizin 1,6 milyon sterlin borç anaparasına çevrilmesine razı olmuşlardı (buna faiz kapitalizasyonu ya da ödenmemiş faizin bakiye anaparaya dönüştürülmesi denir).

1831 Uzlaşmasından Sonra Meksika ile Alacaklılar Arasında Durum Neydi?

1824 tarihli Goldschmidt borcu örneğinde, Meksika eline topu topu sadece 1,13 milyon sterlin geçmiş olduğu halde, Şubat 1824-Temmuz 1827 arasında 1,57 milyon sterlin geri ödemişti. Meksika'nın bu borcu, sözleşmenin hakkaniyetten aşırı yoksun doğası nedeniyle reddetmiş olması gerekirdi. Oysa Meksika 1831'de Goldschmidt kredisinde 2,76 milyon sterlinlik bir bakiye borcu kabul etmişti.[14]

Meksika ile alacaklıları arasındaki müzakerelerden çıkan sonuç açıkça Meksika'nın aleyhineydi: 1831'de ülke kendisini 6,4 milyon sterlinden 6,85 milyon sterline yükselmiş bir borçla karşı karşıya bulmuştu. Meksika dış borç geri ödemelerine, bunları bir kez daha askıya almadan önce 1831'den 1832'ye kadar devam etti. 1837'de Londra'daki alacaklılarla yeni bir anlaşmaya vardı. Borç daha da artmış, 6,85 milyon sterlinden 9,3 milyon sterline yükselmişti. Meksika 1842'den 1844'e kadar faiz ve anapara geri ödemelerini yapmıştı.

1847'de yeni bir müzakere gerçekleşecek, Meksikalı kapitalist Manuel Lizardi bu müzakerelerde ülkesinin sırtından kendi hesabına ve tahvil hamilleri hesabına çok büyük, aynı zamanda hileli kârlar elde edecekti. Meksika'nın borcu, 1842-1844 arasında yapılan ödemelere rağmen 9,3 milyon sterlinden 10 milyon sterlinin biraz üzerine yükselmişti. Yapılan şey, Meksika'ya biraz rahatlama sağlarmış gibi görünürken borç bakiyesini alacaklılar lehine artıran bir muhasebe hilesinden ibaretti. Manuel Lizardi'ye giden ilave komisyon

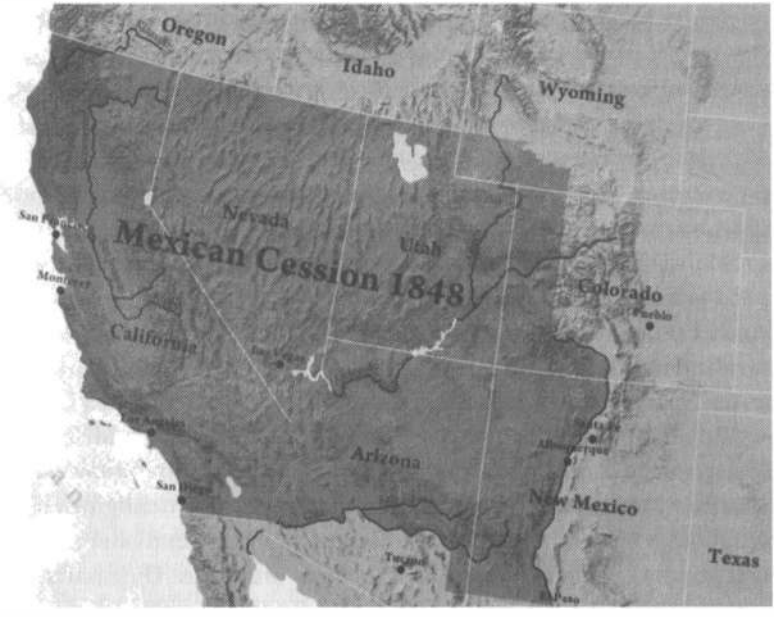
12. Bazant, 67-70.
13. Bazant, 53.
14. Bazant, 58.

toplam 876.000 sterline ulaşmıştı. Lizardi bu meblağı cebe indirdikten sonra gelecekteki muhtemel ihtilaflardan kaçmak için finans şirketini feshetmişti.

Sonunda Meksika'nın borcunun neredeyse 4 milyon sterlin arttığı bütün bu müzakereler boyunca ülkeye yeni tek bir kredi limiti tahsis edilmediğini de ayrıca vurgulamak gerekir.

ABD, topraklarının çok büyük bir bölümünü ilhak etmek için 1847'de Meksika'ya savaş açtı. Bugün Texas, Nevada, Utah, Colorado, New Mexico, Arizona ve Kaliforniya eyaletlerinin olduğu toprakları ilhak ederek, Meksika'nın yarısını almış oldu. Amerikan birlikleri başkent Mexico City'yi bir süre işgal etti.

Washington savaştan sonra, ilhak ettiği topraklar için 15 milyon Meksika pesosu (yaklaşık 3 milyon sterlin) tazminat ödemiş, bu meblağın çok büyük bir bölümü de yerli hâkim sınıflardan alınmış olan iç borcun geri ödenmesinde ve 1851-1853 arasında dış borç geri ödemelerine (yine 1824-1825 borçlanmalarının geri ödemesine) devam etmek için kullanılmıştı.

Meksika'nın 1848'de Birleşik Devletler'e kaybettiği topraklar.

Meksika'nın 1851-1853 Arasında Britanya, Fransa ve İspanya ile İmzaladığı Ölümcül Uluslararası Anlaşmalar

Meksikalı kapitalistler Londra ya da Paris hükümetlerinin koruması altına girmek için Britanya ya da Fransa vatandaşlığına geçmekteydiler. Öte yandan, Fransa, Britanya ve İspanya'nın 1861 sonunda Meksika'yı istila etmelerini gerekçelendirmek için kullandıkları bahane tam da Meksika'nın bu devletlerin vatandaşlarına olan borcunun geri ödenmesini güvence altına almak olmuştu.

Oysa bu vatandaşlardan bazıları aslında kendi devletleriyle çatışmalarında Avrupalı güçlerin desteğini elde etmek için bir Avrupa ülkesi vatandaşlığı almış olan Meksika'da yerleşik zengin Meksikalılardı. Bunlar kelimenin tam manasıyla *vende patria*, yani kendi vatanını satanlardı.

Meksika 1851 Aralık ayında Büyük Britanya ile uluslararası bir anlaşma imzalamayı kabul etmişti. Meksika bu anlaşmayla Büyük Britanya'ya bir borcu olduğunu kabul ediyor, geçmişte Meksika yetkilileri tarafından zarara uğratılmış olan Britanya vatandaşlarının ve şirketlerinin zararlarını tazmin etmeye hazır olduğunu beyan ediyordu. Söz konusu olan, Britanya şirketleri tarafından satın alınmış olup ödemesi askıya alınan iç borçlanma senetleriydi. Bu anlaşma Büyük Britanya tarafından bir şantaj uygulanarak dayatılmıştı: Eğer Meksika Londra'da yeniden tahvil ihraç etmek istiyorsa, bu türde bir uluslararası anlaşmayı imzalamalıydı. İmzalamayacak olursa Britanya'nın kendi vatandaşlarına adalet getirmeyi amaçlayan bir askeri müdahalesiyle karşılaşma tehlikesini göze almış olacaktı. Britanya vatandaşlarına ve şirketlerine tamamen abartılı geri ödemeler bahşetmesi bir yana, bu anlaşma burada kısa bir açıklamayı hak eden çok daha zararlı ve rezil bir hüküm de içeriyordu. Meksikalı bir kapitalistin şirketi bu anlaşmayla, sırf sahibi Martinez del Rio 1843'te Britanya vatandaşlığı kazandı diye kendisine yüklü bir tazminat ödenmesini teminat altına alıyordu. Meksika devlet iç borçlanma senetleri satın almış olan bu Meksika şirketi, patronunun yabancı devlet vatandaşlığına kabul edilmesi sayesinde bu borca uluslararası bir nitelik kazandırmayı başarmıştı.[15]

Meksika aynı yıl İspanya ile benzer bir anlaşma imzalamıştı. Bunu 1852'de ve 1853'te imzalanacak iki anlaşma daha takip edecekti.[16] Meksika 1851-1853 arasında Fransa'yla da benzer anlaşmalar imzalamıştı.[17] Jan Bazant'a göre Meksika tarafından bu uluslararası anlaşmalarla tanınan borcun yarısı aslında Britanya ya da İspanyol vatandaşlığına geçmiş Meksikalı kapitalistlerin portföyündeydi.

Büyük Britanya, Fransa ve İspanya bu anlaşmaları Meksika'ya dayatarak ülke üzerinde uluslararası bir zorlama aracına sahip olmak istiyorlardı. Meksika bu anlaşmaları imzaladığı andan itibaren egemenliğinin bir bölümünden vazgeçmiş ve borcun geri ödenmemesi halinde kendisine savaş ilan etmeleri için yabancı güçlere bir argüman vermiş oluyordu. O zamana kadar, Meksika mahkemeleri Britanya, İspanyol veya Fransız vatandaşlarının şikâyetlerini, bunlar iç borca ilişkin olduğunda reddediyordu. Yine aynı şekilde, yabancı mahkemeler de kendi vatandaşlarının veya şirketlerinin şikâyetlerini, eğer bu şikâyetler Meksika gibi egemen bir ülkenin iç borcuna ilişkinse, kovuşturamıyordu. Meksika bu anlaşmaları imzalamayı kabul ederek hem iç borcun bir bölümünü dış borca çevirmeyi, hem de yabancı devletlerin kendilerini (gerçek veya tüzel) özel kişiler yerine koyabilmesini kabul etmiş oluyordu. Meksika

15. Wynne, *State Insolvency and Foreign Bondholders*, 16. Ayrıca bkz. Bazant, *Historia de la deuda exterior de Mexico*, 96.
16. Wynne, *State Insolvency and Foreign Bondholders*, 16-17.
17. Wynne, 18.

ayrıca yabancı devlet vatandaşlığı kazanmış olan Meksika vatandaşlarının (bu durumda kapitalistlerin) çıkarlarının yabancı güçler tarafından savunulmasına izin vermeyi de kabul etmiş oluyordu.

Somut olarak, iç borçların yerini uluslararası bir değere sahip olan ve gümrük gelirleriyle geri ödenen yeni devlet dış borçlanma senetleri almıştı. Bu anlaşmalardan miras kalan yeni dış borç 14 milyon peso (yani 3 milyon sterlinden biraz daha az) tutarındaydı. Yurtdışından Meksika'ya yapılan hiçbir ödemenin bu rakama tekabül etmediğini belirtmek önemlidir: Bir kez daha bir iç borcu dış borca dönüştüren bir muhasebe hilesinden başka bir şey söz konusu değildir. Anlaşmalardan önce 52,7 milyon peso (10 milyon sterlinden biraz fazla) tutarında olan, Goldschmidt ve Barclay borçlanmaları dolandırıcılıklarına tekabül eden dış borç[18] 14,2 milyon peso artmış ve 66,9 milyon pesoya ulaşmıştı.[19]

Açıkçası, yerli hâkim sınıfların temsilcilerinden oluşan Meksika yetkilileri bu anlaşmaları imzalayarak kendi ülkelerinin ve Meksika halkının çıkarlarına aykırı hareket etmişlerdi.

Bu yabancı güçlerin bu anlaşmalardan 1860'lı yıllarda ne gibi avantajlar elde etmeye çalışacaklarını görülecektir. On yıl sonra bu tehdidin dramatik bir tarzda gerçekleşmesine tanık olunacaktır: Meksikalı kapitalistler 1861-1862'den itibaren Fransız, Britanya, İspanyol istilasını destekleyecek, Fransa'nın bir Avusturya prensini Meksika İmparatoru olarak tahta oturtmasına destek olacaklardır. Meksika Kongresi borcun tanınması için uluslararası anlaşmalar tuzağını ve bu anlaşmaların ima ettiği egemenlikten vazgeçmeyi geri dönülmez bir şekilde bertaraf etmek için 1883'te bir kararname kabul edecektir (bkz. ilerisi).

Ayutla Devrimi ve Liberallerle Muhafazakârlar Arasındaki Mücadele

Muhafazakâr Santa Anna'nın diktatörlüğü 1855'te Ayutla Devrimi ile devrilmiş, Liberal Parti iktidarı almıştı. Liberaller Meksika'da kapitalist bir burjuvazinin gelişimine önayak olmak için ruhban sınıf ile yerli toplulukları mülksüzleştirmek istiyorlardı[20]. Bu yönde çıkarılan Reform adıyla anılan yasalar 1857 Anayasasının kabul edilmesiyle teyit edilecekti. Ruhban sınıfla büyük toprak sahiplerinin temsilcisi olan Muhafazakâr Parti buna tepki olarak iktidarda olan Liberallere karşı Papa IX. Pius tarafından desteklenen bir savaşa, daha sonra Reform Savaşı olarak adlandırılacak bir iç savaşa girişecekti. 1858'de başkanlığa gelmiş olan Benito Juárez muhafazakâr generaller tarafından devrilecek, başkent garnizon komutanı General Zuloaga başkanlık makamını gasp edecekti.

---

18. Bazant, *Historia de la deuda exterior de Mexico*, 96.
19. 1856'da 41 milyon pesoluk iç borç 68,6 milyon pesoluk toplam dış borcun yarısından fazlaydı. Toplam kamu borcu (iç ve dış) 109,6 milyon pesoydu (Bazant, 97).
20. Meksikalı tarihçilerin yakın tarihli araştırmalarına göre yerli toplulukları 1856'da kabul edilen, ata yadigârı topraklarını satışa çıkaran yasaların uygulanmasına oldukça iyi direnmişlerdi. Yasaları kabul etmiş görünerek kendilerini korumayı başarmışlardı. Arazilerin istimlakı çok sonraları, Porfirio Díaz'ın uzun başkanlığı döneminde gerçekten yaygınlaşmıştı.

Benito Juárez Mexico City'yi terk etmek zorunda kalacak, gaspçılara karşı silahlı direnişi ülkenin dört bir yanından destek görürken kuzeyden başlayarak örgütleyecekti. 1858'den 1 Ocak 1861'e kadar iki hükümet, Mexico City'deki muhafazakâr hükümet ile karargâhı savaşın gidişatına göre yer değiştiren liberallerin hükümeti birlikte var olacaktı.

İktidar Gaspçısı General Zuloaga Tarafından İhraç Edilen Jecker Tahvilleri Skandalı

1858'de devrin muhafazakâr başkanının Maliye Bakanı 57 milyon pesoluk büyük bir iç borç yeniden yapılandırma/dönüştürme operasyonu gerçekleştirmeye kalkmıştı. Yeni tahviller piyasaya sürüldüklerinde nominal değerlerinin yüzde 5'ine satılmış, sonra fiyatları yüzde 0,5'e düşmüştü! Meksika 57 milyon peso borçlanmış ve bunun karşılığında sadece 443.000 peso (yani ihraç edilen tahvilin nominal değerinin yüzde 1'inden azı) ve bir miktar eski tahvil almıştı. Bu Hazine açısından tam bir fiyaskoyken, tahvilleri satın alanlar için adeta göklerden gelen bir lütuf olmuştu. Özellikle de 1835'ten beri Meksika'da yaşayan banker Jean-Baptiste Jecker için. Gümüş madenlerinin (Taxco madenleri ile Mineral Catorze'nin) önemli bir hissedarı olan Jecker nominal değerinin yüzde 0,5'i ile yüzde 5'i arasında önemli miktarda tahvil satın almıştı. Bundan bir yıl sonra, Meksika Jecker'in hizmetlerine başvurarak yeni bir iç borçlanmaya gitti. Jecker 15 milyon pesoluk tahvil satın alıp, Meksika Hazinesine 618.927 peso ve bir önceki yıl ihraç edilip beş paraya satın alınmış olan 14,4 milyon pesoluk tahvil teslim etti. Bütün bu operasyon Jecker'e sadece 1,5 milyon pesoya mal olmuştu.

Benito Juárez daha 3 Kasım 1858'de yeraltı basınının Mexico City ahalisine duyurduğu şu kararnameyi çıkarmıştı:

> Ben, Meksika Birleşik Devletler'i anayasal geçici başkanı Benito Juárez, Cumhuriyetin tüm yurttaşlarının bilmesi isterim ki bana verilen tüm yetkilere dayanarak aşağıdaki kararnameyi yayımlamayı uygun gördüm: Her kim ki doğrudan veya dolaylı olarak yüksek anayasal hükümete itaatten kaçanların yardımına para, iaşe, cephane veya at temin ederek koşar, o kişi sırf bu sebeple bunlara teslim ettiği tutarların veya eşyanın değerinin tamamını kaybeder, bunun yanı sıra ceza olarak bunlara sağlayacağı paranın iki katını veya bunlara temin ettiği malların değerinin iki katını Hazineye ödemeye mahkum edilir.
> Bu Kararname Veracruz hükümet sarayından 3 Kasım 1858 tarihinde çıkarılmıştır.[21]

Böylece, gaspçı hükümeti finanse eden Jecker ve yerli kapitalistler aldıkları riskler konusunda bilgilendirilmiş oluyordu.

21. Alıntılayan Émile de Kératry, *La créance Jecker* 17, http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5427133d/f17.double

1861'de İç Borcun Reddi ve Dış Borç Ödemesinin Askıya Alınması

Benito Juárez, birliklerinin muhafazakâr orduya karşı kazandığı zaferden sonra, 1 Ocak 1861'de başkente muzaffer bir edayla dönmüştü. Juárez ve hükümeti iktidar gaspçıları tarafından 1858 ile 1860 arasında alınan iç borcu reddetmişti.

Juárez her şeye rağmen Jecker'e gerçekten harcamış olduğu tutar kadar, yani 1,5 milyon peso tazminat ödemeyi teklif etmiş ancak Jecker bu teklifi geri çevirmiş ve azami bir kâr elde etmek için Fransa'yı yardıma çağırmıştı. İmparator III. Napolyon yeni sömürge fetihleri için bahane arıyordu. Yüzölçümü Fransa'nın üç katı olan Meksika'yı ve onun gümüş madenlerini mülk edinmek istiyordu. Fransız hükümeti Meksika'dan (İsviçre vatandaşı!) Jecker'in elindeki tahvilleri nominal değerleri üzerinden geri ödemesini, yanı sıra Fransızların satın almış oldukları Meksika borçlanma senetlerinin de geri ödenmesini talep etti[22]. Fransa'nın İsviçreli banker Jecker'e 1862 Mart ayında vatandaşlık verdiği, buna karşılık istilanın 1862 Ocak ayı başında başladığı düşünüldüğünde, kullanılan argümanın yanıltıcılığı daha da bariz hale gelir.

Jecker Mayıs 1860'da bankerlik şirketinin iflasını ilan etmiş, iflas masasında görevli tasfiye memurları şirket aktiflerinde 1858 ve 1859'da ihraç edilmiş 68 milyon pesoluk tahvil bulmuşlardı ki bu da Jecker'in iddia ettiğinin tersine çok az miktarda tahvil satmış olduğu anlamına geliyordu.[23] Ayrıca, III. Napolyon'un gayrimeşru kardeşi ve Ulusal Meclis Başkanı Morny Dükünün sonradan Jecker tahvillerinin yüzde 30'unu edinmiş olduğunu da vurgulamak gerekir[24].

Benito Juárez liberallerle muhafazakârlar arasındaki iktidar mücadelesini 1860'da kazandıktan sonra ülkenin maliyesine çekidüzen vermeye çalışmıştı. Büyük Britanya, yeni hükümetin Goldschmidt (1824) ve Barclay (1825) borçlanmalarına ilişkin borçların geri ödenmesini yeniden başlatması ve 1851 anlaşması hükümlerine uyup, haleflerin o zamandan beri bağıtlamış olduğu borç sözleşmelerini üstlenmesi umuduyla, Juárez'in başkanlığını Şubat 1861'de tanımıştı[25]. Buna karşılık, Benito Juárez Mayıs 1861'de Goldschmidt ve Barclay borçlanmalarına bağlı borcun geri ödemesini 1 yıl süreyle dondurmaya karar vermiş, Temmuz 1861'de ise askıya alma süresini iki yıla uzatmıştı. 1858'den 1860'a kadar gaspçı başkanları desteklemiş olan ülkelere, yani Büyük Britanya, Fransa ve İspanya'ya hiçbir ödeme yapılmamıştı.

---

22. Fransa o dönemde bu tür saldırgan taleplerde bulunmayı alışkanlık haline getirmişti. 1838'de Tacuyaba'da bir Fransız'ın pastanesi yağmalandığında 600.000 peso (3 milyon frank) tazminat talep etmiş, Meksika yetkilileri bunu reddettiğinde bir filo göndererek Veracruz limanını yerle bir etmiş ve sonunda Meksika'yı talep edilen 600.000 pesoyu ödemeye ve Fransa'ya özellikle dokuma ve lüks mal ithalatında ticari avantajlar sağlamaya zorlamıştı. Meksikalılar bu müdahaleyi *Guerra de los pasteles* (pastane savaşı) olarak anarlar.
23. Kératry, *La créance Jecker*, 30, ve Wynne, *State Insolvency and Foreign Bondholders*, 20.
24. Bazant, *Historia de la deuda exterior de Mexico*, 100. See also Kératry, *La créance Jecker.*
25. Wynne, *State Insolvency and Foreign Bondholders*, 21.

Fransız İstilası ve Meksika'nın İşgali (1862-1867)

Büyük Britanya, Fransa ve İspanya 31 Ekim 1861'de bir anlaşma imzaladılar: Üç sömürgeci güç, borçlarını ödemeye mecbur bırakmak için Meksika'ya karşı zora başvuracaklardı.[26] Saldırıyı gerekçelendirmek için Meksika'nın 1851-1853 arasında imzalamış olduğu anlaşmalara atıfta bulunuluyordu. Birleşik Devletler Başkanlığı arabuluculuk yapmayı denedi: Abraham Lincoln, Büyük Britanya'ya, Fransa'ya ve İspanya'ya ödemelere yeniden başlaması için ihtiyaç duyduğu parayı Meksika'ya ödünç vermeyi önerdi. Ancak ABD Senatosu bu öneriyi reddetti[27] ve istila hazırlıklarına devam edildi. İspanyollar Aralık 1861'de, Britanyalılar 4 Aralık 1862'de, Fransızlarsa dört gün sonrasında saldırdılar. İstila harekâtına katılan Fransız birliklerinin mevcudu, diğerlerinin katbekat üzerindeydi. Sonunda istilayı yalnızca Fransa sürdürdü. Aslında Büyük Britanya ile İspanya Fransa'nın Meksika'yı fethetme iddiasına karşı çıkmaktaydı. Britanyalılar ve İspanyollar Fransa'yı bütünüyle orantısız taleplerde bulunduğu için resmen kınadılar ve Ekim 1861 anlaşmasının bundan böyle hükümsüz olduğunu bildirdiler.

Britanyalılar ve İspanyollar Nisan 1862'de Meksika'dan çekildiler. Fransız birliklerinin başkente ulaşması ve yerli hâkim sınıfların bir kısmının desteğiyle Katolik bir monarşi kurmak için işgal etmesi için bir yıllık bir zaman gerekmişti. Avusturya Prensi Maximilian imparator ilan edildi. Maximilian, 1867'ye kadar süren saltanatı boyunca halkın desteğini kazanmak için belli sosyal reformları başlatacak ama bu yeterli olmayacak, açıkça Fransız çıkarlarına hizmet eden kukla bir imparator olarak görülecekti.

1858-1860 arasında görev yapan muhafazakâr başkanlar tarafından sözleşmesi imzalanan Jecker borçlarının tanınması, Maximilian'ın ilk önlemlerinden biri olmuştu. Bir başka önlem Paris'te ve Londra'da 200 milyon Fransız Frangı (40 milyon peso, 8 milyon sterlin) değerinde tahvil ihraç ederek yeni bir uluslararası borçlanmaya gidilmesi olmuştu.[28]

Gerçekte, yeni borçlanma yalnızca Paris'te başarılı olmuş ve Crédit mobilier ve Fould-Oppenheim & Cie ile birlikte organize edilmişti. Crédit mobilier bankası 1852'de kurulmuştu ve Bonaparte'ın korumasından yararlanıyordu.[29] Fould-Oppenheim & Cie bankası ise III. Napolyon'un Maliye Bakanı Achille Fould, yani bankanın sahibinin erkek kardeşiyle doğrudan bağlantılıydı. Tahvil ihraç koşulları 1824 Goldschmidt borçlanmasının koşullarına çok yakındı. Meksika 200 milyon frank borçlandığı halde tahvil satışı 100 milyon frank getirmiş ki bunun da büyük bir bölümü Fransa'da kalmıştı. Avusturyalı Maximilian Nisan 1864'te Paris'te 110 milyon franklık (22 milyon peso) tahvil ihracıyla ikinci bir borçlanmaya gitmiş, hasılatın tamamı Fransa'da kalmıştı.[30] Maximilian 1865

26. Wynne, 25.
27. Birleşik Devletler'de İç Savaş Nisan 1861'de başlayıp Nisan 1865'te sona ermişti.
28. 1 peso = 5 Fransız frangı; 1 pound sterlin = 5 peso; 1 pound sterlin = 25 Fransız frangı.
29. Crédit Mobilier Fransa'nın Meksika seferiyle aynı akıbeti paylaşmış, 1867'de iflas etmişti.
30. Bazant, *Historia de la deuda exterior de Mexico*, 103.

başında 250 milyon franklık (50 milyon peso) son bir borçlanmaya gitmişti.[31] Toplam olarak, Meksika 560 milyon frank borçlanmışken, payına sadece 34 milyon frank düşmüştü.[32] Borçlanılan tutarın yarıdan fazlası doğrudan Fransız Maliye Bakanlığına gitmiş, Jecker'in eline de 12 milyon frank geçmişti.

III. Napolyon tarafından düzenlenen uluslararası askeri sefer ağır bir hezimetle sonuçlandı; Fransız birlikleri Şubat 1867'de geri çekildi.[33] Fransa'nın tamamen kendi emellerine alet ettiği Maximilian kısa saltanatı boyunca Meksika'nın dış borcunu üç katına çıkarmıştı. Benito Juárez Mexico City'deki Başkanlık Sarayına dönüp, işgal rejimine kesin bir son verdiğinde, Haziran 1867'de idam edilen Avusturyalı Maximilian'ın akdetmiş olduğu bütün borçları reddetti. Aynı şekilde, 1857 sonu ile 1860 sonu arasında muhafazakâr başkanlar Zuloaga ve Miramon tarafından akdedilen iç borcun reddini de yeniden teyit etti.

Benito Juárez hükümeti Fransız işgaline karşı mücadele sırasında Birleşik Devletler'den 1865'te 3 milyon pesoluk bir borç almıştı. Bu borcun tamamı geri ödenmişti. Benito Juárez rejiminin diğer sömürgeci güçlere karşı Washington'un desteğine muhtaç olduğu açıktı. Aynı şekilde Washington'un İç Savaş biter bitmez Meksika'ya yönelik yeni bir emperyalist politika geliştirmiş olduğu da belliydi. Birleşik Devletler tarafından kullanılan strateji Meksika'da özellikle demiryollarında bir yatırım politikası yürütmekten ibaretti. Bunun ardından, Washington Meksika Devriminin patlak vermesinden sonra, 1910'dan itibaren yeniden askeri müdahaleye başvuracaktı.

Benito Juárez iktidara döndükten sonra Büyük Britanya'nın, 1851 Anlaşması ile öngörülen eski dış borcun geri ödemelerinin yeniden başlatılması yönündeki, baskısıyla karşılaşmıştı. Meksika bu anlaşmanın artık geçerli olmadığı yanıtını verdi çünkü Londra aradan geçen süre içinde Meksika'ya karşı düzenlenen bir askeri harekâta katılmış, ardından da Avusturyalı Maximilian'ın işgal rejimini tanımıştı.[34]

Meksika Goldschmidt (1824) ve Barclay (1825) borçlanmalarından doğan borçları reddetmese de 1886'ya kadar bu borçların bakiyesiyle ilgili hiçbir ödeme yapmayacaktı.

---

31. Bu son borçlanmadaki dolandırıcılık öyle protestolara yol açmıştı ki III. Napolyon tahvil hamillerine toplam 87 milyon frank tazminat ödemek zorunda kalmıştı. Bu tazminattan yararlananlardan bazılarının dolandırıcılığa karışmış oldukları kesindi. 87 milyon franklık meblağın Fransa'nın kamu borcunu tahvilleri edinmiş zenginler lehine artırmış olduğu da aynı şekilde açıktı. Bkz. Bazant, *Historia de la deuda exterior de Mexico*, 103; Wynne, *State Insolvency and Foreign Bondholders*, 30.
32. Bazant'ın özellikle Kératry, *La Créance Jecker*'e dayanan hesaplamaları, Bazant, *Historia de la deuda exterior de Mexico*, 105.
33. Fransa'nın Meksika'ya gönderdiği 38,493 askerden, 6,654'ü –altıda biri– aldıkları yaralar ve hastalıklar sonucu hayatını kaybetmişti. Mısır Hıdivi Meksika İmparatorluğuna aralarında tropik hastalıklara daha dirençli oldukları varsayılan birçok Sudanlının da olduğu 450 kişilik bir tabur göndererek Fransa'yı desteklemişti. Avusturya-Macaristan 1864'ten 1865'e kadar yabancı saldırıyı desteklemek üzere 7.000 asker (Polonyalılar, Macarlar ve diğerleri) göndermişti. Ayrıca Belçikalı askerler de bu sefere katılmıştı (Chenu, *Aperçu sur les expéditions de Chine, Cochinchine, Syrie et Mexique*.) 1865'ten 1909'a kadar tahtta oturan Belçika Kralı II. Léopold sömürgeci hırslara sahipti ve Meksika'nın fethinden avantaj elde etmenin peşindeydi. Sömürgeci projelerini gerçekleştirmeye 1885'te Kongo'nun fethiyle başlayacaktı. II. Léopold'un kız kardeşi Charlotte Avusturyalı Maximilian'ın karısıydı. Bonaparte'ın ve babası I. Léopold'un projelerini hararetle desteklemekteydi.
34. Wynne, *State Insolvency and Foreign Bondholders*, 29.

Fransa ile 1852-1853 Anlaşmasına gelince, Meksika istilanın bu anlaşmayı kadük hale getirmiş olduğunu düşünüyordu. Meksika'nın pozisyonunun Fransa tarafından da fiilen kabul edildiğini vurgulamak çok önemlidir. Zira iki ülke arasında tam diplomatik ilişkiler Fransa eski borçların tanınmasını şart koşmadan 1880'de yeniden kurulmuştu. Bu Meksika açısından kesin bir zafer olmuştu. Fransa, Meksika'da yatırım imkânını kaybetmek istemiyordu, ayrıca Meksika açısından kabul edilmesi mümkün olmayan taleplerde ısrar etmeyi sürdürürse bir yere varamayacağını anlamıştı.

Porfirio Díaz Rejimi (1876-1910) ve Ağır Borçlanmaya Geri Dönüş

Benito Juárez'in maiyetinde çalışmış bir liberal olan General Porfirio Díaz, 1872'de Benito Juárez'in yerine geçmiş olan Sebastian Lerdo de Tejada'nın liberal hükümetini 1876'da bir askeri darbeyle devirdiğinde Meksika tarihinde yeni bir dönem başlamış oldu. Bu *Porfiriato*'nun, yani ülkeyi yabancı sermayeye daha da açarak, bir ulusal burjuvazinin sermaye birikimini mülksüzleştirme ve kapitalist üretim ilişkilerinin kapitalizm öncesi sömürü biçimlerine tamamen son vermeden hızlandırılması yoluyla teşvik ederek "modernleştirecek" olan bir otoriter liberal rejimin başlangıcıydı.

Porfiriato, Benito Juárez'in başlatmış olduğu liberal reformların kapsamını daha da otoriter yöntemlerle genişletmişti.[35] Bu bakımdan bir devamlılık söz konusuydu.[36] Bununla birlikte, Benito Juárez iç ve dış borç alacaklılarına kafa tutmuşken, Porfirio Díaz alacaklıları fazlasıyla kayıran bir politika benimsemişti. Díaz hükümeti eski borçları tanımıştı ki bunlara Kongre ve Juárez hükümeti tarafından reddedilmiş olan borçların bazıları da dahildi.

Díaz, iktidarı 1880-1884 arasında sadık yardımcılarından Manuel Gonzales'e emanet edecekti. Bu dönem boyunca önemli bir borç yeniden yapılandırılması yürürlüğe konacak ve bu da yeni bir ağır borçlanma çevrimiyle sonuçlanacaktı. *Porfiriato* 1910'da Meksika Devriminin patlak vermesine kadar sürecekti. *Porfiriato* döneminde ilk uluslararası borçlanma tahvili ihraç yılı olan 1888 ile 1910 arasında dış borç yaklaşık 8,5 kat artarak 52,5 milyon pesodan 441,4 milyon pesoya çıkmış, iç borç ise 2 kat artmıştı.

Son derece öğretici bir hesaplama: Meksika Kongresi 1883'te alacaklılarla yeniden müzakere edilecek borcun çerçevesini saptayan yasayı kabul ettiğinde

35. Porfirio Díaz'ın sloganı, "Orden y Progreso" (Düzen ve İlerleme), o dönemde Latin Amerika'da iyice yerleşmiş olan pozitivist ideolojiye inancının kanıtıydı.

36. Benito Juárez'in peonelerin [İspanyol Fatihler tarafından büyük çiftliklerde ve madenlerde çalışmaya zorlanan yarı köle statüsündeki yerliler -ç.n.] ve diğer köylülerin yaşam koşullarını etkin biçimde iyileştirmeye çalışmadığı açıkça belirtilmelidir. Benito Juárez, ne peonelerin kendilerine miras kalan borçlar nedeniyle yaşadıkları yarı köleliği ne de haciendalardaki özel hapishaneleri ve bedensel sakatlamaları ortadan kaldırmıştı. Köylüleri ve yerli topluluklarını savunmadaki bu başarısızlık ve bunların ortak topraklarına yönelik saldırılar ayaklanmalara, özellikle 1869'da Chiapas'taki Chamulaların ayaklanmasına, 1860'ların sonlarında Julio Chávez López liderliğindeki (sosyalist/anarşist ilkelere dayalı) direniş hareketine ve Yaqui halkının Chalco, Texcoco'da ve Sonora eyaletinde devam eden mücadelesine yol açmıştı.

borcun tutarı 100 milyon peso civarındaydı. Meksika 1888-1911 arasında faiz ve anapara olarak yaklaşık 200 milyon peso ödemiş, buna karşın toplam (iç ve dış) kamu borcu 578 milyon pesoya yükselmişti.[37] Özetle, Meksika borçlu olduğu tutarı iki kere geri ödediği halde, kendisini neredeyse altı kat fazla borçlanmış bulmuştu. Meksika'nın gerçekten eline geçen meblağ son derece zayıftı zira borcun artışı esasen birbiri ardına gelen yeniden yapılandırmalardaki muhasebe oyunlarıyla gerçekleştirilmişti. Üstelik ele geçen zayıf meblağ, genellikle demiryolu sahibi kapitalistlere verilen sübvansiyonlar şeklinde çok kötü harcanmıştı.

Bu korkunç bilançoya rağmen borç konusunda otorite kabul edilen birçok yazar *Porfiriato* döneminden övgüyle bahsetmektedir. Mesela William Wynne şunları yazar:

> Başkan Díaz'ın 1877'de iktidara gelmesi bir barış ve güçlü hükümet çağının başlangıcını simgeliyordu. 1885-1886'da eski borçların kesin ve gerçekleştirilebilir tasfiyesi kapsamlı bir finansal yeniden uyarlama planında yer almıştı. Bunun başarılmasıyla ülkenin dış borç tarihinde, aslında ulusun toplumsal ve ekonomik hayatının tamamında yeni bir sayfa açılmış oldu. Bir dizi yeni borç akdedilip, adil ölçüde demiryollarının inşasında ve bayındırlık işlerinde kullanılırken, önemli tutarda yabancı sermaye zengin doğal kaynakların işletilmesinde özel kesim tarafından kullanılmıştı.[38]

Jan Bazant ise Meksika borcu üzerine kitabının sonuç bölümünde şunları yazar:

> *Porfiriato* sırasında, maddi ilerlemeye, kullanılmış olan araçlardan başka araçlarla ulaşmak mümkün değildi. Kullanılmış olan araçlar da başka ülkelerde olduğu gibi dış borçta ve yabancı yatırımlarda önemli bir artıştan ibaretti.[39]

Bu iki yorum, bunların yazarlarının tarafgirliğini açık bir şekilde göstermektedir. Porfiriato'yu ve bu rejim altında uygulanan ve gerçekte ülkeye ve halkına zarar vermiş olan borçlanma politikalarını idealize etmekte duraksamamaktadırlar.

Borç Döngüsünün Yeniden Başlaması

Meksika Benito Juárez'in 1861'de Mexico City'ye dönüşüyle dış borç ödemelerini durdurmuş ve bu 1888'e kadar sürmüştü.[40] Juárez hükümetinin 1860'lı yılların sonunda, 1850'lerde Büyük Britanya ile imzalanmış olan anlaşmalar kapsamındaki tahvillerin önemli bir bölümünü değerlerinin yüzde 10'una geri satın almayı akıl etmiş olduğunu da belirtmek gerekir.[41] Yalnızca geri satın

37. Bazant'a dayanarak yazarın kendisi tarafından hesaplanmıştır. Bazant, *Historia de la deuda exterior de*
Mexico, özellikle 147, 160, 175, 176, ve 272.
38. Wynne, *State Insolvency and Foreign Bondholders*, 3-4.
39. Bazant, *Historia de la deuda exterior de Mexico*, 240.
40. Bunun tek istisnası, Fransız işgaline karşı mücadelede kullanılan silah ve mühimmat için 1865'te ABD'den alınan 3 milyon pesoluk kredinin geri ödemesi olmuştu. Bu borcun geri ödemesi 1893'te sona erdi.
41. Bazant, *Historia de la deuda exterior de Mexico*, 109.

almanın maliyeti düşük olmakla kalmamış, aynı zamanda çok sayıda tahvili dolaşımdan çeken bu operasyon sayesinde ülke faiz ödemelerinden tasarruf etmiş ve gelecekteki muhtemel iddiaların önüne geçmişti.

General Porfirio Díaz tahvillerin büyük bir bölümünü elinde tutan Meksikalı kapitalistleri zenginleştirmek ve yabancı büyük güçlerle ilişkilerini iyileştirmek için eski borçları yeniden yapılandırmaya çalışmıştı. Bunu 1888'de başaracaktı.

Meksika Anayasası başkanlığa üst üste seçilme sayısını sınırladığı için Díaz başkanlığa 1880-1884 arasında General Manuel Gonzales'i getirmişti. Alacaklılarla müzakereleri ilerleten de Gonzales olmuştu. 1883'te Kongreyi hükümete bir yandan eski dış borcun bir kısmını, özellikle de Goldschmidt ve Barclay borçlarının bakiyesine ilişkin olanları tanıyıp, bir yandan da yeni borçlar müzakere etmesi için yetki vermeye ikna etmişti. Kongre tarafından 14 Haziran 1883'te kabul edilen kararname[42] gayrimeşru (gaspçı) hükümetler tarafından akdedilmiş olan borçların hepsini (yani, General Zuloaga ile halefi Miranon tarafından 17 Aralık 1857 ile 24 Aralık 1860 arasında alınan borçlar ile Avusturyalı Maximilian'ın aldığı veya yeniden müzakere ettiği borçları) açıkça reddediyordu.[43]

Kararnamenin dikkate değer bir maddesi, "kredilerin kökeni ve alacaklıların milliyeti ne olursa olsun her kamu borcunun, bu borca uluslararası bir boyut kazandırılması veya belli devlet gelirlerinin bu borcun geri ödenmesine tahsis edilmesi mümkün kılınmadan Meksikalı niteliğini korumalıdır" hükmünü içeriyordu. Kongre böylece dış borçlara ilişkin uluslararası anlaşmalara uymasını sağlamak bahanesiyle Meksika'ya saldırma olanağını yabancı güçlerin elinden almayı amaçlıyordu. Borcun Meksikalı kalması gerektiğini beyan etmek, yabancı olsun ya da olmasın alacaklılarla itilaf halinde sadece Meksika mahkemelerinin yetkili olduğu anlamına geliyordu. Devletin hiçbir belli gelirinin borç geri ödemesine tahsis edilemeyeceğini söylemek, Meksika'nın borcu ancak imkânı olduğunda ödeme hakkını muhafaza etmekti.

Yasa tarafından saptanan sınırlamalar, o zamanın kahramanlarının halk önündeki tartışmalarda kullandıkları terimleri tekrarlayacak olursak gayrimeşru veya kirli sayılan bazı borçların geri ödemesine yeniden başlamanın, Kongre'nin ve Meksika kamuoyunun önemli bir bölümü için tasavvur dahi edilemez olduğunu çok net biçimde göstermektedir.

Özetle, 14 Haziran 1883 Kararnamesi çifte bir anlama sahipti: Bir yandan Manuel Gonzales hükümetine eski borcun Benito Juárez tarafından reddedilmemiş olan kısmını yeniden müzakere yetkisi veriyor, diğer yandan da yasama organı hükümetin alacaklıların talepleri karşısında verebileceği ödünleri sınırlandırarak kısıtlayıcı bir çerçeve belirliyordu.

---

42. Kararname metni için bkz. http://cdigital.dgb.uanl.mx/la/1080043224/1080043224_069.pdf, 326-328
43. King, *The Doctrine of Odious Debt in International Law*, 72-73.

Manuel Gonzales hükümeti Büyük Britanya ile 1850'li yılların başında imzalanmış olan anlaşmalardan doğan borçları geri ödemek amacıyla uluslararası alacaklılarla anlaşarak bu kararnameyi 1 Haziran 1884'te ihlal edecekti.[44]

Alacaklılarla anlaşma sonunda Kasım 1884'te onay için Kongreye sunuldu. Bu, parlamenterler ve halk arasında çok önemli çalkantılara yol açtı.[45] Hükümetin alacaklılarla imzaladığı anlaşmaya karşı çıkan parlamenterler anlaşma onaya sunulmadan önce borçların geçerliliğinin, meşruiyetinin belirlenmesi ve reddedilmesi gereken bölümüne karar verilmesi için bir denetim talep etmekteydiler. En sonunda, hükümetin anlaşmayı Kongreden zorla geçirmek istemesi çok büyük protestolara yol açtı. Öğrencilerin önderlik ettiği gösteriler bastırıldı, bir gösterici öldü. Kongredeki oturumlara ara verilmiş olsa da bu, önce Gonzales, ardından Díaz hükümetlerinin Londra anlaşması alacaklılarıyla zararlarını onların son derece lehine bir faiz oranından hem de en kısa sürede tazmin eden bir anlaşma imzalamasına engel olmadı.[46] Sebep aşikârdı, daha önce gördüğümüz gibi, Londra borcu denilen borcun en az yarısı aslında Meksikalı kapitalistlerin portföyünde tutuluyordu. Londra tahvillerinin yüzde 30 ila yüzde 50'lik bir bölümünün şahsen Manuel Gonzales'in ve eniştesi Meksika'nın Fransa Büyükelçisi Ramon Fernadez'in portföyünde tutuluyor olması kuvvetle muhtemeldir.[47]

Manuel Gonzales'in görev süresinin sonunda Parlamentoda karşılaştığı zorluklar ve sokak gösterileri borç temasının ulusal tartışmanın merkezi bir öğesini oluşturduğunu ve hükümetin bu konuda benimsemiş olduğu yönelimin nüfusun büyük bir bölümü tarafından reddedildiğini açıkça göstermekteydi. Devrin basını buna tanıklık etmekteydi.

Bu olaylardan sonra, Porfirio Díaz 1 Aralık 1884'te başkanlıkta ikinci dönemine başlayacak ve borcun geri ödenmesini ve tahvil ihracıyla yeni borçlar alınmasını amaçlayan bu bütçe politikasını daha da güçlendirecekti.

1888'de Goldschmidt ve Barclay Tahvillerinden Miras Kalan Borcun Yeniden Yapılandırılması

Meksika 1888'de yurtdışında yeni bir tahvil ihracıyla borçlanmış, borçlanmadan elde edilen gelirin üçte ikisi o sırada 60 yıldan fazlasını doldurmuş olan Goldschmidt ve Barclay borçlarının bakiyesinin ödenmesine gitmişti.

Goldschmidt ve Barclay borçlarının bakiyesinin ödenmesine 5,4 milyon sterlin (27 milyon peso) ayrılmıştı. Bu su katılmamış bir dolandırıcılık, ulusun çıkarına aykırı, eski Goldschmidt ve Barclay tahvili hamili kapitalistlerin dar çıkarlarına hizmet eden bir edimdi.[48] Bundan elbette tahvil hamili yaban-

44. Bazant, *Historia de la deuda exterior de Mexico*, 127
45. Dönemin basınına bakılabilir: *El Monitor*, Mexico City, no. 278, 19 Kasım 1884; *El Nacional*, Mexico City, no. 242, 19 Kasım 1884; *La Libertad*, Mexico City, no. 243, 31 Ekim 1884.
46. Wynne, *State Insolvency and Foreign Bondholders*, 45.
47. Bazant, *Historia de la deuda exterior de Mexico*, 134.
48. Üstelik hükümet Benito Juárez'in 1867'de ilan ettiği borç reddini ve Haziran 1883 Kararname-

cılar da yararlanmıştı. Sonuçta bütün bunların bedelini Meksika Hazinesi ödeyecekti.

Aslında eski borcun yerine Meksika'nın 1910'a kadar ödemek zorunda kalacağı ve bakiyesi 1922-1942 arasında yapılan borç yeniden yapılandırma müzakerelerine katılacak 34 milyon pesoluk yeni bir borç geçmiş olduğu halde, Jan Bazant gibi kimi yazarlara göre 1888 borçlanması 1824-1825 eski borçlarına son vermişti.[49]

Jan Bazant'ın şu değerlendirmesiyle mutabık olmak asla mümkün değildir:

> 1888 borçlanmasıyla 1824 ve 1825 borçları bahsi kapanmıştır [...] Sonuç olarak bu borçlanmaların, ülke açısından yaratmış oldukları komplikasyonlara rağmen son tahlilde faydalı bir operasyon olduğunu söyleyebiliriz.[50]

1888'de beşinci ve son kez yeniden yapılandırılan 1824-1825 borçları[51] Meksika halkının ayağında korkunç bir pranga olmuştu.

Porfiriato'nun Borçlanma Politikasının Bilançosu

Porfiriato döneminde hükümet borcun geri ödenmesini teminat altına almaya imkân veren yeterli finansal marjı kullanılabilir kılmak amacıyla bir bütçe ayarlaması dayatmıştı. Kemer sıkma önlemleri devlet memuru maaşlarını düşürmekten, vergileri artırmaktan ve sosyal harcamalardan kaçınmaktan ibaretti.

Porfiriato dönemi boyunca yedi kez tahvil ihraç edilmişti. Bunların 1888'deki ilki esasen eski borçların geri ödenmesinde kullanılmıştı. 1899 ve 1910'dakiler de aynı şekilde borçlardan ibra edilmeye imkân vermiş, 1893'tekiyse hükümetin cari harcamalarında kullanılmıştı. 1889, 1890 ve 1904'teki tahvil ihraçlarından elde edilen fonlar demiryolu ağının gelişmesine yatırım yapan yerli ve yabancı kapitalistleri sübvanse etmek için kullanılmıştı.

Porfiriato tahvil ihraçlarında yer alan bankaların isimlerine ve milliyetlerine ve bu tahvillerin ihraç yerlerine bakarak, büyük sermayenin gelişimini ve yeni uluslararası finans merkezlerinin yükselişini izlemek mümkündür. 1824-1825 tahvilleri Londra'da İngiliz bankaları tarafından, Fransız işgali dönemindekiler de Paris'te Fransız bankaları tarafından ihraç edilmişken, 1888, 1893, 1899 tahvilleri Alman bankaları (Bleichroeder, Deutsche Bank, Dresdner Bank) tarafından ihraç edilmiş, pazarlıklar Berlin'de yürütülmüştü. 1899'dan itibaren Birleşik Devletler bankaları, özellikle (2017'de ABD'nin en büyük bankası olan) JP Morgan sahneye çıkmış, 1910'da Fransız bankaları, bilhassa (2017'de BNP

---

sini ihlal ederek "Londra" borcu yeniden yapılandırılması kapsamında alacaklılara tazminat ödemesine Avusturyalı Maximilian tarafından ihraç edilen tahvillerin maliyetinin bir bölümünü de dahil etmeyi kabul etmişti. Bkz. Bazant, *Historia de la deuda exterior de Mexico*, 130.

49. Goldschmidt ve Barclay kredilerinin bakiyesinin geri ödenmesinin sonucu olan yeni borcun tutarı aslında 34 milyon pesoydu çünkü Meksika fiilen 27 milyon peso borçlanmak için, yeni tahvil ihracı nominal değerinin altına satıldığından ve ihraca aracılık eden Alman Bleichroeder bankasına da bir komisyon ödenmesi gerektiğinden bu tutarın çok üzerinde yeni bir borcu tanımaya zorlanmıştı.

50. Bazant, *Historia de la deuda exterior de Mexico*, 237.

51. Bazant, 234-235; Wynne, *State Insolvency and Foreign Bondholders*, 7-13.

Paribas unvanıyla Fransa'nın en büyük bankası olan) Banque de Paris et des Pays-Bas güçlü bir şekilde geri dönmüştü.[52]

Aynı ölçüde çarpıcı olan, Meksika'nın 1888'den ödünç alan konumunda Avrupa finans piyasalarına dönüşünün Avrupa bankalarının Latin Amerika ülkelerine yeniden yoğun biçimde borç vermeye başlamasıyla çakışmış olmasıdır. Avrupa finans merkezleri 1873'ten itibaren kredi musluklarının kapatılmasına yol açan büyük bir kriz yaşamıştı. Bu piyasaların Çevre ülkelerine, özellikle de Latin Amerika ülkelerine kredi açma iştahı, 1880'lerde, Arjantin'de, Uruguay'da, Brezilya'da ya da Meksika'da olsun demiryollarına yatırımın spekülatif ateşi sırasında tekrar yerine gelmeye başlamıştı.

Meksika'da borçlanma, devlet borçlanma senetlerini satın alan yabancı ve yerli kapitalistler için düzenli ve katmerli bir gelir kaynağı olmuştu. Borçlar aynı zamanda büyük özel demiryolu şirketlerini sübvanse etmek için kullanılıyordu. Bu şirketler özel sahiplerine hızla kâr sağladıktan sonra, kendi talepleri üzerine kamulaştırılıyordu. Devlet bunları satın almak için bir kez daha borçlanmak zorunda kalıyordu.

Ülkenin yurtdışından borçlanmasının çok olumlu olduğunu çünkü bunun ekonomisini dışa açmaya ve altyapıyla donatmaya imkân verdiğini savunan yazarların iddialarının tersine halka gerçekten faydalı bir kalkınmayı, çok pahalıya mal olan ve usulsüzlüklerle, dolandırıcılıklarla ve yolsuzluklarla lekeli bir borçlanmaya başvurmadan finanse etmek mümkün olabilecekti. Geçmiş gayrimeşru borçları reddetmek gerekecekti (böylece ülkenin ilk iki borç sözleşmesini bağıtlaması ve aynı şekilde ilk iki borcun geri ödemesine devam etmek için kullanılan son iki borç sözleşmesini bağıtlaması önlenebilecekti).

Kapitalistleri sübvanse etmek yerine demiryolu ağını bir kamu hizmeti kapsamında geliştirmek ve bu ağı hammadde ihracatının ve Avrupa ile Birleşik Devletler'den mamul ürün ithalatının önceliklerine göre değil, başka önceliklere göre tasarlamak gerekecekti.

Dış borca başvurmadan yapabilmek veya rolünü en aza indirgemek için en zenginlerin servetinden ve gelirinden ve aynı şekilde maden istihracı yapan şirketlerin kârları üzerinden vergi almak gerekecekti. Bir toprak reformu örgütlemek, yerli sanayii teşvik etmek, iç piyasayı güçlendirmek ve eğitim sistemini geliştirmek gerekecekti.

Porfiriato'nun Tarım Politikası

Porfiriato döneminde küçük köylülere, köylere ve yerli topluluklarına ait topraklara zorla el konulması kurumsallaşmış ve ivme kazanmıştı. Burjuvazi köylülere karşı, polisin, ordunun ve özel milislerin desteğinde acımasız bir mücadele veriyordu. Köylü isyanları iktidar tarafından bastırılmıştı. Haciendalar büyük toprak sahiplerinin köylere karşı yürüttükleri sürekli saldırılar

52. Wynne, 57.

sayesinde genişleyen topraklar üzerinde yayılıyordu. Süreç yalnızca ortaklaşa toprak mülkiyetinin yavaş yavaş ortadan kaldırılmasına imkân vermekle kalmıyor, aynı zamanda yaşamak için kentlerde veya madenlerde kapitalistlere hızla satmak zorunda olduğu emek gücünden başka bir şeye sahip olmayan bir köylü sınıfı yaratıyordu.[53]

Öte yandan, haciendalarda yerli köylüler, kölelikten başka bir şey olmayan peon statüsüne indirilmişti. Hacienda sahipleri peonları alıkoyabilmekte ve miras aldıkları, bir bakıma ebedî borçları ödemek zorunda oldukları bahanesiyle ücretsiz çalışmaya zorlayabilmekteydiler. Haciendalar aynı zamanda piyasanın ihtiyaçlarına göre geçici işçi de istihdam etmekteydiler.

Büyük tarım mülkiyetini genişletme politikası hem ihracata yönelik tek çeşit ürün (şeker kamışı, kahve, tütün, sisal vb) tarımının (monocultures) hem de sonradan ülkeyi bir zamanlar ihtiyacı fazlasıyla karşılayacak miktarda üretilen mısır gibi temel gıdaların ithalatına itecek olan ekstansif besiciliğin gelişmesine katkıda bulunuyordu.

1910'da arazi yoğunlaşması son derece yüksekti. Meksika'da 197 milyon hektarın biraz üzerinde bir yüzölçümünde 15 milyondan biraz fazla insan yaşarken, 864 büyük toprak sahibi tek başlarına 168 milyon hektara yakın araziye sahipti.[54]

Demiryolları

Eski Birleşik Devletler Başkanı ve Mexico City'yi Oaxaca'ya bağlayacak inşa halinde bir demiryolunun imtiyaz sahibi General Ulysses S. Grant, Boston'da verilen bir ziyafet sırasında şunları söylüyordu:

> Demiryollarının inşasıyla Meksika'dan şu ürünleri edinebileceğimizden hiç şüphe duymuyorum: Şeker, kahve, tütün. Bu ürünleri aşırı gümrük vergileri talep eden antidemokratik, köleci ülkelerden tedarik etmek zorunda kalacağımıza, onları ihracat vergilerinin daha düşük olduğu cumhuriyetçi bir ülkeden elde edeceğiz. Peki ne karşılığında? Paramız karşılığında değil ama ürettiğimiz makine, alet, her çeşit mamul ürün karşılığında.[55]

1873'te Porfirio Díaz Birleşik Devletler'in Meksika'yı kuzey komşusuna demiryoluyla bağlama talebine olumlu cevap verdi. Halbuki kendisi de liberal olan selefi bu talebi reddetmişti. Demiryollarının gerçekten gelişmesi 1880'den itibaren *Porfiriato*'nun 1910'da sona ermesine kadar gerçekleşmişti. Demiryolu ağı 1880'de 1.086 km'den 1910'da 19.205 km'ye çıkmıştı.[56]

Demiryollarının inşası ve işletilmesi ABD'li ve Britanyalı şirketlere emanet edilmişti. Bu şirketlere çok sayıda avantaj sağlanmıştı: Bol devlet sübvansiyonu,

---

53. On dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyıl başında kapitalist gelişme kapitalist üretim ilişkilerini (ücretli emek) kapitalizm öncesi sömürü biçimleriyle ve hatta köleliğin belli biçimleriyle bileştirdiğinden yalnızca "özgür" emek gücüne dayanmıyordu. Tütün ve sisal plantasyonlarına cebri emek sağlamak için yerli toplulukları toplu halde göçe zorlanmıştı.
54. Gilly, *The Mexican Revolution*, 36.
55. *The Papers of Ulysses S. Grant*, Cilt 30. Díaz 1951, s. 25, alıntılayan Bazant 1995, s. 123.
56. Gilly, *The Mexican Revolution* 32.

bedelsiz arazi devri, işgücünün zorla ve çok düşük ücretle istihdamı, gelir vergisi ve gümrük muafiyeti ve hatta özel bir polis örgütünün kurulması.

Sübvansiyonların inşaatın gerçek maliyeti içindeki payı düzenli olarak yarıya ya da üçte ikiye ulaşıyordu. İnşa edilecek her kilometre için devlet gelirleriyle ve borçlanmayla finanse edilen bir sübvansiyon bahşediliyordu. 1890'da iç borcun yarısı (toplam 74 milyon pesoluk iç borcun 37 milyonu) demiryolu sahibi kapitalistlere verilen teşvikleri finanse etmekte kullanılıyordu.[57]

Yirminci yüzyılın başında, demiryolu inşaatının büyük bölümünün zaten inşa edilmiş olduğu bir sırada, kârlılık devlet teşvikleri azaldıkça düşmeye başlamıştı. Meksikalı ve ABD'li kapitalistler o zaman demiryollarındaki hisse senetlerinden kurtulmak istediler ve devlet bunların alıcısı olmak için yeniden borçlanmak zorunda kaldı.

1904'te Meksika ana demiryolu ağlarından birini Speyer bankasından 9 milyon dolara satın almak için yine aynı bankadan 40 milyon dolar tutarında borç almış, bunun sadece 16 milyon doları Hazinenin kasasına girmişti. Bu 40 milyon dolarlık borç yıllık yüzde 5 faiz oranından 50 yıllık bir dönemde geri ödenecek, son ödeme 1954'te yapılacaktı.[58] 1909'da Meksika ABD şirketlerinin elindeki diğer ana demiryolu ağının alımını, genellikle ağın sahiplerinin doğrudan ortağı olduğu ABD bankalarından borçlanarak finanse edecekti.

Yani devlet özel şirketlere verdiği teşvikleri finanse etmek için ağır biçimde borçlanmış, ardından yine aynı teşviklerle inşa edilmiş olan demiryolu ağlarını yüksek fiyattan satın almak için yeniden borçlanmıştı.

Yabancı Yatırımlar

Yabancı sermaye yatırımları ülkenin sanayileşmesinde çok önemli bir rol oynamıştı:

> 1884'e doğru ülkedeki yabancı yatırımlar 110 milyon peso civarındaydı. 1911'de 3.400 milyon pesoya ulaşmışlardı [...] Bu yatırımların 1911'de sektörlere göre dağılımı şöyleydi: Demiryolları yüzde 32; istihraç yüzde 27,1 (maden ve metalürji yüzde 24; petrol yüzde 3,1); kamu borcu yüzde 14,6; bankacılık ve ticaret yüzde 8,5 (bankacılık yüzde 4,9; ticaret yüzde 3,6); elektrik ve kamu hizmetleri yüzde 7; tarım, hayvancılık ve ormancılık yüzde 5,7; işleme endüstrisi yüzde 3,9. Yabancı yatırımların yüzde 62'si Avrupa kökenli (yüzde 90'ı İngiliz ve Fransız), yüzde 38'i Kuzey Amerika kökenliydi. Ama Meksika o zamanlar Avrupa'nın toplam dış yatırımlarının yalnızca yüzde 5,5'ini çekerken, buna karşılık Birleşik Devletler'in toplam dış yatırımlarının yüzde 45,5'ini alıyordu[59].

1901'de bulunan petrolün *Porfiriato*'nun sonunda çıkarılmaya ve işletilmeye, Birleşik Devletler'den ve Britanya'dan gelen yatırımları çekmeye başladığını belirtmek gerekir.

---

57. Bazant, *Historia de la deuda exterior de Mexico*, 141-42.
58. Bazant, 167-169.
59. Bazant, 35.

Porfiriato'nun Sonu ve Aralık 1910'da Devrimin Başlangıcı

> Porfirio Díaz Meksika'yı bütün bir kuşak boyunca demir bir yumruk̦la yönetmişti. Bu dönemde, çatışma, düzensizlik ve karışıklığın hüküm sürdüğü, eşkıyanın kol gezdiği çalkantılı bir ülkeyi, can ve mal güvenliğinin olduğu barış içinde, yasaya saygılı bir ülkeye dönüştürmüştü.[60]

Aslında bu yorumun yazarı hukukçu William Wynne'e göre devletin savunması gereken hak kapitalistlerin bir ülkenin kaynaklarına el koyma ve halkını sömürme hakkıdır. Porfirio Díaz'ınki gibi bir diktatörlük buna imkân vermekte ve dolayısıyla onun onayını hak etmekteydi. Bu hukukçuya göre ülkenin borçlanması ve sözleşmelerin meşru ya da yasal olup olmadıklarına bakılmadan alacaklılara geri ödeme yapılması esastı. Onun bakış açısından *Porfiriato*'nun bilançosu olumluydu.

Aslında, mülksüzleştirme, soygun ve sömürü süreci öyle bir raddeye varmıştı ki toplumsal bir devrim olgunlaşmaktaydı ve patlama noktasına gelmişti. Devrim Başkan Pofirio Díaz'ın otoriterliğine bir itirazla başlamış olsa bile, toplumsal ve kimliksel bir boyutu içinde bir tohum olarak taşıyordu. Soyulmuş olan yerli köylü toplulukları adalet istiyordu. Onurlu bir şekilde yaşayabilmeleri için kendilerinden çalınan toprakların iade edilmesini talep ediyorlardı. Ücretli emekçiler sosyal ve siyasi haklarının iyileştirilmesini talep ediyorlardı. *Porfiriato* boyunca kapitalist gelişmenin kurbanı olmuş olan diğer toplumsal kesimler de Meksika'ya yirminci yüzyılın ikinci on yılında damgasını vuran devrime katılacaklardı.

Aralık 1910'da 1876'dan beri iktidarda olan General Porfirio Díaz 80 yaşında başkanlığa yeniden seçildi. Halk tarafından o kadar tutulmuyordu ki kendisine direnme çağrısı devrimin başlangıcını simgeledi. Bu çağrı özellikle, zengin bir kapitalist ailenin oğlu olan Francisco I. Madero tarafından yapılmıştı. Madero 1909'da Yeniden Seçilme Karşıtı Ulusal Parti'yi kurmuştu.

Zor bir başlangıçtan sonra, ilk başarılarını ülkenin kuzeyinde elde eden ayaklanma, başta yerli önder Emiliano Zapata[61] ve arkadaşlarının büyük toprak sahipleri tarafından çalınan ortak toprakların iadesi için savaştığı Morelos (başkentin güneyi) olmak üzere diğer bölgelere yayıldı.

Olayların gelişiminin aleyhine dönmesi diktatör Porfirio Díaz'ı Mayıs 1911'de istifa etmeye ve Avrupa'ya sürgüne gitmeye zorladı.[62]

---

60. William Wynne, *State Insolvency and Foreign Bondholders*, 59.
61. Emiliano Zapata (1879-1919), yerli köylü topluluklarının haklarını savunmada en ileri giden devrimci liderdir. Önderlik ettiği silahlı mücadele özünde özellikle kendi memleketi Morelos'taki halk sınıflarının mücadelesine bağlıydı. Bu toplulukların dertleri temel kaygısını oluştursa bile, Zapata'nın programı kırsal toplulukların haklarıyla sınırlı değildi.
62. Sürgünü sırasında Porfirio Díaz İsviçre'de, Interlaken'de, ardından Paris'te kaldı. Daha sonra Birinci Dünya Savaşı'nı "başlatacak" olan II. Wilhelm'in kendisini onurlandırarak kabul ettiği Almanya'ya gitti. Mısır'ı da ziyaret etti, Roma ve Napoli'de kaldı. 2 Temmuz 1915'te 85 yaşında Paris'te öldü ve Montparnasse mezarlığına gömüldü. Altın bir sürgün yaşadığını söyleyebiliriz. Mevcut neoliberal Meksika rejiminin bazı yetkilileri, onun kalıntılarını Meksika'ya geri getirmek istiyor.

Madero Ekim 1911 seçimlerinde Başkan seçildikten sonra devam eden devrimi farklı mecraya sokmaya çalışmıştı. Emiliano Zapata ve taraftarlarının radikal tarımsal taleplerine karşı çıkıyor ama aynı zamanda muhafazakârları ve Birleşik Devletler'i de kızdırıyordu. Madero, Şubat 1913'te başkent garnizon komutanlığına atamış olduğu General Victoriano Huerto'nun düzenlediği bir askeri darbe sırasında katledildi. Huerta Madero'yu devirmek için Birleşik Devletler Büyükelçiliğinden yeşil ışık almıştı. O devirde Cumhuriyetçi William H. Taft Birleşik Devletler Başkanıydı.[63] Taft'ın Meksika'da faaliyet gösteren çok sayıda Amerikan özel büyük grubunun işlerinde doğrudan çıkarları vardı[64].

Meksika 1911'de ve 1912'de, daha önce görmüş olduğumuz gibi Porfirio Díaz'a 1904'te ve 1909'da kredi vermiş olan New York bankası Speyer aracılığıyla toplam 20 milyon dolarlık iki uluslararası borçlanmaya gitmişti. 1912 tahvil ihracından elde edilen gelir kısmen ilk tahvil ihracının faiz ödemesinde kullanılmıştı. Üstelik bu tahvillerin anaparasının çok kısa vadede, 1913'te geri ödenmesi gerekiyordu. Başkan Madero'nun katledilmesinden sonra, iktidar gaspçısı Huerta Haziran 1913'te Paris'te döviz cinsinden 58 milyon peso karşılığı tahvil ihraç etmeyi başarmıştı. Belli ki Birleşik Devletler bankaları sürmekte olan devrimin boyutlarının ve bunun kendileri için oluşturduğu tehlikenin farkına varmaya başlamışlardı. Buna karşılık, Birinci Dünya Savaşı öncesi finansal coşku döneminde yaşayan Avrupa bankaları diktatöre kredi vermek için yarışıyorlardı. Tahvil ihracında Fransız bankaları (ağırlıklı olarak Banque de Paris et des Pays-Bas ve Société Générale) toplam tutarın yüzde 45'i, aralarında Deutsche Bank'ın da olduğu Alman bankaları yüzde 19'u ve bir İngiliz bankası yüzde 12'si oranında taahhüde girmişti. New York bankaları JP Morgan ile Kuhn Loeb'in payı sadece yüzde 12 olmuştu. Tahvil ihracına katılmayan Speyer Bankası ise bu ihraca son derece taraftardı çünkü bu ihraçtan elde edilecek fonların büyük bir bölümü kendisinin 1911-1912'de ödünç vermiş olduğu tutarın geri ödemesinde kullanılacaktı.

Finansal bakımdan boğazına basılmış olan Huerta Ocak 1914'te borç geri ödemelerini askıya alacaktı. Meksika ödemelere ancak otuz yılı biraz aşkın bir süre sonra, alacaklılarına karşı muazzam bir zafer kazandıktan sonra başlayacaktı. Yabancı özel bankaların (ağırlıklı olarak Birleşik Devletler bankalarının) finansmanına başvurmaya ise ancak 1955'e doğru yeniden başlayacaktı.

63. William Taft'ın başkanlık dönemindeki (1909-1913) politikasına ilişkin olarak bkz. 10. Bölüm
64. Bazant, *Historia de la deuda exterior de Mexico*, 181.

4. Bölüm
Bağımsızlığını Yeni Kazanmış Yunanistan'ın Ensesinde Tiksindirici Bir Borç Vardı

Yunanistan'ın 2010'dan beri maruz kaldığı, esasen özel bankalar tarafından yaratılmış olan borç krizi bağımsız Yunanistan'ın tarihinde yaşanmamış bir şey değildir. 1826'dan bu yana çok sayıda kriz Yunanların yaşamını altüst etmiştir. Her seferinde, önde gelen Avrupa ulusları Yunanistan'ı eski borçlarını geri ödemek üzere yeni borçlanmalara gitmeye mecbur etmek için ittifak kurmuşlardır. Bu devletler Yunanistan'a kendi çıkarlarına ve suçortakları oldukları birkaç büyük özel bankanın çıkarına tekabül eden politikalar dikte etmişlerdir. Bu politikalar her seferinde borcun ödenmesi için gerekli mali kaynakların yaratılmasını hedeflemiş, sosyal harcamalarda ve kamu yatırımlarında bir kısıntı gerektirmiştir. Çeşitli yöntemlerle, ulusal egemenliği kullanma hakkı Yunan halkından çalınmıştır. Yunanistan'ı tabi bir çevre ülke statüsünde tutan da kendi hâkim sınıflarının katılımıyla işte bu olmuştur. Bu bölüm ve bir sonraki bölüm Yunan borcunun krizlerini dönemlerinin uluslararası ekonomik ve politik bağlamlarına oturtarak çözümlemektedir ki bu bakış açısı sürekli biçimde egemen anlatıda yer almayıp, eleştirel analizlerde çok nadir bulunmaktadır.

Elen Cumhuriyeti 1821'de Osmanlı İmparatorluğu'na karşı başlayan bağımsızlık savaşını finanse etmek için ve yeni devlet kurmak amacıyla biri 1824'te diğeri 1825'te Londra'da iki borçlanmaya gitmişti. O sırada büyük farkla dünyanın başlıca finans merkezi olan Londra'nın bankerleri çok büyük bir kâr gerçekleştirmek amacıyla tahvil ihracını düzenlemeye can atıyorlardı.

Gelin o dönemin uluslararası konjonktürüne bir göz atalım: Kapitalist ekonomiler spekülatif evrenin tam ortasındaydı ki bu evre kapitalizmin tarihinde genel kural olarak güçlü bir ekonomik büyüme döneminin son evresi olup, spekülatif köpüklerin patlamasından sonra bir çöküntü veya yavaş büyüme dönemiyle sonuçlanan ani bir terse dönüşün öncesinde yer alır.[1] Paris bankerleri ve diğer Avrupa finans merkezlerindeki bankerler tarafından taklit edilen Londra bankerleri çılgınca ellerindeki muazzam likiditeyi Latin Amerika'da yapmış oldukları gibi yatıracak yer aramaktaydılar. 1824 ve 1825'teki iki Yunan tahvil ihracının toplamı 2,8 milyon sterlin, yani ülkenin GSYH'sinin yüzde 120'siydi.

1. Bkz. Juglar, Marx, Kondratieff, Kindelberger, Mandel ve diğerlerinin çalışmaları.

Tıpkı Latin Amerikalı genç devrimci ve bağımsızlık yanlısı devletler gibi yeni Yunan ulusu da henüz yeni yeni doğmaktaydı ve uluslararası alanda tanınmamıştı. Üstelik o dönemde bağımsızlık mücadelelerinin henüz tamamen bitmemiş olduğu akla uygun biçimde varsayılabilirdi. Son olarak, o zamana kadar borçlu egemen devletler kulübüne yalnızca monarşiler kabul edilirken, ilk kez cumhuriyetlere kredi açılmaktaydı. Bu, bankacıların finansal risklere delice tutkusu hakkında bir fikir vermektedir. Doğmakta olan Yunan devletinin geçici hükümetine bir bağımsızlık savaşı sırasında ülkenin yıllık üretiminin yüzde 120'si kadar ödünç para verilmesi, riski ne olursa olsun gerçekleştirilecek bol kârlı bir iş bulma istencine açıkça tanıklık etmektedir. Büyük sanayiciler ile büyük tüccarlar bu delice tutkuyu desteklemekteydi çünkü bu krediler borçlular tarafından ağırlıklı olarak, Birleşik Krallık'tan yeni ordular için silah, üniforma ve envaiçeşit teçhizat alımında kullanılacaktı.

Yunanistan Açısından Fahiş Maliyetli Krediler

Londra bankerleri tarafından Yunanistan hesabına ihraç edilen 100 İngiliz lirası nominal değere sahip her tahvil, City'de 60 İngiliz lirasına satılmıştı[2]. Böylece, ihraca aracılık eden banka yüklü komisyonunu aldıktan sonra Yunanistan 100 liralık bir borcun tanınması karşılığı 60 liradan az bir meblağ elde etmişti ki bu da başlangıçta 2,8 milyon sterlin değerindeki bir tahvil ihracından Yunanistan'ın eline yalnızca 1,3 milyon sterlin geçmiş olmasını açıklar. Öte yandan, Yunan tahvillerinin faiz oranı yüzde 5 olsa da faiz, nominal değer üzerinden hesaplanmaktaydı. Dolayısıyla Yunan yetkilileri 100 sterlin nominal değere sahip bir tahvilin hamiline her yıl 5 sterlin faiz ödemek zorundaydı ki bu da yıllık yüzde 8,33 reel getiri demekti. Maliyet borçlu devlet açısından fahişti. Yunanistan örneğinde yetkililerin eline 1,3 milyon sterlin geçmişti ama her yıl 2,8 milyon sterlinlik bir borç üzerinden hesaplanan bir faiz masrafını ödemek zorundaydılar. Bu sürdürülemez bir durumdu.

Geçici hükümet 1826'da borç geri ödemesini askıya alır. Bu döneme ayrılmış incelemelerin çoğu borcun askıya alınmasını askeri harekâtın yüksek maliyetiyle açıklamakla yetinir.

Oysa temerrüde düşmenin sebepleri sadece Yunanistan'da değildir: Yunan yetkililerin iradesinden bağımsız uluslararası etkenler çok önemli bir rol oynamıştı. Aslında Aralık 1825'te Londra Borsasında önceki yıllarda yaratılan spekülatif köpüğün patlamasıyla kapitalizmin ilk büyük küresel krizi başlamıştı. Kriz ekonomik faaliyette çok sayıda bankanın iflasını beraberinde getiren ve

2. 1824 ve 1825'te ihraç edilen tahvillerde gerçekten de böyle olmuştu. Tahviller en baştan itibaren nominal değerlerinin yüzde 60'ına satılmıştı. Bkz. Carmen M. Reinhart ve Christoph Trebesch, "The Pitfalls of External Dependence: Greece, 1829-2015," BPEA Conference Draft, September 10-11, 2015, www.brookings.edu/~/media/projects/bpea/fall-2015_embargoed/conferencedraft_ reinhart-trebesch_greekdebtcrisis.pdf.
Müşteri çekmek için tahvillerin ilk ihraç edildikleri tarihte nominal değerlerinin altında satılması, ıskonto oranı on dokuzuncu yüzyıldakinden çok daha az olsa da hâlâ yaygın bir uygulamadır.

riskten kaçınmaya yol açan bir daralmaya sebep olmuştu. Uluslararası ticaret çökmüş, Britanya bankaları ve onları takiben diğer Avrupa bankaları iç ve dış ödünç vermeyi durdurarak kredi musluklarını kapatmıştı.

Kriz Aralık 1825'te Londra'da patlak verdiğinde yeni Latin Amerika devletleri gibi Yunanistan da borçlarını geri ödemeye devam etmekteydi. Bununla birlikte, 1826 yılı boyunca bu devletlerin birçoğu ödemeleri askıya almak zorunda kaldı. Bunun nedeni kısmen bankaların yeni kredi vermeye yanaşmaması, kısmen de bu devletlerin gelirlerinin ekonomik durumun, özellikle de uluslararası ticaretin bozulmasından olumsuz yönde etkilenmesi olmuştu.

GREEK LOAN

FOR

TEN MILLIONS SPANISH DOLLARS,

OR

£2,000,000 Sterling.

£100.

100 sterlin nominal değerli Yunan devlet tahvili 1825

1829'da Elen Geçici Hükümeti Londralı alacaklılara borç meblağında indirime gidilmesi koşuluyla ödemeleri yeniden başlatmayı önerdi. Alacaklılar bu teklifi reddedip nominal değerin yüzde 100'ünü talep ettiler. Bir anlaşmaya varılamadı.

1830'dan itibaren Avrupa'nın büyük güçlerinden üçü, Birleşik Krallık, Fransa ve Rusya[3] modern Yunanistan tarihinin ilk troykası olarak adlandırılabilecek bir ittifak oluşturarak Yunanistan'da başında bir Alman prensinin olacağı bir monarşi kurmaya karar verdiler. On beş yaşındaki Otto de Wittelsbach, I. Otto unvanıyla kral olarak seçildi. Üç büyük güç aynı zamanda Britanya bankalarına ve onların aracılığıyla Yunan tahvili satın almış olan başka Avrupa bankalarına destek olma konusunda mutabakata vardılar. Ayrıca, yeni Yunan devleti üzerinde 1824 ve 1825 tahvil ihraçlarından doğan borcu tamamen geri ödemeyi üstlenmesi için baskı uygulamak da amaçlanmaktaydı.

Birleşik Krallık, Fransa, Rusya Troykası Nasıl Yol Aldı?

Troyka Yunan monarşisi namına 60 milyon franklık (yaklaşık 2,8 milyon sterlin) tahvil ihraç etmeleri için Fransız bankalarına başvurdu. Birleşik Krallık, Fransa ve Rusya, Yunanistan temerrüde düştüğü takdirde geri ödemeyi kendilerinin üstleneceği teminatını vererek borçlanmaya kefil oldular[4]. Troyka aynı şekilde 1824-1825 tahvil borçlarının da geri ödenmesini sağlamak için ne gerekiyorsa yapacağını ekliyordu. Üç büyük güç arasındaki ittifak anlaşması 1830'da imzalanmış olduğu halde, uygulanmasında karşılaşılan zorluklar nedeniyle ancak 1833'te yürürlüğe girebilmişti. 60 milyon frank değerindeki tahvil 1833'te ihraç edildi, karşılığı üç taksitte yatırıldı.

İlk iki taksit tutarının ne amaçla kullanıldığını kaydetmek özellikle öğreticidir. 44,5 milyon drahmilik tutardan (tahvil Fransız frangı cinsinden ihraç edilmiş, geliri drahmi cinsinden ödenmişti; 1 altın frangın değeri 1,2 drahmi civarındaydı) Devletin eline yalnızca 9 milyon drahmi, yani ödünç alınan meblağın yüzde 20'si geçmişti. Rothschild bankası yüzde 10 komisyon kesmiş (5 milyon)[5], tahvilleri satın alanlara (aralarında Rothschild de vardı) 1833-1835 döneminde tahakkuk edecek 7,6 milyon tutarında faiz (borç alınan meblağın yüzde 15'inden fazlası) peşin ödenmiş, Osmanlı İmparatorluğu bağımsızlık tazminatı olarak 12,5 milyon drahmi (borcun yüzde 30'undan biraz daha azını) almış, Fransa, Birleşik Krallık ve Rusya, Yunanistan'ın alacaklıları olarak

3. Birleşik Krallık ile Rusya arasındaki karmaşık ve gerilimli ilişkiler için aşağıdaki "Yunanistan'ın on dokuzuncu yüzyılda bağımsızlığa kavuştuğu tarihsel bağlamı anlamak için birkaç anahtar" başlıklı kutuya bakınız. Ayrıca bkz. Delorme, *La Grèce et les Balkans, du Ve siècle à nos jours*.

4. On üç Avro Bölgesi ülkesi 2010-2012'de Avrupa Finansal İstikrar Fonu tarafından verilen krediye kefil olduklarında olup biten de aşağı yukarı buydu. Bu ülkeler Yunanistan temerrüde düşmeye karar verecek olursa özel bankaların elindeki tahvillerin geri ödenmesini sağlamayı taahhüt ediyorlardı. Bkz. *Preliminary Report of the Truth Committee on the Greek Public Debt* (Atina: Hellenic Parliament, 2015), Bölüm 3 ve 4, http://cadtm.org/Preliminary-Report-of-the-Truth.

5. Rothschild de Paris bankasının Şubat 2017'de Alexis Tsipras hükümeti tarafından ülkenin finansal piyasalara dönüşünü hazırlamak için teknik danışman tayin edildiğini de belirtelim. (*Le Figaro*, 7 Şubat 2017).

2 milyon drahmiyi kendilerine ayırmış, tutarın yüzde 15'inden fazlası yani 7,4 milyon, Kral Otto'ya maiyetinin, naipler konseyini oluşturan Bavyeralı yüksek rütbeli görevlilerin[6] ve Bavyera'dan devşirilen 3,500 paralı askerin maaşlarını ve seyahat masraflarını karşılamak üzere ödenmiş, 1 milyon drahmi de silah alımına ayrılmıştı[7].

Üç büyük devlet 7 Mayıs 1832'de Otto'nun babası Bavyera Kralı ile bir Konvansiyon imzaladı[8]. Anlaşmanın XII. Maddesi yeni "bağımsız" Yunan devletini borcun geri ödenmesine mutlak öncelik vermeye mecbur ediyordu. Bu belge Britanya Tacının temsilcisi Lord Palmerstone, Fransız monarşisinin temsilcisi Talleyrand, tüm Rusyaların Çarının temsilcisi ile Yunanistan adına Bavyera Kralının temsilcisi tarafından Otto ve maiyeti henüz Münih'ten ayrılmamışken(!) imzalanmıştı. Bu belge Yunan halkından 1833'ten itibaren talep edilen borcun tiksindirici ve yasa dışı olduğunu en küçük bir muğlaklığa yer bırakmadan ispat etmektedir.

Büyük Britanya, Fransa, Rusya ile Bavyera Arasındaki 7 Mayıs 1832 Konvansiyonu

CONVENTION

THE SOVEREIGNTY OF GREECE,

HIS MAJESTY,

THE KING OF THE FRENCH,

THE EMPEROR OF ALL THE RUSSIAS,

THE KING OF BAVARIA

ARTICLE XII.

(L. S.) PALMERSTON.
(L. S.) TALLEYRAND.
(L. S.) LOUIS.
(L. S.) MATUSZEWIC.

(L. S.) A. DE OTTO.

Madde XII.

Yunanistan Hükümdarı ve Yunan Devleti, Yunan Hazinesinin fiili gelirleri öncelikle aşağıda adı geçen faizlerin ve itfa payı fonlarının ödenmesine ayrılacak şekilde, üç sarayın garantisinde gerçekleştirilen tahvil ihraçlarının anapara ve

6. Otto yirmi yaşını doldurana kadar (1835) Bavyeralı iki aristokratla bir generalden oluşan bir naipler konseyi atanmıştı. Otto ülkeye ilk geldiğinde altı bin nüfuslu bir şehir olan Nafplion'a yerleşmişti. Sonradan naipler konseyinin onayıyla o zamanlar beş bin nüfusa sahip olan Atina'nın başkent olmasına karar verecekti.
7. Tutarın dağılımı şu kaynaklardan derlenmiştir: Reinhart et Trebesch 2015, s. 22, Kofas 1981, s. 25.
8. *American Journal of International Law* 12, no. 2, Supplement: Official Documents, (Nisan 1918): 68-74.

faiz ödemeleri cari yıl için tamamen güvence altına alınmadıkça başka hiçbir kullanıma ayrılması mümkün olmadan, devletin ilk gelirlerini üç sarayın garantisi altında gerçekleştirilecek tahvil ihraçlarının faiz ve itfa payı ödemelerine tahsis etmeye mecbur olacaktır.

Kaynak: Hertslet, 2. Cilt, s. 893,919

Troyka, devlet bütçesi ve gelirlerin toplanması üzerinde çok sıkı bir otorite uygulamaktaydı. Böylece, düzenli olarak vergi ve harçların artırılmasını ve harcamaların kısılmasını talep ediyordu. Aralık 1831'de toplanan 5. Ulusal Meclisin bir Yunanistan Anayasası kabul etmiş olduğunu belirtmek gerekir. Bu Anayasanın 246. Maddesine göre hükümdar vergi ve harçlar, kamu harcamaları ve gelirlerin toplanması konusunda tek başına karar verme hakkına sahip değildi ve yasama organı tarafından oylanmış olan yasa ve kararlara saygı göstermesi gerekiyordu.[9] Monarşi ve Troyka hiçbir zaman tanımadıkları bu Anayasayı ayaklar altına alıyorlardı.

Monarşi 1838'de ve 1843'te borç ödemelerini askıya aldı çünkü hazinede son derece ağır faizleri ödeyecek yeterli para yoktu.[10] 1843 temerrüdü sırasında faizler devlet gelirlerinin yüzde 43'ünü oluştururken, Troyka üç büyük gücün büyükelçileri tarafından dikte edilen radikal bir kemer sıkma programını uygulamaya koyması için monarşiye baskı uygulayarak müdahalede bulunmuştu.

Yunan halkına borcu geri ödemek için dayatılan fedakârlıklar o denli ağırdı ki halk birçok kez başkaldırdı. 1843'teki isyan özellikle güçlüydü. Heybetli Kraliyet Sarayının (günümüzdeki Parlamento binası) şatafatlı açılışı Atina halkını çileden çıkarmıştı. Neticede halk Eylül 1843'te vergilerde yeni bir artışa karşı ve anayasal bir rejim kurulması için ayaklandı. Birleşik Krallık baskıyı Kral Otto'yu Troyka'ya karşı yükümlülüklerini yerine getirmek için vergileri artırmayı kabul etmezse askeri müdahaleye başvurmakla tehdit etmeye kadar vardırmıştı. Birleşik Krallık ve Fransa Pire Limanı'nı Mayıs 1854'ten itibaren iki yıl süreyle işgal edeceklerdi ki bu da limandaki gümrüğün gelirlerine el koymak için çok etkili bir araç olacaktı.

Troykanın 1843'te Dayattığı Muhtıra

Yunanistan Haziran 1843'te ödemede temerrüde düştüğünü ilan etti. Çünkü 1833 borçlanmasının geri ödemesi için faizlerin yıllık dilimini ödemekten âcizdi. Hükümet alacaklıların tehditleri karşısında borç ödemesine devam etmek amacıyla acımasız bir kemer sıkma programı uygulamaya girişti.

9. Bkz. Nikos Beloyannis, "Yunanistan'da Yabancı Sermaye" (Yunanca), *Lefteria*, Mart 2016, https://lefterianews.files.wordpress.com/2016/03/cebccf80ceb5cebbcebfceb3ceb9ceaccebdcebdceb7cf82-cf84cebf-cebeceadcebdcebfcebaceb5cf86ceb1cebbceb1ceafcebf- cf83cf84ceb7cebd-ceb5cebb.pdf.

10. Yunanistan 31 Aralık 1843 itibariyle 33 milyon drahmi faiz ve anapara itfa payı ödemesi yapmıştı. Ancak 1833 tahvil ihracının garantörü olan üç büyük güce hâlâ 66 milyon drahmi, yani 1833'te fiilen eline geçen tutarın çok daha fazlasını ödemesi gerekiyordu.

Yunanistan bir sert "kemer sıkma" evresine girmişti. Dönemin belgelerinde kentte ve kırda büyük boyutta sefalet manzaraları resmedilmekteydi. Başkentte gelir kaynağından yoksun yurttaşlar vergi ödemeyi kesmişti; hatta bu öyle bir raddeye varmıştı ki vergi toplayacak mültezim mevkiine tayin olmak için yapılan açık artırmalara aday olan kalmamıştı. Nüfusun çoğunluğunun son derece yoksullaşmış olduğu bir ülkede borcun faizlerini ödemek için para toplamak besbelli imkânsızdı. Oysa alacaklılar borcun ödenmesini talep ediyordu.

Londra'da Yunan borcu için bir konferans işte bu şartlarda düzenlendi ve Troykanın temsilcileri Yunanistan'ı mahkûm eden bir bildirge hazırladılar. Bu bildirgeye göre Yunanistan yükümlülüklerine uymamıştı. Üç büyükelçi kamu harcamalarında 4 milyon tutarında daha da önemli kesintiler yapması için hükümete on beş gün süre tanıdı. Hükümetin başlangıçta öngörmüş olduğu kesintiler yalnızca 1 milyon drahmiydi.

Bir ay süren tartışmalardan sonra büyükelçilerle Yunan hükümeti tarafından bir mutabakat muhtırası kaleme alındı. Anlaşma 2 Eylül'de onaylandı ve şiddetli protestolara yol açtı. Hemen ertesinde 3 Eylül Devrimi patlak verecek ve demokrasiden hâlâ çok uzak yeni bir Anayasa ile sonuçlanacaktı[11].

Yunan hükümetinin 1843'te Muhtıranın uygulanmasında aldığı önlemler şu maddeleri içeriyordu:[12]

1. Memurların üçte birinin işten çıkarılması ve kalan tüm memurların maaşlarında yüzde 15 ila yüzde 20 arasında indirim yapılması;
2. Emekli maaşı ödemelerinin askıya alınması;
3. Askeri harcamaların önemli ölçüde azaltılması;
4. Bütün üreticilerden alınacak, tüm ürünlerin değerinin onda birine tekabül edecek vergi üzerinden bir avans, aşar ödemesi;
5. Gümrük vergi, resim ve harçlarının ve damga vergisinin artırılması;
6. Ulusal matbaanın tüm memurlarının, orman korucularının ve aynı şekilde (26'sı hariç!) üniversite öğretim üyelerinin çoğunun işten çıkarılması;
7. Devletin tüm sağlık hizmetlerinin kaldırılması;
8. Devletin tüm inşaat mühendislerinin işten çıkarılması ve bayındırlık işlerinin durdurulması;
9. Yurt dışındaki tüm diplomatik temsilciliklerin kapatılması;
10. Ceza ödeme karşılığı imar planına aykırı bütün inşaatların ruhsatlandırılması ve aynı şekilde yine ceza ödeme karşılığı yasa dışı mülk edinilmiş "ulusal topraklara" tapu tahsisi;
11. Yargıda bekleyen vergi kaçırma davalarında, küçük toplu ödemeler karşılığı takipsizlik kararı verilmesi (yaklaşık 5 milyon drahmi).

---

11. Bugünkü Parlamentonun karşısındaki meydan "Anayasa" anlamına gelen Syntagma ismini tarihin o epizoduna borçludur.
12. Takis Katsimardos'un artık çıkmayan Yunan günlük finans gazetesi *Imerissia*'da 18 Eylül 2010'da yayımlanan "1843 Yunanistan'ının Eski Muhtırası" başlıklı makalesinden.

Ayrıca, Troykanın o zamanki büyükelçileri Muhtıra gereğince önlemlerin karara bağlandığı kabine toplantılarına katılabiliyor ve her ay bu önlemlerin uygulanmasına ve toplanan tutarlara ilişkin ayrıntılı bir rapor alıyorlardı.

Bütün bunları daha önce, yakın zamanda duymuş olabileceğinize dair tuhaf bir hisse kapılmadınız mı?

Otto, krallığının tamamında çıkan bir dizi ayaklanmadan sonra 1862'de tahttan indirildi ve ülkeden kaçmak zorunda kaldı. Monarşinin yetkilerinin sınırlandırılmasına yönelik çok az ilerleme sağlayan yeni bir Anayasa oylandı. Troyka düşük hükümdarın yerine bir aday arıyordu ve Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glücksburg hanedanından Danimarkalı prens Wilhelm'in seçilmesi konusunda anlaşmaya varıldı.

Troyka 1843'ten beri, bankerlere söz vermiş olduğu gibi, ülke faiz ve anaparanın tamamını geri ödemeye yetecek kadar geliri kullanılabilir kılmayı başaramadığında borcun geri ödemesini Yunanistan yerine üstlenmekteydi. Troyka tarafından yapılan geri ödemeler 1871'de sona erdi,[13] alacaklılar tatmin olmuş olmalıydı: Faizleri tahsil etmiş, ödünç vermiş oldukları anaparanın iadesini elde etmişlerdi. 60 milyon franklık borçlanma artık bitmişti.

Ama Birleşik Krallık, Fransa ve Rusya ödemelerin bir bölümünü temin etmiş olduklarından Yunanistan'ın Troyka'ya borcu varlığını sürdürüyordu. Yunanistan o tarihten itibaren gelirlerinin bir bölümünü Troyka'yı oluşturan üç güce yönlendirmeye devam etmek zorunda kaldı. Yunanistan 1833 borçlanması için Fransa'ya ve Birleşik Krallık'a geri ödemeleri 1930'lu yıllarda, yani bir yüzyıl sonra bitirdi (Rusya'ya gelince, bu devlet 1917 Devrimi yüzünden, bir daha geri ödeme almadı).

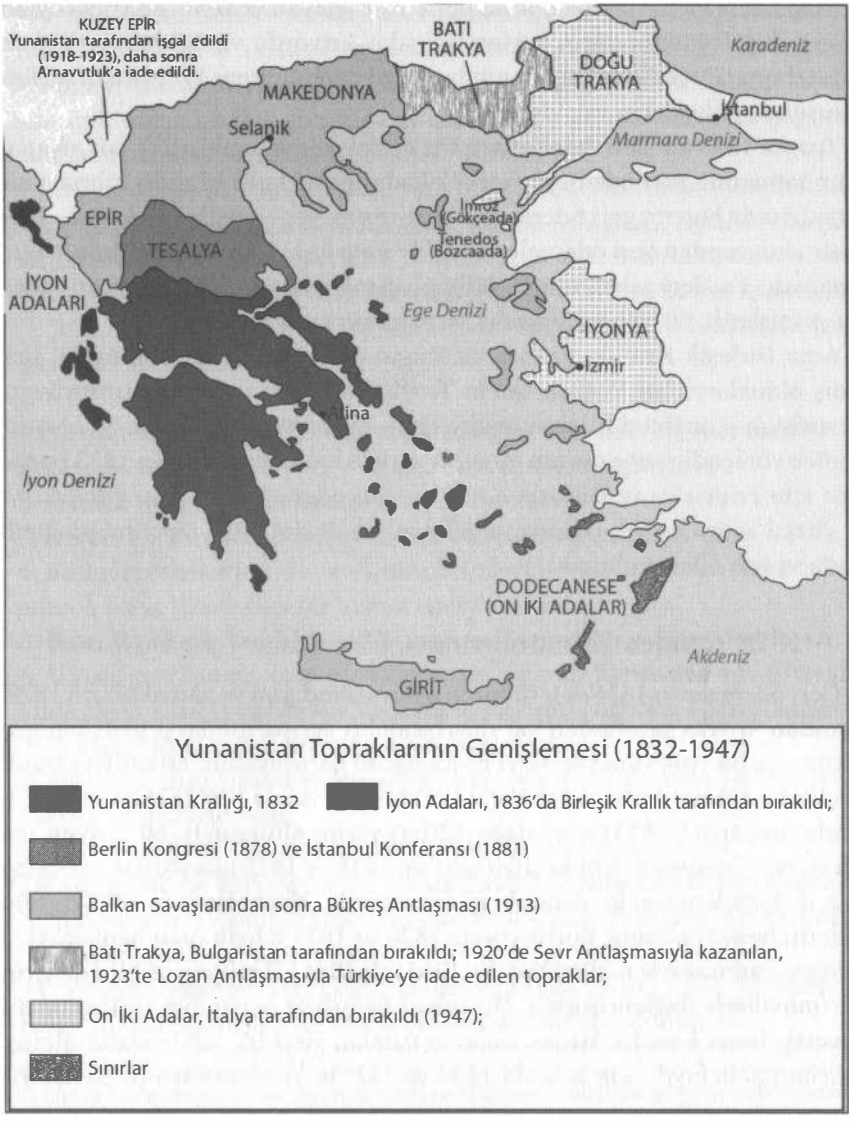
1878 Yeniden Yapılandırması, Alacaklılar İçin Bir Lütuf

Geri ödemelerin 1826'dan itibaren askıya alındığını ve alacaklıların 1829'da sonradan Troyka tarafından saf dışı bırakılıp yerine monarşi getirilen geçici hükümetle bir Anlaşma yapmayı reddettiğini hatırlayalım. 60 milyon franklık borçlanma (Yunanistan'ın 1833'teki GSYH'sinin yüzde 124'ü) 1824 ve 1825'teki borçlanmaların (GSYH'nin yüzde 120'si) yerini almamıştı. 60 milyon frank geri ödenir ödenmez, Troyka aynı şekilde 1824 ve 1825 alacaklılarının taleplerinin de karşılanması konusunda ısrar ediyordu. Yunanistan'ın 1878'de büyük güçlerin baskısı altında, portföyünde 1824 ve 1825 tahvili olan bankerlerle bir anlaşma yapmasının nedeni buydu. Eski tahviller 1,2 milyon sterlin değerinde yeni tahvillerle değiştirilmişti. Bu tahvil hamilleri açısından mükemmel bir alışveriş, buna karşılık Yunan halkı açısından yeni bir adaletsizlik olmuştu. Hatırlatmakta fayda var, aslında 1824 ve 1825'te Yunanistan'a fiilen aktarılan

13. Reinhart ve Trebesch, *The Pitfalls of External Dependence*, 4.

tutar 1,3 milyon sterlinle sınırlı kalmıştı. Eski tahvilleri 1,2 milyon değerinde yenisiyle değiştirmek, hele tahvil hamillerinden bazılarının bu eski tahvilleri çok cüzi bir fiyata satın almış oldukları düşünüldüğünde, alacaklılar açısından fazlasıyla tatmin ediciydi. Bankerler Yunan tahvilleri üzerinde, fiyat düşmeye başladığında satıp, yükselmeye başlar başlamaz satın alarak sürekli spekülasyona girişmişlerdi.

Yunanistan Topraklarının Genişlemesi (1832-1947)

Yunan borcunun sorunlarını çözümleyen incelemelerin çoğunun kamu harcamalarının çok yüksek olduğunu ve Yunanların ya hiç ya da çok az vergi ödediğini iddia ettiklerini belirlemek çarpıcıdır. Oysa Devlet bütçesinin titiz bir çözümlemesi, bütçenin 1837-1877 arasında (iki dönem dışında) faiz dışı fazla verdiğini, yani gelirlerin borç geri ödemesi öncesi harcamalardan daha yüksek olduğunu göstermektedir. Demek ki kırk bir yıllık bir dönemde (1837-1877) ağırlıklı olarak vergilerden oluşan gelirler otuz dokuz yıl boyunca borç geri ödemesi hesaba katılmazsa harcamalardan yüksek olmuştur. Kronik bütçe açığına, çekilmez bir yük oluşturan borç geri ödemesi sebep olmuştur.[14] Elbette, monarşinin bütçeyi halkın çıkarına iyi yönettiğini söylemek söz konusu değildir. Faiz dışı fazla yaratılması her devirde alacaklıların tipik bir talebi olmuştur. Faiz dışı fazla, alacaklılara borcun geri ödenmesinde kullanılacak fonlar kalmasını garanti eder. Borcun geri ödenmesinin ağırlığı ve Avrupalı büyük güçlerin uyguladığı vesayet Yunanistan'ın ekonomik kalkınma yönünde hamle yapma aczini belirlemiştir.

Yunanistan On Dokuzuncu Yüzyılda Ödünç Aldığı Borçları Ödememeliydi

1824 ve 1825 borçlanmaları hükümsüz sayılmalıydı çünkü sözleşme koşulları adil değildi ve bankerlerin namussuzca davrandıkları açıktı. 1833 borçlanması çok net bir biçimde tiksindirici borç doktrini kategorisine girer.[15] Borcun alınması Yunan halkının çıkarlarına aykırıydı. Alacaklılar da bunun pekâlâ farkındaydı ama suça ortak oldular. Alacaklıların ve büyük güçlerin borcun iptalini veya azaltılmasını reddetmesi, Yunanistan'ı boyun eğer konumda tutan ve gerçek ekonomik gelişmeyi yasaklayan uzun dönemli sonuçlar yarattı. Bağımsız Yunanistan, halkını köleleştiren bir tiksindirici borçla doğmuştu.

Yunanistan'ın On Dokuzuncu Yüzyılda Bağımsızlığa Kavuştuğu Tarihsel Bağlamı Anlamak İçin Birkaç Anahtar

Yunan Albaylar Cuntası döneminde Paris'te sürgünde olan Constantin Tsoucalas 1969'da şunları yazmaktaydı:[16]

"Yaklaşık bir buçuk asırdan beri yabancılar, müdahaleleriyle veya yardımlarıyla, Yunanistan'ın yaşadığı krizlerin tetiklenmesinden veya çözülmesinden neredeyse her zaman az çok sorumlu olmuştur. Ülkenin toplumsal ve siyasi güçleri hiçbir zaman özerk bir şekilde gelişecek veya işlev görecek durumda

14. Reinhart ve Trebesch, 23.
15. Tiksindirici borç doktrini için 8. ve 9. Bölümlere bakınız.
16. Constantin Tsoucalas, *La Grèce de l'indépendance aux colonels*, F. Maspero, 1970 (1969). [Konstantin Çukalas, *Yunanistan Dosyası*, Ant Yayınları, 1970.] Bütün alıntılar kitabın "Bağımsız Yunanistan'ın Doğuşu (1821-1909)" başlıklı 1. Bölüm'ünden yapılmıştır.

olmadığından, Yunan halkı, özellikle kazanacağı ya da kaybedeceği çok şey olduğunda kendi kaderinin efendisi olamamıştır. Gerçekten de stratejik veya diplomatik pozisyonlar ne olursa olsun Yunanistan coğrafi konumu nedeniyle kaçınılmaz olarak her zaman uluslararası dikkatin nesnesi olmuş [...] bunun bedelini de her zaman ödemiştir."

Constantin Tsoucalas'ın yargısını elbette biraz yumuşatmak gerekir zira Yunan halkı Nazi işgalcisini kahramanca bir mücadele pahasına yenmeyi başarmıştır. Ama siyasi bir bakış açısından 2015'in trajik olayları yaklaşık yarım yüzyıl önce yazılmış bu sözleri doğrulamaktadır. Batı Avrupa güçleri Yunanistan'a uluslararası sebeplerle bir kez daha müdahale etmişti: Bir kemer sıkmadan kopuş deneyini, İspanya ve Portekiz gibi ülkelere sirayet etmesinden kaçınmak için engellemek; büyük sermaye ile egemen Avrupa güçleri tarafından yönetilen Avrupa bütünleşmesine devam edilmesinin sorgulanmasını engellemek. Avrupa kurumları ile IMF tarihin akışını değiştirebilecek bir deneyi başarısızlığa uğratmışlardı.

Tsoucalas'ın tasvir ettiği tablo ilk bağımsız Yunan devletinin doğduğu koşulları anlamak açısından birkaç anahtar sunar. Ona göre:

"Modern Yunanistan'ın toplumsal ve ekonomik yapısı uzun Osmanlı hâkimiyetine uzanan köklere sahiptir [...] Osmanlı stratokratik[17] ideolojisi katı toplumsal bölünme anlayışıyla ticari faaliyetleri hor görüyordu."

Bu da gerek finansal işlemlerde gerek de ticari faaliyetlerde ve denizcilikte ustalığa sahip olan Yunanlara "iş hayatını neredeyse tekellerine alma" imkânı verdi. Hatta İstanbullu Rum banker ve tüccarlar "Osmanlı sisteminde önemli bir siyasi ve idari rol oynamaya çağrıldılar". Doğmakta olan Yunan burjuvazisi Fransız Devrimi'nden sonra "Avrupa'da mayalanan yeni ve devrimci fikirleri Balkanlara sokmuştu".

"Osmanlı İmparatorluğu'nun genelleşmiş gerilemesi Balkan yarımadasının tüm toplumsal tabakalarında bağımsızlığın yakın olduğuna dair güçlü bir umut uyandırırken, Pan-Balkan federasyonuyla sonuçlanacak bir bağımsızlık hareketi fikri, özellikle Rusya'nın teşvikiyle zemin kazanıyordu."

Yunan Devrimi 1821'de patlak verdi, ne var ki 1827'e gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun uyguladığı askeri baskı karşısında can çekişmekteydi. Askeri müdahalede bulunup, Yunanistan'a bağımsızlığını verenler, diplomatik çıkarları bu kez halk hareketinin çıkarlarıyla aynı doğrultuda olan Rusya, Fransa ve Büyük Britanya olmuştu.

"Rusya [politikasını], Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Akdeniz'de kendisi için sağlam bir kale görevi görecek kendi himayesinde kurulmuş büyük bir Yunan-Slav devleti görme arzusuna dayandırıyordu. [...] Britanya'nın politikası ise bunun aksine özünde, Rusya'nın yayılmacılığını dengelemek için Osmanlı İmparatorluğu'nun sürdürülmesine eğilimliydi.

17. Çok az kullanılan "stratokrasi" terimi askeri bir hükümeti, yani önderleri meslekten savaşçı (aynı zamanda okuryazar) olan bir devlet yönetim şeklini tanımlar.

Bununla beraber, imparatorluğun merkezkaç kuvvetlerinin gelişmesiyle uzun dönemde parçalanması kaçınılmaz hale geldikçe, Büyük Britanya bağımsız olmakla birlikte siyasi ve ekonomik bakımdan kendisine bağımlı olacak ve dolayısıyla Balkanların diğer etnik gruplarına açıkça karşı çıkacak bir Yunan devletinin kurulmasından yana olacaktı."

Bağımsızlık elde edildiğinde Britanya'nın iradesi zafer kazanmıştı:

"Nüfusu görece homojen, çok kısıtlı bir toprak parçası üzerinde kurulmuş olan yeni devlet gerçekte yabancı (yani Büyük Britanya) ekonomik ve diplomatik yardımına muhtaçtı ki bu da Yunanlar ile Slavlar arasında rekabete yol açacaktı. Böylece, Balkanlar yarımadası Avrupa'nın en çalkantılı bölgesi ve müdahaleci güçler arasındaki bitip tükenmeyen mücadelelerin arenası haline gelecekti."

Söz konusu güçler bu bakımdan "Megali İdea"dan (Büyük Ülkü), şovenizme yol açan tavizsiz bir milliyetçiliği teşvik eden bir Yunan siyasi yöneliminden yararlanacaktı.

Uzun Zamandan Beri Var Olan Arkaik Toplumsal ve Siyasi Yapılar

"Yunanistan'ın toplumsal ve ekonomik yapıları bağımsızlıktan sonra hiçbir esaslı değişikliğe uğramamıştı. Osmanlı rejiminde var olan yarı-feodal sistem ortadan kalkmış olsa da Türk feodal beylerinin sahip oldukları topraklar, yani ülkedeki ekili toprakların yarısı büyük ölçüde yerel askeri önderlerin ve eşrafın eline geçmişti. [...] Eşrafın Türk beylerinin yerini almayı başaramadığı doğruydu. Tarımsal üretim gitgide özel küçük mülkiyet tabanında yapılmaktaydı. Ama bazen uçsuz bucaksız toprakları işgal eden yerel eşraf köylülüğün büyük bölümünü kendisine ekonomik olarak bağımlı kılıyor ve dolayısıyla siyasi vesayeti altında tutuyordu [...].

O halde 1832'deki Yunanistan şudur: On yıla yakın süre devam eden korkunç bir savaşın tamamen yakıp yıktığı, nüfusunun yüzde 95'i köylülerden oluşan, yapısı arkaik, yer yer yarı-feodal küçük bir ülke. Yeni devlet Helenizm'in merkezi dahi değildir. Sınırları içerisinde hiçbir önemli kent yer almamaktadır. Kültürel, dini ve ekonomik merkezlerinin hepsi dışarıdadır."

Konstantinopolis'in durumu buydu.

"Kral Otto halkı hor gören ve sadece halkın değil aynı zamanda devrim sırasında ve sonrasında yükselmiş yönetici tabakaların da (toprak sahipleri, eşraf ve askeri önderler) memnuniyetsizliğine yol açan despotik bir monarşi kurmuştu."

1843 ayaklanmasının ardından kabul edilen Anayasa gerçek bir değişim getirmedi:

"Hükümdarın mutlak iktidarına getirilen sınırlamalar göstermelikti. Ayrıca açıkça yabancı 'koruyucuların' çıkarlarını temsil eden (sırasıyla İngiliz Partisi, Fransız Partisi ve Rus Partisi olarak adlandırılan – ki bu manidardır) üç büyük parti de alenen majestelerinin lütuflarına mazhar olmak amacıyla dolaplar çevirmekteydi."

1860'tan itibaren,

"Yeni bir siyasi kuşağının doğuşu ve kapitalist gelişmenin ilk işaretleriyle birlikte belli bir ilerleme görünür oldu. Sınaî faaliyet elbette çok sınırlı kalmıştı ama deniz ticaret filosunun hızla büyümesi ve ticaretin olağanüstü gelişmesi bir burjuvazinin oluşmasını ve yükselişini beraberinde getirdi. Başlıca ekonomik ve kültürel merkezler hâlâ sınırların dışındaydı ama ulusal devletin prestiji yükselmekteydi. Ülkeye önemli bir Yunan sahipli sermaye yatırımı olmuş ki bu da devlet sınırları dışında yaşayan Yunanlar için bir çekim merkezi haline gelmişti."

5. Bölüm
Yunanistan'ın Tahakküm Altına Alınmasının Borç Aracılığıyla Sürdürülmesi

Büyük güçler Yunan halkını egemenliğini icra etme hakkından mahrum bırakarak Yunanistan'ı tabi bir konumda tutmuşlardı. Monarşi ve yerli hâkim sınıflar halkın hoşnutsuzluğunu her seferinde hedefinden saptırarak milliyetçiliğe ve Osmanlı gücüne karşı düşmanlığa yöneltmeye çalışmışlardı.

Yanıltıcı ya da sadece hatalı egemen bir anlatıya göre Yunanistan 1880'li yıllarda piyasalara hem 1824 ve 1825 borçlarının alacaklılarıyla 1878'de varılan bir anlaşma, hem de radikal bir kamu harcamalarını azaltma politikasının uygulamaya konulması sayesinde dönebilmişti. Yunanistan sonradan bir yandan kamu harcamalarını sert biçimde artırırken, abartılı biçimde yeni borçlanmaya başvurmuş olacaktı. Bu da güya yeni bir borç krizini tetiklemiş ve hükümetin geri ödemeleri 1893'ten itibaren askıya almasına yol açmıştı. Yine bu anlatıya göre Yunanistan'ın borçlanmaya makul ölçüde başvurmaktaki bu yetersizliği büyük güçleri bu devlete bütçenin idaresini ele alacak bir finansal gözetim komisyonu dayatmaya götürmüştü. Gerçeklerin bu versiyonu yanlıştır!

İşte bu çok yaygın sunumun 16 Temmuz 2015 tarihli *Le Monde* gazetesinden alınmış bir örneği:

> Ancak, bugün olduğu gibi, ülkede kayırmacılık ve ileri gelenlerin vergiden kaçınması alabildiğine yaygındır. Avrupalı güçler tarafından dayatılmış olan Bavyeralı hükümdar Yunan Kralı I. Otto bağımsızlıktan itibaren yüksek maliyetli bir bayındırlık politikası uygulamaya başlar. Kamu var gücüyle memur istihdam eder, ordu akılsızca saçıp savurur... Bunların hepsi Batılı ülkelerin cömert [sic!] kredileriyle finanse edilir. Hükümet hızla kontrolü kaybeder: 1893'te devlet gelirlerinin neredeyse yarısı borç faizi ödemelerine ayrılır.[1]

Bir başka örnek de İsviçre finans dergisi *Bilan*'ın 20 Haziran 2015 tarihli sayısında çıkmıştı:

> 1878'de onaylanan anlaşma sayesinde Yunanistan 1879'dan itibaren piyasalarda yeniden borçlanabilmektedir. Atina takip eden on dört yıl boyunca Parisli, Londralı ve Berlinli alacaklılar nezdinde neredeyse 530 milyon frank karşılığı borçlanacaktır.

---

1. Marie Charrel, "Quand la France et l'Allemagne mirent la Grèce sous tutelle . . . en 1898" (1898'de... Fransa ile Almanya Yunanistan'ı Vesayet Altına Soktuğunda], *Le Monde*, 16 Temmuz 2015 (Fransızca), www.lemonde.fr/economie/article/2015/07/16/quand-la-france-et-l-allemagne-mirent-la-grece-soustutelle-en-1898_4685561_3234.html.

> Ne var ki bu tutarın yüzde 25'inden azı ülkeyi kalkındırmak için altyapı yatırımlarına gidecek, geri kalan ise, Yunanistan bölgesel komşularıyla (çeşitli akıbetlere uğrayarak) defalarca karşı karşıya geldiğinden, esasen askeri harcamalara ayrılacaktır.[2]

Egemen anlatıda yine de bir doğruluk payı vardır: Yabancı bankerler Yunanistan'a yeniden kredi vermişlerdir. Ayrıca, monarşinin müsrif olduğu ve ülkeyi Osmanlı İmparatorluğu'na karşı çok masraflı askeri girişimlere soktuğu da kabul edilmektedir. Ama yorumcuların (*Le Monde*'un "cömert kredilerden" söz etmekte tereddüt etmeyen gazetecisi gibi) alacaklıların tutumunu gerekçelendirmeye her zaman hazır olan çoğu aynı zamanda vergilerin kötü toplandığını da belirtmektedir.

Şimdi de gerçekten ne olduğuna bakalım. 1880'li yıllarda büyük güçlerin (ama sadece Büyük Britanya'nın, Fransa'nın değil aynı zamanda Almanya'nın, Belçika'nın, Hollanda'nın) bankerleri ödemelerin askıya alınması döneminden çıkan ülkelere kredi açmakla fazlasıyla ilgilenmekteydiler. Ama bir şartla: Eski borçlar yeniden yapılandırılmalı, ülke ödemelere yeniden başlamalıydı. Ödemede temerrüde düşmüş ülkelerin çoğu, alacaklıların son derece lehine yeniden yapılandırmaları kabul etmişti. Alacaklılar da o andan itibaren borçlu ülkelerin eski borçları geri ödemek için gerekli mali imkânlara kavuşması amacıyla yeni krediler açmışlardı. Ayrıca hâkim ülkelerin büyük sermayesi için de cazip yatırımlar söz konusuydu çünkü kapitalist sistem yeni bir genişleme evresinden geçmekteydi: Çevre ülkelerine ödünç para vermek veya bu ülkelerde yatırımlar gerçekleştirmek amacıyla yoğun bir sermaye ihracı. Bu, küresel kapitalizmin "emperyalist" evresinin başlangıcıydı.[3]

1878-1890 Dönemindeki Borç Yeniden Yapılandırmaları

Alacaklılar 1873 finansal krizi yüzünden kredi vermeyi durdurdukları için ödemeleri askıya almış olan ülkelerde 1878-1890 döneminde çok sayıda borç yeniden yapılandırması uygulanmıştı. Böylece, Latin Amerika'da Kosta Rika ile Paraguay'ın borçları 1885'te, Peru'nun borçları 1890'da yeniden yapılandırılmıştı.

1824 ve 1825 borçlanmalarına ilişkin Yunan borcu 1878'de yeniden yapılandırılmıştı. Alacaklılar Yunanistan'ı 1824-1825'te eline geçen tutarın eşdeğerini geri ödemeyi kabul etmeye zorlamışlardı. Dolayısıyla, borç indirilmemiş, Yunanistan faiz ve anapara ödemelerine yeniden başlamıştı.[4] Yunanistan 1879-1890 arasında yeniden yapılandırılan borcun tamamını geri ödemişti. Ama Yunan borcu azalmamıştı zira Yunanistan eski borçları, yeni borçlar alarak ödemişti.

---

2. Matthieu Hoffstetter, "La Grèce a déjà fait faillite six fois dans l'histoire," [Yunanistan Tarihte Daha Önce Altı Kez İflas Etti], *Bilan*, June 20, 2015, www.bilan.ch/argent-finances-plus-de-redaction/grece-a-deja-faillite-six-lhistoire.
3. Klasik yazarlar arasında emperyalizm konusunda bkz.: Rudolf Hilferding (*Finance Capital*, 1910), Rosa Luxemburg (*Sermaye Birikimi* 1913), Vladimir Lenin (*Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, 1916), Nikolai Bukharin (*Dünya Ekonomisi ve Emperyalizm*, 1915), Ernest Mandel (*Geç Kapitalizm*, 1972), Samir Amin (*Eşitsiz Gelişme* 1977).
4. Bkz. Reinhart and Trebesch, *The Pitfalls of External Dependence*, 24. 1824-1825'te Yunanistan'ın eline 1,3 milyon sterlin geçmişti; ülke 1878'te 1,2 milyon sterlin artı faiz ödemeyi kabul etti.

Dolayısıyla hem 1878'de yeniden yapılandırılan borçları, hem de 1880'li yıllarda yeni alınanları ödemesi gerekiyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1875'te temerrüde düşmesi üzerine, borcu 1881'de kısmen yeniden yapılandırılmıştı. Alacaklılar maksimum geri ödeme talep ediyorlardı. Bunu gerçekleştirmek için, büyük güçlerin atadığı uzmanlardan oluşan bir maliye komisyonu oluşturuldu:

> 1881'de Osmanlı Kamu Borçları İdaresi [Düyun-u Umumiye ya da tam adıyla Düyun-u Umumiye-i Osmaniye Varidat-ı Muhassasa İdaresi -ç.n.] kuruldu. Padişah kararnamesiyle [Muharrem Nizamnamesi -ç.n.] İmparatorluğun birçok geliri (gümrük gelirleri, alkollü içki vergisi, damga vergisi, balık avı vergisi, ipek vergisi, tuz ve tütün tekeli vb) bu kuruma "mutlak ve gayrikabil-rücû (kesin ve cayılamaz)" şekilde aktarılmıştı. İdare'nin bu gelirleri alacaklılara temerrütten önce ihraç edilmiş olan tahviller üzerinden tazminat ödenmesine tahsis etmesi gerekiyordu [...] İdare kendi ulusundan alacaklıları doğrudan temsil eden Avrupalılar (Fransız, İngiliz, Hollandalı, Alman ve İtalyan) tarafından yönetilmekteydi. Dolayısıyla, Osmanlı iktidarından bütünüyle özerk olan İdare eski ve yeni yatırımların geri ödenmesinin güvencesini elde eden alacaklılar açısından mutlak garanti aracıydı. Bir bakıma, tahvil hamilleri Düyun-u Umumiye ile birlikte Osmanlı maliyesinin yönetiminde, uğradıkları "zarar" tamamen tazmin edilene (İmparatorluk ortadan kalkana) kadar, kendi çıkarlarına, doğrudan bir hakka sahip oluyordu. Zaman içinde İdare'nin imtiyazları gitgide genişlemiş, altyapı (özellikle demiryolu) sözleşmelerinin ödenmesinin garantörü rolünü bile kapsamıştı.[5]

Borç yeniden yapılandırmaları yeni bir borçlanma çevrimini başlatmaya ve emperyalist ülkelerin sermayesinin genişlemesine yaramıştı. 1870'lerde ve 1890'larda gerçekleştirilen borç yeniden yapılandırılmaları alacaklıların Merkez ülkelerinde (Büyük Britanya, Fransa, Almanya, Belçika, Hollanda...) aşırı bollukta olan sermayeyi dünyanın her yerine yatırmaya yeniden başlama istencine cevap vermekteydi. Yeni kredilerin verilmesi geri ödemeleri yeniden başlatmayı amaçlıyordu. Ödemeleri askıya almış ülkelerin yeniden ödemeye başlaması için bu ülkelere likidite temin etmek gerekiyordu. Plasmanlar ya yatırım ya da borç şeklinde yapılıyordu. Birçok örnekte, yeniden yapılandırma kısmen eski borçlanma senetleriyle toprak veya şirket mülkiyet senetlerinin değiş tokuşu şeklinde olmuştu. Bankerlerin veya diğer yatırımcıların temel ölçütü ne borçlanan ülkenin esenliği ne ödünç alınan fonları doğru kullanma yeteneği, hatta ne de bunları geri ödeme kapasitesiydi. Bunların hiç önemi yoktu. Onları harekete geçiren tek saik, ellerindeki finansal araçları en yüksek getiriyi elde edecek şekilde kullanmak, borçlu ülkeleri bir sürekli dış finansman ihtiyacı ilişkisinde tutmak ve geri ödeme güçlüğü halinde kendi hükümetlerinin, borçlu ülkeyi ödemelere yeniden başlamaya ya da devam etmeye mecbur etmek için, gerekirse ülkeyi düpedüz sömürgeleştirmeye varana kadar, askeri müdahale de dahil, müdahaleye hazır olduğuna emin olmaktı.

5. Louise Abellard, "L'Empire Ottoman face à une 'troïka' franco-anglo-allemande," CADTM, https://www.cadtm.org/L-Empire-Ottoman-face-a-une-troika

1890 Tarihli 20 İngiliz Lirası Nominal Değerli Osmanlı Tahvili

Tunus'ta, Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Yunanistan'da alacaklı devletler –ki bunların arasında Büyük Britanya ile Fransa her zaman önemli veya epeyce ayrıcalıklı bir konuma sahipti– tarafından çok geniş yetkilere sahip uluslararası yapılar oluşturulmuştu. Yunanistan bunu, 1832'de Büyük Britanya, Fransa, Rusya ve Bavyera Krallığı arasında ülkede borcun ödenmesine mutlak öncelik tanıyan bir Hıristiyan monarşi kurmak için imzalanan anlaşmanın kanıtladığı gibi, başından beri yaşamıştı. 1881'de bir Fransız himayesi olacak ve böylece yabancı bir ulusun doğrudan hâkimiyeti altına girecek olan Tunus'a 1869'da bir uluslararası finans komisyonu dayatılmıştı. Alacaklı güçler Osmanlı İmparatorluğunda, Yemen'den Selanik'e İmparatorluk topraklarının her yerinde yirmi tahsilat bürosu olan ve beş bin memur çalıştıran Kamu Borçları [Düyun-u Umumiye: Osmanlı Genel Borçları ve Gelirlerin Tahsisi -ç.n.] İdaresini oluş-

turmuşlardı. Yunanistan'ın alacaklı güçlere, doğumunun nişânesi olan uluslararası sözleşmede fiilen kayda geçmiş tabi kılınışı, tarihin akışı içinde değişen biçimlerde somutlaşmış ama sürekli olmuştu. 1843'te meraklı Britanya, Fransa, Rusya büyükelçilerinin bakanlar kurulu toplantılarında hazır bulunması,1833 borcunun geri ödenmesini sağlama almak için 1857'de bir uluslararası mali soruşturma komisyonunun kurulması ve 1898'de Uluslararası Mali Denetim Komisyonunun oluşturulması bunun bazı örnekleriydi.

1890-1891 Uluslararası Finansal ve Ekonomik Krizinin Yunanistan'da Yarattığı Dolaylı Sonuçlar

Birleşik Devletler'de Lehman Borthers'ın Eylül 2008'deki iflası, kredi işlemlerine son vererek (*credit crunch* [kredi çöküşü -ç.n.]) bir uluslararası bankacılık krizine ve ardından 2009'da küresel bir ekonomik durgunluğa yol açtı. Buna benzer bir durum 1890 Kasım ayında Londra finans merkezi City'de yaşanmıştı. Londralı bankacılar Londra'nın en büyük bankalarından Baring Brothers'ın batması halinde meydana gelebilecek paniğe bir çözüm bulmak için 8 Kasım 1890'da acilen bir araya geldiler. Bankacılar 10 Kasım 1890'da krize karşı ortak bir plan oluşturmak için diğer büyük güçlerle temasa geçmiş olan Britanya hükümetiyle buluştu. Baring Brothers (Lehman Brothers'la tezat oluşturacak şekilde) kurtarıldı ama 1891-1892 finansal ve ekonomik krizinin çok ağır sonuçları oldu. Baring Brothers'ın kurtarılmasına katılan kuruluşlar arasında Rothschild bankası ve onun yanı sıra daha o zamandan ABD'nin en büyük yatırım bankası haline gelmiş JP Morgan ile yönetimi JP Morgan'ın sahibi olan aileyle ilişkili, sonradan JP Morgan'la birleşecek olan Londra bankası JS Morgan vardı.[6]

Uluslararası büyük basının 2015-2016'da 1893 Yunan borç krizine ayrılmış makalelerinde uluslararası finansal ve ekonomik durumun değişmesiyle Yunan Parlamentosunun 1893 yazında borç ödemesini askıya alma kararı arasındaki bağa hiçbir yerde rastlayamazsınız. Halbuki, Kasım 1890'da Londra'da patlak veren kriz ekonomik durgunluğa, uluslararası ticaret hacminin daralmasına ve uluslararası banka kredilerinin durmasına sebep olmuştu. Yunanistan'ın dış borç ödemesine devam etmek için dövize ihtiyacı varken ülke, ihracatlarında bir düşüşe maruz kalmıştı. Yunan ihracatının üçte ikisini oluşturan korint frenk üzümünün ihracatı 1891-1893 arasında yarı yarıya azalmıştı. Bu sert düşüşün iki sebebi vardı: (1) Uluslararası kriz ve en zengin ülkelerde talebin daralması; (2) Birleşik Krallık'ta, Fransa'da ve Rusya'da kendi pazarlarına giren korint frenk üzümünden ithalat vergisi alınması kararı. Yunanistan'ın alacaklısı bu üç güç bir yandan serbest ticareti ve gümrük vergilerinin sıfırlanmasını övüp tavsiye ederken, korint frenk üzümünün kendi pazarlarına erişimini büyük ölçüde kısıtlamışlardı.[7] İhracat gelirlerinde azalma ve Avrupa bankalarından yeni kredi

6. Bkz. Marichal, *A Century of Debt Crises in Latin America*, 6 Bölüm.
7. Bkz. Reinhart ve Trebesch, *The Pitfalls of External Dependence*, 25.

almanın olanaksızlığı, Yunanistan'ın, devlet gelirlerinin yüzde elli altısı borç geri ödemesine ayrılmış olduğu halde ödemeleri askıya alma kararı vermesini açıklar.[8] Üstelik ulusal parasının sterline ve diğer dövizlere karşı sert devalüasyonu dış borç geri ödemesinin reel maliyetini daha da katlanılmaz kılmıştı.

Yunanistan'ı kolayca temerrüde düşen bir ülke olmakla suçlayan çok sayıda yorumcuya cevap olarak, on dokuzuncu yüzyıl boyunca borç ödemelerini askıya alan ülkeler hatırlatılabilir: İspanya altı kez, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu beş kez, Portekiz üç kez, Prusya iki kez, Rusya bir kez.[9]

1897'de Osmanlığı İmparatorluğu ile Askeri Çatışma ve Bunu Takip Eden Borç Yeniden Yapılandırılması

Monarşi ile yerli hâkim sınıflar 1897'de Osmanlı İmparatorluğu'na karşı feci sonuçlara yol açacak bir askeri çatışmaya girmişlerdi. Büyük güçler, savaşa sürüklemek için iki devlete son anda açıkça oyun oynamışlardı.[10] Çatışma sırasında iki tarafı da zayıflatarak iki ülke üzerindeki nüfuzlarını özellikle borç yoluyla artırabileceklerdi. Çatışma masraflı olduğuna göre taleplerini hem Yunanistan'a hem de Osmanlı İmparatorluğu'na dayatabileceklerdi. Çatışma 4 Aralık 1897'de İstanbul'da altı büyük gücün güdümünde bir barış antlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlandı. Altı büyük güç şu devletlerden oluşmaktaydı: 1830'dan beri devam eden Troykanın üyesi olan Büyük Britanya, Fransa ve Rusya; Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Almanya ve İtalya.[11] 1898'de Yunanistan'a Troykanın bir kez daha garantör olduğu yeni bir kredi verildi. Kredi barış antlaşması kapsamında verilmişti ve Osmanlı İmparatorluğu'na önemli bir savaş tazminatı ödenmesi koşulunu içeriyordu. Yunanistan'ın, 1898 borçlanmasının mümkün en büyük bölümünü Osmanlı İmparatorluğu'na tanınan savaş tazminatlarının ödenmesine ayırması büyük güçlerin çıkarınaydı. Osmanlı maliyesine hâkim olduklarından bu tazminatları İmparatorluğun kendisinin yapmak zorunda olduğu geri ödemelere yönlendirebilmişlerdi. Yunanistan'ın ve Osmanlı İmparatorluğu'nun alacaklıları aynı alacaklılardı!

1898 Borçlanması ve Yunanistan'ın Uluslararası Mali Denetim Komisyonu Tarafından Vesayet Altına Sokulması

Yunan Parlamentosu tarafından 26 Şubat 1898'de oylanan yasa, Uluslararası Finansal Denetim Komisyonu (UMDK) tarafından kaleme alınan yasa tasarısıyla bire bir aynıydı. Yunanistan alacaklıların bütün koşullarını kabul etmek

---

8. Bkz. Driault et Lhéritier, *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours*. Yüzde 56 rakamı 4. Cilt s. 296'dan alınmıştır. Yunanistan'ın durumunun tasviri çok ilginçtir.
9. Driault et Lhéritier, *Histoire diplomatique de la Grèce*, 4, Cilt, s. 301.
10. Driault ve Lhéritier bu tezi kanıtlara dayandırarak çok iyi savunmuştur (bir önceki dipnot s. 385 ve ilerisi). İki yazar çatışmanın ve sonucunun çok ayrıntılı bir versiyonunu sunmaktadır. Bkz. 4. Cilt 7. Bölüm.
11. Barış antlaşması ve çok sayıda ek için bkz. http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5613297n/f100.image.r=trait%C3%A9%20de%20constantinople%201897

zorunda bırakılmıştı. Bu yasaya göre UMDK şu ödemelere ayrılacak devlet gelirleri üzerinde tek yetkili olacaktı:

- Troykanın garantörü olduğu 1833 borçlanmasının geri ödemesi;
- Yunan devletinin 1881'de ve 1893'te sözleşmeyle bağıtladığı yurtdışı borçlanmalarının geri ödemesi;
- Eski borçlarını geri ödemesi ve Osmanlı İmparatorluğu'na savaş tazminatı ödemesi için Yunanistan'a yüklenen yeni borcun geri ödenmesi.

1898 borçlanması iki kısımdan oluşuyordu:

1) 4 milyon lirası Osmanlı İmparatorluğu'na ödenecek savaş tazminatı, 100.000 lirası özel mülklere verilen zararın tazmini olmak üzere toplam 4,1 milyon Osmanlı lirası karşılığı 94,3 milyon Fransız frangı tutarında bir kredi;
2) Eski borçların geri ödenmesi ve 1897 yılı bütçe açığının borcun geri ödenmesi için kapatılması için yeni bir borçlanma. 55 milyon Fransız frangı tutarındaki bu borçlanmadan elde edilen gelir aşağıdaki gibi tahsis edilecekti:
   - 1897 yılı bütçe açığının kapatılması (26 milyon Fransız frangı);
   - Eski dış borçların tahvil hamillerine 1898'de vadesi gelecek borcun ödenmesi (2,5 milyon Fransız frangı);
   - Değişken değerli altın cinsinden borcun geri ödenmesi ya da dövize çevrilmesi (26,5 milyon Fransız frangı).

Sonuçta, Yunanistan'ın yükümlendiği yeni borç toplam 122,8 milyon Fransız frangı oldu (94,3+28,5), ayrıca bu tutara altın cinsinden borcun 26,5 milyon franga çevrilmesi eklenmişti. Bu tutara, zaman içinde ihtiyaç duyuldukça, sonraki yılların toplam bütçe açıklarını kapatmak için 20 milyon franga ulaşacak bir borç eklenecekti.

UMDK tarafından hazırlanıp Yunan Parlamentosu tarafından uysalca kabul edilen Denetim Yasasının 4. Maddesi şunu öngörüyordu:

> Komisyonun, altı delege için toplam 60.000 frank tutarında huzur hakkı dahil olmak üzere azami 150.000 frank olarak belirlenen idari masrafları, tahsis edilen gelirin hasılatından düşülecektir.

Söz konusu altı delege şu devletleri temsil ediyordu: Büyük Britanya, Fransa, Rusya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Almanya ve İtalya. UMDK Yunanistan'ı, (borçlanma dışı) ortalama devlet gelirleri yaklaşık 90 milyon drahmi olduğu halde, her yıllık yaklaşık 39 milyon drahmi geri ödeme yapmaya mecbur etmişti. Bu da devlet gelirlerinin yüzde 43'ünün doğrudan doğruya borç geri ödemesine tahsis edilmesi anlamına geliyordu. Yeni borçlanmanın hiçbir bölümünün ülke ekonomisini güçlendirmeye, altyapısını geliştirmeye, kamu eğitimini iyileştirmeye ayrılmadığını da vurgulamak gerekir. Yeni borçlanma

yalnızca eski borçların geri ödenmesine, Osmanlıya tazminat ödenmesine (ki Osmanlı'nın kendisi de aldığı tazminatları fiiliyatta, Yunanistan'ın alacaklılarıyla aynı kişiler olan kendi alacaklılarına geri ödeme yapmak için kullanmak zorundaydı) ve cari bütçe açığının kapatılmasına yaramıştı.

Komisyon üyeleri ortalamada, kraliyet ödeneği 1,3 milyon drahmiye ulaşırken, Eğitim ve Dini İşler Bakanlığının toplam bütçesinin güçbelâ 3,5 milyon drahmi, polis bütçesinin 1,7 milyon, savaş bütçesinin ise 15 milyon drahmi olduğunu vurgulamıştı. UMDK'nin dikkate aldığı referans bütçede kamu sağlığı için hiçbir harcama öngörülmemişti. Demiryollarına ayrılan bütçe 84.350 drahmi gibi komik bir rakamı (kraliyet ödeneğinin yüzde 7,5'i) aşmıyordu. Bu arada Komisyonun Yunanistan'a (halkın 1862'de devirdiği) Kral Otto'nun mirasçılarına 4 milyon drahminin üzerinde bir borcun kabulünü dayattığını da belirmek gerekir. Bu borcun ödenmesine tekabül eden yıllık gider yükü 200.260 drahmi, yani demiryollarına ayrılan bütçenin 2,5 katıydı!

Komisyon bütçe kısıtlarını açık seçik beyan ediyordu:

> [...] limanların ıslahı, yeni demiryollarının inşası gibi büyük bayındırlık işleri için hiçbir kaynak öngörülmemiştir. Komisyonun düşüncesine göre, bütçe giderlerini ağırlaştıracak nitelikte tüm girişimler, ülke maliyesinin sonunda kararlı bir dengeye kavuşacağı döneme kadar ertelenmelidir.

Burada alacaklı güçlerin Yunanistan'ı arkaik bir ekonomi içinde tutma iradesinin açık bir itirafı söz konusudur. Yasanın 11. Maddesine göre Komisyon borcun geri ödenmesi için şunlara el koyuyordu:

- Damga vergisinden elde edilen gelirin tamamı, yaklaşık 10 milyon drahmi;
- Pire Gümrüğünün tüm vergi, resim, harç gelirleri, yaklaşık 10,7 milyon drahmi;
- Tütün vergisinden elde edilen gelirin tamamı, yaklaşık 6,6 milyon drahmi;
- Tuz, petrol, kibrit, oyun kartı, sigara kâğıdı tekeli gelirlerinin tamamıyla Tavşan Adalarındaki (Kiklades) Nakşa Adası (Naxos) zımpara madenlerinin tüm geliri, yani yaklaşık 12,3 milyon drahmi.

Peki, bu tekellerden gelen gelirin toplanması acaba kime emanet edilmişti? Tuz, petrol, kibrit, oyun kartı, sigara kâğıdı, Nakşa zımpara taşı tekeli bir Yunan anonim şirketinin idaresindeydi. TAİPED'nin[12] atası olan bu şirketin ticari unvanı Yunan Kamu Borcunun Geri Ödenmesine Tahsis Edilmiş Gelirlerin İdaresi Şirketi'ydi. Alacaklılar Yunanistan'ı bu anonim şirketi "Uluslararası Mali Denetim Komisyonun doğrudan gözetimi altına" sokmaya "ve onu bir çeşit denetim aracı ve organı haline getirmeye" zorlamıştı. Dahası "Uluslararası Komisyonun kendi üyeleri arasından atayacağı bir temsilci şirketin yönetim

12. TAIPED Troyka tarafından 2010'da özelleştirmeyi organize etmek için kurulmuş olan Helen Cumhuriyeti Varlık Geliştirme Fonu'nun Yunanca kısaltmasıdır. Bu yolla toplanan fonların hepsi borç geri ödemesinde kullanılmak durumundaydı.

kurulu toplantılarına ve genel kuruluna katılma hakkına sahip olacak ve komisyon, yasaya aykırı olduğuna veya kendisine emanet edilen çıkarlara zararlı olabileceğine hükmedeceği her önlemi veto edebilecekti".[13]

24. Maddeye göre,

> [...] şirket tarafından 14. Maddede belirlenen kapsamda tahsil edilen tüm tutarların tamamı haftada en az bir kez Rejinin [Denetim Komisyonunun] hesabına yatırılacaktı.

Üstelik yasanın 12. Maddesine göre, yukarıda bahsedilen gelirler yeterli olmazsa, Komisyon (brüt hasılatına 1,5 milyon drahmi değer biçilen) Lavrion gümrüğünün ve buna ek olarak Patra, Volos ve Korfu gümrüklerinin gelirlerini de alacaktı. Bu üç gümrüğün geliri sırasıyla 2,4 milyon, 1,7 milyon, 1,6 milyon drahmiydi.

UMDK üyeleri gelirleri tahsis edilmiş olan idarelere ait tahsilat bürolarını ve kuruluşları, yasanın ve yönetmeliklerin titizlikle uygulandığına emin olmak için şahsen ziyaret edebilecekler, defterlerin, hesapların ve muhasebe kayıtlarının kendilerine gösterilmesini talep edebileceklerdi (Madde 36). 38. Maddeye göre "mevcut yasa ancak altı gücün rızasıyla değiştirilebilecekti".

UMDK raporunun sonuç bölümü bir yalanlar ve riyakârlıklar antolojisi oluşturuyordu:

> Özetle, Komisyon çalışmasında Güçlerin konu Yunanistan olunca takındıkları müşfik tavırdan esinlenmiştir. Mevcut alacaklıların meşru taleplerini karşılarken ülkenin karşılaştığı finansal zorlukları tamamen dikkate almıştır. Aynı zamanda, borcun ödenmesine tahsis edilen gelirin tahsilatını ve kullanımını kapitalistlere tam bir güvenlik sağlamaya uygun garantilerle çevrelemeye çalışmış olsa da Helen ulusunun ve hükümetinin bağımsızlığını mümkün mertebe korumaya gayret etmiştir. Yunanistan'ın geleceği bundan böyle bilgeliğine bağlıdır. Eğer kendini çalışkanlıkla, sükûnet ve barış içinde bürokrasisini ıslah etmeye, tarımsal kaynaklarını geliştirmeye, doğmakta olan sanayisini teşvik etmeye ve ticari ilişkilerini genişletmeye verirse, mali durumu hızla düzelecek, müşfik nüfuzu kendisine ayrılmış olan hareket alanında yavaş yavaş yayılacak ve bu soylu görevde Güçlerin yardımıyla, cesur ve sabırlı çabaları sayesinde Avrupa'nın Doğusunda geçmişinin şanlı hatıralarının kendisine hak kazandırdığı yeri fethetmeyi başaracaktır[14].

Bu, 21. yüzyılda Avrupa Komisyonu ile alacaklı ülke hükümetlerinin hâlâ kullandıkları söylem tipidir.

Almanya'nın 1870'lerden itibaren Balkanlardaki ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gelişmelere gitgide daha fazla müdahil olduğunu belirtmek gerekir. Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğu karşısında 1897'de aldığı yenilgi kısmen Osmanlı ordusunun kısa bir zaman öncesinden beri aralarında Berlin'den askeri danışman olarak gönderilen generallerin de yer aldığı subay desteğinden yararlanması yüzünden yaşanmıştı. Alman bankerlerle diplomatlar hem Atina'da hem de İstanbul'da etkin faaliyet yürütmekteydi. Yunanistan'ın yenilgisinden

13. *Arrangement financier avec la Grèce,* 33, Ministère des Affaires étrangères http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5613443s/f1.item.r=1898%20Gr%C3%A8ce%20Commission
14. *Arrangement financier avec la Grèce.* Ministère des Affaires étrangères.

Atina'da nüfuzunu artırmak için faydalanmayı arzulayan güçler arasında Almanya, bağımsızlıktan beri her yerde hazır ve nazır olan Troyka ile birlikte en ön sırada yer almaktaydı.[15]

Barış antlaşmasının ve Yunanistan'a yeni kredi verilmesinin ardından ülkeye UMDK'nin yazdığı yasanın yeni bir versiyonu dayatılmıştı. Komisyon Atina'ya yerleşmişti ve borç geri ödemesine adanmaya devam eden bütçenin büyük bir bölümüne el koymaktaydı. Hükümetin Komisyon önceden onay vermedikçe ne gelirlerin tahsisatını değiştirmeye ne de vergilendirmede değişiklik yapmaya hakkı vardı. Bu bugünkü duruma çok benzemektedir... Bu Komisyon Yunanistan'ın Nazi Almanya'sı tarafından 1942'de işgaline kadar bu şekilde iş görmüştü.[16]

Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'na ödemek zorunda kaldığı ve büyük güçler tarafından silip süpürülen tazminatın yanında, yeni borçlanmanın büyük bir bölümü 1833'te verilen tiksindirici borcun Troykaya geri ödenmesine gitmişti. 1930'lu yıllarda Yunanistan hâlâ 1833 borçlanmasını geri ödemekteydi. Düzenli olarak IMF tarafından veya IMF için gerçekleştirilen araştırmalarla ilişkilendirilen üç iktisatçının (Josefin Meyer, Carmen Reinhart ve Christoph Trebesh) yapmış olduğu hesaplamalara göre Yunanistan'ın 1894-1914 arasında ödünç aldığı tutarların yalnızca yüzde 25'i (borç ödemesi dışındaki) düzenli harcamalara ve yatırımlara ayrılmıştı. Buna karşılık bu fonların yüzde 40'ı borcun ve bankerler tarafından alınan komisyonların ödenmesinde kullanılmış, geri kalan yüzde 35 ise askeri harcamalara gitmişti (bu arada başlıca silah satıcılarının aynı zamanda başlıca alacaklılar olduğunu ve bunun o zamandan beri değişmediğini unutmayalım).[17] Bizim tahminlerimize göre borçlanmalarda düzenli harcamalara ayrılan pay yüzde 25'in açık biçimde altındaydı, yüzde 10-15'i geçmiyordu.

1878 ve 1898 Yeniden Yapılandırmaları Üzerine Sonuçlar

1878 ve 1898 yeniden yapılandırmalarından doğan borcu tiksindirici olarak nitelemek gerekir. 1878 yeniden yapılandırması Yunanistan'ı 1824-1825'te akdetmiş olduğu borcu, bu borcun şartları son derece alacaklılar lehine ve dolayısıyla ülke aleyhine olduğu için yasa dışı olduğu halde tekrar geri ödemeye başlamaya mecbur etmekten ibaretti. Bu yeniden yapılandırma borcun geri ödenmesini sürdürülemez kılıyordu ve kaçınılmaz olarak yeni bir krize yol açması gerekiyordu ki o kriz de 1893'te patlak verdi. 1898 yeniden yapılandırması özellikle UMDK'yi kurarak devlete uygulanan zorlama düzeyini katbekat artırmaya yaramıştı. Altı büyük gücün, bir yandan Yunanistan'ın alacaklılarına bağımlı kalmasını sağlarken, bir yandan da devlet gelirlerinin çok büyük bir bölümüne el koymasına imkân vermişti.

---

15. Almanya 1890'ların sonundan İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar Yunanistan'ın en büyük ihracat pazarı haline gelmişti.
16. Bkz. Reinhart ve Trebesch, *The Pitfalls of External Dependence*, 15.
17. Reinhart and Trebesch, 14.

Fransız günlük gazetesi *Le Figaro*'da Mayıs 1898'de çıkan şu yorum alacaklıların stratejisini hayli açık biçimde sunmaktaydı:

> Eski politikanın düsturu şöyle diyordu: *Böl ve yönet*. Bunun yerini kısmen yeni kural aldı: *Elinde tutmak istiyorsan ödünç para ver*. Modern dehanın bu ince buluşunu Mısır'da inceleyebilmiştik, yoksul Yunanistan vakasında da incelemek isteriz: Eski süngülerin ucunda kaba güçle fethin alacaklının borçlu üzerindeki hâkimiyetiyle ikamesi, hükümetin hukuk danışmanının sessiz sedasız alacaklılar kulübü üyelerinin önce kolektif ve yumuşak, sonra en zengin, en inatçı, en beceriklilerinin çıkarına sert ve kişisel vesayet avukatı haline gelmesi. Yüzyılımızın en iyi siyasi genişleme silahı haline getirdiği emperyal araç gümüş bağcığın nasıl bağlandığını ve sıkıldığını başından itibaren görmek isteriz.[18]

Dış borcun (yerli para cinsinden borçlanmadan ayırt edilmesi gereken yabancı finans piyasalarında döviz cinsinden ihraç edilmiş tahviller) büyük bir bölümünün Yunanistan'da yerleşik ya da İstanbul, İskenderiye, İzmir veya Paris diasporasına üye Yunanlar tarafından satın alınmış olduğunu da ayrıca vurgulamak gerekir. Driault et Lhéritier'e göre Fransa'da ihraç edilen Yunan tahvilleri Fransızlar tarafından değil, neredeyse sadece Fransa'da yaşayan Yunanlar tarafından satın alınmıştı. Bu güçlü Yunan elitlerin finansal servetlerinin yüklü bir bölümünü Yunan tahvillerine yatırmış oldukları kesindi. Yani, birbirinin peşi sıra iktidara gelen dostlarına alacaklılara karşı katı bir tutum benimsemelerini önerecek halleri yoktu.

Yunanistan'ın Yirminci Yüzyıl Başındaki Toplumsal ve Siyasal Evrimini Anlamak İçin Birkaç Anahtar

Constantin Tsoucalas'ın, *La Grèce de l'indépendance aux colonels* [*Bağımsızlıktan Albaylara Yunanistan*] *başlıklı kitabından pasajlar*[19]

Eylül 1909'da özellikle "temel gıda maddelerinden alınan vergilerdeki sürekli artış" yüzünden işçiler ve orta sınıf açısından gitgide zorlaşan koşullarda, toplumsal taleplerle çok geniş bir halk hareketi meydana gelmişti. Ülke bir yandan da "1905-1910 arasında latifundia tarzı büyük çiftlik düzenine" karşı yönelen "bir dizi köylü isyanı" yaşamıştı. Yeni kurulmuş olan Liberal Partiden Venizelos 1910'da başbakan olmuştu. Bu "yoğun bir yeniden inşa ve radikal reform döneminin başlangıcını" simgeliyordu.

Anayasada, bir hukuk devletinin temellerini atacak değişiklikler yapılmıştı:

> "Venizelos bu kurumsal çerçeveye yaslanarak etkileyici bir yasama programı başlatmıştı. Toprak reformu en acil ve en çetin sorunu oluşturuyordu. Tazminat karşılığı kamulaştırmaya izin veren bir anayasa değişikliği, hâlâ gücünü koruyan büyük toprak sahipleri sınıfının şiddetli muhalefetine rağmen 1911'de meclisten geçirildi.

18. Eugène-Melchior de Vogüé, "Livres Jaunes," *Le Figaro*, 2 Mayıs 1898.
19. Alıntıların hepsi şu kaynaktan yapılmıştır: Tsoucalas (1970).

Borç durumunda düşük ücretlere el konulması yasaklandı (1909). Atina ve Pire'deki sendika merkezleri tanındı (1910). Pazar zorunlu tatil oldu (1910). İşçilerle yönetim arasındaki çatışmaların çözümü için yeni ve hızlı bir prosedür getirildi (1912). İşçilerle işverenleri bir araya getiren karma sendikalar yasaklandı (1914). Yeni kurulan sendikalara toplu müzakere ve toplu sözleşme imzalama izni verildi. Son olarak 1914'te zorunlu bir çalışma sigortası planı getirildi. Aynı şekilde vergi sistemi de daha hakkaniyetli bir temelde yeniden düzenlendi. 1911'de artan oranlı bir gelir vergisi oluşturuldu ve miras vergileri gözden geçirilerek 1914'de dikkate değer ölçüde artırıldı."

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı İmparatorluğu parçalanmış, Türk Küçük Asya'nın bir bölümü Yunanistan'ın eline geçmişti. Fransa Suriye ile Lübnan'ı ele geçirirken, Filistin ile Arap yarımadası Büyük Britanya'nın payına düşmüştü (Suudi ailesi sonunda Arap yarımadasının büyük bölümünü oluşturan topraklar üzerinde ilahi hakka dayanan bir mutlak monarşi kuracak ve bu devlet Suudi Arabistan adını alacaktı). Monarşi ve Yunan yönetici sınıfları hayalle gerçeği ayırt edemeyip, Büyük Ülkünün [Megali İdea] gerçekleştiğini gördüklerine inandılar ve Birleşik Krallık'ın cesaretlendirmesiyle 1922'de Türk topraklarının büyük bir bölümünü ilhak etmeyi hedefleyen bir askeri maceraya atıldılar. Bu Yunan kuvvetleri için insanî ve askeri felaket oldu.

"On yıllık savaşın (1912-1922) sonucu öncekinden tamamen farklı bir ülke yaratmak olmuştu. Yunan toprakları iki katına çıkmıştı, ayrıca nüfustaki artış daha da çarpıcı olmuştu. Toplumsal ve ekonomik entegrasyonu ülkenin en ağır ve acil sorununu oluşturacak olan 1,5 milyon sığınmacı, nüfusun yapısını altüst etmişti."

Atina ve büyük şehirler gelişirken, radikal temeller üzerinde giderek örgütlenen bir kent proletaryası oluşmaktaydı.

"Kasım 1918'de Sendikalar Genel Konfederasyonu kuruldu. Bundan bir hafta sonra ise 1922'de Komintern'e üye olacak ve iki sene sonrasında da Yunanistan Komünist Partisi adını alacak olan Yunanistan Sosyalist İşçi Partisi kurulacaktı."

Tsoucalas'a göre "Venizelos'un iktisat ve bankacılık alanındaki en yakın danışmanlarının birçoğu" Osmanlı İmparatorluğu'na ve Mısır'a on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında dayatılmış olan yarı sömürge statüsü sayesinde zenginleşmiş finansçılardı.

"Bu, hiç kuşkusuz, Venizelos'un Britanya ve Fransa emperyalizminin çıkarlarına niçin bu kadar gönüllü itaat ettiğini açıklamaya yardımcı olur. Aynı şekilde, Yunan sermayesinin kendi çıkarlarını ülkenin gelişmesine yoğunlaştırmaktaki çekincelerini de daha iyi anlarız."

1920'li Yıllardan İkinci Dünya Savaşı'na Borçlar

Yunanistan'ın 1922'de Türk topraklarında aldığı yenilginin sivil halk açısından dramatik sonuçları olmuştu. Türkiye'de yaşayan yaklaşık 1,5 milyon Rum, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sevr Antlaşması şartları gereği kendisine verilmiş olan Osmanlı topraklarını kaybeden Yunanistan'a ulaşmak için Ege Denizi'ni feci şartlarda geçmek zorunda kalmıştı.[20] Bu yoğun sığınmacı akışı Yunan yetkililerinin Milletler Cemiyeti'ne bir finansal yardım çağrısında bulunmasına yol açtı. Milletler Cemiyeti 1924-1928 yılları arasında Yunanistan'a o zamanki GSYH'sinin yüzde 20'sine karşılık gelen tutarda kredi verdi. MC bunun karşılığında sert bir kemer sıkma politikasının uygulanmasına devam edilmesini şart koşuyordu. Hem Milletler Cemiyeti'nin Yunanistan'daki temsilciliği hem de Uluslararası Mali Denetim Komisyonu alacaklı güçlerin, özellikle de Büyük Britanya'nın tahakkümü altındaydı.

MC tarafından ihraç edilen dış borçlanma senetlerinin geri ödenmesine bir dizi başka geri ödeme eklenmekteydi: Büyük Britanya ile Fransa'ya 1833 borcunun bakiyesinin geri ödenmesi; 1898 borcunun kalanı ile Birinci Dünya Savaşı'nda Büyük Britanya, Birleşik Devletler, Kanada ve Fransa tarafından verilmiş olan ve Yunanistan'ın GSYH'nin yüzde 55'ine tekabül eden savaş kredisinin ödenmesi.[21] Yunanistan'ın ödenecek borçları GSYH'nin yüzde 100'ünü aşmaktaydı. Her sene ödenen tutar Yunan bütçe gelirinin yüzde 30'dan fazlasını ve GSYH'nin yaklaşık yüzde 10'unu oluşturuyordu.

Uluslararası ekonomi 1898-1913 döneminde ve 1920'li yıllarda olduğu gibi bir büyüme süreci yaşadığı sürece, Yunanistan faiz dışı bir bütçe fazlası yaratmayı ve borcun geriye ödenmesini sağlama almayı başarıyordu. Yani, UMDK'nin kısıtı altında, faiz ve anapara taksit ödemeleri dışındaki harcamaları aşan bir gelir yaratmayı başarıyordu ki bu da ona bu fazlayı geri ödemede kullanma imkânı veriyordu. Aynı zamanda Yunanistan'a dünya ekonomisinin her büyüme döneminde olduğu gibi sermaye girişleri de oluyordu. Alacaklılar eski borçları geri ödeyebilmesi için Yunanistan'a yeni krediler tahsis ediyordu.

Durum 1930-1931'den itibaren toptan değişecekti: Ekim 1929'da Wall Street'te patlak veren yeni uluslararası krizin sonuçları kendini hissettirmeye başlamıştı: Yunanistan bir kez daha (ağırlıklı olarak tütün ve korint frenk üzümü satışından elde ettiği) ihracat gelirlerinin eridiğini görmekteydi; Yunan bankalarının bir kısmı 1931'de iflas etmiş, Bank of England altın standardına bağlı para sistemini[22] askıya almaya karar verdiğinde Yunan drahmisi yüzde 50 devalüe edilmişti.

---

20. Küçük Asya Felaketi denilen bu mesele bugün dahi kamuoyunda ve resmi anlatıyı yapı-bozuma uğratmış olan tarihçiler arasında hararetli tartışmalara konu olmaktadır.

21. Müttefik güçlerin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yunanistan'dan geri ödenmesini talep ettiği borçların çözümlemesini burada yapmayacağız ama bu borçların önemli bir bölümünün gayrimeşru sayılabileceğini düşünüyoruz. Bu sorunsala bir giriş için bkz. Pantelakis "Crédits et rapports francohelléniques 1917-1928." (1992).

22. Altın standardı, hesap biriminin veya para standardının belirli bir altın miktarına tekabül ettiği bir para sistemidir. Altın standardının savunucuları bu sistemin kredi genişlemesine direnci artırdığını düşünürler. Altınla desteklenen bir para fiat (itibarî) paradan farklı olarak bir hükümet tarafından keyfî biçimde çıkarılamaz. 1929'dan itibaren, Büyük Buhran'ın başlangıcında, Britanya'nın

Bu devalüasyon dış borcun yerli para cinsinden karşılığının kendiliğinden iki katına çıkması sonucunu doğurmuştu. Devletin dövizle dış borç ödemesine giden gelir tutarını ikiyle çarpması gerekecekti. Bu nedenle Yunanistan 1932'de borç geri ödemesini kısmen askıya almak zorunda kaldı.

Yine, eğer ülke uluslararası çerçeveden yalıtılır, sadece Yunanistan'a odaklanılırsa, ülkenin tarihi çok sayıda yorumcunun yaptığı gibi ancak yanlış yorumlanabilir. Oysa 1932'de Büyük Britanya, Fransa, Belçika, İtalya ve başka ülkelerin birbirlerine ve Birleşik Devletler'e olan savaş kredisi borçlarını geri ödemeyi askıya almaya karar verdiklerini bilmek gerekir. Almanya özel alacaklılarına borcunun geri ödemesini Şubat 1932'den itibaren askıya almış, Mayıs 1933'te de tüm alacaklılarına ödemeleri genel olarak askıya aldığını ilan etmişti. Macaristan, Letonya, Romanya ve Yugoslavya da aynı şekilde ödemeleri askıya almıştı. Buna on dört Latin Amerika ülkesini de eklemek gerekir. Hâkim medya tarafından ısrarla dile getirilmeyen gerçek ise, Yunanistan'ın 1932'de moratoryum ilan ettikten sonra dahi UMDK'nin tahakkümü altında borç geri ödemeyi sürdürmüş olmasıdır.

Uluslararası Mali Denetim Komisyonunun Bilançosu

Le Monde gazetesinin daha önce anılan makalesinde komisyon hakkında şu satırları okumak mümkündü:

> Bilançosu her şeye rağmen olumsuz olmaktan uzaktır: Genç Yunanistan'a vergi gelirlerinin kontrolünü eline alması ve yabancı sermayenin yerli elitler tarafından kötüye kullanılmasını sınırlamakta yardımcı olmaktadır. Bunun yanı sıra ülkenin modernleşmesi için vazgeçilmez olan reformların kurumlaşmasına katkıda bulunmaktadır.[23]

Bunu yazmak nasıl mümkün olur? Komisyon Yunanistan'ı bir yandan yapısal bir tabiiyet ilişkisi içinde tutup, ülkenin bir kalkınma projesi belirlemesini engelleyerek ülke maliyesi üzerinde alacaklıların çıkarına hakiki bir sürekli dikta uygulamıştır. Reinhart ve Trebesch'e göre,[24] ödemesi şu ya da bu zamanda askıya alınan, yurtdışında satın alınmış döviz cinsinden Yunan tahvili hamillerinin elde ettikleri reel getiri yüzde 1 ile yüzde 2 arasında salınmaktadır. Bu adı kötü borç ödeyicisine çıkmış bir ülkenin devlet tahvilleri için çok yüksek bir getiridir! Peki, böyle pozitif bir getiri nasıl açıklanabilir? Reel faiz oranları yüksekti, borç stoku azaltılmamıştı ve tekrarlanan askıya alma dönemlerine rağmen ülke geri ödeme yapmaya çoğu zaman devam etmişti. Yunanistan işte bu şekilde Büyük Buhran sırasında dahi, resmen ödemeleri kısmen askıya almış olsa bile, gelirlerinin üçte birini borç geri ödemesine tahsis etmişti ki bu rakam GSYH'nin yüzde 9'una karşılık gelmekteydi. Aynı dönemde Romanya

altın rezervleri Bank of England'ın yükümlülükleri altın rezervlerini epeyce aşacak kadar azalmıştı. Banka Eylül 1931'de sterlinin dış konvertibilitesini askıya almaya, serbestçe dalgalanmasına izin vermeye karar verdi. Almanya, Avusturya ve Norveç karardan kısa süre sonra buna ayak uydurdular. Birleşik Devletler sistemden 1933'te çıkacaktı.

23. Charrel, "Quand la France et l'Allemagne mirent la Grèce sous tutelle."

24. Reinhart ve Trebesch, *The Pitfalls of External Dependence.*

ile Bulgaristan GSYH'lerinin sırasıyla yüzde 2,3'ünü ve yüzde 3'ünü borç geri ödemesine ayırmaktaydı.

Sonuç

Bu bölümde yürütülen çözümleme Yunan hükümetlerini ve hâkim sınıfları kendilerine düşen sorumluluktan aklamayı amaçlamamaktadır. Tersine, birbiri ardına gelen hükümetlerin ve hâkim sınıfların verdikleri alacaklıların ve büyük güçlerin taleplerine boyun eğme kararı Yunan halkı açısından korkunç sonuçlara yol açmıştır. Finans ve uluslararası ticarette uzmanlaşmış olan Yunan kapitalist sınıfı başından beri ne gerçek anlamda bir ulusal proje tanımlamış, ne de hakikî bir sanayi dokusuna dayalı bir kalkınmaya önayak olma istencine sahip olmuş, köksüzleşmiş bir burjuvazi oluşturmaktaydı. Bu nedenle çıkarları ülkenin alacaklılarının çıkarlarına ayrılmaz biçimde bağlıydı. Hatta alacaklılar kümesinin önemli bir bölümünü oluşturuyordu. Alacaklı güçlerin temsilcileriyle suçortaklığı da bundan kaynaklanmaktaydı. Bu 19. yüzyıldan bugüne bir değişmez olmuştur.

Burada incelenen dönemde Yunanistan kesintisiz biçimde Avrupalı yabancı güçlerin tahakkümü altında kalmıştı. Dış borç bu tahakkümü uygulamanın daimi bir silahı olmuştu. Oysa görmüş olduğumuz gibi bu borç açıkça gayrimeşru, tiksindirici, yasa dışı ve sürdürülemezdi.

Bunun yanı sıra, tekrarlanan borç krizlerinin çok açık biçimde uluslararası konjonktürle bağlantılı olduğunu ve başka birçok Çevre ülkesinin de aynı mantığa tabi kılınmış olduğunu göstermiş olduk. Analiz bu nedenle dünyanın başka ülkeleri için sürdürülmeli ve borca tabi kılınmış bütün halklar için adalet sağlanmalıdır.

6. Bölüm
Mısır'ın Sömürgeci Fethinin Aracı Olarak Borç

Mısır'ın Özerk Kalkınma Kalkışmasının Başarısı ve Ardından Terk Edilmesi

Mısır hâlâ Osmanlı vesayetinde olsa da 19. yüzyılın ilk yarısında muazzam bir sanayileşme[1] ve modernleşme çabası başlatmıştı. George Corm bu atılımın hedefini şöyle özetler:

> Hiç kuşku yok en göz alıcı eser, devlet fabrikaları kuran ve böylece, Meiji döneminin Japon deneyini hatırlatmaktan geri kalmayan bir devlet kapitalizminin temellerini atan Mehmet Ali tarafından Mısır'da gerçekleştirilecekti.[2]

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısı boyunca Mısır'ın sanayileşme çabası dış borca başvurarak değil, iç kaynakların seferber edilmesiyle başarılmıştı. 1839-1840'ta Büyük Britanya ile Fransa'nın ortak bir askeri müdahalesi ve bunun biraz sonrasında bu kez Büyük Britanya ile Avusturya'nın yürüttüğü ikinci bir müdahale Mısır Hidivi Mehmet Ali'yi Osmanlı İmparatorluğu'ndan aldığı ve söz konusu güçlerin özel mülkleri olarak gördükleri Suriye ve Filistin topraklarından vazgeçmeye mecbur etmişti (bkz. aşağıdaki harita).

Yüzyılın ikinci yarısında radikal bir dönemeç alınacaktı. Mehmet Ali'nin ardılları Birleşik Krallık'ın teşvikiyle serbest ticareti benimsemiş, devlet tekellerini kaldırmış, bol miktarda dış borca başvurmuşlardı. Mısır borçları çağı başlamıştı: Mısır'ın altyapı tesisleri Batılı güçlere, Avrupa bankalarına ve pek de namuslu sayılamayacak girişimcilere bırakılacaktı.

Avrupa Bankerlerinin Batı Avrupa Dışına Bolca Kredi Verme İstenci

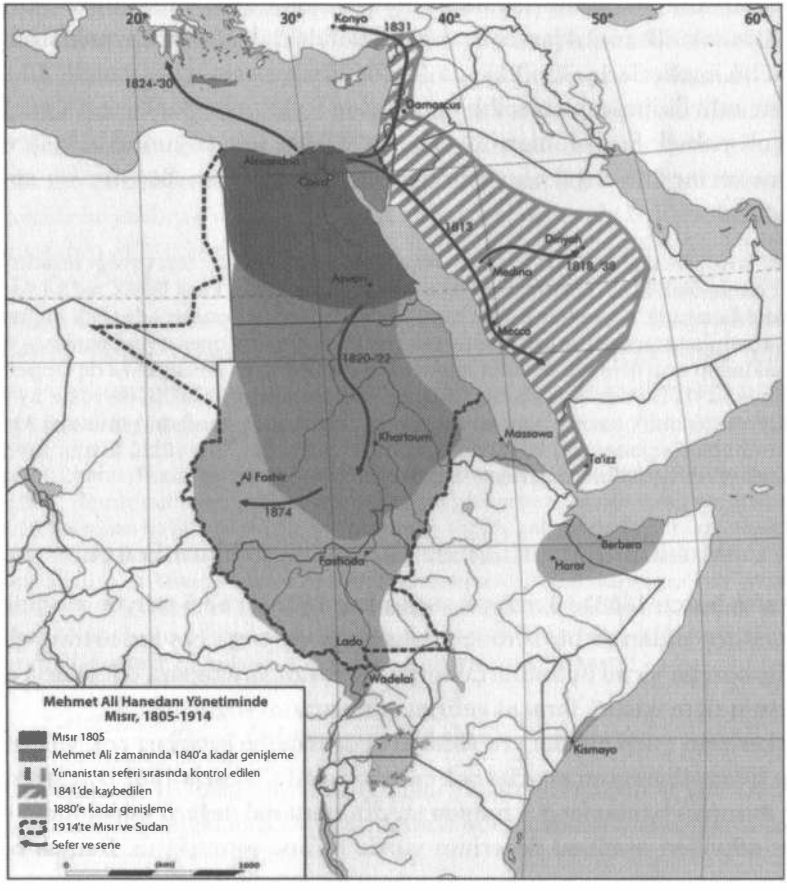
1850 ile 1876 yılları arasında, Londra, Paris ve diğer finans merkezlerinin bankerleri arasında bir çılgınlık, onları 1820-1826'da özellikle Latin Amerika ve Yunanistan'daki yatırımları konusunda yüreklendirmiş olan çılgınlığa benzer

---

1. Batou, "Muhammad Ali's Egypt, 1805–1848: A Command Economy in the 19th Century?"
2. Corm, "L'endettement des pays en voie de développement: origine et mécanisme," 39 (İngilizce versiyon *Debt and Development*, New York, Praeger, 1982). Corm'un Japonya'da Meiji dönemine göndermesi için bkz. Pery Anderson, *Lineages of the Absolutist State*, içinde Japonya'nın feodalizmden kapitalizme geçişine ilişkin bölüm.

bir çılgınlık gözlemlemek mümkündü. Bu kez etkin bir şekilde sadece Latin Amerika'da Osmanlı İmparatorluğu'nda, Mısır'da değil, aralarında Rusya ile Asya'nın (ağırlıklı olarak Çin) da bulunduğu farklı kıtalarda, farklı ülkelerde dikkate değer para meblağları yatırma arayışındaydılar. Mısır'la Avrupa finans merkezleri arasındaki finansal hareketleri yönlendirmek amacıyla Avrupa'da çok sayıda banka kurulmuştu: İngiliz-Mısır Bankası (1864), Jules Ferry'nin kardeşinin yönettiği Fransız-Mısır Bankası (1870), Viyana Rothschild'in de çıkarlarının olduğu Kredit Anstalt'ın himayesinde kurulmuş olan Avusturya-Mısır Bankası (1869). Londra'nın büyük bankaları da özellikle faaldi. Londralı bankerler uzun vadeli kredilerde, Fransız bankerler ise özellikle bir bankacılık krizinin Londra ile Viyana'yı vurduğu 1873'ten itibaren, daha kârlı kısa vadeli kredilerde uzmanlaşmıştı.

Mehmet Ali Hanedanı Yönetiminde Mısır, 1805-1914

Kaynak: Encyclopédie Larousse

Mısır'ın Borçlanmaya ve Serbest Ticarete Dayalı Ekonomik Gelişmesinin Görünüşte Ancak Kısa Ömürlü Başarısı

Borçlanma ve serbest ticaret üzerine kurulu yeni model ilk zamanlar çok iyi işliyor gibi gözükse de görünüşteki bu başarı gerçeklikte Mısırlı yetkililerin kesinlikle hâkim olamadıkları dış olaylardan kaynaklanıyordu. Gerçekten de Mısır Kuzey Amerika'daki iç savaştan geçici olarak fayda sağlamaktaydı. İç Savaş (1861-1865) Güney Eyaletlerinin pamuk ihracatında bir azalmaya yol açmış, pamuğun dünya pazarındaki fiyatı büyük bir hızla yükselmişti. Pamuk üreticisi Mısır'ın ihracat gelirleri patlamıştı. Bu da İsmail Paşa hükümetini Avrupa –ağırlıklı olarak Britanya ve Fransız– bankalarından daha da fazla kredi almaya itmişti.

İç Savaştan sonra Güney Eyaletlerinin ihracatı yeniden başlayınca pamuğun piyasa fiyatı çökecekti. Mısır Avrupa bankalarına borç geri ödemesi yapmak için dünya pazarında pamuk satışının, ağırlıklı olarak da Britanya tekstil sanayisine pamuk satışının kendisine sağladığı dövize bağımlıydı. Mısır borcunun geri ödenmesindeki ilk zorluklar ihracat gelirlerindeki düşüşten kaynaklanmıştı.

Ama bu bankerlerin, özellikle de İngiliz bankerlerin uzun vadeli (20 ila 30 yıl) Mısır tahvili ihracına aracılık etmelerine ve Fransız bankerlerin yeni krediler –çok yüksek faiz oranları uygulayabildikleri için çoğunlukla kısa vadeli krediler– vermesine engel oluşturmuyordu. Tarihçi Jean Bouvier bu sevdayı şöyle betimler:

> Mısır "avanslarına" ve "borçlanmalarına" o zamana kadar işleri gereği tesadüfen iştirak etmiş olan kredi kuruluşları –Banque de Paris et des Pays Bas, Crédit Lyonnais, Société Générale, Comptoir d'Escompte de Paris, Crédit Foncier– düzenli biçimde bu tür yatırımlar aramaya ve azgelişmiş ülke hükümetlerinin operasyonlarında iş yapma olanaklarını araştırmaya koyulmuşlardı. Crédit Lyonnais Nisan 1872'de Oppenheim ve şürekâsıyla birlikte Mısır'a bir "avansa" –yıllık yüzde 14 faizli, on sekiz ay vadeli 5 milyon sterlinlik hazine bonosu– katılmayı beklerken, bankanın müdürü Mazerat bir muhabire yazmaması kaydıyla şunları söylüyordu: "Bu yüklü avans sayesinde gelecek yıl ihraç edilmesi gereken tahvil işini almayı umuyoruz.[3]"

Mısır'ın Sürdürülemez Bir Düzeye Çıkan Borcu

Mısır'ın borcu 1863'te 3 milyon sterlinken 1876'da 68,5 milyon sterline çıkmıştı. On beş yıldan az bir süre içinde gelirler yalnızca beş kat artmış olduğu halde dış borçlar yirmi üç katına çıkmıştı. Borç faiz ve anapara ödemeleri devlet gelirlerinin üçte ikisini, ihracat gelirlerinin yarısını soğuruyordu.

Bankerlerin talep ettikleri ve aldıkları geri ödeme tutarları çok yüksekken, Mısır'ın fiilen eline geçen tutarlar çok cılız kalıyordu. Mesela 1862 borçlanmasını alalım: Avrupalı bankerler 3,3 milyon sterlin nominal değerli tahvil ihraç etmiş ama bu tahvilleri nominal değerinin yüzde 83'üne satmışlardı. Demek oluyor

---

3. Mazerat'ın Crédit Lyonnais Direktörü Letourneur'e 4 Nisan 1872'de gönderdiği not. Alıntılayan Jean Bouvier, "Les intérêts financiers et la question d'Égypte (1875-1876)" *Revue historique* 224 (Paris: Presses Universitaires de France, 1960).

ki Mısır'ın eline ancak 2,5 milyon sterlin geçmişti ki bundan bir de bankerlerin aldığı komisyonla sair masrafları da düşmek gerekiyordu. Anapara taksitleri ve faiz ödemeleri hesaba katıldığında Mısır'ın otuz yılda ödemek zorunda olduğu tutar yaklaşık 8 milyon sterline çıkıyordu. Bir başka örnek 1873 borçlanmasıydı: Avrupalı bankerler 32 milyon sterlin nominal değerli Mısır tahvili çıkarmış ve bu tahvilleri yüzde 30 ıskontoyla satmışlardı. Sonuçta Mısır'ın eline 20 milyon sterlinin biraz altında bir meblağ geçmiş olduğu halde, otuz yılda geri ödenecek tutar (yüzde 11 reel faiz ve anapara taksitleriyle birlikte) 77 milyon sterline ulaşıyordu.

Borç tutarındaki bu artışın ve istenen faiz oranlarının sürdürülemez olduğu apaçık ortadadır. Bankerlerin dayattığı mali koşullar borcun geri ödenmesini olanaksız kılıyordu. Mısır bakiye borcun geri ödemelerine devam edebilmek için sürekli olarak yeniden borçlanmak zorunda kalıyordu.

1870'lerden itibaren, Mısır Hidivi[4] İsmail Paşa, alacaklıların baskısı altında borcu ödemek için nakit sağlamak amacıyla altyapı tesislerini satacak, çeşitli imtiyazlar verecekti. Aynı sebeplerle ayrıca vergileri de düzenli olarak artırmak zorunda kalacaktı. On üç yıllık (1862-1875) dış borçlanmadan sonra Mısır'ın egemenliği tehlikeye girmişti. 1875'te, Süveyş Kanalı'nın açılışından altı yıl sonra, alacaklıların baskısından nefes alamaz hale gelmiş olan Mısır Devleti, Kanal Kumpanyasındaki hissesini Birleşik Krallık hükümetine devretti[5]. Mısır'ın elindeki 176.602 paydan oluşan hisse senedinin –yani Süveyş Kanal Kumpanyası sermayesinin yaklaşık yarısı– 1875 yılı kasım ayı sonunda Britanya hükümetine satışından elde edilen gelirin büyük bölümü özellikle ağır olan 1875 Aralık ve 1876 Ocak borç geri ödemelerine gidecekti. Londra hükümeti bu vesileyle aynı zamanda Mısır'ın doğrudan alacaklısı haline gelmişti: Satın alınan hisse senetlerine 1894'e kadar temettü ödemesi yapılamadığı için, Mısır hükümeti alıcıya bu dönem boyunca satış fiyatının birkaç yüz milyon frangı üzerinden yılda yüzde 5 faiz ödemeyi taahhüt etmişti.

> Crédit Lyonnais'nin bir yönetim kurulu üyesine göre Hidiv hâlâ "300 milyon değer biçilen" demiryollarına sahipti, ayrıca Süveyş Kumpanyasının yıllık net kârının yüzde 15'ini alma hakkı da vardı. Yıl sonunda vadesi gelen borçları, hisse senetlerinin satışından gelen 100 milyon sayesinde ödemiş olan Hidiv, 1876 ocak ayında ve şubat başında, İngiliz-Mısır Bankası ile Crédit Foncier tarafından verilmiş olan "avansların" vadesini yıllık yüzde 14 faizle üç ay uzattı. Teminat olarak Süveyş Kanalı kârındaki yüzde 15'lik payını, İskenderiye şehrinin gelirleriyle liman vergi gelirlerini göstermişti. Société Générale 25 milyon franklık bu anlaşmaya katılmıştı.[6]

Borç Ödemesinin Askıya Alınması

Mısır nihayet 1876'da umutsuz çabalara rağmen borcunun geri ödemesini askıya almak zorunda kaldı. Aynı yıl içinde ödemeyi durdurduğunu açıklayan

4. Kelime anlamı "Genel Vali". Osmanlı İmparatorluğu'nun 1867-1914 yılları arasında Mısır valilerine verdiği, mirasla devrolan unvan.
5. Emilie Polak, "Le Protectorat britannique en Egypte," *Les Clés du Moyen-Orient*, 13 Mayıs 2014, www.lesclesdumoyenorient.com/Le-protectorat-britannique-en.html.
6. . Bouvier, "Les intérêts financiers et la question d'Égypte."

başka ülkeler de olmuştu: Osmanlı İmparatorluğu, Uruguay ve o sırada Latin Amerika'nın başlıca ekonomilerinden bir olan Peru. Aslında, New York, Frankfurt, Berlin ve Viyana'da 1873'te patlak veren bankacılık krizi zaman içinde gitgide Londra bankalarını da etkilemeye başlamıştı. Bunun sonucunda, Çevre ülkelerine kredi verme isteği ciddi biçimde azalmıştı. Oysa bu ülkeler eski borçlarını geri ödeyebilmek için sürekli olarak borçlanmaya ihtiyaç duymaktaydılar. Üstelik kuzey ülkelerinde ekonomik durum bozulduğu için güneyin ihracatı ve dolayısıyla borç geri ödemesine tahsis edilen ihracat geliri de azalmıştı. Kökeni kuzeyde olan bu uluslararası ekonomik kriz büyük ölçüde bu ödemeleri askıya alma dalgasının sorumlusu olmuştu.

Krizin diğerlerinden daha az etkilediği Fransız bankerleri, üstelik durumdan faiz oranlarını sert biçimde yükseltmek için yararlanıp, bir yandan da çoğu kez sadece kısa vadeli kredi vererek Mısır'da ödünç para vermeye devam etmişlerdi. 1876'da Mısır üzerindeki baskıyı artırıp, krediye erişimini kısıtlayarak, Mısır'ı Birleşik Krallık ile Fransa'nın idaresinde bir Kamu Borcu Sandığı kurulmasını kabul etmeye zorlamak için ödemelerin askıya alınmasına yol açmışlardı.

Britanya ve Fransa Vesayetinde Kamu Borcu Sandığının Kurulması

Londra ve Paris hükümetleri rekabet halinde olsalar da Kamu Borcu Sandığı aracılığıyla Mısır'ı kendi tahakkümleri altına sokma konusunda mutabık kalmışlardı. Görmüş olduğumuz gibi, 1840'lı ve 1850'li yıllarda ve 1898'den itibaren Yunanistan'a, 1869'da Tunus'a karşı aynı şekilde hareket etmişler, bu operasyonu Osmanlı İmparatorluğu'nda 1881'den itibaren tekrarlamışlardı. Alacaklılara vesayetlerini uygulama imkânı veren organın adı Yunanistan'da ve Tunus'ta Uluslararası Finans Komisyonu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Osmanlı Kamu Borcu İdaresi (Düyûn-u Umûmiyye) olmuştu. Mısır'da ise bu rolü Kamu Borcu Sandığı üstlenmişti.[7]

Kamu Borcu Sandığı bir dizi devlet geliri üzerinde tam bir kontrole sahipti ve Birleşik Krallık ile Fransa'nın temsilcileri tarafından yönetilmekteydi. Bu organın meydana getirilmesini, Mısır'ın borcunun yeniden yapılandırılması izledi. Bu yeniden yapılandırma ilgili tüm bankerler için tatmin ediciydi zira borç stoku azaltılmamış, faiz oranı yüksek bir düzeyde yüzde 7 olarak sabitlenmişti ve geri ödemeler altmış beş yıl devam edecekti. Bu hem Fransa ile Birleşik Krallık tarafından hem de Kamu Borcu Sandığının dilediği gibi alabileceği Mısır devlet gelirleri tarafından garanti edilen rahat bir rantı güvence altına alıyordu.

1876 Mısır borç krizinin çözümünde bankerlerin çıkarlarının tatminine verilen öncelik, özel banker ve Banque de France [Fransa Merkez Bankası] yöneticisi Alphonse Mallet'nin, Fransa Dışişleri Bakanı ve müstakbel bakanlar konseyi başkanı William Henry Waddington'a yazdığı mektupta açıkça belirtil-

7. 1876 Borç Sandığının kuruluş kararnamesine Fransa Milli Kütüphanesinin (Bibliothèque nationale de France) dijital arşivinde erişmek mümkündür.

mektedir. Alphonse Mallet Osmanlı İmparatorluğu'nun (özellikle Balkanlardaki ve Akdeniz'deki mülklerinin) akıbetinin tartışılacağı 1878 Berlin Kongresi arifesinde bakana şunları yazmaktadır:

> Sevgili Dostum, [...] Kongre ümit edildiği gibi toplanacak olursa, devletin idari görevlileri, mahkemeler, gelirlerin tahsili ve harcamalar üzerinde etkin bir kontrol uygulayacak.. bir uluslararası mekanizmayı bir araya getirmek yeter. Mısır'da özel çıkarların baskısı altında gerek mahkemeler gerek de borç geri ödemesi için herhangi bir Avrupa kamu düzeni mülahazasına aldırış etmeden yapılanlar... bir başlangıç noktası oluşturabilir.[8]

Avrupalı Büyük Güçler Arasındaki Coğrafi-Stratejik Meseleler

Her ne kadar Kamu Borcu Sandığının kurulması ve bunun ardından gelen borç yeniden yapılandırması en başta bankerlerin çıkarlarını tatmin etmiş olsa da aynı şekilde büyük güçlerin çıkarları da söz konusuydu. Birleşik Krallık açık farkla Avrupa'nın ve dünyanın en büyük gücüydü. Süveyş Kanalı'yla Britanya sömürge imparatorluğunun bir parçası olan Hindistan'a ve Asya'nın geri kalanına deniz yoluyla doğrudan erişim sağlandığı için Doğu Akdeniz önem kazanmaktaydı. Birleşik Krallık, Doğu Akdeniz'e tamamıyla hâkim olması gerektiğini düşünüyordu. Birleşik Krallık Mısır'da bankaları ve inşası Paris Borsası aracılığıyla finanse edilmiş olan Süveyş Kanalı nedeniyle belli bir nüfuz uygulayan Fransa'yı devre dışı bırakmak istiyordu. Fransa'nın ülkeyi İngiltere'ye tamamıyla bırakmasını sağlamak için önce (Fransız yetkilileriyle en hafif tabirle sıkı bağlantıları olan) Fransız bankerlerinin çıkarlarını tatmin etmek ve ardından Akdeniz'in başka bir yerinde bu kaybı telafi etmek gerekiyordu. Londra ile Paris arasında zımnî bir anlaşma işte bu noktada gündeme geldi: Mısır Birleşik Krallık'ın payına düşerken, Tunus bütünüyle Fransız hâkimiyetine girecekti. Kesin takvim 1876-1878'de henüz belirlenmemiş olsa da hedef çok açıktı. Birleşik Krallık'ın 1878'de Kıbrıs'ı Osmanlı İmparatorluğu'ndan satın aldığını da eklemek gerekir. Doğu Akdeniz'in Britanya hâkimiyetine girmesi operasyonunda Kıbrıs bir başka piyon olmuştu.

Tunus ile Mısır'ın geleceğine karar veren sadece BK ile Fransa olmamıştı. Birleşik Krallık'la birlikte en önemli yükselen Avrupa gücü olan birliğini yeni sağlamış Almanya'nın da söyleyecek sözü vardı. Alman Şansölyesi Otto von Bismarck belli ki keskin görüşlüydü: Gizli diplomatik görüşmeler sırasında defaten Londra ile Paris, Mısır ile Tunus'u kontrolüne alacak olursa bunu bir tecavüz olarak görmeyeceğini belirtmişti. Almanya buna karşılık dünyanın başka yerlerinde serbestçe hareket edebilmeyi istiyordu. Fransız siyasi liderleri Bismarck'ın güdülerinin pekâlâ farkındaydı. Fransa 1870-1871'de Almanya karşısında utandırıcı bir yenilgiye uğramış, Alsace ile Lorraine'i kaybetmişti. Tunus'u Fransa'ya "sunarak" Bismarck bir teselli mükafatıyla Paris'in dikka-

8. 31 Mayıs 1878 tarihli mektup, Mémoires et Documents, Turquie, No: 119, Archives du ministère des Affaires étrangères, alıntılayan Bouvier 1960.

tini Alsace Lorraine meselelerinden uzaklaştırmak istiyordu. Bu konu geniş biçimde belgelenmiştir.

Kısacası, Mısır ile Tunus'un uğrayacağı akıbet, Avrupa güçlerinin birkaç yıl sonra 1885'te Berlin'de düzenlenecek bir konferans sırasında girişecekleri Afrika'nın büyük paylaşımını önceden haber vermekteydi.[9]

Mısır'ın 1882'de Başlayan Askeri İşgali ve Ülkenin Himayeye Dönüştürülmesi

Mısır ve Tunus örneğinde borç, Avrupalı güçlerin o zamana dek bağımsız olan devletleri boyun eğmeye sürükleyerek hâkimiyetlerini güvence altına almak için kullandıkları en güçlü silah olmuştu.

Kamu Borcu Sandığı kurulur kurulmaz Fransız bankaları, bir yandan gitgide daha az yeni taahhüde girerek hep daha fazla geri ödeme ve kâr elde etmek için ellerinden geleni yapmışlardı. Fransız bankaları 1881'den itibaren yeni kredi vermeyi durdurarak, yapılandırılmış borçların geri ödemelerini tahsil etmekle yetindiler. Kasım 1882'de Paris'te bir borsa krizi patlak verdiğinde Fransız bankalarının Mısır'dan başka tasaları olacaktı.

Kamu Borcu Sandığı Mısır'a halkta büyük hoşnutsuzluk yaratan kemer sıkma önlemleri dayatmıştı ve bu önlemler ordunun bir kısmının da katıldığı bir isyana yol açmıştı. General Ahmed Urabi ulusalcı konumları savunarak Avrupa güçlerinin diktalarına direnmişti. Birleşik Krallık ile Fransa, İskenderiye'ye bir sefer kuvveti göndermek için isyanı bahane etmişlerdi. Sonunda Büyük Britanya Mısır ordusuna saldıracak, ardından ülkeyi kalıcı tarzda askeri işgale maruz bırakarak himayeye dönüştürecekti. Britanya tahakkümü altında Mısır'ın kalkınması vahim biçimde engellenerek Londra'nın çıkarlarına tabi kılınacaktı. Rosa Luxemburg'un 1913'te yazdığı gibi:

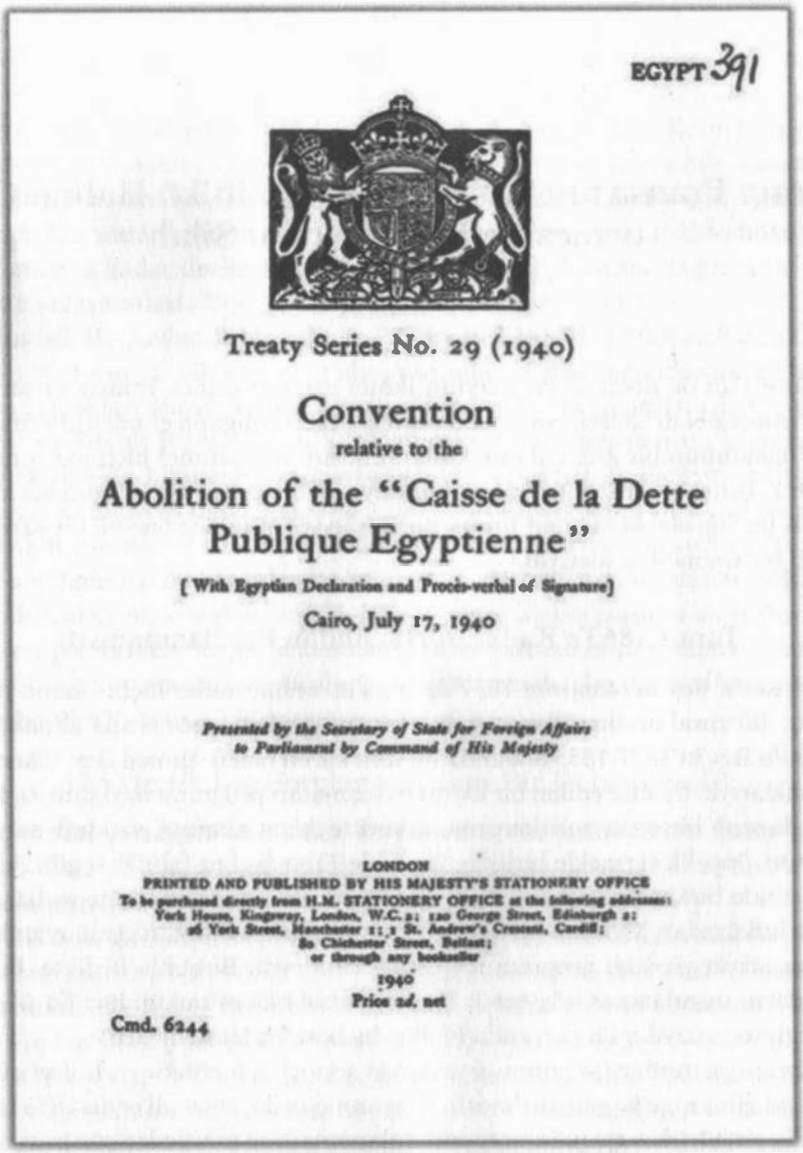
> Mısır ekonomisi Avrupa sermayesi tarafından büyük ölçüde yutulmuştu. Devlete vergi biçiminde aktarılan uçsuz bucaksız araziler, dikkate değer emek güçleri ve bir ürünler yığını sonunda Avrupa sermayesine dönüştürülüp biriktirilmişti.[10]

Kamu Borcu Sandığı ancak Temmuz 1940'ta lağvedilecekti. Birleşik Krallık tarafından Mısır'a 1940'ta dayatılan anlaşma mali ve sömürgeci tahakkümü uzatmaktaydı. Aslında Londra sürekli hale gelmiş olan bir borcun geri ödemelerine devam edilmesini sağlamıştı.

Mısır'ın on beş yıllık bir dönem boyunca yeniden, kısmen özerk, bir kalkınmaya girişmesi için Mısır monarşisinin Cemal Abdül Nasır önderliğinde ilerici genç subaylar tarafından 1952'de devrilmesi ve 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi gerekmişti.[11]

---

9. Bkz. Wesseling, *Divide and Rule.*
10. Luxemburg, a.g.e., s. 336.
11. Bkz. Toussaint, *The World Bank: A Never-Ending Coup d'Etat.*

EGYPT 391

Treaty Series No. 29 (1940)

Convention

relative to the

Abolition of the "Caisse de la Dette Publique Egyptienne"

[With Egyptian Declaration and Procès-verbal of Signature]

Cairo, July 17, 1940

Presented by the Secretary of State for Foreign Affairs to Parliament by Command of His Majesty

LONDON
PRINTED AND PUBLISHED BY HIS MAJESTY'S STATIONERY OFFICE
To be purchased directly from H.M. STATIONERY OFFICE at the following addresses:
York House, Kingsway, London, W.C.2; 120 George Street, Edinburgh 2;
26 York Street, Manchester 1; 1 St. Andrew's Crescent, Cardiff;
80 Chichester Street, Belfast;
or through any bookseller
1940
Price 2d. net
Cmd. 6244

Kamu Borcu Sandığının 1940'ta Kaldırılması

7. Bölüm
Borç: Fransa'nın Tunus'u Kendi Mülkü Haline Getirmesine İmkân Veren Silah

Tunus'un on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı boyunca Fransa tarafından belirlenecek olan kaderi, borcun bir devletin egemenliğinin elinden alınmasının ve tahakkümün bir aracı olarak kullanılmasını mükemmel biçimde örnekler. Fransa, Tunus'u 1881'de fethederek himaye haline getirmişti. O zamana kadar, Tunus Beyliği olarak tanınan Tunus, bir Bey'in yönetiminde önemli bir özerkliğe sahip bir Osmanlı eyaletiydi.[1]

Tunus 1863'e Kadar Yurtdışından Borçlanmamıştı

Mustafa Bey saltanatının 1837'de sona ermesine kadar hiçbir kamu borcu yoktu. Tarımsal üretim ülkenin gıda egemenliğini güvence altına almaktaydı. Mustafa Bey'in 1837-1855 arasında hüküm süren halefi Ahmed Bey, ülkenin iç kaynaklarıyla finanse edilen bir kamu harcamaları programı başlatmıştı. Program düzenli bir ordu kurulmasına, askeri teçhizat alımına, şatafatlı saraylar inşasına öncelik vermekle birlikte, özellikle Teburba bez fabrikası gibi Avrupa modelinde birkaç imalathane de geliştirmişti. Bu programın hırsı ve başarısı, Mısır hükümdarı Mehmet Ali'nin Avrupalı güçlerin saldırganlığını uyandıran[2] bir başarıyla giriştiği programın[3] çok gerisindeydi. Bununla birlikte, bu politikaların uygulanmasında ortak bir nokta bulmak mümkündür: İki ülke on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında hiçbir dış borç akdetmemiştir.

Kamu yatırımları programı fiyaskoyla sonuçlandı çünkü yerli üreticilerin güçlendirilmesine ve geliştirilmesine dayanmıyordu. Düzenli ordu 1853'te lağvedildi, en büyük sarayın inşaatı tamamlanamadı ve fabrikalar çürümeye terk edildi. Tunus Beyi çoğu zaman borcu şişiren tefeci faizi oranlarına razı olarak iç borca başvurmuştu. Beylik devleti zengin Tunuslulara ve servet sahibi yabancı yerleşiklere (Livornolulara, Cenevizlilere, Fransızlara vb) *tezkereler*, yani kısa vadeli hazine bonoları satarak borçlanmıştı.

---

1. Osmanlı İmparatorluğu Tunus'u 1574'te fethetmişti.
2. 1839-1840'ta Mısır'a iki Avrupa askeri müdahalesi olmuştu. İlk müdahaleye Britanya ile Fransa, ikincisine Britanya ile Avusturya katılmıştı. Bkz. 6. Bölüm.
3. Bkz. Corm, "L'endettement des pays en voie de développement."

1859'da Muhammed Sadık'ın tahta geçişi[4] Avrupalı güçlerin, bu güçlerin ticari çıkarlarının, şirketlerinin, özellikle de bankerlerinin nüfuzunu güçlendirmişti. Rejimin tepesinde yolsuzluk yaygındı ki bunun başlıca sorumlusu da 1837'den beri başta Bey'in Hazine Bakanlığı (Türkçede *Haznedar*) olmak üzere önemli mevkilerde bulunmuş olan Başbakan [Vezir-i Kebir] Mustafa Haznedar'dı. Mustafa Haznedar 1873'e kadar devletin zirvesinde kalacaktı. Her işlemden, her borçlanmadan, vergi gelirlerinden o kadar çok komisyon alıyordu ki sonunda serveti devasa bir büyüklüğe ulaşmıştı. 1873'te hükümetten kovulana kadar devlet kararlarında ve Avrupalı finansör ve girişimcilerle yapılan anlaşmalarda Bey'den de önemli bir rol oynamıştı.

Mustafa Haznedar ile Muhammed Sadık Bey 1859-1860'ta Belçika'dan kullanılamaz durumda silahlar satın alıp, sonradan bunların yerine yüksek fiyata Fransız tüfekleri alarak kamu harcamalarını ve iç borcu artırmışlardı. Buna Fransa ve Büyük Britanya için lüks konsolosluk rezidanslarının inşasını da eklemek gerekir. Elbette bu harcamalar hiçbir şekilde halkın çıkarına değildi. Muhammed Sadık'ın saltanatının ilk üç yılında kamu iç borcu yüzde 60 artmıştı. En zengin Tunuslular ve yabancı yerleşikler yatırımlarının getirisini yükselten bir iç borçlanma politikasından faydalanırken, devletin üst düzey yöneticileri de bu politikadan çıkar sağlamaktaydı çünkü ödünç alınan paranın bir bölümünü zimmete geçirmekte ve bizzat kendileri de borç senedi satın almaktaydılar. Bu politika ayrıca yabancı tedarikçilerin de çıkarınaydı. Öte yandan halk gitgide artan bir vergi yüküne katlanmak zorundaydı.

1863'te İlk Dış Borçlanma: Tam Bir Dolandırıcılık

Tunus'un yurtdışından ilk kez borçlanmasının tarihi 1863'e kadar gider. Bu, on sekiz yıl sonra Tunus'un Fransa tarafından fethiyle sonuçlanan tipik bir dolandırıcılıktı.

Daha önce görmüş olduğumuz gibi, Paris finans merkezi o devirde dünyanın en önemli merkezi olan Londra'nın önde gelen bir rakibiydi. Parisli ve Londralı bankerlerin elinde çok bol likidite vardı ve yurtdışı yatırım fırsatlarını kollamaktaydılar. Ödünç para Latin Amerika'ya, Asya'ya, Osmanlı İmparatorluğuna, Mısır'a, Rusya'ya ve Kuzey Amerika'ya oluk oluk akıyordu.[5] Yurtdışına verilen krediler ağırlıklı olarak (sektörde bir spekülatif köpüğü besleyerek) demiryolu inşasına, eski borçların yeniden finanse edilmesine –Latin Amerika'da durum buydu– ve silah alımına gidiyordu. Paris'te yerel piyasada elde edilen getiriler yüzde 4 ila yüzde 6 civarında seyrederken, yurtdışına verilen kredilerin getirisi çok daha yüksekti (reel getiri yüzde 10 ila 11'e ulaşıyordu).

Tunus Beyi 1863 başında yurtdışından 25 milyon frank borç almak istediğini ilan ettiğinde, Londra'nın ve Paris'in birçok bankeri ve simsarı hizmetlerini

4. Muhammed Sadık 1859-1882 arasında hüküm sürmüştü. Tunus bu Bey'in hükümdarlığında Fransa'nın doğrudan tahakkümüne tabi kılınmıştı.
5. Londra ve Paris bankerleri İç Savaş (1861-1865) sırasında Güney Eyaletlerine 3 milyon sterlin kredi vermişlerdi.

sunmuştu. Aralarında Baron James de Rothschild ile Fransız başkentine yerleşmiş Frankfurtlu bir banker olan Emile Erlanger, ayrıca Paris merkezli Crédit Mobilier ile Londralı başka şirketler de yer almaktaydı.

Büyük Britanya ile Fransa'nın Tunus'taki konsolosları kendi başkentlerinin bankerlerinden gelen teklifleri desteklemekteydi. "Sözleşmeyi" sonunda Emile Erlanger[6] aldı. Erlanger gelişmekte olan ülkeleri taahhüt altına sokan yüksek riskli borçlanmaların mucidi sayılıyordu. Aralarında İç Savaşın göbeğinde Amerikan pamuğu üzerinden borçlanmaların ve Tunus Beyi için çıkarılan tahvillerin de yer aldığı bu borçlanmalar, Rus tahvilleri skandalının ortaya çıkmasına kadar Avrupa finans merkezlerinde çoğalacaktı. Britanya Konsolosunun aktardığına göre Erlanger kendisine desteğini sağlamak için 500 bin frank teklif etmişti.

1863 Tahvil İhracı Tam Olarak Neydi?

Erlanger ve ortakları Fransız hükümetinden Tunus tahvillerini Paris Borsasında satma izni almışlardı. Fransız maliye müfettişi Victor Villet'nin 1872-1873'te hazırladığı bir rapora göre bu borçlanma hakiki bir dolandırıcılıktı.

Erlanger'e göre 500 frank nominal değerli 78.692 adet Tunus tahvili ihraç edilmişti. Bu tahviller 480 franga satılmaktaydı ve beheri on beş yıllık bir dönemde yıllık 35 franklık bir kupona hak kazandırıyordu. Bu yıllık yüzde 7 teorik bir faiz oranına tekabül etse de tahviller 480 franga satıldığından reel faiz yüzde 7,3'tü. Tahvili satın alan kişi 480 frank ödeyerek 525 frank (15 kere 35 frank) elde edebilecek, buna bir de tahvilin nominal değeri olan 500 frank eklenecekti.

Borç alana yani Tunus hükümetine gelince: Tunus hükümeti eline 415 frank (yani 480 eksi bankerin ihraç komisyonuna ve sair masraflarına karşılık gelen 65 frank) geçtiği halde, 1025 frank geri ödeyecekti.

Daha genel, başka bir hesaplama tarzıyla borç alanın (Tunus'un) eline yaklaşık 37,77 milyon frank (480 franktan satılan 78.692 adet tahvilin karşılığı) geçmesi gerekiyordu. Victor Villet'nin yaptığı araştırmalara göre Erlanger komisyon olarak 5 milyondan biraz fazlasını (yani toplanan tutarın yaklaşık yüzde 13'ü) gelirden kesinti yaparak almıştı. Ayrıca Tunus'un eline geçmesi gereken tutardan, hiç kuşkusuz Başbakan Haznedar ile Erlanger tarafından zimmete geçirilmiş olan 2,7 milyon frangı da düşmek gerekir. Böylece, Tunus devleti eline geçecek yaklaşık 30 milyon frank için yaklaşık 80 milyon frank geri ödemeyi taahhüt ediyordu.

Hakiki dolandırıcılıktan bahsetmek için, aynı zamanda banker Erlanger ile Tunus başbakanının davranışındaki ağırlaştırıcı öğeleri de hesaba katmak gerekir. Erlanger toplam 78.692 adet tahvilin 38.000'den biraz fazlasını Paris'te, 40.000'ini Tunus'ta sattığını söylüyordu. Görünüşe göre Paris Borsasındaki satış Erlanger'in söylediğinin çok altındaydı ve aslında 30.000 adetin üzerindeki

6. Frédéric Émile Erlanger (Doğumu:19 Haziran 1832, Frankfurt am Main; Ölümü: 22 Mayıs 1911, Versailles) on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Paris ve Londra finans merkezlerinde en fazla öne çıkan simalardan biri olan Alman kökenli bir bankerdi.

tahvil alıcı bulamamış, Erlanger'in elinde kalmıştı. Halbuki Erlanger tahvillerin hepsini satmış gibi 5 milyon frangın üzerinde toplam komisyon almıştı. Görünüşe göre Erlanger Tunus Hazinesine dört taksitte aktarmayı taahhüt ettiği yaklaşık 30 milyon franklık meblağı başka bankerlerden borçlanmıştı. Muhtemelen başka bankerlerden borçlanırken, satmayı başaramadığı 30.000 adet tahvili teminat gösteriyordu.

Moniteur des fonds publics yazı işleri müdürünün 19 Ağustos 1869 tarihinde yayımlanan bir makaledeki tahmini de bu yöndeydi:

> Fransa'da yerleşik hamillerin portföyüne en fazla 5.000 adet tahvil girmiştir dediğimizde doğruyu söylediğimizi düşünüyoruz... Demek ki Bay Erlanger'in elinde yaklaşık 30.000 tahvil kalmıştı. Bu durumda, Bey ile sözleşmeyle bağıtladığı taahhütleri yerine getirmek açısından çok utanılacak bir duruma düşmüştü. Peki o halde ne yaptı? Satamadığı tahvilleri Comptoir d'escompte'ın eline teslim ederek bir avans aldığını ve bu avans sayesinde Zât-ı Şâhânelerine biraz fon gönderebildiğini düşünüyoruz.[7]

Bu hipotezin sağlamlığının açık bir göstergesi Erlanger'in borç ikincil piyasasında Ocak 1864'te 20.962, 1865'te 8.000 tahvili geri satın aldığını iddia etmiş olmasıdır. Oysa bu alımlar bu tahvillerin ikincil piyasa rayiçlerinde hiçbir artışa yol açmamıştır ki bu muhtemel değildir. Erlanger aslında zaten elinde olan tahvilleri geri satın almış gibi yapmıştır.

Ayrıca bu 30.000 tahvilin yıllık kupon faiz ödemeleri olduğunu belirtmek gerekir. Erlanger bu tahvilleri elinde tuttuğu sürece faizini de almaktaydı.

1863 Borçlanmasının Doğrudan Sonucu

Bu dış borçlanmanın, 30 milyon Fransız frangı karşılığı bir tutara ulaştığı tahmin edilen iç borcu yeniden yapılandırmada kullanılması gerekiyordu. Somut olarak, eski borç senetlerinin yurtdışından alınan borçla geri ödenmesi söz konusuydu. Gerçekte ise eski borç senetleri geri ödenmiş olduğu halde, yetkililer aynı tutarda yeni hazine bonosu ihraç etmişlerdi. Victor Villet de raporunda bundan bahsediyordu:

> Erlanger bankerlik şirketinin Tunus temsilcisinin bürolarında eski borç senetleri geri ödenirken ... aynı sırada, yakında bir yere tezgâh açmış olan bir hükümet komisyoncusu (Bay Guttierez) ahaliden, biraz önce ellerine geçmiş olan parayı yüzde 91 faiz oranıyla ihraç edilmiş yeni tezkereler karşılığı geri almaktaydı. Bu geri ödeme komedisinden yararlanarak borç basitçe... yaklaşık 15 milyon artırılmış oldu.[8]

Bu yeni *tezkerelerin* satışından elde edilen gelirlerin büyük bölümü Başbakan, devletin diğer üst düzey görevlileri ve servet sahibi Avrupalı yerleşikler tarafından zimmete geçirilmişti.

Aynı maliye müfettişi şunları yazmaktaydı:

> 1863 borçlanmasından elde edilen fonlar nakit olarak Bardo'ya [Tunus Beyi ve Başbakanı Bardo Sarayı'nda ikamet ediyordu] yatırılmış, özel bir hesaba kaydedilmişti.

7. Alıntılayan Ganiage, *Les origines du Protectorat français en Tunisie*, 140-141.
8. Ganiage, 139.

> Ama bu fonlar devletin genel muhasebesine girmemişti. Ayrıca bunların kamu harcamalarının ödenmesinde kullanıldığına dair hiçbir alamet yoktu.[9]

1863 borçlanması bir yıldan kısa bir sürede çarçur edilmişti. Aynı zamanda Devlet –Tunus tarihinde ilk kez– yurtdışından, hem de çok yüksek meblağda borçlanmış bulunuyordu. Dışarıya her yıl ödenecek borç tutarı katlanılacak gibi değildi. Güya dış borçlanmayla ödenecek iç borca gelince, o da bir buçuk katına çıkmıştı. Bey'in hükümeti alacaklıların baskısı altında, kelle vergisi *mejba* meblağını iki katına çıkararak faturayı halka ödetmeyi tercih etmişti.

Mejba Artışının Bir Sonucu, 1864 Ayaklanması

Vergi artışı 1864'te bir isyanı tetikledi.[10] Bey'in vergi tahsildarları ülkede, 72 kuruşa [piastre] yükseltilmiş olan mejba toplamaya çıktıklarında, kelle vergisini ödemeyi reddeden kabileler ayaklandı. Fransız Konsolos Yardımcısı 10 Mart 1864'te Sfax'tan şu telgrafı gönderiyordu:

> 72 kuruşluk yeni vergiyi hiçbir şekilde ödememe konusunda bütün kabileler mutabık. [...] Bu vergiyi toplama niyetiyle Tunus'tan herhangi bir birliğin yola çıkmasının ilk işaretinde bütün kabileler birleşecek.[11]

Birkaç hafta sonra başka bir konsolosluk mesajında şu söyleniyordu:

> İsyan genel ve bir saat içinde Tunus şehrine ulaşıyor.[12]

Farklı tanıklara göre asiler hükümeti ve en başta Mustafa Haznedar'ı ülkeyi Fransızlara satmakla suçluyordu. Onlara göre Erlanger tarafından 1863'te Paris'te çıkarılan tahviller bunun kanıtıydı.

Fransa, Büyük Britanya, İtalya ve Osmanlı İmparatorluğu, halka gözdağı vermek ve durum kontrollerinden çıktığı taktirde yetkililere yardımcı olmak amacıyla Tunus karasularına savaş gemileri gönderdiler. Tunus Beyi protestolar karşısında geri adım attı ve 21 Nisan 1864'te mejbayı artırmaktan vazgeçtiğini açıkladı.[13] İsyanın başlıca elebaşı Ali Ben Ghedadem ile bir anlaşma sağlamak amacıyla Temmuz 1864'te tavizleri yeniden telaffuz etti.[14] Sonra, yabancı güçlerin desteğiyle isyanı bastırmaya girişti. Osmanlı hükümdarı Sultan, Tunus Beyine yeni asker toplayabilmesi için mali destek vermişti. Sultan bu inisiyatifi Fransa, Büyük Britanya ve İtalya tarafından kanatlardan kuşatılmamak için almıştı.[15]

---

9. Ganiage, 139.
10. Ayrıca, 1861'de Fransız Konsolosu tarafından ilan edilen yeni Anayasa ve sistemi göçebe kabileler için daha pahalı ve daha az erişilebilir kılan adalet sistemi reformu gibi Bey'in aldığı diğer önlemler de sorgulanmaktaydı.
11. Ganiage, *Les origines du Protectorat français en Tunisie*, 193.
12. Ganiage, 195.
13. Mejba sonunda 1865'te 20 kuruşa [piastre] indirilecekti.
14. Kassarin bölgesindeki Majer kabilesinin reisi Ali Ben Ghedhahem, Tunus Beyi'ne karşı Mart-Nisan 1864 isyanının anahtar simalarından biriydi. Temmuz 1864'te Bey'den önemli tavizler karşılığı bir ateşkes müzakere ettikten sonra, sonbaharda yeniden silaha sarılmıştı. 1866'da zindana kapatıldı. 1867'de La Goulette hapishanesindeki hücresinde öldü, muhtemelen öldürüldü.
15. Fransız Konsolosu ve Fransa'nın Tunus'taki tam yetkili temsilcisi Charles Beauval, iki tarafı

Çok Yoğun Bir Baskı

Tunus Beyi sonrasında, halktan vergi ve ceza bedeli olarak azami para sızdırmasına imkân veren çok yoğun bir baskı uygulamaya girişecekti. Fransız Konsolosu 4 Aralık 1864'te Paris'teki Dışişleri Bakanına şunları yazıyordu:

> Bey'in hükümeti, başlatmak istiyormuş gibi gözüktüğü merhamet düzeninden hemen vazgeçti [...]; kıyı eyaletlerinden fahiş savaş vergileri almak için pranga ve işkence anlamına gelen sertliğe geri döndü.

Bir konsolos yardımcısı 16 Şubat 1865'te Fransız Konsolosuna şunları yazıyordu:

> Zarruk Paşa'nın, Bey'in emirlerini yerine getirmek için, yerlileri tamamen soyarak, devrime hiçbir şekilde katılmamış olan yaşlıları ve kadınları işkenceden geçirerek nasıl barbarca davrandığından sizi haberdar etmeyi vazife sayarım.

1 Mart 1865'te bir başka Fransız memuru şunları söylüyordu:

> Para cezası ancak hapisle, prangaya vurmayla, falakayla ve bizim geçerli kamu hukukumuz bakımından en yasa dışı sertliklerle tahsil edilebiliyor. Bu sertlikler arasında malların müsaderesine, kimi zaman yaralamaya veya akabinde ölüme kadar vardırılan işkenceye, haneye tecavüze ...ve nihayet zincire vurulmuş babaların veya kocaların bizzat gözlerinin önünde kadınlara tecavüze yeltenmeye veya tecavüz edilmesine dikkat çekmek isterim.

Jean Ganiage şunu eklemektedir:

> Espina [konsolos yardımcısı] Ekim 1864'ten Ocak 1865'e kadar hükümetin Sahel'den çektiği meblağı, memurların kendi hesaplarına sızdırdıkları 5 milyon kuruşu [piastres] hiç saymadan, Mart 1865'te 23 milyon kuruş olarak tahmin etmekteydi.[16]

1865'te Paris'te Gerçekleştirilen İkinci Dış Borçlanma

1863 borçlanmasının ülkenin mali durumunu hiçbir şekilde iyileştirmediğini gören Tunus Beyi ve onun Başbakanı, sorunla yüzleşmek yerine kaçmayı seçerek, Mart 1865'te Erlanger ile yeni bir tahvil ihracı için bir anlaşma yaptılar. Tunus bu kez 36,78 milyon frank borçlanıyordu. Borçlanma koşulları 1863'teki borçlanmanın şartlarından da beter, onlardan da büyük bir rezillikti. Gerçekten de 500 franklık tahvil 1863'te 480 franga satılmışken, yeni tahviller 380 franga, yani nominal değerlerinin yüzde 76'sına satılmıştı.

500 franklık bir tahvili ıskontolu fiyattan 380 franga satın alan kişi on beş yıl boyunca yıllık 35 franktan toplam 525 frank kupon ödemesi alacak, bunun üzerine bir de vadede, yani 1880'de 500 frank eklenecekti. 1.025 frank getirecek

---

birbirine düşürüp durumdan avantaj sağlamaya çalışmaktaydı. Fransa'nın resmi politikası Bey'i desteklemek olduğu halde, olur da Bey'i devirmeye karar verir diye başlıca asi önder Ali Ben Ghedhadem ile pazarlık yapmaktaydı. Ali Ben Ghedhahem aralarındaki yazışmaları Ağustos 1864'te ifşa edince, Britanya Konsolosu, Fransa'nın ikili oynamasını ayıplayarak bunu kınamıştı. Bkz. Ganiage, *Les origines du Protectorat français en Tunisie*, 212-13 ve 222.

16. Ganiage, 248.

380 franklık yatırım son derece ayartıcıydı. Tahvil faiz oranı yıllık yüzde 7'ydi, dolayısıyla 500 franklık tahvilin kupon ödemesi de 35 franktı. Ancak bu tutar 380 franklık yatırım üzerinden ödendiği için reel getiri yüzde 9,21'e çıkıyordu.

Tunus devleti açısından bilanço üç rakamdan ibaretti:

- 1865'te akdedilen yeni borç 36,78 milyon franga ulaşıyordu.
- Gerçekten ele geçen meblağ 20 milyon frangın altındaydı: Tahviller nominal değerlerinin çok altında satılmış, sözleşme tutarının yüzde 18'i Erlanger ve ortakları Morpurgo-Oppenheim tarafından komisyon olarak kesilmiş ve buna ek olarak yaklaşık 3 milyon frangın yarısını bankerler, yarısını Başbakan ve şürekası zimmetine geçirmişti[17].
- On beş yılda geri ödenecek tutar 75,4 milyon franga ulaşıyordu.

Bankerler turnayı gözünden vurmuştu: Tahviller ihraç edilir edilmez, en küçük bir yatırım olmadan, komisyon ve aracılık masrafı olarak yaklaşık 6,5 milyon frank kesmiş, ayrıca neredeyse 3 milyon frangı da düpedüz çalmışlardı. Neredeyse birkaç gün içinde bütün tahviller satılmıştı. "Sarıklı değerler" olarak adlandırılan Müslüman ülke (Tunus, Osmanlı İmparatorluğu, Mısır) tahvilleri Paris'te bir coşku rüzgârı estiriyordu. Bankerler tamamen güven telkin eden haberler yayımlamaları için gazete yazı işlerine para ödüyordu. Tunus ekonomisi ve maliyesi tam bir çöküş halindeyken, Paris'te yayımlanan haftalık finans dergisi *Semaine Financière* 1865 borçlanması hakkında şunları yazmaktaydı:

> Tunus Beyi bugün, Tunus halkının refahını, bu refah Cezayir açısından ilave bir güvenlik oluşturduğu için, teşvik etmekte çıkarı olan Fransa'nın manevi himayesi altındadır.[18]

Dolandırıcılıklar bununla da kalmıyordu. Tunus'u hiç de adil olmayan koşullarla borçlandırmakla yetinmeyen Erlanger ve yancıları, ödünç alınan paranın kendilerinin kâr sağlayabileceği harcamalarda kullanılması için etkin biçimde müdahil oldular. Tunus Beyi'ni Marsilyalı bir tüccardan, Audibert diye birinden yenisi fiyatına (250.000 Fransız frangı) kullanılamaz durumda iki gemi satın almaya ikna ettiler. Villet'ye göre bir milyon frank karşılığı son model yüz yivli top teslim etmeyi taahhüt etmiş olan Erlanger gerçekte,

> namlusunun arka ucu bir çeşit manşonla kaplanmış eski toplardan başka bir şey teslim etmemişti. Dolandırıcılık fazlasıyla kabaydı. Bu topların tedarikçiye maliyetinin en fazla 200.000 Fransız frangı olduğu çok geçmeden anlaşılacaktı.[19]

Bariz dolandırıcılık izi taşıyan ticari alımların listesi uzundur. Öte yandan, Erlanger Tunus Beyi'nden borcun teminatı olarak Teburba Bez fabrikası imtiyazını da almıştı.

---

17. Tunus hazinesine fiilen aktarılan tutar Fransız maliye müfettişi Victor Villet'nin 19 Mayıs 1872 tarihli bir raporunda belirttiği gibi 18 milyon Fransız frangını geçmiyordu.
18. *La Semaine financière*, 25 Mart 1865.
19. Ganiage, *Les origines du Protectorat français en Tunisie*, 248.

1863-1865 Döneminde Biriken Borçlar Tunus'un Mali Vesayet Altına Alınmasına Yol Açtı

1863-1865 yılları arasında biriken yeni borçlar nedeniyle Tunus'un akıbeti yalnızca özel yabancı alacaklıların değil, aynı zamanda Fransa'nın da insafına kalmıştı. Tunus'un kendisinden talep edilen tutarları geri ödemesi düpedüz imkânsızdı. 1864 sonu ile 1865 başı arasında uygulanan baskı hazinenin sıradan bir yıldaki devlet gelirlerini fersah fersah aşan 30 milyon kuruşluk [piastre] bir tutarda olağanüstü vergiler toplamasına imkân vermişti. Fakat bu gelir borç geri ödemesiyle ve bunun yanı sıra halkın çıkarına aykırı lüzumsuz harcamalarla çabucak tüketilmişti.

1867 yılı tarım kesimi açısından çok kötü bir yıl olmuştu. Üstelik Tunus Beyi döviz geliri elde etmek için tarım ürünlerini ihracata yönlendiriyordu. Bu, ülkenin birçok yerinde bir kıtlığa ve nüfusun (vergilerle ezilmiş ve temel gıda ürünü fiyatlarındaki yükselişten etkilenmiş) bir bölümündeki zayıf düşme halinin ve kamu sağlığı sistemi için harcama eksikliğinin zemin hazırladığı bir kolera salgınına yol açtı. Başkentte 5.000, Tunus'un tamamında 20.000 esasen açlığa bağlı ölümden söz edilmekteydi.[20]

Yurtdışında, aniden ürkekleşen bankerler geçmişlerinden daha da yüksek getiriler talep etmekteydiler. Meksika Fransız sefer kuvvetini 1866'da acı bir yenilgiye uğratmış, ardından Fransız bankerlere ve (özellikle banker Erlanger tarafından 1864'te ve 1865'te Paris'te satılmış olan) Meksika tahvili hamillerine, tiksindirici olarak değerlendirilen borcun geri ödemesini reddetmişti. Sonuç olarak, Tunus Beyi ve onun Başbakanı Avrupa'da yeni bir büyük borçlanma akdetmeyi başaramadılar. 100 milyonluk bir borçlanma hedeflemekteydiler ama proje suya düştü. Gerçekten de Şubat 1867'de Erlanger ile yeni bir sözleşme imzalamışlardı. Erlanger Paris'te 200.000 Tunus tahvili satmak istiyordu, birkaç hafta sonra ancak 11.033 tahvil satmıştı. Tunus tahvilleri satın almaya artık bir heves kalmamıştı. Bunun üzerine, Tunus Beyi Comptoir d'Escompte yönetim kurulu başkanı Alphonse Pinard[21] gibi başka Parisli bankerlerden tefeci faiziyle "küçük" borçlanmalara başvuracaktı. Pinard Ocak 1867'de Paris'te 9 milyon franklık bir borçlanma düzenlemişti. Rothschild'in de kapısı çalınmış ancak o Tunus'a borç vermeyi reddetmişti. Oppenheim ve başkaları yüzde 15 civarında faiz talep ediyorlardı.

Tunus Beyi 1867'de iç ve dış borç ödemelerini kısmen askıya alınca, Pinard Tunus aleyhine, Ocak 1867'deki 9 milyon franklık borçlanma sözleşmesinin

20. Bkz. Fathi Chamkhi, "Aux origines du colonialisme. La question de la dette en Tunisie," *Fathi Chamkhi* (blog), http://fathichamkhi.over-blog.com/article-auxorigines- du-colonialisme-la-question-de-la-dette-en-tunisie-73111766.html

21. Stoskopf, "Alphonse Pinard et la révolution bancaire du Second Empire." Başında Alphonse Pinard'ın bulunduğu Comptoir national d'escompte de Paris (CNEP) BNP Paribas'yı oluşturmak üzere birleşen dört bankadan biridir. 1848'de kurulan banka 1853'ten 1889'a kadar Comptoir d'escompte de Paris (CEP) unvanını taşımıştır. Banka 1889'da Fransız bankacılık tarihinin en büyük mali skandallarından biri olan Panama skandalına karışmıştır. Pinard Société Générale bankasının kuruluşunda önemli bir rol oynamıştır.

maddelerini ihlal ettiği için Seine [Paris] asliye hukuk mahkemesinde bir dava açmıştı. Pinard özellikle hem Tunus gümrüklerinin gelirlerini hem de zeytin hasadından gelen geliri talep etmekteydi. Mahkeme Ağustos 1867'de Tunus Beyliği yabancı ülke toprağı ve dolayısıyla mahkemenin yetki alanının dışında olduğu için görevsizlik kararı verdi.

Alphonse Pinard o zaman başka bir strateji kullandı:

> İçerisinde Bischoffsheim, Bamberger, Lévy-Crémieu, Edmond Adam gibi bankerlerin ama aynı zamanda Pinard'ın oğlunun müstakbel kayınpederi, Banque des Pays-Bas yönetim kurulu başkanı Joseph Hollander'in da bulunduğu bir sendika[22] oluşturdu. Bu sendika Beylik hükümetine kuponları geri ödemesinde "yardımcı olmakla" görevliydi.[23]

Sendika daha sonraları 1869-1870'te Tunus maliyesi üzerinde tam bir kontrole sahip olan Uluslararası Mali Komisyonda doğrudan temsil edilmeyi başaracak ve böylece tam bir zafer kazanacaktı.

1863-1867 Borçlanmalarından Kaynaklanan Borçlar Tiksindiriciydi ve Reddedilmeleri Gerekiyordu

1863-1867 arasında sözleşmeyle bağıtlanan borç Tunus halkı açısından açıkça tiksindirici bir borçtu. Bu borç 1927'de Paris'te hukuk profesörü ve tiksindirici borç doktrininin teorisyeni Alexandre Nahum Sack[24] tarafından verilen tanıma harfiyen tekabül etmekteydi:

> Despotik bir iktidar devletin ihtiyaçlarına ve çıkarlarına göre değil, kendi despotik rejimini güçlendirmek, kendisine karşı mücadele eden halkı bastırmak için bir borç sözleşmesi yaparsa, bu borç devletin nüfusunun tamamı açısından tiksindiricidir.[25]

Biraz ileride şunu ekler:

> Aynı şekilde bu borçlar kategorisine hükümet üyelerinin veya hükümetle bağlantılı kişi ve gruplaşmaların açıkça kişisel çıkarları –devletin çıkarlarıyla hiç alakası olmayan çıkarlar– için akdettikleri borçlar da dahil edilebilecektir.

Bu tanım Başbakan Mustafa Haznedar'ın ve Beylik rejiminin diğer ileri gelenlerinin davranışını mükemmel biçimde tarif etmektedir.[26]

Sack ayrıca böyle borçların alacaklılarının da bu durumu bile bile ödünç para verdiklerinde,

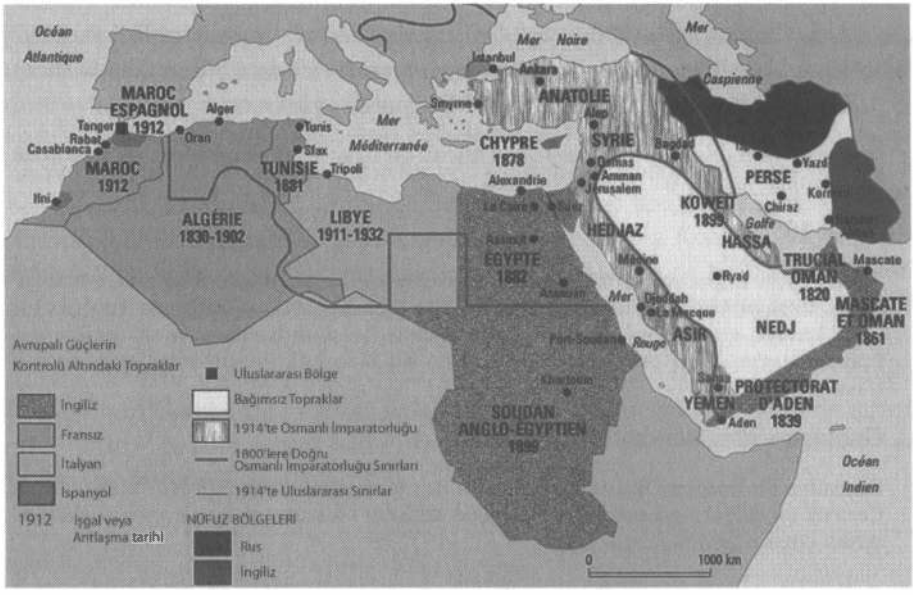
> halka karşı düşmanca bir fiil işlemiş olacaklarını ve dolayısıyla despotik bir iktidardan kurtulmuş bir ulusun, o iktidarın şahsî borçları olan "tiksindirici" borçları üstlenmesini bekleyemeyeceklerini vurgular.

---

22. O dönemin bankerleri, tahvil hamilleri ve basını bu terimi kullanıyordu.
23. Stoskopf, "Alphonse Pinard et la révolution bancaire du Second Empire."
24. Bkz. 8. Bölüm.
25. Sack, *Les Effets des transformations des États*
26. Şu örnek zimmete geçirilen tutarların büyüklüğüne dair bir fikir verebilir: Tunus Beyi'nin, isyanın tam ortasında 8 Haziran 1864'te Tunus'tan kaçıp, lüks içinde yaşayacağı Paris'e yerleşen Hazine Bakanı Kaid Nessim'in servetine veraset sırasında yaklaşık 17 milyon frank, yani Tunus devletinin bir buçuk yıllık gelirine eşit bir değer biçilmişti. Bkz. Ganiage 1959, s. 197. Mustafa Haznedar'ın biriktirdiği servet daha da büyüktü.

Bankerler Erlanger, Pinard ve ortakları ödünç alınan tutarların genel çıkara hizmet etmediğini bal gibi biliyorlardı. Dahası, göstermiş olduğumuz gibi dolandırıcılığa doğrudan katılmışlardı.

1914'TE YAKINDOĞU

Kaynak: Philippe Rekacewicz, *Le Monde Diplomatique*, Ağustos 1992.

Fransa Tunus'u Tabi Kılmak İçin Uygun Zamanı Kolluyordu

Fransız yöneticiler Cezayir'i 1830'lu yıllarda sömürgeleştirmeye girişmelerinden itibaren Fransa'nın sömürge alanını Tunus'a genişletme hakkı olduğunu düşünmüşlerdi. İş yalnızca bahaneyi ve doğru zamanı bulmaya kalmıştı. Oysa ülke içinde olduğu kadar Avrupa kıtasında ve dünyanın başka yerlerinde de uğraşılması gereken başka işler vardı. Arap bölgesinde önceliği coğrafi-stratejik sebeplerle Mısır oluşturuyordu. Akdeniz ile Kızıldeniz arasında Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla Asya'ya doğrudan erişim olanağı; Kara Afrika'ya Nil üzerinden erişim, Doğu'nun karayoluyla yakın olması; Mısır'ın tarım potansiyeli, Büyük Britanya ile Fransa arasındaki rekabet. İki güçten hangisi Mısır'a hükmederse, diğeri üzerinde stratejik üstünlüğe sahip olacaktı. *Directoire* bunu daha 1798'de anlamış ve Mısır seferini başlatmıştı.

Tunus'un fethi, hele Cezayir üzerinde Fransız tahakkümünün kararlı hale getirilmesi, karşılaşılan direniş nedeniyle pahalıya mal olmuşken, bir öncelik oluşturmuyordu. Fransa'da, yeni bir sömürgeci girişim için halk desteğine güvenmek mümkün değildi. 1860'lı yıllarda Meksika'nın fethi girişimi felaketle sonuçlanmıştı. Ayrıca, III. Napolyon 1867 sonunda, Fransa'nın koruması al-

tındaki Roma'yı ele geçirmekle tehdit eden Garibaldi'nin cumhuriyetçi kırmızı gömleklilerinin ilerleyişinden de endişe duymaktaydı.

Yine de, Fransa'nın Tunus Beyi nezdindeki tam yetkili temsilcisi, Tunus'taki konsolos için Tunus'un vesayet altına alınması ya da düpedüz fethi arayışı bir öncelik, hatta bir takıntıydı. Olgular ve Tunus'ta art arda görev yapan konsolosların jestleri bunu kanıtlamaktadır. 1864 isyanının tam ortasında, Fransız Konsolosu Charles Beauval ikili oynamaktaydı. Fransa'nın resmi politikası Bey'i desteklemekken, olur da Bey'i devirir diye isyanın elebaşı Ali Ben Ghedadhem ile pazarlık yapmaktaydı. 30 Mayıs 1864'te şunları yazıyordu:

> Tunus'un bütün kabilelerini sonradan küçük bir Arap konfederasyonunda toplamak imparatora yaraşır bir davranış olacaktır.

Eylül 1865'te,

> Tunus işleri İmparatorun başkanlığında bir bakanlar kurulu toplantısında tartışılmıştı. Cezayir Valisi Mareşal de Mac-Mahon, kendisine danışıldığında Tunus'a bir sefer kuvveti göndermeyi önermiş, bu yürüyüş kolunun hareketi ve düzenlenmesi üzerine ayrıntılı bir proje sunmuştu. Ama bu plan hükümetin niyetlerini fersah fersah aşıyordu.[27]

Ganiage'a göre bundan iki yıl sonra,

> Konsolos de Botiliau Tunus'un Fransa tarafından işgal edilmesinden, kesin olarak Cezayir topraklarına katılmasından ya da teminat oluşturmak için geçici işgalinden başka çözüm görmüyordu.[28]

Öte yandan, Fransa'nın Tunus'taki temsilcilerinin yazışmalarında, Konsolos de Botiliau'nun 2 Aralık 1867 tarihli mektubunda açıkça görüldüğü gibi ırkçı beyanlar da eksik değildi. Konsolos mektubunda,

> Arap ırkının törelerini, çalışmaya yatkın olmayışını, riyakârlık, yalan ve yolsuzluk alışkanlıklarını

kötülemekteydi.[29]

1869'da Uluslararası Maliye Komisyonunun Kurulması

Tunus maliyesini yönetmekle görevli bir uluslararası komisyon kurulması önerisi Fransa Dışişleri Bakanı Moustier markisi tarafından Ocak 1868'de ana hatlarıyla kâğıda dökülmüştü:

> O halde çabalarımızın her şeyden önce Bey'in hükümeti tarafından rehin edilen gelirlerin mümkünse iyi yönetimini sağlamayı hedeflemesi gerekliymiş gibi görünmektedir. Bugün ehliyetsiz ve sadakatsiz ellere terk edilmiş olan vergi hasılaları üzerinde ciddi bir denetim kurmayı başararak, güttüğümüz amaca doğru büyük bir adım atmış olacağız. Bu ilkenin uygulanması kabul edildiği takdirde, bunun icabına bakılması merkezi Tunus'ta bulunacak bir komisyona emanet edilebilecektir.[30]

---

27. Ganiage, *Les origines du Protectorat français en Tunisie*, 240.
28. Ganiage, 240.
29. Ganiage, 260.
30. Konsolos de Botmiliau'ya mektup, alıntılayan Ganiage.

Tunus Beyi Nisan 1868'de Fransa temsilcilerinin dikte ettiği Uluslararası Maliye Komisyonu kuruluş kararname taslağını kabul etmişti. On beş ay sonrasında, Fransa Büyük Britanya ile İtalya'nın kesin onayını aldıktan sonra, Bey kesinleşmiş kararnameyi onaylayacaktı. 5 Temmuz 1869 Kararnamesinin metni Tunus'un alacaklılara tabi kılınmasının gerçek bir belgesiydi. 9. Madde özellikle önemliydi zira komisyonun en ufak bir istisna olmadan tüm devlet gelirlerini alacağını çok açıkça öngörüyordu. Madde bunun yanı sıra komisyonun onayı olmadan hiçbir borçlanma yapılamayacağını belirtiyordu. 3. Madde, doğruyu söylemek gerekirse diplomatik terimlerle, Fransa'nın temsilcisinin bu komisyondaki en önemli şahsiyet olduğunu ve Fransızların İmparatoru tarafından atandığını, Tunus Beyi'nin ise gerçekte sadece tasdik makamı olduğunu belirtiyordu. Borcun kesin tutarını belirleme yetkisi komisyondaydı (5. Md.) Alacaklı bankalar açısından bu temel bir hükümdü zira Komisyon Tunus'tan talep edilen borcu yeniden yapılandıracaktı. 10. Madde de Fransa bankerleri açısından temel bir öneme sahipti zira bu madde bu bankerlerin komisyonda doğrudan iki temsilci bulundurmasını öngörüyordu. Gerçekten de komisyon Kasım 1869'da kurulduğunda, Pinard'ın liderliğindeki tahvil hamilleri sendikası bir temsilciyle, aynı şekilde Erlanger de bir temsilciyle komisyonda temsil ediliyordu.[31] İç borç senedi hamili İngiliz ve İtalyan alacaklılar da aynı şekilde komisyonda temsil edilmekteydiler.

Tunus Beyi'nin Çıkardığı Uluslararası Maliye Komisyonu Kuruluş Kararnamesi[32]

Krallığımızın, tebaamızın, ticaretin iyiliği için geçen yılın 4 Nisan'ında yasalaşan, bunu takip eden 29 Mayıs'taki kararnamemizle onaylanan kararname projesi uyarınca bir maliye komisyonu kurulmasının gereğini gördük. Bu kararname birincisinden başlayarak takip eden maddeleri içerir:

Madde 1. 4 Nisan 1868'de yasalaşan kararnamemize konu olan Komisyon bir ay içinde başkentimizde toplanacaktır.

Madde 2. Komisyon biri yürütme komitesi, diğeri de denetim komitesi olmak üzere iki ayrı komiteye bölünecektir.

Madde 3. Yürütme Komitesi şu şekilde oluşturulacaktır: Hükümetimizin iki memuru tarafımızdan atanacak, İmparator'un hükümeti tarafından önceden belirlenen bir Fransız maliye müfettişi de yine tarafımızdan atanacaktır.

Madde 4. Yürütme Komitesi Krallığın borcunu oluşturan çeşitli alacakların güncel durumunu ve hükümetin bunları hangi kaynakların yardımıyla karşılayacak duruma geleceğini belirlemekle görevlidir.

Madde 5. Yürütme Komitesi yurtdışından veya Krallık içinde alınan, tezkerelerden veya hazine bonolarından, aynı şekilde 1863 ve 1865 borç-

31. Ganiage, 313.
32. *Archives diplomatiques: recueil de diplomatie et d'histoire, 1870: 01*, 134-36, http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k441169t/f133.image

lanmalarının tahvillerinden oluşan sözleşmeyle bağıtlanmış tüm borçların kaydedileceği bir borç kütüğü açacaktır. Kamu sözleşmeleriyle kontrol edilmeyen borçlar için, borç senedi hamilleri iki ay içinde şahsen başvurmak zorundadır. Bu amaçla Yürütme Komitesi Tunus gazetelerinde ve yabancı gazetelerde bir duyuru yayımlanması için gereğini yapacaktır.

Madde 6. Yürütme Komitesi bütün gelir ve harcama belgelerinin asıllarına aşina olma arzusu gösterecek, Maliye Bakanlığı da komiteye bu konuda bütün imkânları sağlayacaktır.

Madde 7. Gelirler bütçesi borç rakamı ile artırılan hükümet harcamalarına göre bu şekilde yerleştirildiğinde, Yürütme Komitesi, tüm çıkarları adil bir oranda dikkate alarak, kamu gelirlerinin hakkaniyetli bir dağılımını sağlamanın yollarını arayacak ve alacaklılara halihazırda verilmiş olan tüm garantilere eklenebilecek bir gelir tablosu hazırlayacaktır.

Madde 8. Yürütme Komitesi genel borca ilişkin tüm düzenlemeleri yapacaktır ve biz bu amaçla alınan önlemlerin uygulanmasını sağlamak için ona gerekli her desteği vereceğiz.

Madde 9. Yürütme Komitesi hiçbir istinası olmaksızın tüm devlet gelirlerini alacak ve hiçbir hazine bonosu veya herhangi bir menkul değer Denetim Komitesi tarafından usulüne uygun olarak yetkilendirilmiş bahsedilen komitenin rızası olmadan ihraç edilemeyecektir. Ve şayet hükümet Allah göstermesin borçlanmaya mecbur kalacak olursa, bunu iki komitenin önceden onayını almadan yapamayacaktır. Hükümetin komisyon tarafından devlet harcamalarına ayrılan tutarda ihraç edeceği bütün tezkereler komisyon namına çıkarılacak ve Yürütme Komitesinin damgasını taşıyacaktır. Bu tezkerelerin harcamalar bütçesinde belirlenen rakamı aşmaması gerekecektir.

Madde 10. Denetim Komitesi şu şekilde oluşturulacaktır: 1863 ve 1865 borçlanmalarını temsil eden iki Fransız üye; iç borçlanma senedi hamillerini temsil eden iki İngiliz ve iki İtalyan üye. Bu delegelerin her biri yetkisini doğrudan borçlanma senedi ve Krallığımız tarafından çevrildikleri menkul değer hamillerinden alacak ve bu amaçla yürütme komitesinin gözetiminde tarafımızca usulüne uygun olarak bilgilendirilecektir.

Madde 11. Denetim Komitesi Yürütme Komitesinin bütün operasyonlarını bilecektir. Bunları doğrulama ve gerek olursa onaylamakla görevli olacaktır. Onayı, Yürütme Komitesi tarafından kararlaştırılan genel çıkar önlemlerine yürürlüğe konulabilir bir nitelik kazandırmak için gerekli olacaktır.

Madde 12. Başbakanımız bundan önceki on bir maddenin muhtevasının icrasıyla görevlidir. İki üyeyi atayacağız ve Fransız maliye müfettişini mümkün en kısa sürede talep edeceğiz.

Yukarıdaki on iki madde 26 Rebiyülevvel 1286'da (5 Temmuz 1869) la Goulette Sarayı'nda yazılmıştır.

Tunus Borcunun 1870'te Yeniden Yapılandırılması

Komisyonun başlıca görevlerinden biri, en acili, borcu yeniden yapılandırmaktı. Fransa tarafından tayin edilen maliye müfettişi Victor Villet tüm enerjisini buna vakfetmişti. Dediğimiz gibi, aksi belirtilmedikçe komisyonun aslî üyesiydi. Aralık 1869'da 121 milyon frank nominal tutarda değer biçilen borcu yarıdan fazla indirmeyi önerdi. Borç bir kez indirilip yeniden yapılandırıldığında 56 milyon frank tutarında olması gerekiyordu.[33]

Bankerlerin temsilcileri öneriyi reddettiler ve bu konuda başta Fransa'nın yüksek finans kesimiyle çok içli dışlı olan III. Napolyon hükümeti olmak üzere kendi hükümetlerinin onayını aldılar. Tunus'a hiçbir borç indirimi lütfedilmemişti. Tam tersine bankerler borcun 125 milyon franga yükseltilmesini sağladılar. Bu, Alphonse Pinard ile Emile Erlanger'in çıkarlarını savunmak için atanmış olan banker temsilcileri açısından tam bir zafer olmuştu. Bu bankerlerin, değerleri düşecek diye spekülasyon yaptıktan sonra 135 ya da 150 franktan geri aldıkları 1863 ve 1865 borçlanma tahvilleri, 500 franklık yeni tahvillerle değiştirilmişti. İşte size yeni bir tiksindirici borçla sonuçlanan gerçek bir lütuf! Tarihçi Nicolas Stoskopf'un yazdığı gibi:

> [Tunus Beyi'nin] kendi boynuna geçirdiği ipin düğümünü biraz daha sıkmak [söz konusuydu]. 1867'den itibaren, Tunus'un iflası bir sonraki aşamaya geçmeye izin vermişti. Sert müzakerelerde ve ardından gelen karanlık manevralarda Pinard, hem Tunusluların akıbetine hem de Fransız tasarruf sahiplerine karşı mükemmel bir kinizmle ama sonuçta kendisine Tunus borcunun 1870'te birleştirilmesi sırasında, sendika tarafından taahhüt edilmiş olan beş milyon frank için on üç milyon frank geri alma imkânı veren eşsiz bir finansçının müthiş etkinliğiyle beklenen kârları gerçekleştirmeye hiç ara vermemişti.[34]

Tunuslu yetkililer kamu kaynaklarının bu yağmasında etkin biçimde suç ortağıydı. Başbakan Mustafa Haznedar ve rejimin diğer ileri gelenleri, ellerinde çok büyük miktarda iç borçlanma senedi tutan diğer zengin Tunusluları da unutmadan, yeniden yapılandırma sırasında muazzam kârlar gerçekleştirmişlerdi. Ülkelerin büyük çoğunluğunda olduğu gibi, yerli hâkim sınıflar uluslararası alacaklılarla dayanışma halindeydi zira bunlar da gelirlerinin bir kısmını borcun geri ödenmesinden elde ediyorlardı. Bu, on dokuzuncu yüzyılda doğruydu, yirmi birinci yüzyılda durum hâlâ budur.

Bankerlerin Tunus Halkının Sırtından Elde Ettiği Başarılar

Tunus'tan çekilmeye karar veren bankerler Alphonse Pinard ile Emile Erlanger tazminat almış ve memnun edilmişlerdi. Erlanger özellikle Tunus'taki operasyonları sayesinde bir finans imparatorluğu kurmayı başarmıştı. Crédit Mobilier de Paris'i ve 1879'da uluslararası basın ajansı Havas'ı satın almıştı.[35]

33. Ganiage, *Les origines du Protectorat français en Tunisie*, 319-20.
34. Stoskopf, "Alphonse Pinard et la révolution bancaire du Second Empire," 299-317.
35. Baron Emile Erlanger Havas'ı 1879'da satın alıp 8,5 milyon frank sermayeli bir anonim şirkete dönüştürmüştü.

Alphonse Pinard ise (bugün Fransa'nın en büyük üç bankasından biri olan) Société Générale'in ve aynı şekilde sonradan (şu anda en büyük Fransız bankası olan) BNP Paribas'ya dönüşecek olan bir başka bankanın kuruluşuna katkıda bulunarak faaliyetlerine Fransa'da ve yurtdışında devam etmişti.

Karl Marx'ın 1867'de yayımlanan *Kapital*'indeki şu pasaj kamu borcunun rolünü çok iyi özetler:

> Köklerini daha Orta Çağda Cenova ve Venedik'te keşfettiğimiz kamu kredisi sistemi, yani devlet borçları sistemi, manifaktür dönemi boyunca bütün Avrupa'yı sarmıştı. [...] Devlet borçlanması, yani devletin elden çıkarılması –devlet ister despotik ister meşruti isterse cumhuriyetçi olsun– kapitalist çağa damgasını vurur. [...]
> Kamusal borçlanma ilk birikimin en güçlü kaldıraçlarından biri haline gelir. [...] Devlet borçları ile birlikte, sıklıkla bu ya da şu ülkedeki ilk birikimin kaynaklarından birini gizleyen bir uluslararası kredi sistemi doğmuştu.[36]
> Ulusal isimlerle bezenmiş olan büyük bankalar, ortaya çıktıkları andan itibaren, sadece hükümetlerin yanında yer almış ve elde ettikleri ayrıcalıklar sayesinde onlara para yatırabilmiş olan özel spekülatörlerin şirketleri olmuştur. [...] devlet borçlanması anonim şirketlerin, her tür menkul kıymet üzerinde yapılan işlemlerin, spekülasyonun, kısaca borsa oyunlarının ve modern bankokrasinin gelişmesine yol açmıştır.[37]

Uluslararası Maliye Komisyonunun Başarısızlığı

Uluslararası Maliye Komisyonunun Kuruluş Kararnamesinin 9. Maddesinde öngörüldüğü gibi, komisyon üyeleri devlet gelirleri üzerinde her yetkiye sahipti. Bununla birlikte, borç geri ödemesinin dikte ettiği ekonomi politikası ekonomik durgunluğa yol açmıştı çünkü devlet bir yandan hiçbir üretken yatırım gerçekleştirememekte, ekonomik faaliyeti canlandırması muhtemel harcamaları yapmamakta, bir yandan da kırda olsun kentte olsun yerel küçük üreticileri vergilerle ezmekteydi. Bu nedenle vergi gelirleri 125 milyon franklık borcu geri ödemeye yetmiyordu.

Bankerleri temsil eden üyeler 1871'den itibaren komisyondan çekilmişlerdi çünkü istediklerini elde etmişlerdi ve 1869'dan beri dikte ettiği politikaların başarısızlığıyla yüzleşen komisyonun çalışmalarından artık bir fayda ummuyorlardı. Başarısızlık öylesine büyüktü ki otuz altı yıldan beri devlette önemli mevkilerde bulunmuş olan Mustafa Haznedar 1873'te görevden alınmıştı. Ev hapsine konuldu zira Fransa'nın baskısıyla, zimmete para geçirme ve yolsuzluk suçları sonunda yakasına yapışmıştı.

Mustafa Haznedar'ın halefi Hayrettin [Khayr al-Din, Khérédine] adalette, yönetimde, kamu maliyesinde ve eğitimde çok sayıda reforma girişmişti. Özellikle borcun ödenmesinde bir indirim sağlamak istediği ve Fransa'nın çıkarlarına hizmet etmediği için 1877'de istifaya zorlandı. Hayrettin aynı şekilde devletteki savurganlığı da azaltmak istiyordu. Bu kadarı da fazlaydı.

Tunuslu zanaatkârlar feci durumdaydılar. Serbest ticaret anlaşmalarının imzalanmasından sonra Avrupa'dan ithal edilen ürünlerle rekabet edemiyor-

36. Karl Marx, *Kapital* 1. Cilt, Çev. Mehmet Selik -Nail Satlıgan, Yordam Kitap, 2011, s.721, 722, 723.
37. *Kapital* 1. Cilt, s. 722.

lardı. Küçük toprak sahibi köylüler zar zor ayakta duruyordu. İmalat sanayisi yok denecek kadar azdı. Demiryolu ağının uzunluğu birkaç düzine kilometreyi geçmiyordu (Tunus-La Marsa ve Tunus-La Goulette). Tunus şehrinin cadde ve sokaklarında parke taş döşeli değildi, kanalizasyon sistemi yoktu.

Diğer Büyük Güçlerin, Tunus'u Ele Geçirmesi İçin Fransa'ya Yeşil Işık Yakması

Haziran 1878'de Berlin'de toplanan uluslar kongresi sırasında gerek Almanya gerek İngiltere, Fransa'ya Tunus konusunda dilediği gibi hareket edebileceğini bildirmişlerdi. Fransa'yı 1870-1871'de acı bir yenilgiye uğratmış olan Şansölye Otto von Bismarck'ın Almanya'sı[38] Fransız hükümetine[39] bir teselli mükafatı verilmesi gerektiğini düşünüyordu. Tunus'un Almanya için hiçbir çekici yanı yoktu. Bismarck, Fransa'nın kendi onayıyla Tunus'un fethine yoğunlaşması halinde Alsace-Lorraine'i geri almakla daha az uğraşacağını düşünüyordu. Akdeniz'de önceliği doğu parçasına (Kıbrıs, Mısır, Suriye) vermiş olan İngiltere de Fransa'nın Tunus'u ele geçirmekle meşgul olmasına aynı şekilde iyi gözle bakıyordu. İngiltere Temsilcisi Lord Salisbury Fransız meslektaşına şunu söylüyordu:

> İsterseniz Tunus'u alın. İngiltere buna karşı çıkmayacak ve kararlarınıza saygı duyacaktır. Ayrıca Kartaca'yı barbarların eline bırakamazsınız.[40]

Fransız İçişleri Bakanı ise şunu yazmaktaydı:

> Bay Bismarck bize Tunus'u ele geçirebileceğimizi ve kendisinin de bundan bir şikâyeti olmayacağını sezdirdi[41]...

Fransız hükümeti konuyu uzun uzadıya tartışsa da harekete geçmeye karar vermedi zira halledecek başka işleri vardı. Bu sırada Tunus'taki Fransız Konsolosu Tunus Beyi'ni bir Fransız askeri müdahalesini gerekçelendirecek bir yanlış adım atması için kışkırtmaya çalışıyordu.[42]

Sonunda, Fransız hükümetinde Tunus'un fethi lehinde bir çoğunluk ortaya çıkınca 1881'de eyleme geçildi. Peki başvurulan bahane neydi? Krumir kabilesinin "tacizleri".

Hükümetin niyetini haber alan bankerler Paris Borsasında düşük fiyata bolca Tunus tahvili satın aldılar. Ocak 1881'de rayiç 330 franktı. Fransız müdahalesinin arifesinde fiyat (500 frank nominal değerli bir tahvil için) 487 franga yükselmişti ki bu daha önce hiç ulaşılmamış bir seviyeydi. Bankerlerin ve diğer finansçıların akıl yürütmesi basitti: Fransa Tunus'u işgal edecek olursa, borcu

38. Almanya III. Napolyon'u Sedan'da esir almış, Alsace-Lorraine'i ilhak etmiş ve savaş tazminatı almıştı.
39. 1870'te İkinci İmparatorluğun yerini III. Cumhuriyet almıştı.
40. Fransız Bakan Waddington'un Londra'daki büyükelçisi Georges d'Harcourt'a mektubu, 21 Temmuz 1878.
41. Hanotaux, *Histoire de la France contemporaine (1871-1900)*, 388-89.
42. Ganiage, *Les origines du Protectorat français en Tunisie*, 436-37.

bir kez daha yeniden yapılandıracak ve alacaklıları tazmin edecekti. Haklı çıktılar: Borç 1884'te, Jules Ferry'nin iktidardaki ikinci döneminde yeniden yapılandırılacak ve Devlet Hazinesi yine bankerlerin memnuniyetine katkıda bulunmaya zorlanacaktı.

Erlanger'in Havas Ajansı Fransız müdahalesi lehinde bir medya kampanyasına katılmıştı.

1881 İstilası

Böylece, Fransa bu mutabakatı hayata geçirmek için elverişli bir fırsattan başka bir şey beklemiyordu. Jules Ferry için zorluk işin içinde bir askeri müdahale olması ve dolayısıyla Millet Meclisinin ikna edilmesinin gerekmesiydi.

Fransa Konsolosu Théodore Roustan fesat çıkarmaya hazırdı. Mayıs 1880'de Fransız diplomasisinde büyük nüfuz sahibi olan Baron de Courcel'e[43] şunları yazmaktaydı:

> Beklemeli ve eylem nedenlerimizi eylem araçlarımızdan önce hazırlamalıyız. Tunus hükümetinin aptallığı bize yardım edecektir.

Cezayirli Uled Nahd kabilesi ile Tunuslu Krumir kabilesi arasındaki çatışma büyük ölçekli bir operasyonu başlatma fırsatını yaratmıştı. İki göçebe sınır kabilesi arasındaki çok sayıdaki anlaşmazlık sonucu Uled Nahd kabilesi üyeleri Krumirlerin çadırlarına saldırmış, beş Uled Nahdlı ve üç Krumirli ölmüştü. Fransız Konsolos sevincini gizleyememekteydi:

> Burada harekete geçmek için, bu meselede diğer güçleri ilgilendiren hiçbir şey olmadığından, tek başımıza harekete geçmek için bundan âlâ fırsat bulamayız.

400 ila 500 Krumirli ölülerinin intikamını almak için Uled Nahd kabilesine Cezayir toprağında 30 ve 31 Mart'ta iki kez saldırmış ama Fransız birlikleri tarafından püskürtülmüşlerdi. Çarpışmalarda altı Fransız askeri ölmüştü.[44]

Jules Ferry Parlamentodan "düzeni yeniden tesis etmek" için bir kredi almıştı. Jules Ferry savaş kredisi talebini Millet Meclisi'nde 11 Nisan 1881'de tam bir riyakârlık ve düzenbazlıkla şöyle sunmuştu:

> Biz Tunus'a bildiğiniz cürümleri cezalandırmaya gidiyoruz; oraya aynı zamanda bunların tekrarlanmasını engellemek için gerekli olabilecek bütün önlemleri almak için gidiyoruz. Cumhuriyet hükümeti fetih peşinde değildir, buna ihtiyacı yoktur (solda ve merkezde kuvvetli alkışlar); ama kendisinden önce gelen hükümetlerden Fransa'nın kanıyla yücelttiği ve hazineleriyle bereketlendirdiği bu muhteşem Cezayir mülkünü [possession*] miras almıştır. Hükümet başlayan askeri bastırmada, bu Afrika Fransa'sının güvenlik ve geleceğini ciddi ve kalıcı bir tarzda koruma altına almak için gitmesi gereken noktaya kadar gidecektir (yeni alkışlar).[45]

---

43. 1881'den itibaren Berlin Büyükelçisi. 1884-1885'te Afrika'nın sömürge paylaşımı konferansına katılacaktır.
44. Ministère de la Guerre, *L'expédition militaire en Tunisie. 1881-1882* (Paris: Henri-Charles Lavauzelle, 1898).
* Bir devletin mülkiyetindeki yabancı topraklar, sömürge. (ç.n.)
45. *Journal officiel*, 12 Nisan 1881, s. 850.

24.000 asker Krumirlere karşı işte böyle seferber edilmişti.

Bardo Antlaşması Fransız milletvekilleri tarafından ezici bir çoğunlukla onaylanmıştı. Tek bir milletvekili, yürekli sosyalist Alfred Talandier karşı oy kullanmıştı.[46] 12 Mayıs 1881 tarihli bu antlaşma Tunus Beyi ile Fransız hükümeti arasında imzalanmıştı. Antlaşma Tunus'ta bir Fransız himayesi tesis ediyordu. Tunus Beyi, kardeşi Tayyip'i yedekte tutan Fransızlar tarafından tahttan indirilme korkusuyla boyun eğmiş ve dışişleri, savunma ve yönetim reformu alanlarındaki bütün yetkilerini Fransa'nın Genel Daimi Temsilcisine [Résident général*] devretmişti.

Birkaç ay sonrasında, Ferry yönetimindeki Fransa sömürge alanını genişletmek için Hindi-Çin'deki askeri harekâtını güçlendirecekti. Ferry 1881 yazında Tonkin'deki bir askeri taarruz için kredi tahsisini Meclis'te oylatmıştı. Fransa orada da sömürgeci yayılma manevralarına bir bahane bulmuştu.

Fransız ordusu Tunus'u 1881 Ekim ayının başından itibaren işgal ediyor ve ay sonunda kutsal Kayravan şehrini ele geçiriyordu. Ayaklanan ahalinin, özellikle kabilelerin direnişi karşısında Fransa'nın askeri müdahalesi artmış ve sefer kuvvetinin mevcudu 50.000 askere çıkarılmıştı. Fransa Haziran 1883'teki Marsa Anlaşmasıyla Tunus Beyi'nin elinde kalan yetkileri de alacak ve Tunus'ta doğrudan Fransız yönetimini kuracaktı.

Gerek Bardo Antlaşması (1881) gerek de Marsa Anlaşması (1883) boyun eğdirme ve soygun aracı olarak borç konusunda çok açık hükümler içermekteydi. Bardo Antlaşmasının 7. Maddesi şunu öngörüyordu:

> Fransa Cumhuriyeti ile Ekselansları Tunus Beyi, ortak bir mutabakatla, naipliğin mali teşkilatlanmasının kamu borcunun geri ödenmesini sağlayacak ve Tunus'un alacaklılarının haklarını teminat altına alacak mahiyette olacak esaslarını belirleme yetkisini saklı tutarlar.[47]

Marsa Anlaşmasının 2. Maddesi şunu belirtiyordu:

> Fransız hükümeti kendisine en uygun görünecek dönemde ve koşullarda Ekselansları Bey tarafından, 125 milyon frank tutarındaki konsolide borç ile azamî 17.500.000 franga kadar kısa vadeli borcun geri ödenmesi veya yeni borç senetlerine çevrilmesi için bir borçlanma tahvili ihraç etmesini garanti edecektir.[48]

Sonuç

Borcun Tunus'ta on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı boyunca kullanılmasının bu çözümlemesinden sonra, bu borcun tiksindirici nitelikte olduğunu ve ülkenin

---

46. Talandrier'in ilginç biyografisi için Assemblée Nationale veri tabanına bakılabilir. Bu milletvekili birkaç ay sonra Fransa'nın Tonkin'deki müdahalesine de karşı çıkacaktı.

* Résident général: Sömürgecilik çağında himayeci devletin, himaye altındaki bir devletin hükümdarı nezdinde atadığı yüksek rütbeli memur. Résident: Büyükelçiden bir alt rütbedeki diplomatik memur. (ç.n.) https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/r%c3%a9sident/68604.

47. "Traité de garantie conclu à Kasr Saïd, entre la France et Tunis" (Bardo treaty), 1881, Digithèque de matériaux juridiques et politiques, University of Perpignan. http://mjp.univ-perp.fr/constit/tn1881.htm#1.

48. "Convention conclue à La Marsa entre la France et l a Tunisie pour régler les rapports respectifs des deux pays," 1881, Digithèque de matériaux juridiques et politiques, University of Perpignan, http://mjp.univ-perp.fr/constit/tn1881.htm#2

sömürgeleştirilmesini kolaylaştırmış olduğunu söyleyebiliriz. Sonrasında da Tunus üzerindeki tahakkümün ve ülkenin doğal ve beşeri kaynaklarının talan edilmesinin önemli bir aracı olmaya hiç ara vermeden devam etmiştir.

Bu belirlemeyi temel alacak olursak, Tunus halkı Fransa'dan tazminat talep etme hakkına sahiptir. Fransız devletinin, bankaları, özellikle BNP Paribas ile Société Générale'i ve Tunus halkının soyulması için borçtan yararlanmış olan Fransız şirketlerini bu tazminata katkıda bulunmaya zorlaması gerekecektir.

Öte yandan, on dokuzuncu yüzyıldaki Tunus ile kamu borcundan nefes alamayacak hale gelmiş olan çağdaş Tunus arasındaki bazı benzerlikleri vurgulamaktan kendimizi alıkoyamıyoruz. Tunus'un cari kamu borcu büyük ölçüde 1987-2010 arasında Ben Ali rejimi tarafından alınmıştı. Borç alınan tutarlar Ben Ali klanının zenginleşmesinde ve halkın çıkarına aykırı otoriter bir iktidarın icrasında kullanılmıştı ki bu da alacaklılar için bir sır değildi. Demek ki tiksindirici bir borç söz konusudur. Ben Ali'nin devrilmesinden bu yana borç alınan tutarlar bu borcun geri ödenmesinde kullanılmıştı. Oysa bu borç reddedilmeyi hak ediyordu.

Dahası, Tunus'un alacaklıları karşısındaki zayıflığı, bu alacaklıların ülkenin içişlerine ulu orta müdahale etmesine imkân vermektedir. Tunus'un alacaklıları, kendi çıkarlarına hizmet eden ekonomik ve mali politikaları uygulatmak için, IMF tarafından dayatılan ve hem uluslararası finans kurumlarından hem de AB ve üye devletlerden alınan kredilere bağlanan koşulları kullanmaktadır. Üstelik bunu da yerli hâkim sınıfların desteğiyle yapmaktadır.

Tunus'un başka bir seçeneği yoktur: Tahakküm ve az gelişmişlik çıkmazından kurtulmak için borç sisteminin zincirlerini kırmalıdır.

8. Bölüm
Alexandre Nahum Sack ve Devlet Borçları

Uzmanlık alanı bankacılık ve uluslararası finans hukuku olan Rus hukukçu Alexandre Nahum Sack (d. Moskova 1890, ö. New York 1955), Saint-Petersburg'da ve daha sonra Paris'te üniversite öğretim üyeliği yapmıştır. Tiksindirici borç doktrini olarak adlandırılan öğretiyi ilk formüle eden hukukçu olmuştur. Bir dizi içtihada dayanan bu doktrin, sayfalar dolusu yazıya konu olmuştur.

Üniversitede verilen derslerde unutulmasa da genellikle eleştirilen ve çok marjinalleştirilen tiksindirici borç doktrini buna karşılık, yüzlerce makalenin ve onlarca uzmanlaşmış kitabın konusu olmuştur. Bu konuda belgeler yayınlayan, duruş belirleyen ve seminerler düzenleyen uluslararası kurumların listesi uzundur: Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu,[1] Uluslararası Para Fonu (IMF),[2] Dünya Bankası,[3] Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD),[4] BM nezdinde borcun insan haklarının kullanılması üzerindeki etkilerini incelemekle görevli bağımsız bilirkişi,[5] 2007'de Başkan Rafael Correa tarafından meydana getirilmiş olan Ekvator'un Kamu Borcunun Tam Denetimi Komisyonu (CAIC),[6] Üçüncü Dünya Borcunun İptali Komitesi (CADTM)[7] –ismi 2016'da Gayrimeşru Borçların Kaldırılması Komitesi olarak değiştirilmiştir–, 2015'te Yunan Parlamentosu Başkanı tarafından kurulan Yunan Borcu Hakikat Komisyonu[8]. Tiksindirici ya da gayrimeşru borç sorunu

---

1. United Nations, *Yearbook of the International Law Commission, 1977*, Cilt 2, kısım 1 (New York: United Nations, 1978). Ayrıca bkz. *Yearbook, 1979*, Cilt 2, Bölüm 2.
2. Michael Kremer ve Seema Jayachandran, "Odious Debt," *Finance and Development* 39, no. 2 (Haziran 2002). Ayrıca bkz. Michael Kremer ve Seema Jayachandran, "Odious Debt," presented at the Conference on Macroeconomic Policies and Poverty Reduction, Nisan 2002; ve Raghuram Rajan, "Straight Talk: Odious or Just Malodorous?" *Finance and Development* (Aralık 2004).v
3. Nehru ve Thomas, "The Concept of Odious Debt: Some Considerations." Ayrıca bkz. World Bank, "Round Table on Conceptual and Operational Issues of Lender Responsibility for Sovereign Debt Meeting Notes," April 14, 2008, http://siteresources.worldbank.org/CSO/Resources/Odious_Debt_Roundtable_Report_FINAL_July_17_08.pdf
CADTM, "Topicality of the Odious Debt Doctrine," CADTM website, 4 Temmuz 2008, www.cadtm.org/Topicality-of-the-odious-debt,3515
4. Howse, *The Concept of Odious Debt in Public International Law*.
5. Lumina, *Report of the Independent Expert*.
6. Yazarın da yer aldığı komisyonda sunulan sonuç raporuna bkz. CADTM: Internal Auditing Commission For Public Credit Of Ecuador, *Final Report*, 2008 www.auditoriadeuda.org.ec/images/stories/documentos/Libro_CAIC_English.pdf.zip.
7. Bkz. CADTM, "Topicality of the Odious Debt Doctrine."
8. Greek Debt Truth Commission, *Preliminary Report of the Greek Debt Truth Commission*. Ayrıca

uluslararası ilişkilerin gündemine sürekli olarak gelmektedir. Ayrıca bu konuda yakın tarihli akademik çalışmalar da vardır.[9]

Gerçekte, Alexandre Nahum Sack'ın teorisini geliştirmede savunduğu çizgi yanlış bilinmektedir. Aslında sadece eleştirileriyle onu değersizleştirmeye çalışanlar değil, aynı zamanda gayrimeşru kamu borçlarının reddini elde etmek için Sack tarafından geliştirilen doktrine dayananlar da genellikle bu uluslararası hukukçunun analiz çerçevesinin ve siyasi yöneliminin kısmi ya da yanlı okumasına sahiptir. Birkaç alıntıyla ve basitleştirilmiş bir sunumla yetinmemek çok yararlı olacaktır zira tiksindirici borçlara karşı mücadele bu derinleşmeden birçok bakımdan inceltilmiş ve güçlendirilmiş çıkacaktır.

Alexandre Sack topluluğu sahtekârca, hatta suç işleyerek borçlandırmaya hazır hükümetlerin ve alacaklıların zararlı eyleminden halkları veya ulusları koruma arzusunda olan bir hümanist değildi. Esas amacı uluslararası finansa etik ya da ahlak getirmek değildi. Sack'ın amacı uluslararası düzeni mevcut haliyle güçlendirmek, borçların ödenmesinin devamlılığının sağlanması ve dolayısıyla alacaklıların alacaklarını tahsil etmelerine imkân vermekti.

Sack tiksindirici borçlar sorununu 1927'de Paris'te Fransızca yayımlanan bir kitapta ele almıştı[10]. Kitabın başlığı anlamlıdır: *Devletlerin Dönüşümlerinin Kamu Borçları ve Diğer Mali Yükümlülükleri Üzerindeki Etkileri: Hukuk ve Maliye El Kitabı*. Sack tarafından başlangıçta ortaya koyulan sorunsal şu şekilde özetlenebilir: Bir rejim değişikliğine yol açan bir devrimden sonra bir devletin sözleşmeyle bağıtlanmış borçlarına ne olur? Nitekim kitabının önsözünün ilk paragrafı çalışmasının yönelimini belirlemeye imkân verir:

> Mart 1917 Rus Devrimi beni devletin siyasi dönüşümünün o devletin kamu borcu üzerindeki etkilerini incelemeye götürdü.

Kendisinde iz bırakan ve derinleştirilmiş bir inceleme yürütmeye sevk eden başlıca olaylar arasında (Bolşevik darbesi olarak sunduğu) 1917 Ekim Devriminin ve Çarlık borçlarının Bolşevik hükümeti tarafından 1918 başında reddedilmesinin ağırlıklı bir yere sahip olduğundan bahseder[11]. Daha sonraları araştırmalarının alanını gitgide genişleterek, bir devletin yerini başka tipte bir devletin alması vakalarının değişik örneklerini ve bunların yeni devleti ya da yeni rejimi bir önceki rejimin alacaklılarına bağlayan yükümlülükler bakımından sonuçlarını incelemişti.

Sack'ın kitabına girişi kaleme alan Yunan hukukçu ve devlet adamı Nicolas Politis[12] gerçekleştirilen çalışmanın genişliğini şöyle betimler:

---

bkz. Greek Debt Truth Commission, *Illegitimacy, Illegality, Odiousness and Unsustainability of the August 2015 MoU and Loan Agreements* (Athens: Hellenic Parliament, 2015), www.cadtm.org/Illegitimacy-Illegality-Odiousness.

9. Bonilla, *Odious Debt*; Waibel, *Sovereign Defaults before International Courts and Tribunals*; Lienau, *Rethinking Sovereign Debt*; King, *The Doctrine of Odious Debt in International Law.*

10. Sack, *Les Effets des transformations des Etats.*

11. Kaynakçasının dikkatlice okunması Sack'ın Rus Devrimi sonrasına kadar kamu borcu sorununa ciddi bir ilgisinin olmadığını ortaya çıkarır.

12. Nicolas Politis (Korfu 1872, Paris 1942), hukukçu, uluslararası hukuk uzmanı; diplomat ve

> Bay Sack'ın kendisi için belirlediği görevi tam bir başarıyla yerine getirdiğini söylersek abartmış olmayız: Ender bir zenginlikteki bir belgeler bütününü bir araya getirmeyi başarmıştır [...] 150 yıldan beri imzalanmış olan ilhak ve borç ödeme antlaşmalarının uzun listesini çok yakından takip etmiş ve bunların maddelerini tek tek analiz etmiştir; bunların uygulanma tarzlarını, yol açtıkları yasama, yürütme ve yargı önlemlerini araştırmıştır; bu konuda yazmış bütün yazarların görüşlerini toplamış ve sınıflandırmıştır. Son olarak da bu muazzam malzemeyi borçların tevarüs etmesinin, borçluların yükümlülükleri ile alacaklıların haklarının, ardıl devletler arasındaki ilişkilerin, borçların bunların arasında dağıtılma tarzlarının ve bunların katkı paylarını belirleme sistemlerinin hukuksal niteliğini açıklamak için takdire değer bir pratik gereksinimler duygusuyla kullanmasını bilmiştir.[13]

Sack, tiksindirici borca kitabının sonunda ancak on beş sayfa ayırmıştır. Daha önceki 157 sayfa farklı durumlarda kamu borçlarının devrine ilişkindir: bir devletin bir başkası tarafından fethi (ilhakı), bir devletin bir başkasından ayrılması, bir rejim değişikliğiyle sonuçlanan bir devrimin etkileri vb.

Sack İçin Bir Rejimin Niteliğinin Pek Önemi Yoktur

Rus hukukçuya göre, bir ilhak, bir bölünme ya da bir devrim sonucu bir rejim değişikliği olduğunda, yeni rejim daha önceki rejimin birikmiş borçlarını geri ödemelidir. Dolayısıyla devletin alacaklılara karşı yükümlülüklerinde rejimin niteliğinde köklü bir değişme durumunda dahi süreklilik söz konusudur. Bu, o zamanlar uluslararası ilişkilere hâkim olan muhafazakâr ve gerici konumdur. Devletlerin ve halkların borç yükünden kurtulmasını engellemeye çalışarak alacaklıları kayıran ve hâkim uluslararası düzeni güçlendiren bu kural gerek teoride[14] gerek de pratikte sık sık sorgulanmıştır.

Üstelik Sack'a göre eski rejimin veya yenisinin niteliği (demokratik ya da despotik) bu genel kuralı etkilememektedir. Sack'a göre önemli olan, devlet topraklarında iktidar uygulayan düzenli bir hükümetin varlığıdır:

> Belirli bir toprağın sınırları içinde gerçekten mevcut olan yüksek iktidarı düzenli hükümet olarak görmemiz gerekir. Bu iktidar ister (mutlak ya da meşruti) monarşik ya da cumhuriyetçi olsun; kaynağını ister "Tanrının lütfundan" ya da "halkın iradesinden" alsın; ister "halkın iradesini" ifade etsin ya da etmesin, ister tüm halkın ya da bu halkın bir bölümünün iradesini ifade etsin; ister yasal olarak kurulmuş ya

---

devlet adamı, hukuk ve siyaset bilimi doktoru (1894'te), 1898-1903 arasında Aix-en Provence, 1903-1910 arasında Poitiers, ardından 1910-1914 arasında Paris hukuk fakültelerinde uluslararası kamu hukuku doçenti; Institut de France üyesi, 1926'da Atina Akademisi kurucu üyesi. 1916'dan 1920'ye kadar, 1922'de ve 1936'da üç kez Yunanistan Dışişleri Bakanı, 1919 Paris Barış Konferansında Yunanistan temsilcisi; 1924-1925 ve1927-1940 yılları arasında Yunanistan'ın Fransa Büyükelçisi; Uluslararası Hukuk Enstitüsü üyesi ve Başkan Yardımcısı; Lahey Uluslararası Hukuk Akademisi Başkan Yardımcısı, Lahey Daimi Tahkim Mahkemesi üyesi, Yunanistan temsilcisi; 1923'te Milletler Cemiyeti delegesi, sonradan 1932'de Milletler Cemiyeti Genel Kurul Başkanı [data.bnf.fr]. Üç kez Yunanistan dışişleri bakanlığı yapmış olan Politis'in Sack'ın kitabına yazdığı girişte tiksindirici borcun bir timsali olarak Yunanistan'dan bahsetmediğini saptamak çarpıcıdır. Açıkça kitabın merkezi bir öğesi saymadığı tiksindirici borç tematiğine hiçbir göndermede bulunmaz.

13. Politis, Giriş, Sack, *Les Effets des transformations des États*.

14. Son zamanlarda yeni araştırmalar bu kuralı sorgulamıştır, örneğin bkz. Lienau, *Rethinking Sovereign Debt*. 2015'te bu kitabın yazarının koordine ettiği Yunan Borcu Hakikat Komisyonu da borç geri ödeme yükümlülüğüne itiraz etmiştir.

da kurulmamış olsun vb. bütün bunlar bizi meşgul eden sorun açısından bir öneme sahip değildir.[15]

Sack'a göre, yeni rejim miras olarak devralması gereken borçların geçerliliğini, bu borçların tiksindirici olduğu ortaya çıktığı takdirde sorgulayabilir. Böyle bir durumda, yeni rejim borcun geri ödenmesi bakımından yükümlülüklerin devamlılığı kuralına bir istisna oluşturmak için uluslararası izin almalıdır. Bir sonraki bölümde Sack'ın borcun niteliği ile hükümetin niteliği arasında bir ayrım yaptığını göreceğiz. Nitekim, ona göre tiksindirici bir hükümetin tiksindirici olmayan koşullarla borçlanma senetlerini geri ödeme taahhüdüne girmesi ve tiksindirici olarak nitelenmeyen meşru ve demokratik bir hükümetin tiksindirici borç taahhüdüne girmesi aynı şekilde tasavvur edilebilir.

Sack'a Göre Özel Alacaklıların Hakları Ulusun Haklarından Önce Gelmelidir

Nicolas Politis Girişte şunu belirtir:

> Eski doktrinler ardıl devletlerin ve aynı şekilde asıl borçlunun yükümlülüklerinin, uluslarına karşı değil, alacaklılara karşı olduğunu gözden kaçırmışlardı.[16]

Dolayısıyla Sack özel alacaklıların çıkarlarına ulusun çıkarlarına nazaran ayrıcalık tanınması gerektiğini düşünmektedir. Sack mesleki yaşamını uluslararası topluluğu özel alacaklıların borçlu devletlere karşı haklarına daha iyi bir garanti sunmak amacıyla bir uluslararası yasal düzenlemeye ve hukûki yapılara mutlak ihtiyaç olduğuna ikna etmeye adamıştır.[17]

Bu can alıcı konuda Sack'ın yönelimi, hem bazı on dokuzuncu yüzyıl hukukçularının hem de kimi çağdaş hukukçuların yönelimiyle tezat halindedir.[18]

---

15. Sack, *Les Effets des transformations des États*.
16. Bu çok güçlü olumlama Politis'in La Pradelle ile ortak çalışmasında benimsediği konumla açıkça çelişiyormuş gibi gözükmektedir. Bu paradokstan, Sack'ın Girişini Politis'in kaleme aldığı kitabında La Pradelle ile Politis'e, sadece onlarla anlaşmazlığını ifade etmek için birçok kez atıfta bulunması nedeniyle değiniyorum. Bu alıntıların birkaçı bu bölümde yer almaktadır. La Pradelle ile Politis'in konumu hakkında daha fazla bilgi için bkz. La Pradelle ve Politis, *Recueil des arbitrages internationaux*, Cilt 2: 1856-1872, özellikle s. 545-52. Bu sayfalara şu bağlantıdan erişilebilir: https://archive.org/stream/recueildesarbitr02lapruoft#page/xxxviii/mode/2up.
17. Bu, Sack'ın en başarılı olmuş önerilerinden biridir. Yirmi birinci yüzyılda özel alacaklılar borç davalarında devletleri düzenli olarak mahkûm ettirmeyi başarmaktadır. Oysa on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başlarında mahkemeler bu tür davalarda genellikle görevsizlik kararı vermekteydi. Bunun son zamanlardaki en tipik örneği bir New York mahkemesinin bir akbaba fonun açtığı davada Arjantin'i mahkûm etmesi olmuştur. Arjantin ve akbaba fonlar konusunda bkz. Renaud Vivien, "Argentine: un vautour peut en cacher d'autres", *Le Soir*, 23 Haziran 2014, www.cadtm.org/Argentine-un-vautour-peut-en; Éric Toussaint, "How to Resist Vulture Funds and Financial Imperialism?" CADTM web sitesi, 2014; Julia Goldenberg ve Eric Toussaint, "Vulture Funds Are the Vanguard," CADTM web sitesi, 2014. Devletler aleyhine dava açan kreditörler, bir devlet ile başka bir devletten yatırımcı arasındaki anlaşmazlıkların çözümüyle görevli bir Dünya Bankası tahkim kurumu olan Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezine (ICSID) gitgide daha çok başvurmaktadır. Bkz. Stéphanie Jacquemont, "The Vultures That Want to Bring Argentina to Its Knees," CADTM web sitesi, 2012. Halbuki, Sack'ın tiksindirici borçlarla ilgili davaları ele almak için uluslararası bir mekanizma oluşturma önerisi hiçbir sonuç vermemiştir.
18. Sack'a göre, "devlet borçları diğer kamu borçları gibi ister bir kredi sözleşmesine ya da ister bir borçlanma senedinin alım satım sözleşmesine (veya bu senetten doğan alacaklara) dayansın, devlet

Arjantin'de Luis Drago,[19] Uruguay'da Carlos Calvo[20] ve Belçika'da Gustave Rolin esas meselenin borçlu ülkeleri genellikle vatandaşı oldukları devletler tarafından desteklenen özel alacaklılara karşı korumak olduğunu düşünürler. Gerçekten de o devirde özel alacaklılar büyük çoğunlukla Büyük Britanya'da, Fransa'da, Birleşik Devletler'de ya da hatta Almanya'da yerleşik bankalar, diğer finans kurumları ve özel kişilerdir ve bu ülkelerin hükümetleri alacakları tahsil etmek için gambot diplomasisine başvurmakta duraksamamaktadır.

Hukukçular Çok Farklı Argümanlar İleri Sürerek Borçlu Devletlerin Özel Alacaklılara Karşı Savunmasını Üstlenirler[21]

1907 Lahey Konvansiyonu sırasında Luis Maria Drago:

Devlet borçlanmalarının başka herhangi bir edimle karıştırılması mümkün olmayan çok özel nitelikte hukuki edimler olduğu konusunda en ufak kuşku yoktur. Ortak medeni hukuk bunlara uygulanamaz. Hiçbir özel kişinin uygulayamayacağı bir egemenlik edimiyle çıkarılmış borç senetleri hiçbir durumda belirli kişilere karşı bir taahhüt oluşturmaz. Aslında bunlar çok genel ifadelerle ödemelerin belirli bir tarihte, her zaman belirsiz bir kişi olan borç senedi hamiline ödeneceğini öngörürler. Öte yandan, ödünç veren kredi sözleşmelerinde olduğu gibi nakit avans vermez; piyasada bir tahvil satın almaktan başka bir şey yapmaz; ortada ne belgeli bir bireysel edim ne de borçlu hükümetle doğrudan bir ilişki vardır. Adi sözleşmelerde hükümet *jure gestionis** denilen veya herhangi bir anonim şirketin temsilcisine veya

borçları her durumda maddi içerikleri bakımından özel hukuk kurallarına tabidir. Kamu hukuku öğeleri bu sözleşmelerde bulunmaz, keza devletin yüksek iktidarı da belirgin değildir... Devlet bir borçlanmaya girerek veya borçlanma senetlerini satarak, alacaklılarından veya bu senetlerin alıcılarından tıpkı her tüzel ya da gerçek kişi gibi, bunlarla özgür bir anlaşma gereğince para alır. Bir devlet borçlanmasının dayandığı hukuk kurallarının maddi içeriği, herhangi bir özel gerçek ya da tüzel kişinin borçlanmaya girmesi durumundakiyle aynıdır (s. 30-31). Başka seçkin hukukçular bu yoruma karşı çıkar. Wuarin (1907): "Dolayısıyla devlet borçlanması kamu hukukunun bazı özel kurallarına tabi bir sözleşmedir". Drago (alıntılayan Sack): "Devlet borçlanmaları çok özel nitelikte hukuki edimlerdir ve başka herhangi bir edimle karıştırılamazlar. [...] Hiçbir özel kişinin uygulayamayacağı bir egemenlik edimiyle çıkarılmış borç senetleri hiçbir durumda belirli kişilere karşı bir taahhüt oluşturmaz." A. de La Pradelle ve N. Politis: "Kamu borçlanması devlet sözleşmeleri yığını içinde çok ayrı bir yere sahiptir. Bu, ülkenin yaşamını sağlamak ve kamu hizmetlerinin işleyişini kolaylaştırmak için egemen edimlere göre yapılmış bir kredi operasyonudur" (alıntılayan Sack s. 33). Sack yukarıdaki üç görüş hakkında kuru bir değerlendirme yapar: "Bu bakış açısı besbelli hatalıdır" (s. 33).

19. Luis María Drago (1859-1921), Arjantinli politikacı ve diplomat. 1902-1903'te Arjantin Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı.

20. Carlos Calvo (1824-1906) uluslararası hukukta Calvo Doktrini olarak bilinen doktrini geliştirmiştir. Bu doktrine göre, yabancı bir ülkede yerleşik kişiler taleplerini, şikâyetlerini ve hak arayışlarını diplomatik baskıya veya askeri müdahaleye başvurmadan mevcut yerel hukuki çerçevede dile getirmelidir. Bir dava uluslararası diplomatik kanallara taşınmadan önce tüm hukuki imkânlar tüketilmelidir. Bu doktrin Latin Amerika ülkelerinin birçok anayasasına dahil edilmiştir.

21. Bu kutudaki alıntıların çoğu şu kaynaktan alınmıştır: Borchard, *State Insolvency and Foreign Bondholders*.

* Devletin sahip olduğu ama devlet organı olarak görülmeyen kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen ticari işlemleri tanımlar. Uluslararası hukukta devlet bu tür işlemlerin sorumluluğunu kabul eder ve dokunulmazlık talep etmez. www.oxfordreference.com (ç.n.)

yöneticisine tanınan hakkı kullanarak tüzel kişiliğe veya idari organa içkin haklara göre hareket eder.

İkinci durumda, bir tek devletin kamusal kişiliğinin muktedir olduğu edimleri gerçekleştirerek, egemen sıfatıyla *jure imperii*'ye* göre hareket eder. İlk durumda hükümetin, her gün başına geldiği gibi özel hukuktaki taahhütlerine cevap vermek üzere mahkemeye çağrılabileceğini anlıyoruz. İkinci durumda ise egemenliğin kullanılmasının sıradan bir mahkemede sorgulanabileceğini tasavvur etmemiz mümkün değildir. Hiç olmazsa şu pratik ayrımı yapmak gerekecektir [...]; adi sözleşmeler için mahkemeler yetkilidir, kamu borçlanmaları için hiçbir mahkeme yetkili değildir.

Ayrıca diyelim ki ulusal borçlanmaların borçlanan devlet için yükümlülükler yaratmaları anlamında başka herhangi bir borçlanma gibi gerçekten bir sözleşme ima ettikleri ileri sürülmüş olsun, buna verilecek yanıt, bir tek sözleşmeler yükümlülük yaratmaz olacaktır. Ancak öyle bile olsa epeyce tanınabilir karakteristiklerle donanmış ve bu nedenle ayrı bir sınıfa konulmayı hak eden özel bir sözleşme kategorisinin söz konusu olduğunu teslim etmek gerekecektir.[22]

Genellikle hukukta tarihsel okulun babası olarak sunulan Alman hukukçu Gustave Hugo:

Ulusal bir iflas hiçbir şekilde yasa dışı değildir, ayrıca bu iflasın ahlak dışı veya akılsızca olup olmadığı tamamen durum ve koşullara bağlıdır. Bugün yaşayan kuşaktan kendisinden önceki kuşakların çılgınlığının veya öngörü eksikliğinin sonuçlarına tek başına katlanmasını istemek aklen mümkün değildir, zira aksi takdirde sonunda bir ülke kamu borçlarının ağırlığı yüzünden artık bir nüfusa sahip olmayacaktır.[23]

Karl Salomo Zachariä von Lingenthal:[24]

Devlet artık kamu borcunun faiz ve anapara ödemelerini yapmak için gerekli, cari harcamalarının üzerinde fon yaratamıyorsa borçlarını azaltma, hatta bunları tamamen reddetme hakkına sahiptir.

Edwin Borchard'a göre, Zachariä bir hükümetin borçlarını ödemekten daha yüce bir ödevi olduğunu, o ödevin de kendi yurttaşlarının hayatını idame ettirmek olduğunu, başka çare yoksa alacaklıları unutmak gerektiğini savunur.

Muhtemelen devleti kamu borçlarıyla ilgili olası yasal kovuşturmalardan koruyan 1823 tarihli bir Prusya yasasından etkilenmiş olan Friedrich Carl

---

* Devlet organları veya diplomatlar gibi devlet temsilcileri tarafından gerçekleştirilen işlemleri tanımlar. Uluslararası hukukta devlet bu tür işlemlere karşı dokunulmazlığını korur. www.oxfordreference.com (ç.n.)

22. Drago, Scott, *The Proceedings of the Hague Peace Conferences*, s. 557.
23. Hugo, *Lehrbuch des Naturrechts*.
24. Lingenthal, "Über das Schuldenwesen der Staaten," 291.

von Savigny,[25] kamu borçlarında temerrüde düşülmesinin özel hukukta olduğu gibi bir yargıcın yetki alanına girmediği sonucuna varır.

Belçikalı hukukçu G. Rolin-Jaequemyns, bir borcun akdedilmesinin de ve aynı şekilde ödenmesinin de egemen bir edim olduğunu düşünür. Bir başka devletin buna karışmasının söz konusu olamayacağını ekler.[26]

Louis Berr gibi çok sayıda Fransız hukukçu bu görüşü paylaşır:

Yabancı bir hükümetle bir borç akdeden Fransız kendisini peşinen yetki ve mahkemelerinin hakkı bakımından bu hükümetin yasalarına tabi kılar, kendi ulusal yasalarının korumasından gönüllü olarak vazgeçer. Bu nedenle, yabancı bir devlete karşı yöneltilmiş, tahvillerin ödenmesine ve tasfiyesine ilişkin sorunlar ancak o devletin kendi mahkemelerinde, borçlu devlette yürürlükte olan kamu hukuku kurallarına göre gündeme getirilebilir.[27]

Sör Robert Phillimore:

İngiliz mahkemeleri bir devletin hükümeti tarafından ihraç edilmiş hamiline ödenebilir tahvillerin ancak bir şeref borcu doğurduğunu ve bunun ödenmesinin de ne bir yabancı mahkeme tarafından ne de hükümetinin rızası olmadıkça borçlu devletin bir mahkemesi tarafından dayatılabileceğine karar vermişlerdir.[28]

Alman hukukçu Carl Ludwig von Bar:

Eğer alacaklıların hepsi devlet mallarını haczederek kendilerine olan borcu tahsil etmeyi başaracak olsaydı, devlet makinasını felç edebilirlerdi. Bu nedenle, özel bir hakka göre ihraç edilerek belli sayıda alacaklıyla akdedilmiş olan kamu borçları, devletin yükümlülüklerini yerine getirmek konumunda olduğu şarta dayanırlar ki bu şartın karar mercii de yasama gereği devletin bizzat kendisidir. Devlet deyim yerindeyse en geniş anlamda bir *beneficium competentiae*'dir;* önce kendi varlığını korumalıdır, borçlarının ödenmesi ikincil bir konudur.[29]

Albert Wuarin:

Borçlanmaya bir yasa (ya da kararname) ile izin verilir; devlet daha sonra bir başka yasa (ya da kararname) çıkararak, hiçbir açıklamaya gerek duy-

25. Savigny, *Das Obligationenrecht als Theil des heutigen Römischen Rechts*, 110.
26. Gustave Rolin-Jaequemyns, "Chronique de droit international," *Revue de droit international et de législation comparée*, Cilt 1 (Brüksel: Bruylant Christophe et Cie, 1869), 146.
27. Louis Berr, *Etude sur les obligations émises par les sociétés, les communes, les départements et l'Etat* (Paris: Cotillon, 1880), 236.
28. Sir Robert Phillimore, *Commentaries upon International Law*, 3. baskı, Cilt 2 (Londra: Butterworth's, 1882), 18, citing *Crouch vs Crédit Foncier of England* L. R. 8 Q. B. 374 (1873); *Twycross vs Dreyfus* 5 Ch. D. 605 (1877), https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.32044103156964;view=1up;seq=62.
* Roma Medeni (Borçlar) Hukukunda davacı ile (mirasçı, patron, eş, eski ortak ya da hediye veya çeyiz vaadinde bulunup da vermeyen biri gibi) özel bir ilişkisi olan borçlunun mahkemeden kendisini varlığını sürdürme araçlarından yoksun bırakmayacak bir karar talep etme hakkı. https://www.merriam-webster.com/dictionary/beneficium%20competentiae (ç.n.)
29. Bar, *Theorie und Praxis des internationalen Privatrechts*, 663.

madan, bütün taahhütlerinden kurtulmuş olduğunu ilan edecek ya da faiz ödemelerinin itfasını askıya almaya, garantileri kaldırmaya karar verecektir.[30]

Fransız hukukçu Albert de Geouffre de La Pradelle ve Nicolas Politis:

Bir tahvil ihracından kaynaklanan borç hukukta, diğer her borç gibi yerine getirilmesi zorunlu bir yükümlülük doğurur ancak bir kamu çıkarı için girilen bu borcun, yükümlülüğün yerine getirilmesi bakımından borçlu devletin mali ve idarî gereklerinin dayattığı koşullara tabi olduğu da en az bunun kadar doğrudur. Yasama önlemleri sayesinde doğmuş olan bu borç başka yasama önlemleriyle değişikliğe uğratılabilir.[31]

Yine Albert de Geouffre de La Pradelle ve Nicolas Politis:

Borçlanma tahvillerinin ihracına aracılık ederken satış garantisi verenler de tahvillerin sonraki alıcıları gibi hem operasyonun doğasını hem de bu operasyonun kendileri için doğuracağı riski bilir, bunu baştan kabul ederler. Borçlu hükümetin bunları ödeme yükümlülüğü olsa da şartlar kendisini buna mecbur ederse borcunun vadesini erteleme, koşullarını değiştirme ya da hatta tutarını indirme özgürlüğü olduğunu bilirler. Devlet iflaslarına ilişkin uluslararası düzenleme eksikliği nedeniyle borçların tasfiyesi borçlu devlet eliyle yapılır. Borçlu devletin eğer itibarını ve kredisinin faizini koruma gibi bir endişesi varsa yetki kullanmaktan ziyade alacaklılarıyla anlaşmaya vararak hareket etmesi gerekecektir.[32]

Grégoire Dimitresco:

Devlet eğer bunun uygun olduğunu düşünür, şartlar da bunu gerektirirse alacaklılarıyla imzaladığı sözleşmenin uygulanmasından tamamen ya da kısmen kaçınma ya da aynı sözleşmenin hükümlerini değiştirme hakkına sahiptir. Devletin bu hakkı sözleşmenin doğasından kaynaklanır. Başka şartlarda taahhüde girmek aslında devletin rolüyle ve işleviyle bağdaşmaz.[33]

Sovyet Hukuk Enstitüsünden Evgeny Alexandrovich Korovin daha da ileri gider. Ona göre siyasi dönüşüm durumunda borçların devrine de gerek yoktur; eski hükümetin *kişisel* borçları söz konusudur, bunların yeni hükümet açısından *res inter alio acta** sayılması ve bu ilkeye göre yeni hükümetin bunlara katlanmaması gerekecektir.[34]

---

30. Alıntılayan Sack, *Les Effets des transformations des États*, 37.
31. Alıntılayan ve vurgulayan Sack, 37.
32. Alıntılayan Sack, 39.
33. Alıntılayan Sack, 39.

* *Res inter alios acta, aliis nec nocet nec prodest:* Başkaları arasında akdedilen bir sözleşme başkalarına ne zarar verir ne de çıkar sağlar. https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780190304737.001.0001/acref-9780190304737-e-3388 (ç.n.)

34. *Geçiş Döneminde Uluslararası Hukuk*, Moskova, 1924 (Rusça), s. 30, alıntılayan Boris Mirkine-Guetzevitch, *RGDIP (Revue Générale de Droit International Public)*, 1925.

Sack Bankerlerin İstismarcı ve Dolandırıcı Davranışlarını Görmezden Gelir

Sack İngiliz, Fransız, Alman veya başka batılı büyük finans merkezlerinden bankerlerin kamu dış borçlanma senetlerini borçlu devlete çok ağır koşullar dayatarak ve tahvil fiyatlarını yönlendirerek ihraç ettiklerinin pekâlâ farkındaydı. Bankerlerin istismarları konusunda dosyalar oluşturulmuştu. Büyük Britanya'da olsun, Fransa'da veya Birleşik Devletler'de olsun parlamento soruşturma komisyonları bankerlerin suçluluğunu kanıtlayan sonuçlara varmıştı. Birçok kez tahkime gitme gereği duyulmuştu. Sack kamu borç senedi hamili özel kurumların spekülatif borsa oyunları oynadıklarını biliyordu. Sack kitabını kaleme almaya giriştiği sırada bütün bunlar daha o zamandan çok sayıda kamusal tartışmanın konusu olmuştu. 1907 Lahey Konvansiyonu'nun hazırlıkları vesilesiyle Arjantinli hukukçu ve bakan Luis M. Drago gibi birçok konuşmacı alacaklıların borçluları istismarını kınamıştı. Sack'ın kitabının hiçbir pasajında, başta bankalar olmak üzere alacaklıların davranışının istismarcı ve dolandırıcı olduğu kanıtlanması halinde bir borç sözleşmesini iptal etmenin, ihraç edilmiş olan tahvilleri hükümsüz ilan etmenin mümkün olduğundan söz edilmez. Bu da Sack'ın kitabında tarafgir olduğunu gösterir.

Sack tiksindirici borç kavramına nihayet değindiğinde, bir tiksindirici borcu reddetme olanağını öngördüğü biricik durum, alacaklıların bir önceki rejim tarafından işlenen tiksindirici fiillerin suç ortağı oldukları durumdur. Bu tamamen doğru olsa da yetersiz kalır. Aslında Sack alacaklıların hem finansal piyasalarda tahvillerin ihracı sırasındaki (nominal değerin çok altında satış, fahiş komisyonlar, çok yüksek reel faiz oranları), hem de tahvillerin ihraç sonrası yönetimi boyunca sorumluluklarını (tahvil fiyatlarında spekülasyon ve yönlendirme)[35] ortadan kaldırarak, bankerlerin sert bir şekilde kınanması ve mücadele edilmesi gereken dolandırıcı, istismarcı ve namussuz davranışına izin verir.

Bu husus Sack'ın borçlu devletleri savunanların safında olmadığını, onun önceliğinin özel alacaklıların hakları olduğunu açıkça gösterir. Sack'ın, ödünç para verenlerin borçlulara aşırı talepler dayatarak tiksindirici borçlar yarattığı vakaları hesaba katmayı reddetmesi, onun tefecileri kayıran siyasi ve ideolojik yönelimine tanıklık eder.

Sack'ın Öngördüğü Bazı Tiksindirici Borç İptalleri

Sack alacaklıları kayıran bariz tarafgirliğine rağmen, borçların bazı vakalarda istisnaî olarak iptal edilebileceğini düşünür. Ona göre, eğer borçlanan

35. Fransız Ceza Kanunun, ilgili yasa maddelerinin o zamanki iş çevrelerinin baskısıyla yürürlükten kaldırıldığı 1885'e kadar spekülasyonu yasaklamış olduğunu belirtelim. Madde 421 "kamu borçlanma senetlerinin değerinin yükselmesine ya da düşmesine dair bahse girmenin bir aydan bir yıla kadar hapisle cezalandırılmasını" öngörmekteydi. Madde 422'de ise şu hüküm yer almaktaydı: "Bu tür 'bahis oynama'dan satıcının anlaşma sırasında portföyünde olduğunu kanıtlayamadığı veya teslim tarihinde elinde bulunduramadığı kamu tahvillerinin satın alınmasına ve teslimine ilişkin herhangi bir anlaşma anlaşılacaktır." Bkz. Jorion, "Pour et contre la séparation."

hükümetin, eline geçen tutarları ulusun çıkarlarına aykırı olarak kullandığı kanıtlanmışsa alacaklıların bazı borçların iptalini kabul etmesi gerekecektir. Dolayısıyla, "borcun tiksindirici olduğu kanıtlanırsa alacaklılar alacaklarının iptalini kabullenmelidir" önermesiyle kutsal borcun-geri-ödenmesinin-devamlılığı kuralına ve özel alacaklıların neredeyse sınırsız haklarına önemli bir istisna getirmiş olur. Sack bu istisnaya daha ileride tekrar üzerinde duracağımız iki önemli konuyu da dahil eder: Tiksindirici borçlar karinesi olduğunda iyi niyetlerini ispat yükü alacaklılara düşer; şayet bunu başaramazlarsa edimleri ulusa düşmanca olarak görülebilecektir. Ama Sack'ın tanımladığı şekliyle tiksindirici-borç kavramına gelmeden önce, hızlıca onun savaş şartları gibi koşullarda alacaklıların ve devletlerin haklarına ilişkin konum alışını görelim.

Fetih Savaşlarının Önemsizleştirilmesi

Sack, devletlerin fetih savaşları açmasının ve yenilenlere bir haraç dayatmasının gayet normal olduğunu düşünür. Ona göre, savaş halinde devletin hakları alacaklıların haklarının önüne geçer.

> Hükümet büyük harcamalara, maddi kayıplara, can kayıplarına vesaireye yol açacak bir savaşa girebilir. Savaş bir ihtimal devlet açısından nakdi ve ayni (demiryolu lokomotif ve vagonları, gemiler, topçu bataryaları vb) bir savaş tazminatı yükü getiren çok ağır barış koşullarıyla sonuçlanabilir. Hükümetin sonuçlarıyla birlikte bu edimlerinin ve aynı şekilde başka olayların borçlu devletin maliyesi ve ödeme yeteneği üzerinde feci bir etkisi olabilir. Bütün bunlar, devlet üzerinde ne özel mülkte ve devlet maliyesinde serbestçe tasarrufta bulunma hakkı konusunda, ne de savaş açma hakkı konusunda bağlayıcı güce ne sahip olan ne de sahip olabilecek olan alacaklıların katlanması gereken riskleri oluşturur.[36]

Sack çok açık biçimde bir değerler hiyerarşisi benimsemiştir ve bu hiyerarşide halkların kendi kaderini tayin hakkına ve barışa yer yoktur. Ayrıca, yukarıda bahsettiğimiz gibi yol açabileceği tüm sonuçlarla birlikte devletlerin savaş açma hakkı karşısında alacaklıların hikmet-i hükümet* önünde eğilmekten başka bir çaresi olmadığını düşünür.

Fransız Devlet Şurasının [Danıştay] savaş açma hakkıyla yağma hakkının sıkı sıkıya birbirine bağlı olduğu konusunda hiçbir kuşkuya yer bırakmayan bir kararını hiçbir eleştiriye tabi tutmadan alıntılar:

> Bir Fransız ordusunun işgal altındaki bir ülkenin (Venedik) kamu kasalarında mevcut dinarlara el koymuş olması Fransız Devletini işgal altındaki devletin alacaklılarına karşı bahsedilen fonların borçlusu haline getirir mi? Hayır. Burada, hiçbir şikâyete izin vermeyen bir savaş ediminden başka bir şey söz konusu değildir.[37]

Oysa bu karar Sack'ın doktrininde alacaklılara karşı kamu borçlularının yükümlülüklerinin devamlılığını olumlayan konum alışını çok kırılgan hale getirir.

---

36. Sack, *Les Effets des transformations des États*, s. 58.
* Raison d'État: Bir hükümetin, bir devlet yönetiminin karar ve icraatının siyasi şartların gerektirdiği, ilk bakışta anlaşılması zor gerçek sebepleri. http://www.lugatim.com/s/hikmet-i hükümet. (ç.n.)
37. Sack, s. 58.

Sack'ın kitabı üzerinde çalıştığı dönemde halkların kendi kaderlerini tayin hakkının gerek Birleşik Devletler'de gerek de Sovyetler Birliği'nde resmi doktrinin bir öğesi haline gelmiş olduğunu hatırlatmakta fayda vardır.[38] Bu hak sömürgeciliğe ve büyük güçlerin tahakkümü altındaki ulusların topraklarının ilhak edilmesine karşı çıkar. Oysa Sack göreceğimiz gibi mesela Rus İmparatorluğu'nun ilhak etmiş olduğu topraklarda, mesela Alman İmparatorluğu'nun Afrika'daki sömürgelerinde izledikleri emperyalist politikaların faydalarına çok açık biçimde ikna olmuştur.

Sack ve Devletlerin Borç Konusundaki Yükümlülüklerinin Bir Rejim Değişikliğine Rağmen Devamlılığı

Alexandre Nahum Sack kitabının önemli bir bölümünü bir devrimden, bir hükümet darbesinden veya bir iç savaştan sonra rejim değişikliği olduğunda borçların devrine ayırır. Fransa'da 1789 ile doktrinini geliştirdiği an arasında olup biteni açık biçimde takdir eder. Kamu borcunun tüm rejim değişikliklerine rağmen birbiri ardına gelen bütün hükümetler tarafından üstlenilmiş olmasından memnuniyet duyar.

Şunları yazar:[39]

> 1789 Fransız Devrimi Eski Rejimi devirdikten sonra devletin eski mali yükümlülüklerini yine de reddetmemişti. Üçüncü Zümrenin Genel Zümreleri Ulusal Meclis'e dönüştürdüğü 17 Haziran 1789 tarihini taşıyan bir kararname "devlet alacaklılarını Fransız ulusunun şeref ve sadakatinin koruması altına" alıyordu. Kurucu Meclis 13 Temmuz 1789'daki oturumunda devlet borcu konusundaki görüşünü şöyle ifade ediyordu: "Ulusun iradesinin tercümanı Meclis, kamu borcu Fransız şeref ve sadakatinin koruması altına alınmış olduğunu ve ulusun bunun faizlerini ödemeyi reddetmediğini, dolayısıyla hiçbir gücün rezil iflas kelimesini telaffuz etmeye hakkı olmadığını, hiçbir gücün hangi biçim ve nam altında olabilecek olursa olsun kamu inancını ihlal etmeye hakkı olmadığını ilan eder.[40]"
> 3-14 Eylül 1791 Anayasasında şu madde yer alır: "Ulusal borcun ödenmesi için gereken fonlar hiçbir bahaneyle ne reddedilebilecek ne de askıya alınabilecektir." (Başlık V, Madde 2)
> 24 Haziran 1793 Anayasasının 122. Maddesi "kamu borcunu bütün Fransızlara garanti eder".

---

38. Demokrat Başkan bunu Woodrow Wilson, Washington'un dış politikasının merkezî bir ilkesi haline getirmişti ve yeni evrensel ilke çeşitli yerlerinde Versay Antlaşmasına sinmişti –örneğin Polonya'nın eski Rus ve Alman imparatorluklarına karşı egemenliğini geri alma hakkı; Alman hâkimiyetine maruz kalmış olan Afrika halklarının sömürge borçlarını geri ödememe hakkı. Vladimir Lenin ise bunu sosyalist politikanın temel bir ilkesi haline getirmişti. Şöyle yazıyordu: "Muzaffer sosyalizm zorunlu olarak tam demokrasiyi kurmalı ve dolayısıyla ulusların haklarında tam eşitlik tesis etmekle kalmayıp aynı zamanda ezilen ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını, yani özgür siyasi ayrılma hakkını da uygulamalıdır." Bkz. Ulyanov (Lenin), *Sosyalist Devrim ve Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı*. Wilson ile Lenin'in konum alışları için, bkz. Lienau, *Rethinking Sovereign Debt*, 60-63.
39. Sack, *Les Effets des transformations des États*, 48-49.
40. *Journal de Versailles ou affiches, annonces et avis, n° 12, Supplément*, 15 Temmuz 1789, 89, https://play.google.com/books/reader?id=AOFCAAAAcAAJ&printsec=frontcover&output=reader&hl=en_GB&pg=GBS.RA1-PA89.

> Eski borç senetlerinin iptal edilmesi gerektiğinden Eski Rejimin mali yükümlülükleri 15, 16, 17, 24 Ağustos ve 13 Eylül 1793 kararnameleri uyarınca Kamu Borçları Büyük Defterine (Grand Livre de la dette publiques) kaydedildi (§ 34). Büyük Defterde ulus için bir hesap açıldı (§ 1, art. 5). Siyasi fırsat mülahazaları da bunda rol oynamıştı. Cambon 15 Ağustos 1793 tarihli ünlü raporunda "Bırakın despotizmin aldığı borç Devrimden beri alınan borçtan ayırt edilemez olsun" diyordu ve şöyle devam ediyordu: "Borçlusu bir kral olduğu ve alacağını kaybetmekten korktuğu için bir kral isteyen kapitalistin, borçlusu yeniden tahta oturtulmazsa, cumhuriyeti kaybederek sermayesini kaybetmekten korkacağı için borçlusu haline gelecek olan cumhuriyeti istediğini göreceksiniz".[41]

Fransa'da rejim değişiklikleri hiç eksik olmamıştı: 1789'da krallığın yıkılması, 1804'te Birinci Cumhuriyetin sonu, 1814'te Birinci İmparatorluğun yıkılması, 1848'de krallığın yıkılması, 1852'de İkinci Cumhuriyetin, 1870'te İkinci İmparatorluğunun sonu. Tabii bu arada hanedan değişikliklerini de unutmamak gerekir: 1830'da Orléans Hanedanı 1815 restorasyonuyla tahta oturtulmuş Bourbons Hanedanının yerini alır. Sack'a göre bu siyasi istikrarsızlığa ve tekrarlanan devrimci patlamalara rağmen farklı rejimler arasında kamu borçlarının devri kuralına hep uyulmuştu.[42]

Gelgelelim Sack burada sadece kendi argümanlarını destekleyen öğelerden bahseder. Konvansiyonun Eski Rejimin siyasi mahiyetteki anlaşmalarını iptal etmekte tereddüt etmediği halde mali nitelikteki anlaşmaları, dolayısıyla monarşinin borcunu tanımış olduğu doğrudur. Ama gerek kamu borcu geri ödemesinin ağırlığı gerek de halkın bu borcu tek başına ödemeyi reddetmesi Fransa'da 1789 Devrimi'nde ağırlıklı bir rol oynamıştır. O andan itibaren, Devrim sırasında alınan önlemler kamu borcu yükünü ciddi oranda azaltmayı hedeflemiş ve bunda başarılı olunmuştur. Thomas Piketty reformlar silsilesini şöyle özetler:

> Fransız monarşisinin vergi sistemini modernleştirmekteki ve soyluluğun vergi ayrıcalıklarına son vermekteki aczi de aynı şekilde 1789'da Genel Zümrelerin toplantıya davet edilmesiyle başlatılan ve sonunda 1790-1791'de yeni bir vergi sistemi getirilmesine yol açan nihai devrimci kararlılık da iyi bilinir. Bütün toprak sahiplerine bir arazi vergisi ve miras olarak devralınan servet üzerinde bir veraset vergisi konulmuştu. 1797'de "banqueroute des deux tiers" (üçte ikilerin iflası) olmuştu. Bu aslında kamu borcu bakiyesinin üçte ikisinin temerrüde düşmesiydi ve *assignats* (kamulaştırılmış toprak karşılığı basılmış kâğıt para)[43] ihracının tetiklediği enflasyonla birleştiğinde sonuçları alacaklılar açısından daha da ağır olmuştu. Eski Rejimin borçları sonunda işte bu şekilde halledilmişti. Böylece Fransız kamu

41. Pierre-Joseph Cambon, "Rapport sur la dette publique," Meclisin 15 Ağustos 1793 tarihli oturumunda yapılan konuşma.
42. Sack, *Les Effets des transformations des États*, 49–50.
43. "*Assignats* banknotların kökeni Aralık 1789'da Olağanüstü Fonun (Caisse de l'extraordinaire) kuruluşuna kadar gider. Bu fon ruhban sınıfın müsadere edilmiş mülkünün satışından elde edilecek geliri alacaktı. *Assignats* ulusal varlıkların satışı üzerinden ödenen avanslardan başka bir şey değildi. Bunlar faiz getirmekteydi. Ne var ki her şey hızla değişecekti. Eylül 1790'da bunlar artık faiz getirmiyordu ve 'bütün kamusal ve özel satışlarda nakit para' olarak kabul ediliyorlardı. 1796'ya kadar ihraç edilen tutar hızlanarak arttı. Kâğıt paranın bu yaygınlaşması karşısında, referans alınmaya devam edilen ulusal varlıklar üzerinde rehin bir hayali bir teminat haline geldi ve *assignats* değeri çöktü." ("Les assignats de la République," *Du franc à l'euro: changements et continuité de la monnaie*, Faculty of Economic Sciences, University of Poitiers, sceco.univpoitiers.fr/hfranc/assignats.htm

borcu on dokuzuncu yüzyıl başında hızla çok düşük bir düzeye (1815'te milli gelirin yüzde 20'sinin altına) inmiş oldu.[44]

Sack önemli rejim değişiklerine veya bağımsızlık kazanılmasına rağmen gerçekleşmiş çok sayıda borç devri örneğini zikreder. On sekizinci yüzyılda Birleşik Devletler bağımsızlığını savaşla elde ettiği halde Büyük Britanya'ya olan borçlarını üstlenmişti[45]. Hollanda'dan 1830'da ayrılan Belçika bir parçası olduğu devletin borcunun bir bölümünü üzerine almış ve tazminat ödemişti.[46] Eski İspanyol sömürgelerinin çoğu İspanyol hâkimiyeti altında almış olduğu borcu ödemeyi kabul etmişti.[47] Brezilya 1825'te bağımsızlığını kazanmak için Portekiz'e bir tazminat ödemişti.[48]

Oysa bir rejimden diğerine borçların devrinde devamlılık ilkesine her yerde uyulmamıştır; gerçeklik bundan çok farklıdır. Meksikalı yetkililerin 1861'de ve 1867'de daha önceki hükümetler tarafından akdedilmiş olan borçları reddettiğini görmüştük. Birçok devletin on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başında rejim değişiklerinden sonra borçları nasıl başarıyla reddettiklerini inceleyeceğiz.[49]

Ama önce Sack tarafından geliştirildiği haliyle tiksindirici borç doktrinini inceleyeceğiz. Bu doktrin, yazarının yöneliminden kaynaklanan apaçık sınırlarına rağmen, gayrimeşru, yasa dışı, sürdürülemez ve tiksindirici borçlar ile savaşmanın yollarını bulan bir dizi harekete ilham vermiştir. Bu, tiksindirici borç konusundaki konum alışı sunulacak olan Gayrimeşru Borçların İptali Komitesi (CADTM) için de geçerlidir. Burada, Sack'ın doktrininde işe yarar ne varsa koruyup, başından beri kabul edilemez olanları ayıklayarak, ayrıca buna İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana uluslararası hukukun gelişimini etkileyen sosyal ve demokratik kazanımlara bağlı öğeleri katarak, bu doktrini aşmak söz konusudur.

44. Thomas Piketty, *Capital in the Twenty-First Century*, Çev. Arthur Goldhammer (Cambridge: Harvard University Press, 2013), 160-61. [*Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital*, Çev. Hande Koçak Cimitoğlu, İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, İstanbul.]
45. Sack, *Les Effets des transformations des États*, 48.
46. Sack, 80, 83-84.
47. Sack, 52.
48. Sack, 82.
49. Bkz. Bölüm 10, 11, 12.

9. Bölüm
Sack'a Göre ve CADTM'ye Göre Tiksindirici Borç

Şimdi sıra Sack'a göre bir borcu tiksindirici borç olarak tanımlamaya izin veren ölçütleri belirlemeye geldi.

Sack'ın kitabının en fazla alıntılanan bölümü şudur:

> Eğer despotik bir iktidar devletin ihtiyaçları ve çıkarları doğrultusunda değil, kendi despotik rejimini güçlendirmek, bu rejime karşı savaşan halkı ezmek için bir borç akdetmişse, bu borç o devletin tamamının nüfusu için tiksindiricidir. Ulus bu borcu tanımak zorunda değildir. Bu bir rejim borcudur, bu borcu akdeden iktidarın kişisel borcudur. Bu nedenle de iktidarın yıkılmasıyla düşer.[1]
>
> Bu "tiksindirici" borçların devlet egemenliğindeki toprakların yükümlülüğü sayılmasının mümkün olmamasının sebebi bu borçların devlet borçlarının hukuka uygunluğunu belirleyen koşullardan birini karşılamamasıdır. Bu koşul şudur: Devlet borçları akdedilmeli ve bu yolla elde edilen fonlar devletin ihtiyaçları için, devletin çıkarları doğrultusunda kullanılmalıdır (yukarıda, § 6). Akdedilen ve alacaklıların bilgisi dahilinde ulusun çıkarlarına aykırı amaçlar için kullanılan "tiksindirici" borçlar, ulus bu borçları alan hükümetten kurtulmayı başardığı takdirde, ulusu taahhüt altına sokmaz [...] Alacaklılar halka karşı düşmanca bir fiil işlemişlerdir; dolayısıyla despotik bir iktidardan kurtulmuş olan ulusun, o iktidarın kişisel borçları olan "tiksindirici" borçları üstlenmesine bel bağlayamazlar.[2]

Birçok yorumcu bu pasajdan, Sack'a göre bir borcun tiksindirici olarak nitelenebilmesi için bir despotik rejim tarafından sözleşmeyle bağıtlanmış olması gerektiği sonucunu çıkarmıştır. Sack'ın pozisyonu bu değildir. Gerçekte, borcun halkın çıkarlarına aykırı amaçlarla alınmış olması gerekir diyen hukukçu borcun tiksindirici sayılabileceği birçok durum olduğunu düşünür. Önceki alıntı tek bir varsayımsal duruma ilişkindir ama başka durumlar da vardır.

CADTM Sack'ın rejimin despotik niteliğini gerek şart saydığını düşünme hatasına düşmüştü. Bu noktada Sack'ın doktriniyle hemfikir değildik ve bunu sık sık dile getirmiştik. Bize göre rejimin despotik niteliği bir gerek şart oluşturmamakla birlikte olabilecek ve durumu daha da ağırlaştıracak bir koşuldu. Aslında bu yanlış anlama kısmen Sack'ın bazı ifadelerinden kaynaklansa da çoğunlukla doktrininin en yaygın yorumunun eseriydi. Sarah Ludington, G. Mitu Gulati ve Alfred L. Brophy gibi yazarlar bu yorum hatasına dikkat çekmiş olmakla birlikte bizzat kendileri de Sack'ın rejimin despotik niteliğini hatalı

1. Sack, *Les Effets des transformations des États*, 157.
2. Sack, 158.

olarak gerek şart saydığını düşünüyor gibidirler.[3] Ayrıca, bir sonraki bölümde tartışılacak olan Tinoco davasında, Birleşik Devletler yargıcı Taft'ın tiksindirici bir borcun reddedilmesi lehine karar verdiği halde, rejimin despotik yapısını vurgulamamaya özen gösterdiğini de ileri sürerler. Hukukçu Sabine Michalowski "Uluslararası Hukukta Tiksindirici Borç" başlıklı makalesinde Sack tarafından belirlenen ölçütleri doğru bir şekilde özetler ve bunlara rejimin despotik karakterini dahil etmez.[4]

Sack bu bölümün başında alıntılanan pasajdan beş sayfa sonra bir borcun tiksindirici olup olmadığını belirlemeye imkân veren ölçütleri tanımlar. Bu geniş tanımda bir koşul olarak rejimin niteliğinden bahsetmez:

> Dolayısıyla, düzenli bir hükümet tarafından hukuka uygun bir sözleşmeyle bağıtlamış olduğu bir borcun (bkz. *yukarıda*, § 1 ve 5), bundan doğacak yukarıda işaret edilen tüm sonuçlarla birlikte itiraz götürmeyecek şekilde tiksindirici sayılabilmesi için aşağıda sayılan koşulların yerine getirilmiş olması gerekecektir (ayrıca bkz. *yukarıda*, § 6 *sonu*):
> 1.- Yeni hükümet,
> a) Eski hükümetin söz konusu borcu alırken gidermek istediği gereksinimlerin "tiksindirici" ve egemenlik altındaki eski toprakların nüfusunun tamamının veya bir bölümünün çıkarlarına açıkça aykırı olduğunu ve
> b) Alacaklıların borçlanma senetleri ihraç edildiği sırada gelirin tiksindirici bir amaç için kullanılacağından haberdar olduğunu kanıtlamalı ve uluslararası bir mahkeme bunu tanımalıdır
> 2.- Bu iki husus kanıtlandığında, söz konusu borçlanmadan elde edilen fonların gerçekte tiksindirici, devletin nüfusunun tamamı veya bir bölümü için zararlı ihtiyaçlar için değil, o devletin tiksindirici bir nitelik taşımayan genel veya özel ihtiyaçları için kullanılmış olduğunu ispat yükü alacaklılara düşecektir (ayrıca bkz. *ileride*, s. 170).

Sack bu alıntıda en genel senaryoyu öngörmekte ve daha ilk cümleden itibaren düzenli bir hükümetin borçlarının da tiksindirici olabileceğini söylemektedir.

Hatırlayacağınız gibi, Sack düzenli bir hükümeti şu şekilde tanımlamaktadır:

> Belirli bir toprağın sınırları içinde gerçekten mevcut olan yüksek iktidarı düzenli hükümet olarak görmemiz gerekir. Bu iktidar ister (mutlak ya da meşruti) monarşik ya da cumhuriyetçi olsun; kaynağını ister "Tanrının lütfundan" ya da "halkın iradesinden" alsın; ister "halkın iradesini" ifade etsin ya da etmesin, ister tüm halkın ya da bu halkın bir bölümünün iradesini ifade etsin; ister yasal olarak kurulmuş ya da kurulmamış olsun vb bütün bunlar bizi meşgul eden sorun açısından bir öneme sahip değildir.[5]

Dolayısıyla, aslında Sack'ın konum alışı konusunda bir kuşku yoktur: Rejimin despotik olması borcun tiksindirici ve bu nedenle iptal edilmesi muhtemel olduğunu belirlemek için bir gerek şart değildir.[6] Yine Sack'a göre ister despotik

---

3. Ludington, Gulati, ve Brophy, "Applied Legal History: Demystifying the Doctrine of Odious Debts."
4. Sabine Michalowski, "The Doctrine of Odious Debts in International Law," Max Mader ile André Rothenbühler'in editörü olduğu *How to Challenge Illegitimate Debt Theory and Legal Case Studies* başlıklı ilginç bir kolektif çalışmanın içinde. (Basel: Aktion Finanzplatz Schweiz, 2009), s. 17.
5. Sack, *Les Effets des transformations des États*, s. 6.
6. Sack'ın kitabının başka bir pasajı onun hükümetin (despotik) niteliğinin tiksindirici borcu belirlemek için gerek şart olmasına karşı olduğunu teyit eder: "Belirlemiş olduğumuz koşullardan (s. 6-7) başka koşulların uygulanması tüm uluslararası kamu kredi sisteminin felç olmasına yol açacaktır zira şu ya da bu hükümetin karakterine dair keyfî, değişken ve çelişkili kararlar (eğer bu tür

ister demokratik olsun farklı varyantlarında bütün düzenli hükümetler tiksindirici borç akdetmekle suçlanabilirler.[7]

Bir borcun tiksindirici olduğunu belirleyen iki ölçüt hangileridir? Sack'ın açıklamasına dönelim:

> 1.- Yeni hükümet,
> a) Eski hükümetin söz konusu borcu alırken gidermek istediği gereksinimlerin "tiksindirici" ve egemenlik altındaki eski toprakların nüfusunun tamamının veya bir bölümünün çıkarlarına açıkça aykırı olduğunu ve
> b) Alacaklıların borçlanma senetleri ihraç edildiği sırada gelirin tiksindirici bir amaç için kullanılacağından haberdar olduğunu kanıtlamalı ve uluslararası bir mahkeme bunu tanımalıdır
> 2.- Bu iki husus kanıtlandığında, söz konusu borçlanmadan elde edilen fonların gerçekte tiksindirici, devletin nüfusunun tamamı veya bir bölümü için zararlı ihtiyaçlar için değil, o devletin tiksindirici bir nitelik taşımayan genel veya özel ihtiyaçları için kullanılmış olduğunu ispat yükü alacaklılara düşecektir (ayrıca bkz. *ileride*, s. 113).

Bunu şu şekilde özetleyebiliriz: Bir borç tartışmasız biçimde halkın çıkarlarına aykırı olarak akdedilmişse ve kredinin verilmesi sırasında alacaklılar bundan haberdarsa o borç tiksindirici bir borçtur.

Michael Kremer ve Seema Jayachandran Uluslararası Para Fonunun 2002 Finans ve Kalkınma Gözden Geçirme Raporunda yayımlanan bir makalede tiksindirici borç doktrinini şöyle tanımlamaktadır:

> Hukuki tiksindirici borç doktrini, halkın rızası olmadan girilen ve halka fayda sağlamayan devlet borcunun tiksindirici olduğu ve özellikle alacaklılar bu gerçekleri önceden biliyorsa, ardıl bir hükümete devredilmemesi gerektiği konusunda benzer bir iddiada bulunur.[8]

Bu ilk bakışta ikna edicidir ve rejimin despotik niteliğinden gerek şart olarak bahsetmez. Oysa ikinci okumada iki yazarın bahsettiği koşullardan birinin Sack'ın sıraladığı ölçütler arasında bulunmadığını fark ederiz.[9] Gerçekten de Sack bir borcun tiksindirici karakterini belirlemek için zorunlu olarak bir araya gelmesi gereken koşullardan biri olarak halkın rızasının eksikliğinden bahsetmez. Bu koşulu belirtmemiş olması, hükümetin niteliğini ölçütlerden açıkça dışlayan akıl yürütmesiyle tamamen tutarlıdır.

Sack'ın despotik rejimler hakkında doktrininde uyguladığı mantık konusunda bir kuşku kaldıysa şu pasaj bu kuşkuyu giderir:

---

kararlar borçların devlet borcu olarak tanınması ya da tanınmaması sorununda gerçek bir ağırlığa sahip olmuş olsalardı) dünyayı kamu kredisinin yararlarından yoksun bırakacaktır." (s. 11).

7. Peki Sack'a göre düzenli olmayan hükümet nedir? Düzenli olmayan hükümet ülkenin tamamı üzerinde otoritesi olmayan bir yönetim, mesela mevut düzenli hükümeti devirmeye kalkışan bir asi koalisyonudur. Sack'a göre bunun en iyi örneği Birleşik Devletler'e karşı ayaklanmış ve düzenli bir hükümet kurmamış olan Güneyli eyaletlerdir. Öyleyse, bunların akdettikleri borçlar isyancıların kişisel borçlarıdır. Bunlar devletin üstlenmesi gereken borçlar değildir. Eğer Güneyliler, "Konfederereler" 1861-1865 Amerikan İç Savaşında Kuzeylileri yani Birleşik Devletler'i yenmiş olsalardı yeni düzenli hükümet haline geleceklerdi. Kuzeyli düzenli hükümet ortadan kalkmış olacaktı.

8. Kremer ve Jayachandran, "Odious Debt," *IMF Finance and Development* 39, no. 2, (Haziran 2002).

9. Kremer ile Jayachandran'ın zorunlu sayabilecekleri herhangi bir yeni koşulu eklemeleri elbette tamamen meşrudur. Ancak rızanın kamuoyunun yönlendirilmesiyle veya nüfusun bir çoğunluğunun fanatikliğiyle elde edilmesine hiç kuşkusuz sık sık tanık oluyoruz.

> Despotik bir iktidar kendisinden daha az despotik olmayan ve halkın iradesine daha fazla cevap vermeyen bir başkası tarafından devrildiğinde bile devrik iktidarın "tiksindirici" borçları kendi kişisel borçları olarak kalır ve yeni iktidar için bir yükümlülük oluşturmaz.[10]

Görüldüğü gibi Sack için önemli olan tek husus bu borçlarla ne yapıldığı ve alacaklıların bundan haberdar olma derecesidir.

Sack'ın Çok Sayıda Borç Reddi ve İptali Hakkındaki Yorumları

Sack tiksindirici borç örneği olarak hükümet üyelerinin kişisel zenginleşmesine hizmet eden borçlardan bahseder:

> Bu borç kategorisine, açıkça hükümet üyelerinin veya hükümetle bağlantılı kişi ve grupların kişisel çıkarı gözetilerek girilen, devletin çıkarlarıyla hiçbir ilgisi olmayan borçlar da dahil edilebilecektir.[11]

Hemen arkasından Birleşik Devletler'de borçların 1830'larda buna dayanarak reddedildiğini söyler:

> Bkz. bazı borçların çeşitli Kuzey Amerika Devletleri tarafından reddedilmesi vakaları. Bu borç retlerini gerekçelendiren başlıca sebeplerden biri borç alınan paranın israfıydı: En sık banka kurmak veya demiryolu inşa etmek için borçlanılmıştı; ne var ki bu bankalar iflas etmiş, demiryolları inşa edilmemişti. Bu şaibeli operasyonlar genellikle sahtekâr hükümet üyeleriyle dürüst olmayan alacaklılar arasında bir anlaşmanın sonucu olmuştu.[12]

Dört farklı devletin borçların reddinden faydalandığı bu özel durumda bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi bu borçları akdedenler despotik hükümetler değildi.

Sack bunun ardından tiksindirici olduğunu düşündüğü bir başka borç örneği verir:

> Hükümet kendi egemenliği altındaki toprakların bir bölümünün nüfusunu köleleştirme veya bu bölümü hâkim millete mensup yerleşimcilerle sömürgeleştirme ve benzeri amaçlarla borçlandığında bu borçlar devletin egemenliği altındaki toprakların bu bölümünün yerli nüfusu için tiksindiricidir.[13]

Sack birçok örnekten bahseder ve bunları yorumlar. Önce, Birleşik Devletler'in Küba'nın İspanya'ya olan borçlarının reddini gerekçelendirmek için başvurduğu sebepler arasında bu borçların Küba halkını sömürgeci tahakküm altında tutmak için kullanılması olduğunu hatırlatır.

Bunun ardından 28 Haziran 1919'da imzalanan Versay Antlaşmasının öngördüğü iki borç iptalini ele alır.

---

10. Sack, *Les Effets des transformations des États*, 158.
11. Sack, 159.
12. Sack, 159.
13. Sack, 159.

Bunlardan ilki önce Prusya, ardından Alman İmparatorluğu tarafından Polonya'yı sömürgeleştirmek ve Polonyalılardan satın alınan topraklara Almanları yerleştirmek amacıyla gerçekleştirilen borçlanmalara ilişkindir. Alman yenilgisinden sonra bağımsız Polonya yeniden kurulmuştur. Versay Antlaşması Polonya'yı sömürgeleştirmek için kullanılmış olan borçların bu kurtarılmış ülkeye yüklenmemesi gerektiğine hükmetmiştir. Sack'ın bu hükme ilişkin çekinceleri vardır; bu borcun bir bölümünün tiksindirici olmadığı için iptal edilmemesi gerektiğini düşünür:

> Prusya hükümetinin sömürgeleştirici faaliyetinin otuz yılı süresince ihraç edebildiği borçlanma senetleri genel bütçe ihtiyaçları için ya da en azından "tiksindirici" olmayan ihtiyaçlar için çıkarılmıştır. Bu borçların tiksindirici olarak değerlendirilmesi mümkün olmayacaktır.[14]

Sack bunun ardından Versay Antlaşmasında öngörülen bir başka borç iptalini yorumlar. Borçları iptal edilen Alman sömürgeleri galip devletler arasında paylaştırılmıştır. Sack bu konuyla ilgili olarak, maliyetini üstlenmesini gerektireceği için borcun iptalini kabul etmeye hazır olmayan Almanya'ya Müttefiklerin verdiği yanıtın bir bölümünü alıntılar.

Müttefikler şu cevabı vermişti:

> Sömürgeler Alman borcunun hiçbir kısmını ödemeye mecbur edilmemeli ve himaye altındaki ülkenin imparatorluk yönetimi tarafından yapılan masrafları Almanya'ya geri ödeme yükümlülüklerinin hepsinden kurtarılmalıdır. Aslında, açıkça Almanya'nın menfaatine girilen harcamaları yerlilere ödeterek onları bunaltmak adaletsiz olacaktır. Bu sorumluluğu, Milletler Cemiyeti tarafından atanmış oldukları sürece, bu vesayetten hiçbir çıkar sağlamayan mandacı güçlerin sırtına yüklemek de bundan daha az adaletsiz olmayacaktır.[15]

Sack başka türlü akıl yürütür:

> Bir yandan, sömürge borçlarının, bu borçlar sayesinde aynı sömürgelerde epeyce sayıda üretken harcama yapılmış olmasına rağmen bu kolonilere devredilmemiş olmasının pek adil olup olmadığı sorusu sorulabilir. [...] Bu düşünceler tamamen sağlammış gibi gözükmemektedir. Sömürgelerin lehine olan harcamalar Almanya'nın çıkarına yapılmışsa bundan sömürgeler için tiksindirici oldukları sonucu çıkmaz.[16]

Sack'ın Müttefiklerin iki yüzlülükle eski Alman sömürgelerine uygulayacakları "vesayetten hiçbir çıkar sağlamayacaklarını" iddia etmelerini eleştirmemesi onun muhafazakâr, Avrupa-Merkezci ve sömürgeci yönelimi hakkında çok şey anlatmaktadır. Üstelik, sömürgelerdeki harcamalar halkların tabi kılınmasına yol açmış ve sömürgeci metropol lehine kâr sağlama amacıyla yapılmış olduğu halde, bunların üretken olduğunu düşünmektedir.

---

14. Sack, 164.
15. League of Nations, *Treaty Series*, no. 4 (1919):26, alıntılayan Sack, 162.
16. Sack, 161-162.

Sack Tarafından Geliştirilmiş Bir "Tiksindirici Borç Doktrininden" Gerçekten Bahsetmek Mümkün müdür?

Bir doktrinin genel olarak hukukçuların belli bir kurala veya duruma ilişkin tefekkürlerinin sonucu olarak ifade etmiş oldukları görüşleri içeren çalışmaları tarif ettiği düşünülüyorsa, eğer bir doktrin geliştirmek,

> hukuksal bir inşa, bu inşayı hukuksal ilişkilerin bütünü içine yerleştirmek, sınırlarını, pratikte uygulanmasının koşullarını belirlemek, bunun toplumların yaşamına dair sonuçlarını belirtmek, bunların hem sistematik, hem analitik, eleştirel ve karşılaştırmalı bir incelemesini yapmak,[17]

anlamına geliyorsa, o zaman Sack'ın bir tiksindirici borç doktrini geliştirmiş olduğunu düşünmemek için bir sebep yoktur.

Sack bu doktrini geliştirmek için özellikle 18. yüzyıl sonundan yirminci yüzyılın ilk on yılına kadar borçların tasfiyesi konusunda verilmiş tahkim kararlarına ilişkin önemli bir uluslararası anlaşmalar listesini esas almıştır. Bu anlaşmazlıkların ele alınma tarzını, ilham verdikleri yasama, yürütme ve yargı önlemlerini analiz etmiş, bu konu üzerinde yazmış olan (aslında yalnızca Avrupalı ve Amerikalı) çok sayıda yazarın vardıkları sonuçları toplamış ve tasnif etmiştir. Bu araştırma çalışmalarını borçların miras olarak devredilmesinin hukuksal niteliği, borçluların yükümlülükleri ve alacaklıların hakları, ardıl devletler arasındaki ilişkiler, borçların bunlar arasında paylaştırılması rejim değişikliğinin sonuçları konusundaki vizyonunu oluşturmak ve bir borcun tiksindirici karakterini saptamaya imkân veren ölçütleri tanımlamak için kullanmıştır.

Sack'ın alacaklıların haklarına öncelik veren ve insan haklarını dikkate almayan doktrini ne kadar eleştirilebilir olursa olsun, bu doktrinin belli bir tutarlılığa sahip olduğunu teslim etmek gerekir. Ayrıca, onu değersizleştirmeye çalışanlar, yani büyük medya, Dünya Bankası ve çok sayıda hükümet ne denli güçlü olursa olsun bu doktrinin, zararlı borç konusunda çözümler tasarlamak için Sack'ın çalışmalarından destek alan bir dizi harekete ilham verdiğini de vurgulamak gerekir. Sack'ın bir ulusun ödemeyi reddedebileceği tiksindirici bir borcun varlığını belirlemek için seçmiş olduğu iki ölçüt, yani nüfusa faydası ve alacaklıların suçortaklığı etkili ve gerekçelendirilmiş ölçütlerdir.

Bundan böyle, Sack'ın doktrininde işe yarar ne varsa koruyup, başından beri kabul edilemez olanları ayıklayarak, ayrıca buna İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana uluslararası hukukun gelişimini etkileyen sosyal ve demokratik kazanımlara bağlı öğeleri katarak, bu doktrini aşmak söz konusudur. Tiksindirici borç doktrinine aynı zamanda antlaşmaları ve hakların korunmasının uluslararası araçlarını sürekli ihlal ettiklerine göre, alacaklıların sorumlulukları da eklenmelidir. Uluslararası Para Fonu (IMF) ile Dünya Bankası borçlu ülkelere bir dizi temel insan hakkını kasten ve sürekli tarzda ihlal eden politikalar dayatmıştır.

---

17. Serge Braudo, "Définition de Doctrine," *Dictionnaire du droit privé*, www.dictionnairejuridique.com/definition/doctrine.php

2010'da Yunanistan'a vahşi kemer sıkma politikaları dayatmak için kurulan, Avrupa Komisyonu, Avrupa Merkez Bankası ve IMF'den oluşan Troyka, Yunan hükümetine çok sayıda uluslararası anlaşmaya ve bireylerin ve halkların temel haklarını teminat altına alan ulusal düzenlemelere aykırı yasalar dikte etmiştir. Dolayısıyla, bazı durumlarda, alacaklılar hükümetler tarafından işlenen yasa dışı veya suçlu edimlerin basit rastlantısal suçortakları değildir; bu edimlerin bizatihi kaynağında yer alırlar. Hükümetleri bu suçlara azmettirenler onlardır.

Sack'ın çalışmalarını gerçekleştirmesinden bu yana birikmiş olan deneyim onun tercihlerinden birçoğunun değiştirilmesine yol açmıştır. Devletlerin alacaklılara karşı yükümlülüğünün rejim değişikliği halinde dahi devamlılığı, Sack'ın konum alışında reddedilmesi gereken, başat düzenle tutarlı en can alıcı noktalardan birisidir. Aslına bakılırsa Sack buna bir istisna –tiksindirici borç– eklenmesinden yanadır ama bu yetersizdir. Mevcut haliyle uluslararası kredi sistemine destek de reddedilmesi gereken temel noktalar arasında yer alır. Nihayet, reddedilmesi gereken son bir nokta da Sack'ın egemen bir devletin tiksindirici olarak tanımladığı bir borcu yetkili bir uluslararası mahkeme kararı olmadan tek taraflı reddedemeyeceğini düşünmesidir. Sack'ın bu önerisinden bu yana borç konusunda yetkili böyle bir mahkeme kurulmamıştır. Bu yönde çok sayıda öneride bulunulmuş ancak bunlardan hiçbirisi bir sonuç vermemiştir. Deneyim başka bir yol seçilmesi gerektiğini göstermektedir: Tiksindirici bir borçla karşı karşıya kalan egemen devlet bu borcun reddi için tek taraflı hareket edebilir ve etmelidir. Bu yönde ilk adım olarak, işe bu borcun geri ödemesini askıya alarak ve Ekvator'un 2007-2009'da yapmış olduğu gibi alacaklıların temsilcilerini dahil etmeden yurttaşların katılımıyla bir borç denetimi gerçekleştirerek başlayabilir.

Başka bir gayrimeşru, tiksindirici, sürdürülemez ve yasa dışı borçlar doktrinini geliştirmek gerekir. Gayrimeşru Borçların İptali Komitesi (CADTM) gibi hareketler başka birçok dernekle birlikte çalışarak ve çok çeşitli uzmanlıkları bir araya getirerek bu işe soyunmuştur. Aşağıda CADTM'nin tiksindirici borç konusundaki, 2008'de onaylanan ve bugün hâlâ geçerliliğini koruyan resmi pozisyonundan uzun bir alıntıyı okurun dikkatine sunuyoruz:

> Çok sayıda yazar bu doktrini güncel bağlama oturtmak için Sack'ın çalışmalarını devam ettirmiştir. Kanada'daki McGill Üniversitesinin Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Hukuku Merkezi (CISDL) örneğin şu genel tanımı önerir: "Bir devletin nüfusunun çıkarına aykırı olarak, rızası olmadan ve kreditörlerin gerçekler konusunda tam bilgisi dahilinde akdedilmiş borçlar tiksindirici borçlardır[18]". Jeff King tiksindirici borçların ayırıcı niteliğinin belirlenmesi için bir yöntem önermeyi amaçlayan analizini birikimli olarak değerlendirilen şu üç ölçüte (rızanın yokluğu, çıkarın yokluğu, alacaklıların bilgisi) dayandırmaktadır.[19]

18. Khalfan vd, "Advancing the Odious Debt Doctrine," 2002, *Global Economic Justice Report* (Temmuz 2003) içinde alıntılanmış.
19. King, "Odious Debt: The Terms of Debate."

King'in analizi birçok bakımdan ilginç olsa da[20] tiksindirici olarak nitelenmesi gereken bütün borçları kapsamaya imkân vermediğinden bize göre yetersizdir. Gerçekten de King'e göre borçların tiksindirici sayılmaması için bir hükümetin özgür seçimlerle iktidara gelmiş olması tek başına yeterlidir. Oysa tarih Almanya'da Hitler, Filipinler'de F. Marcos veya Peru'da Fujimori örnekleriyle demokratik yoldan seçilmiş hükümetlerin vahşi diktatörlükler olabileceğini ve insanlığa karşı suçlar işleyebileceğini göstermiştir.[21]

Demek ki iktidarın belirlenme tazının ötesinde borçlu devletin demokratik niteliğini göz önünde bulundurmak gerekir: Demokratik yoldan seçilmiş olsa da uluslararası hukukun temel insan hakları, devletlerin egemenliğinin eşitliği, kuvvete başvurmama gibi temel ilkelerine saygı duymayan bir rejime verilen her borç tiksindirici sayılmalıdır. Kötü ün kazanmış diktatörlükler söz konusu olduğunda, alacaklılar bilgi sahibi olmadıklarını iddia edemez ve geri ödeme yapılmasını talep edemezler. Bu durumda borçların kullanılma alanı borcun nitelenmesi açısından esas olmaz. Gerçekten de hastane veya okul için bile olsa suçlu bir rejimi mali bakımdan desteklemek rejimini güçlendirmek, ayakta kalmasına izin vermek anlamına gelir. İlk olarak, faydalı bazı yatırımlar (yollar, hastaneler vb) sonradan tiksindirici amaçlar için, mesela bir savaşı sürdürmek için kullanılabilir. İkincisi, fonların takas edilebilirliği ilkesi, nüfus veya devlet açısından yararlı amaçlar için borçlanan bir hükümetin –ki resmi olarak durum hep böyledir– daha az itiraf edilebilir başka amaçlar için fonları serbest bırakabilmesine imkân verir.

Buna karşılık, rejimin niteliğinin ötesinde, fonların kullanılma amacının, elde edilen fonlar nüfusun en büyük menfaatine aykırı olarak kullanıldığında veya doğrudan iktidar çevresinin zenginleşmesine gittiğinde, tiksindirici bir borcun ayırıcı niteliğini belirlemeye yetmesi gerekecektir. Bu durumda, bu borçlar artık halkı ve temsilcilerini yükümlülük altına sokan devlet borçları olmaktan çıkıp, kişisel borçlar haline gelir. Hatırlayacak olursak, Sack'a göre borçların kurala uygunluğunun koşullarından biri şuydu: "Devlet borçları akdedilmeli ve bu yolla elde edilen fonlar devletin ihtiyaçları için, devletin çıkarları doğrultusunda kullanılmalıdır". Dolayısıyla, yapısal uyum programları çerçevesinde akdedilen çok taraflı borçlar, bu politikaların zararlı niteliği özellikle BM'nin organları tarafından açıkça tanıtlanmış olduğuna göre, tiksindirici borçlar kategorisine girer.*

Aslında, tiksindirici borcun 1927'de ilk kuramlaştırılmasından bu yana uluslararası hukuktaki ilerlemeleri dikkate alarak, tiksindirici borçları asgarî biçimde, BM Şartında, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde ve onu tamamlayan medenî ve siyasi haklar ve ekonomik, sosyal ve kültürel haklar üzerine 1966'da imzalanan iki sözleşmede yer alan uluslararası hukukun büyük ilkelerini çiğneyen, ayrıca uluslararası hukukun emredici normlarını (*jus cogens*) ihlal eden hükümetler tarafından akdedilen borçlar olarak niteleyebiliriz. Anlaşmalar hukuku üzerine 1969'da imzalanan, 53. Maddesinde *jus cogens*'e aykırı sözleşmelerin hükümsüzlüğünü öngören Viyana Sözleşmesi bu olumlamayı doğrular.[22] Sözleşme başkalarının yanı sıra aşağıdaki normları da içerir: Saldırı savaşları yürütmenin yasaklanması, işkence uygulamanın yasaklanması, insanlığa karşı suçların işlenmesinin yasaklanması, halkların kendi kaderlerini tayin hakkı.

---

20. King borçların tiksindirici olup olmadığını belirlemek için denetleme önermektedir.

21. Bu arada Almanya'da Nazilerin iktidarı ele geçirmelerinden bahsederken, Adolf Hitler'in sanayicilerle Alman devlet adamları arasındaki kapalı kapılar ardındaki pazarlıklar sonucu Şansölye olarak atandığını vurgulayalım. Hitler'in partisi Nazi milisleri tarafından yürütülen, özellikle sendikal ve siyasal solun fizikî tasfiyesini hedefleyen bir terör kampanyasının ardından yapılan seçimler sayesinde parlamento sandalyelerinde göreli bir çoğunluk elde etmişti.

* Bkz. E. Toussaint, *Ya Paranı Ya Canını*, Çev. Maral Berberyan, Yazın Yayıncılık, 1999, İstanbul. (ç.n.)

22. Madde 53: "Bağıtlandığı anda genel uluslararası hukukun emredici bir normuyla çelişen her anlaşma geçersizdir. İşbu sözleşmenin amaçları için, genel uluslararası hukukun emredici bir normu bir bütün olarak uluslararası devletler topluğu tarafından hiçbir sapmaya izin vermeyen ve ancak aynı nitelikte olan sonraki genel uluslararası hukuk normuyla değiştirilebilecek bir norm olarak kabul edilmiş ve tanınmış bir normdur."

Özel raportör Muhammed Becavi'nin 1983 Viyana Sözleşmesi için devlet borçlarının ardıllığı üzerine madde taslağında önerdiği tanım da aynı doğrultudadır: "Uluslararası topluluğun gözüyle bakıldığında, tiksindirici borç denildiğinde çağdaş uluslararası hukuka, özellikle de Birleşmiş Milletler Şartına dahil edilmiş olan uluslararası hukuk ilkelerine uygun olmayan amaçlarla akdedilmiş her borç anlaşılabilecektir.[23]"

Dolayısıyla, Güney Afrika'da apartheid rejimi altında akdedilmiş olan borçlar, bu rejim uluslararası ilişkilerin çerçevesini belirleyen BM Şartını ihlal etmiş olduğu için tiksindiricidir. BM ayrıca 1964'te kabul ettiği bir kararla aralarında Dünya Bankası'nın da bulunduğu uzmanlaşmış organlarından Güney Afrika'ya mali desteği durdurmalarını istemiştir. Ancak Dünya Bankası bu kararı uygulamamış, uluslararası hukuku hiçe sayarak apartheid rejimine ödünç para vermeyi sürdürmüştür[24].

Uluslararası hukuk aynı şekilde bir sömürgeleştirmeden kaynaklanan borçların bağımsızlığını yeni kazanmış devletlere devredilemeyeceğini de öngörmektedir. 1978 Viyana Sözleşmesinin 16. Maddesinde şu hüküm yer almaktadır: "Bağımsızlığını yeni kazanmış bir devlet bir anlaşmayı, sadece anlaşmanın devletlerin ardıllığı tarihinde devletlerin ardıllığına konu olan toprak parçası bakımından yürürlükte olması sebebiyle yürürlükte tutmaya ve bu anlaşmada taraf olmaya mecbur değildir." Devlet malları, arşivleri ve borçları konusunda devletlerin ardıllığına dair 1983 Viyana sözleşmesinin (hâlâ yürürlüğe girmemiş olan) 38. Maddesi bu bakımdan sarihtir:

1. Ardıl devlet bağımsızlığını yeni kazanmış bir devlet olduğunda, öncel devletin hiçbir borcu, aralarındaki bir anlaşma, öncel devletin devlet borcunun devletlerin ardıllığına konu olan toprak parçasındaki faaliyetleriyle ve bağımsızlığını yeni kazanmış olan devlete geçen mallar, haklar ve çıkarlarla bağlantısını göz önünde bulundurarak aksini öngörmediği takdirde bağımsızlığını yeni kazanmış olan devlete geçmez.
2. Birinci paragrafta bahsedilen anlaşma ne her halkın zenginlikleri ve doğal kaynakları üzerindeki sürekli egemenliği ilkesine halel getirmeli, ne de bu anlaşmanın uygulanması yeni bağımsızlığını kazanmış devletin temel ekonomik dengelerini tehlikeye atmalıdır.

Burada Dünya Bankası'nın, 1950'li ve 60'lı yıllarda metropollerin sömürgelerinin sömürüsünü azamiye çıkarmalarına imkân veren projeler için sömürgeci güçlere kredi tesis ettiği için bazı sömürge borçlarında doğrudan dahli olduğunu hatırlatmak gerekir. Ayrıca, Bankadan Belçika, İngiliz ve Fransız yetkilileri tarafından sömürgeleri için alınan borçların sonradan, bağımsızlığına kavuşan ülkelere rızaları alınmaksızın devredilmiş olduğuna da işaret etmek gerekir.[25]

Üstelik Dünya Bankası, BM'nin sömürgeci politikasından vazgeçmedikçe Portekiz'e desteğini kesmesini isteyen kararına uymayı da reddetmiştir.

Bunun yanı sıra tiksindirici addedilen borçların geri ödenmesi için alınan bütün borçlar da tiksindirici olarak nitelenmelidir. New Economic Foundation[26] tiksindirici borçların geri ödenmesi için alınan borçları haklı olarak kara para aklama operasyonlarıyla eşit görmektedir. Hangi borçların meşru olduğunun belirlenmesi borç denetlenmesine bırakılmalıdır.

Tiksindirici borç tanımında elbette bir oybirliği yoktur, ama hukukun bu öğesinin tartışma yaratması onun yerindeliğinden ve sağlam temelli olmasından bir şey eksiltmez. Aksine, bu tür tartışmalar hem alacaklılar hem de borçlular için neyin tehlikede olduğunu ve çatışan çıkarların yasal bir düzeye aktarılmasını yansıtır. Çe-

---

23. Mohammed Bedjaoui, "Ninth Report on Succession of States on Matters Other Than Treaties," 1977, UN Document, A/CN.4/301et Add. 1, 73.
24. Bkz. Toussaint, *The World Bank: A Critical Primer*.
25. Toussaint, *The World Bank: A Critical Primer.*
26. Stephen Mandel, *Odious Lending: Debt Relief as if Morals Mattered* (Londra: New Economics Foundation, 2006), 2, http://b.3cdn.net/nefoundation/fff4a8929678dfec38_e5m6bdjp4.pdf: "Sonuç, birbiri ardına iktidara gelen hükümetlerin tiksindirici borçları ödemek için başlangıçtaki borçları fiilen 'aklayarak' yeni borçlanmalara girmek zorunda kaldıkları bir borç kısır döngüsü olur. Bu savunmacı borç verme başlangıçta tiksindirici borç vermeden kaynaklanmış olan borçlara meşru bir kisve kazandırabilir."

şitli vakalar, tiksindirici borç kavramının borç ödememek için yasal olarak geçerli, meşru bir argüman olduğunu göstermiştir.

On Dokuzuncu Yüzyıldan Yirmi Birinci Yüzyıla Kamu Borcu İptallerinin ve Retlerinin Uzun Bir Listesi

Şu ya da bu şekilde borcun gayrimeşruluğu veya tiksindirici niteliği argümanına başvurmuş olan borç iptallerinin ve retlerinin listesi uzundur. Bunların hepsini kapsama iddiasında bulunmasak da şu örnekleri anabiliriz:[27] Birleşik Devletler'de 1830'lu, 1860'lı ve 1870'li yıllardaki üç borç reddi dalgası; Portekiz'in 1837'de borçları reddi; borçların Meksika tarafından 1861'de, 1867'de, 1883'te ve 1910'lu yıllarda reddedilmesi; Peru'nun 1886'da Banque Dreyfus de Paris'in borç iddiasını reddetmesi; İspanya'nın 1898'de Küba'dan talep ettiği borcun reddi; Birleşik Krallık tarafından Transvaal'in 1899-1900'deki fethi sırasında Boer borçlarının reddi; Çarlık borçlarının 1918'de Bolşevik Rusya tarafından reddi; Almanya'nın Polonya ve Afrika topraklarını sömürgeleştirmek için almış olduğu borçların 1919'da iptali; Bolşevik hükümeti tarafından üç Baltık cumhuriyetinin borçlarının 1920'de, Polonya, İran ve Türkiye'nin borçlarının 1921'de iptali; Kosta Rika'nın 1922-1923'te Kanada Kraliyet Bankasına olan borcunu reddetmesi; eski Çarlık hükümeti ile Çin arasında imzalanmış olan tüm akitlerin 1924'te iptali; Brezilya ile Meksika'nın borcunun 1942-1943'te iptali; devrimci Çin tarafından 1949-1952'de borçların reddi; Endonezya'nın 1956'da Hollanda'ya olan borcunu reddetmesi; Küba'nın 1959-1960'da borçları reddetmesi; Cezayir'in 1962'de sömürge borçlarını reddi; İran'ın 1979'da Şah'ın silahlanmada kullanılan borçlarını reddi; 1991'de SSCB borçlarının üç Baltık cumhuriyeti tarafından reddi; Namibya'nın Güney Afrika'ya olan borcunun 1994'te Nelson Mandela tarafından iptali; Timor-Leste'nin sömürge borcunun 1999-2000'de iptali; 2004'te Irak borcunun yüzde 80'inin iptali; Paraguay'ın 2005'te İsviçre bankalarına olan borcunu reddi;[28] Norveç'in beş ülkeden (Ekvator, Peru, Mısır, Sierra Leone, Jamaika) bir balıkçı gemisi satış sözleşmesiyle ilgili alacaklarını 2006'da iptal etmesi;[29] Ekvator'un borcunun 2007-2008'de denetleme komisyonu tarafından gayrimeşru olduğu belirlenen bir bölümünün iptali...

27. Bu örneklerden bazıları King tarafından sıralanmıştır. Jeff King, *The Doctrine of Odious Debt in International Law*.
28. Hugo Ruiz Díaz Balbuena, "La décision souveraine de déclarer la nullité de la dette ou la décision de non paiement de la dette: un droit de l'État" [Bir borcu hükümsüz ve geçersiz ilan etme veya ödemesinde temerrüde düşme kararı bir devletin egemenlik hakkıdır.], CADTM, 7 Temmuz 2008.
29. "CADTM Norveç'in tiksindirici borcun iptaliyle ilgili inisiyatifini alkışlar ve bütün alacaklı ülkelere daha da ileri gitmeleri için çağrıda bulunur." CADTM, 10 Ekim 2006.

10. Bölüm
1830-1930 Arasında Borç Retleri

On dokuzuncu yüzyıl boyunca ve yirminci yüzyıl başında borcun meşruluğu düzenli olarak sorgulanmış ve tiksindirici niteliği borçların reddine karar vermiş olan iktidar sahipleri tarafından ifşa edilmişti. Bir devleti alacaklılarına bağlayan sözleşmelerin devamlılığı kuralının bu somut istisnaları Sack'ı hukuksal "tiksindirici borç" kavramını oluşturmaya ve bunun gerçekliğini saptamaya imkân veren ölçütleri tanımlamaya götürmüştü. Onun bakış açısından, alacaklıları, sonradan tiksindirici borç ölçütlerine tekabül edebilecek krediler vererek aldıkları riskler konusunda önceden uyarmak için borç reddi edimlerinin incelenmesi ve sınıflandırılması söz konusuydu. Bu bölüm Sack'ın kitabının kapsadığı dönem boyunca reddedilen borçların bir panoramasını çizmektedir.

Bir bölüm sadece Çarlık borcunun Sovyet hükümeti tarafından 1918'de reddedilmesine ayrılacaktır. Burada yalnızca Sack'ın bu reddi temelsiz bulduğunu, ayrıca ona göre Sovyet hükümetinin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Çarlık ve Alman boyunduruğundan kurtulmuş olan Polonya'dan Rus İmparatorluğu'nun borçlarının kendisini ilhak etmekte kullandığı kısmını talep etmesi gerektiğini de hatırlatmakla yetinelim.

Daha önceki bir bölümün konusunu oluşturan ve bir sonraki bölümün ayrıldığı Meksika örneğine de bu bölümde değinilmeyecektir.

Portekiz'in 1837'de Borcu Reddetmesi

Portekiz monarşisini 1831'den 1834'e kadar sarsan taht kavgasından galip çıkan Kraliçe II. Maria, kendi kendisini kral ilan eden I. Miguel'in 1833'te ihraç etmiş olduğu tahvillerden doğan borcu reddetmişti. Borcu tanımamasını, "bankerler de bir gaspçıya ödünç para vermeselerdi" diyerek gerekçelendirmişti. 40 milyon frank tutarındaki bu tahviller 1833'te Paris'te iki banker, Outrequin ve Jauche aracılığıyla yıllık yüzde 5 faizle otuz iki yıl vadeyle ihraç edilmişti. Tahvil ihracını Portekiz'de iç savaş bütün hızıyla sürerken Paris'te organize ettiklerine göre, bankerler risk almakta tereddüt etmemişlerdi.

Bankerler, başka birçok tahvil ihracında adet olduğu üzere, Dom Miguel tarafından Portekiz adına alınan tutardan on sekiz aylık faiz meblağını baştan kesmiş ve bu rakam tahvil hamillerine hemen ödenmişti. Dom Miguel 1834'te tahttan indirilince geri ödemelere doğal olarak devam edememişti. Kraliçe Ma-

ria yeniden tahta geçince önce 1835'te ve 1836'da geri ödemeleri askıya almış, ardından 1837'de borcu düpedüz reddetmişti.

Tahvil hamilleri bir komite kurarak geri ödeme alabilmek için elli dört yıl boyunca sonuçsuz kalan birçok girişimde bulundular.[1] Kraliçe Maria'nın torunu I. Carlos 1891'de borcun geri kalanının silinmesi karşılığında 2,5 milyon frank gibi komik bir rakamı (borçlanılan tutar hatırlanacağı gibi 40 milyon franktı) ödemeye razı oldu. Aslında bu rakam Maria'nın gaspçı Miguel'in hazinesinden kurtarabildiği paraya tekabül ediyordu.

Borcun önce askıya alınması ardından reddedilmesine ve bu kararların yol açtığı protestolara rağmen Portekiz'in daha 1836, 1837'den itibaren Paris'te ve Londra'da yeni tahviller çıkarmayı başarması da ayrıca kayda değer bir olgudur. Portekiz geri ödemelerde çok çabuk temerrüde düşmüş ama bu durum 1856-1884 arasında toplam 58,4 milyon sterlin tutarında on dört yeni tahvil ihraç etmesine engel olmamıştı.

Sack'ın, belki de devletlerin borçlar konusundaki yükümlülüklerinin devamlılığı ilkesi lehindeki argümanını zayıflatacağı için, bu başarılı borç reddinden bahsetmediğini de vurgulayalım.

Amerika Birleşik Devletleri'nde On Dokuzuncu Yüzyıl Boyunca Üç Kamu Borcu Reddi Dalgası

1830'lu yıllarda, ABD'nin dört eyaleti –Mississipi, Arkansas, Florida ve Michigan– borçları reddetmişti.

Alacaklıların çoğu Britanyalıydı. Sack bu konuda şunları yazmaktaydı:

> Bu borç retlerini gerekçelendiren başlıca sebeplerden biri borç alınan paranın israfıydı: En sık banka kurmak veya demiryolu inşa etmek için borçlanılmıştı; ne var ki bu bankalar iflas etmiş, demiryolları inşa edilmemişti. Bu şaibeli operasyonlar genelliklę sahtekâr hükümet üyeleriyle dürüst olmayan alacaklılar arasında bir anlaşmanın sonucu olmuştu.[2]

Bu eyaletleri federal mahkemede dava etmek isteyen alacaklıların davaları reddedilmişti. Federal mahkeme kararını ABD Anayasasının On Birinci Değişikliğine dayandırıyordu:

> Birleşik Devletler'in yargı yetkisi, başka bir devletin vatandaşları veya herhangi bir yabancı devletin vatandaşları veya tebaası tarafından Birleşik Devletler'den birine karşı başlatılan veya kovuşturulan herhangi bir hukuk veya hakkaniyet davasını kapsayacak şekilde yorumlanamaz.

Sonuç olarak, bu tek taraflı ret edimi muazzam bir başarı olmuştu. Sack bir kez daha, muhtemelen alacaklıların ödeme temerrüdüne düşen bir devletin mahkumiyetini elde edebilmesini teminat altına alan bir uluslararası hukuk

1. Tahvil hamilleri ayrıca Fransa'da 1879'da Portekiz aleyhine ilk davayı da kaybetmişlerdi. Bkz. Wynne, *State Insolvency and Foreign Bondholders*. Portekiz'in borçları reddetmesine ilişkin tüm bilgiler bu kaynaktan alınmıştır.
2. Sack, *Les Effets des transformations des États*, 158.

meydana getirilmesi lehindeki argümanını zayıflatacağı için, Birleşik Devletler federal mahkemelerinin bu temel kararından bahsetmeyi unutur. Reddin gerekçesi ödünç alınan fonların uygunsuz kullanımı ve gerek borç alanların gerek de kreditörlerin sahtekârlığıydı ki Sack bu hususta doğru bir özet sunar.

İkinci ret dalgası İç Savaş (1861-1865) sırasında Konfedere Eyaletlerin yenilgisinin ardından gelmişti. Federal Hükümet Güneyli Eyaletleri savaşı yürütmek için çıkardıkları tahvillerden doğan borçları reddetmeye zorlamıştı. Birleşik Devletler Anayasasının On Dördüncü Değişikliğinin amaçlarından biri buydu. Değişiklikte şu hüküm yer almaktaydı:

> ne Birleşik Devletler ne de herhangi bir eyalet Birleşik Devletler'e karşı ayaklanmaya veya isyana yardım amacıyla girilmiş herhangi bir borç ya da yükümlülüğü ne üstlenecek ne de ödeyecektir. [...] bu borçlar, yükümlülükler ve talepler hükümsüz ve geçersiz sayılacaktır.[3]

Avrupalı bankerler tarafından Güneyli Eyaletler adına ihraç edilmiş olan tahviller Londra'da ve Paris'te satılmıştı. Bu bankerler arasında Parisli Erlanger bankası ve bu bankanın Londra'daki bağlı şirketi de bulunmaktaydı. Bu bankerlik kuruluşu 1865'te tahvil hamillerine Güneyli Konfedere Eyaletler savaşı kazandığı takdirde alacaklarını Birleşik Devletler'in güneyinin pamuğunun satış gelirleriyle tahsil etmelerine imkân veren "Erlanger Tahvili" ihracını organize etmişti. Savaşı kimin kazanacağına dair bu bahis dönem için görece yüksek yıllık yüzde 7 getiri sağlıyordu. Tahvilin alım satımı Londra piyasasında da yapılabiliyordu.[4]

Reddin gerekçesi borçların Konfederasyon altında bir araya gelmiş olan Güneyli Eyaletlerin ABD'ye karşı isyanını finanse etmekte kullanılmış olmasıydı. Despotik ya da değil, Güney Eyaletlerinin rejiminin niteliği söz konusu değildi. Buna karşılık borçların kullanım amacından, özellikle de bu borçların isyancı güçler tarafından akdedilmiş olmasından bahsediliyordu.

ABD'de üçüncü borç reddi dalgası 1877'den sonra meydana geldi. Sekiz Güney Eyaleti[5] İç Savaşın bitmesi ile 1877 arasındaki dönemdeki borç sözleşmelerinin Kuzey Eyaletlerinin desteklediği (aralarında özgürleşmiş kölelerin de olduğu) yolsuz politikacılar tarafından bağıtlanmış olmasını gerekçe göstererek borçlarını reddettiler. Bu borç reddi burada geliştirilen ilkelere göre geçerli

---

3. Ayrıca On dördüncü Değişikliğin köle sahiplerine herhangi bir tazminat ödenmesini de dışladığını vurgulamak gerekir. Dört milyon köle eski efendilerine en ufak bir tazminat ödenmeksizin özgürleştirilmişti. (Ludington, Gulati, ve Brophy, "Applied Legal History: Demystifying the Doctrine of Odious Debts").

4. Güney eyaletlerinin İç Savaş sırasında pamuğu elden çıkarmayarak stoklaması, pamuğun libre fiyatını hızla yükselterek 1,89 dolara çıkarmıştı. Bu bir rekordu. Bu artışla rayiç birkaç ay içinde yirmi katına çıkmış olsa da Britanyalı sanayiciler stoklarını tamamlayacak zamanı bulmuşlardı. 1870'te, savaşın bitmesinden beş yıl sonra Amerikan pamuğu neredeyse eski üretim düzeyine gelmiş ve ülke yeniden 1803'ten bu yana olduğu gibi 1931'e kadar dünyanın en büyük pamuk üreticisi olmuştu. Gelgelelim tahvil hamilleri hiçbir zaman geri ödeme alamadılar çünkü Federal Hükümet On Dördüncü Değişikliğin 4. Bölümü'nü uygulayarak borcun reddine karar vermişti.

5. Alabama, Arkansas, Florida, Georgia, Louisiana, Kuzey Carolina, Güney Carolina ve Tennessee. Daha fazla ayrıntı için bkz. Ludington, Gulati, ve Brophy, "Applied Legal History: Demystifying the Doctrine of Odious Debts."

olsa da arkasında gizlenen saik kesinlikle ırkçılıktı. Ret kararını, bu eyaletleri 1877'ye kadar işgal altında tutan Federal ordu birliklerinin çekilmesinden sonra yeniden iktidara gelen çoğu Demokrat Partili ırkçı yöneticiler vermişti.

Peru Yasa Dışı ve Tiksindirici Borcu İptal Ettiği İçin Açılan Davayı Kaybeder

Birleşik Devletler'deki borç retlerinden birkaç yıl sonra, Latin Amerika'nın görece genç devletleri arasında Meksika alacaklılarına başarıyla göğüs gerebilmişken, Peru da borçlarını reddetmişti. Ancak bu ülke kendisini sahtekâr bankacılarının tarafını tutan Fransa ile karşı karşıya getiren anlaşmazlığı Lahey Tahkim Mahkemesine taşımayı kabul etmişti. Ülke nüfusuna fayda sağlamayan ve alacaklıların da bunun tamamen farkında olduğu tiksindirici bir borcu geri ödemeye mahkûm edildi.

10 Kasım 1860 tarihli Peru Anayasasının 10. Maddesi (ki aynı hüküm 1839 Anayasasında da yer almaktaydı) şunu öngörmekteydi:

> Kendilerine Anayasa ve Yasalar tarafından belirlenen koşullar altında emanet edilen kamu görevlerini ve mevkileri gasp etmiş olanların edimleri hükümsüzdür.[6]

Peru hükümeti Kasım 1879'da kendisini Cumhurbaşkanı ilan eden Nicolas de Pierola tarafından devrilmişti. Yeni yönetim İngiltere, Fransa, Almanya ve Belçika tarafından tanınmıştı.

Nicolas de Pierola, Fransız bankerler tarafından, özellikle de 1869-1871 arasındaki Maliye Bakanlığı sırasında kendisinden Avrupa'da o zamanlar gözde bir doğal gübre olan guano işletme ve ihracat tekeli almış olan Dreyfus Bankası tarafından yolsuzluğa itilmişti. Dreyfus piyasa satış değeri 625 milyon frank olan iki milyon ton guano için 365 milyon frank ödemeyi taahhüt etmişti. Ayrıca Peru dış borcunun yönetimi de Dreyfus'e emanet edilmişti! Dreyfus'ün bankası Peru hükümetine birinci yıl için 75 milyon frank, ikinci yıl için 67 milyon frank avans vermeyi ve dış borç anapara ve faiz ödemelerini garanti altına almayı taahhüt ediyordu. Sözleşmenin 32. Maddesi, guano bu avansları karşılamaya yetmediği takdirde hükümetin ulusun bütün gelirlerini ipotek vereceğini öngörüyordu. Anlaşma Peru'da 17 Ağustos 1869'da imzalandı.

Dreyfus Bankası guano gelirlerinin geri ödemelere devam etmeye yetmemesini gerekçe göstererek 1876 başında Peru'nun dış borç ödemelerini askıya aldı[7]. Pierola'nın Fransız ve İngiliz bankerler ve yerel oligarşinin bir bölümü tarafından maaşa bağlanmış olduğu ortaya çıktı.

Diktatörün devrilmesinden ve anayasal düzene geri dönülmesinden sonra Peru'da 25 Ekim 1886'da çıkarılan yasa Peru hükümetinin önceki bütün edimlerini iptal ediyordu.

---

6. Sack benzer hükümlerin El Salvador (Madde 69), Honduras (Madde 99), Venezuela (Madde 104) ve Şili (Madde 151) Anayasalarında da olduğunu kaydeder.
7. Bkz. Marichal, *A Century of Debt Crises in Latin America*, 130.

Dava bir uluslararası tahkim mahkemesine taşındı. Bunun yapılabilmiş olması Sack'ın özel alacaklılar ile devletler arasındaki ilişkilerin kamu hukukunun değil özel hukukun alanına girdiği yolundaki iddiasının ne kadar zayıf olduğunu gösterir. Özel alacaklılar sözleşme ihlali nedeniyle bir devlet aleyhine bir mahkemede (henüz) dava açamadıklarından, çıkarlarını borçlu devlete karşı savunmak için "kendi" devletlerine (bu durumda Fransa'ya) bel bağlamaktaydılar. Söz konusu davada, Fransız devleti uluslararası bir mahkemede, borçlu devlet Peru'dan tazminat elde etmek için Fransız bankerlerinin savunmasını üstlenmişti.

Fransa ile Şili arasındaki bir tahkim davasında,[8] mahkeme 5 Temmuz 1901 tarihli kararında Nicolas de Pierola hükümeti konusunda şu sonuçlara varıyordu:

> Bir hükümetin devleti uluslararası ilişkilerde temsil yeteneği hiçbir şekilde kökeninin meşruluğuna bağlı değildir... Ulusun açık ya da örtük rızasıyla iktidarı elinde bulunduran gaspçı devlet adına hareket eder ve hukuki sonuçlar yaratacak şekilde, yeniden tesis edilmiş meşru hükümetin uyması gereken anlaşmalar bağıtlar.[9]

Lahey Daimi Tahkim Mahkemesi Fransa ile Peru arasındaki bir tahkim davası sırasında 11 Ekim 1921 tarihinde, Peru tarafından 25 Ekim 1886'da kabul edilmiş olan yasanın iyi niyetle alım satım yapmış yabancılara uygulanabilir görülemeyeceğinden pek bir önemi olmadığına hükmetmişti. Lahey Mahkemesinin bu kararla Fransız ve İngiliz bankerlerin çıkarlarını kollamış olduğu açıktır.

Peru örneği, başka reddetme edimleriyle kıyaslandığında, tiksindirici bir borcun ödenmesini talep eden alacaklılarla bir anlaşmazlıkta karşı karşıya gelen yeni bir hükümet açısından, uluslararası tahkime güvenmektense ulusal hukukun ve uluslararası hukukun argümanlarına dayanan tek taraflı bir ret edimine başvurmanın tercih edilir olduğunu tanıtlamaktadır. Tahkim genellikle güçlüyle (bir Kuzey ülkesiyle) anlaşmazlık halinde olan zayıf (borçlu bir Güney ülkesi) lehine karar vermez; tabii istisnaî olarak (Kuzeyli) bir süper güç kendi çıkarı için zayıfın tarafını tutmazsa. 1920'li yıllarda Kosta Rika ile Büyük Britanya'yı karşı karşıya getiren ihtilafın tahkiminde bunun bir örneğini göreceğiz. Sonunda borçlu ülkelerin alacaklı güçler karşısında davayı kaybettikleri tahkim süreçlerinin sayısı borçlu ülkenin lehine bir çözümle sonuçlananlarınkinden çok daha fazladır.

Ama önce, kronolojiye riayet etmek için, Küba'nın İspanya'ya olan borçlarının 1898 savaşından sonra ABD tarafından reddedilmesini ele alalım.

Küba'nın Borcunun ABD Tarafından Reddedilmesi

Birleşik Devletler Küba'yı İspanyol hâkimiyetinden kurtarmak için 1898 yılının ortasında İspanya'ya savaş ilan etti. İspanya yenildi ve Paris'te barış

8. Fransa ile bir anlaşmazlık yaşayan Şili, Peru ile savaş halindeydi ve bu yüzden Fransa ile Peru arasındaki anlaşmazlığın da tarafı haline gelmişti. Fransa ile Şili arasındaki anlaşmazlığı burada tartışmanın bir yararı yoktur. Önemli olan, kararın bir bölümünün Peru hükümetini ilgilendirmesidir.

9. Alıntılayan Sack, *Les Effets des transformations des États*, 11.

antlaşmasının kaleme alınması için müzakerelere başlandı. Antlaşma nihayet 1898 Aralık ayında imzalandı.[10]

İspanyol yetkilileri bu müzakereler sırasında şu pozisyonu savunmuşlardı: Birleşik Devletler sömürgelerini aldığına göre Küba'nın İspanya'ya olan borçlarını üstlenmeli ve ödemeliydi. İspanya tezini, on dokuzuncu yüzyılda bir hukuk kuralı gibi görülen, yaygın bir uygulamaya dayandırıyordu. Bir başka devleti ilhak eden devlet onun borçlarını da üstlenmeliydi. Sack bu konuda çok sayıda örnek verir.

Birleşik Devletler Küba'yı ilhak etmek gibi bir niyeti olmadığını belirterek bunu reddetmişti. Birleşik Devletler özetle şunu söylüyordu: "Küba'yı kurtardık ve yıllardır size karşı savaşan bağımsızlık yanlılarına yardım ettik."

İspanyollar, madem Küba bağımsız oldu, o halde on dokuzuncu yüzyılda bağımsız olan İspanyol sömürgelerinin hepsinin antlaşmayla kabul etmiş oldukları gibi onun da borcu geri ödemesi gerekir cevabını vermişlerdi.

Birleşik Devletler İspanya'nın Küba'dan ödeme talep etmesini kesin bir dille reddetmişti. İspanya sonunda Birleşik Devletler ile barış antlaşmasını imzalamış ve borcun geri ödenmesinden vazgeçmişti.

Müzakerelerde ne olup bittiğine dair anlatının en yaygın versiyonu Birleşik Devletler'in İspanya tarafından Küba'dan talep edilen borcu, söz konusu borç Küba'yı ve Küba halkını İspanyol boyunduruğunda tutmaya yaradığı için reddetmiş olduğunu ileri sürme eğilimindedir. Oysa müzakerelerin muhtevası incelendiğinde bundan çok farklı bir açıklama çıkar. Birleşik Devletler bu argümanı elbette öne sürmüştür ama bu, kendi pozisyonunu gerekçelendirmek için kullandığı birçok argümandan yalnızca birisidir.Birleşik Devletler tarafından ileri sürülen argümanlar nelerdi?

1) İspanya, Avrupa'da Fransız ve İngiliz bankerlerle birlikte Küba namına tahvil ihraç etmiştir. Bu borç senetlerinin çıkarılmasının garantörü İspanya olmuş ve bu borç senetlerinin teminatını Küba gümrüklerinin ve diğer vergilerinin gelirleri oluşturmuştur. İspanya tarafından Küba adına ihraç edilen tahvillerden elde edilen gelirin hepsi değilse de çoğu İspanya'da kalmış ve onu zenginleştirmiştir.

2) Küba'nın bir sömürge olarak kendi inisiyatifiyle veya kendi adına tahvil ihraç etme hakkı olmadığına göre Küba borcu diye bir şeyden kesinlikle söz edilemez. Kaldı ki adanın kamu maliyesi de tamamen İspanyol kontrolünde olmuştur.

3)Teminatını Küba'nın gelirlerinin oluşturduğu İspanyol tahvillerinden elde edilen gelirin Küba'nın yararına projelerde kullanılmış olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur. Tam tersine Küba'nın bir sömürge olarak maliye tarihi adanın gelirlerinin İspanyol ulusal bütçesi tarafından emilmiş olduğunu göstermektedir. Nitekim Küba 1861'e kadar İspanya tarafından işbaşına getirilmiş olan Küba

10. Aşağıdaki hikâye kısmen şu kaynağa dayanmaktadır: Ludington, Gulati, ve Brophy, "Applied Legal History: Demystifying the Doctrine of Odious Debts." Yazarların açıklaması Sack'ınkinden farklıdır.

hükümetinin harcamalarının çok üzerinde gelir yaratmaktaydı. Gelir fazlasının çoğu metropole aktarılmaktaydı. Daha sonraları, İspanya Meksika'ya, Santo Domingo'ya pahalı askeri seferler düzenlediğinde ve Kübalı bağımsızlık yanlılarıyla savaştığında Küba bütçesi açık vermeye başladı. Başka bir deyişle, Küba, İspanya'nın hem Küba topraklarında hem de dışarıda sürdürdüğü sömürge savaşlarını finanse etmek için Küba'nın gelirlerini kullanması sebebiyle borçlu hale gelmişti. İspanyollar, Meksika'ya ve Santo Domingo'ya düzenledikleri askeri seferlerde Küba'yı üs olarak kullanıyordu.

4) Birleşik Devletler birinci ve üçüncü argümanlara dayanarak Küba borcu olarak adlandırılan borcun aslında İspanya'nın borcu olduğunu ve bu nedenle Küba'nın borçlu statüsünün bir kurgu olduğunu savunuyordu. Birleşik Devletler, İspanya bütçesinin bir yandan adanın ürettiği fazlayı emerken, bir yandan da Küba'nın çıkarlarına değil kendi çıkarlarına hizmet eden borçları Küba'nın sırtına yıktığını savunuyordu.

Birleşik Devletler ancak önceki argümanları kullandıktan sonra iyi bilinen ahlaki argümanı ekliyordu:

> Bu borçları Küba'ya ödetme önerisi ahlaki bakımdan da aynı ölçüde savunulamaz bir öneridir. Eğer adanın bağımsızlığı için verilen mücadeleler kimi zaman iddia edildiği gibi yalnızca bir azınlık tarafından yürütülmüş ve desteklenmişse, ayaklanmaların bastırılmasının yol açtığı maliyeti nüfusun tamamına ödetmek, birkaç kişinin işlediği bir suç için herkesi cezalandırmak anlamına gelecektir. Buna karşılık eğer bu mücadeleler Amerikan delegelerinin savundukları gibi Küba halkının tamamının umut ve özlemlerini ifade ediyorsa, nüfusu, İspanya tarafından bağımsızlığına karşı çıkma çabası içinde yaratılmış olan bir yükün altında ezmek daha da adaletsiz olacaktır... [İspanya tarafından delil gösterilen devlet uygulaması örneklerinin] sözde "Küba borcuna", hukuken ve ahlaken uygulanabilir olmadığı düşünülmektedir ki bu "borcun" külfetinin Küba halkına, rızası olmadan silah zoruyla dayatılması, sona ermesi için Küba bağımsızlık mücadelesinin başlatıldığı başlıca adaletsizliklerden biri olmuştur.[11]

İspanya, Birleşik Devletler'in bu argümanları karşısında müzakerelerdeki taktiğini değiştirecek ve Küba borcunun hangi bölümünün gerçekten Küba'nın çıkarları için kullanılmış olduğunun belirlenmesi için uluslararası tahkime gidilmesini önerecekti. İspanya borçların Küba yararına kullanılmayan payını üstlenmeyi teklif etti ve Birleşik Devletler'den diğer bölümünü üstlenmesini ya da bağımsız yeni Küba devletine devretmesini istedi. Birleşik Devletler müzakerecileri görüşünü almak için Başkan McKinley'e telgraf çektiler. Başkan çok açık biçimde Birleşik Devletler'in hiçbir Küba borcunu üstlenmeyeceği ve Küba'yı da bu borçları kabul etmeye teşvik etmeyeceği yanıtını verdi.

Sonuç olarak, Birleşik Devletler, İspanya'nın Küba'da talep ettiği borcu kesinkes reddetmiş oldu.

İspanya, 1909'da Birleşik Devletler birliklerini Küba'dan çektikten sonra, Küba'nın "bağımsız" hükümetinden borcun bir bölümünü ödemesini istedi.

---

11. J. B. Moore, *Digest of International Law*, Cilt 1 (Washington: US Government Printing Office, 1906), 358-59.

Küba doğal olarak, İspanya ile Birleşik Devletler arasındaki çatışmaya son veren Aralık 1898 Paris Antlaşmasının tüm borçları iptal ettiğini gerekçe göstererek bunu reddetti. O andan itibaren İspanya, Fransız ve İngiliz alacaklılarıyla müzakere etmek zorunda kalacaktı.

Bunun yanı sıra, Birleşik Devletler'in bir yandan Paris'te yapılan müzakerelerin hiçbir aşamasında Kübalıları delege göndermeleri için davet etmediğini, diğer yandan da sömürge rejiminin despotik karakteri argümanına ikincil tarzda başvurduğunu vurgulamak gerekir. Birleşik Devletler bundan en başta kendisinin yarar sağladığını göstermek amacıyla İspanya'nın güya Küba tahvilleri çıkarmış olması argümanının kullanılmasına yoğunlaşmıştı.

ABD'nin 1898'de Küba'dan Talep Edilen Borcu Reddi Yirmi Birinci Yüzyılda Yunanistan'ı Hangi Bakımdan İlgilendirir?

Avrupa'daki mevcut durumla bir koşutluk görmemek mümkün değildir. Aslında, eğer 2010'lu yıllardaki Yunanistan ve Kıbrıs veya Portekiz gibi ülkeler incelenecekse Washington, Madrid ve Havana arasında 1898'de yaşanan ihtilaf ile karşılaştırma birincil derecede önem taşır.

Gerçekten de yakın tarihli çok sayıda araştırma Yunanistan'ın 2010'dan sonra yükümlü tutulduğu tutarların ülke nüfusunun yararına kullanılmak üzere Yunan yetkililerin eline hiçbir zaman teslim edilmemiş olduğunu göstermektedir.[12] Bunlar ağırlıklı olarak yabancı özel bankalara, özellikle de Fransız ve Alman bankalarına kredi geri ödemelerinde kullanılmıştır. Yunanistan'ın artık (tıpkı İspanyol hâkimiyetindeki Küba gibi) finans piyasalarına erişimi olmadığı için 2010'dan bu yana Yunanistan'a verilen krediler on dört Avro ülkesi, IMF, daha sonra yerini Avrupa İstikrar Mekanizması'na (AİM) bırakan Avrupa Mali İstikrar Fonu (AMİF) üzerinden verilmiştir. Dolayısıyla, borç sözleşmeleri aslında üçüncü kişiler tarafından bağıtlanmış ve bu borçlar daha sonra son derece ağır koşullar dayatılarak Yunanistan'ın sırtına yüklenmiştir.

2010'dan bu yana Yunanistan'a yüklenen borçların yüzde 10'undan azı Yunan bütçesinden geçmiş, bu küçük tutarlar da karşı reformların ve özelleştirmelerin finansmanında kullanılmıştır. Yukarıda bahsedilen ödünç para alanlar kendilerini özel Avrupa bankalarından aldıkları kredilerle finanse etmişler ve daha sonra bu kredileri, ödünç alınan tutarlar Yunan hazinesinden geçmeksizin, sağladıkları finansmanı geri ödemek için kullanmışlardır. Bu kredilerin Yunan halkına hiçbir yarar sağlamadığı tanıtlanabilir. Bu krediler ülkenin ekonomik ve mali durumunda da bir iyileşmeye yol açmamıştır. Hatta tam tersi olmuştur.

Başlangıçta, Yunanistan'a kredi veren on dört Avro Bölgesi ülkesinin 2010-2012 arasında durumu istismar eden (yüzde 4 ile yüzde 5,5 arasında) faiz oranları uygulayarak bu ülkenin sırtından kâr elde etmiş olduklarını da ayrıca

12. Rocholl ve Stahmer 2016. Ayrıca bkz. Husson 2016. http://cadtm.org/Ou-est-alle-l-argent-des-prets-a,13440

belirtmek gerekir. Avrupa Merkez Bankası (AMB) gibi IMF de Yunanistan'ın sırtından kâr etmiştir[13].

Yunanistan'ın kredilere başvurması 2010'dan beri bir kurgu haline gelmiş durumda. Ödünç para alan ülke olarak Yunanistan, başta Almanya ve Fransa olmak üzere Avro Bölgesinin başlıca güçlerinin çıkarlarına hizmet eden bir kurgu. Bu büyük güçler bizzat, bankacılık alanında olsun, sanayi kesiminde (özellikle silah üreticileri) olsun veya ticaret kesiminde olsun kendi büyük şirketlerinin çıkarlarını savunmaktadır. Almanya ile Fransa, Yunan yetkililerin suçortaklığıyla diğer on iki Avro Bölgesi ülkesini ve IMF'yi bu kurguyu sürdürmeye ikna etmiştir. AİM ile AMB de bu kurguyu daha da ileri götürmeye katılmaktadır. Bizzat Yunan büyük sermayesi (banka, ticaret, armatörler ve benzerleri) durumdan yararlanmaktadır.

Kosta Rika'nın Washington'un Desteğiyle Tek Taraflı Borç Reddi

Alfredo González başkanlığındaki Kosta Rika hükümeti Ocak 1917'de Savaş Bakanı Federico Tinoco tarafından devrildi. Tinoco yeni seçimler için çağrıda bulundu ve Haziran 1917'de yeni bir Anayasa ilan etti. Tinoco darbesi önceki hükümetin politikalarını reddeden oligarşi tarafından desteklenmişti. Bu da sebepsiz değildi –söz konusu hükümet özel mülkiyeti vergilendirmeye ve artan oranlı bir gelir vergisi almaya karar vermişti.[14] Tinoco aynı zamanda, kârlarını azamiye çıkarmak için çok sayıda Latin Amerika ülkesi hükümetinin devrilmesine katkıda bulunmasıyla bilinen adı kötüye çıkmış Kuzey Amerikalı ulus-aşırı şirket United Fruit Company'nin (1989'dan beri Chiquita Brands International) patronunun desteğini de almıştı.

Bunun ardından Tinoco yönetimi çok sayıda Latin Amerika hükümeti ve bunun yanı sıra Almanya, Avusturya, İspanya ve Danimarka tarafından tanınmıştı. Birleşik Devletler, Büyük Britanya, Fransa ve İtalya ise bu hükümeti tanımayı reddetmişti.

Tinoco Ağustos 1919'da bir Britanya bankası olan Kanada Kraliyet Bankasından ülkesi adına yeni borç almış olduğu yüklü tutarda bir parayı da yanına alarak ülkeyi terk etti[15]. Tinoco hükümeti Eylül 1919'da düştü. Yerine gelen geçici hükümet eski Anayasayı yeniden yürürlüğe sokarak yeni seçimleri düzenledi. 22 Ağustos 1922 tarihli 41 sayılı yasa, 27 Ocak 1917 ile 2 Eylül 1919 tarihleri arasında yürütmenin özel kişilerle, yasamanın onayı olsun ya da olmasın, imzalamış olduğu bütün sözleşmeleri iptal ediyordu. Yasa ayrıca hükümetin on

13. Ayrıntılar için bkz. Yunan Borcu Hakikat Komisyonu, *Ön Rapor*, 3. Bölüm (Greek Debt Truth Commission, *Preliminary Report*). IMF Yunanistan'dan yüzde 5 civarında bir faiz oranı talep etmişti. AMB ise Yunan tahvillerini ikincil piyasadan nominal değerlerinin yüzde 60'ına ya da 70'ine satın almış olduğu halde Yunanistan'a yüzde 100'ünü geri ödetmişti. Avrupa Merkez Bankası ayrıca bu tahviller üzerinden yüzde 6'nın üzerinde bir oran talep etmişti. AMB o sıralar Avro bölgesi özel bankalarına yüzde 0 faizle kredi vermekteydi!
14. Bkz. Lienau, *Rethinking Sovereign Debt*, 101.
15. Bkz. Ludington, Gulati, ve Brophy, "Applied Legal History: Demystifying the Doctrine of Odious Debts."

altı milyon *colones* (Kosta Rika parası) tutarında kâğıt para çıkarmasına izin veren 28 Haziran 1919 tarihli 12 sayılı yasayı da yürürlükten kaldırıyordu. Yeni Cumhurbaşkanı Julio Acosta'nın başlangıçta, bunun alacaklılara karşı sözleşmeyle üstlenilmiş uluslararası yükümlülüklere riayet etme geleneğine aykırı olduğunu ileri sürerek borçların reddini öngören yasasının çıkmasına karşı çıktığını vurgulamakta yarar vardır. Ancak Kurucu Meclis halkın baskısıyla kararında ısrar etmiş ve Başkan sonunda vetosunu geri çekmişti. Borçların ve bir önceki rejimin imzaladığı bütün sözleşmelerin reddini öngören yasa, bir rejim değişikliğine rağmen devletlerin yükümlülüklerinin devamlılığı geleneğinden açık bir kopuşu simgeliyordu. Kosta Rika'nın bu tek taraflı egemen kararı çok açık biçimde, Başkan Benito Juárez'in 1861'de ve 1867'de aldığı hem Kongre hem de Meksika halkı tarafından desteklenen Fransa'nın talep ettiği borçları ret kararına benzemektedir.[16] Bu karar ayrıca Bolşeviklerin 1918'de kabul edilen Çarlık borçlarının reddi kararnamesiyle de aynı doğrultudadır.

Büyük Britanya, Kosta Rika'yı borçların ve diğer sözleşmelerin iptalinden etkilenen Britanya şirketlerinin, yani Kanada Kraliyet Bankası ile British Controlled Oilfields Ltd.'nin zararları tazmin edilmediği takdirde askeri müdahalede bulunmakla tehdit etti. Londra, Kosta Rika karasularına bir savaş gemisi gönderdi.[17]

Kosta Rika tazminat taleplerinin reddine ilişkin pozisyonunu korudu ve kararlılıkla şunu beyan etti:

> Tinoco rejiminin tüm edimlerinin hükümsüzlüğü, Kosta Rika'nın bu konuda en yüksek ve nihaî yetki sahibi olan Kurucu Meclisinin bir kararnamesiyle kesin olarak karara bağlanmıştır ve Kurucu Meclisin bu konuda, Kosta Rika halkının egemenlik haklarının kullanılması çerçevesinde almış olduğu karar yabancı bir otorite tarafından değiştirilemez.[18]

Kosta Rika, Büyük Britanya ile iki büyük anlaşmazlık, Kanada Kraliyet Bankası davası ve diktatör Tinoco tarafından British Controlled Oilfields Ltd.'ye verilen petrol imtiyazı konusundaki görüşünü bildirmesi için Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi Başkanı William H. Taft'ın şahsında bir uluslararası hakeme başvurmayı kabul etti.

Kosta Rika davaya 1909'dan 1913'e kadar Birleşik Devletler Başkanlığını yapmış olan Taft'ı dahil ederek, Washington'un bölgede Büyük Britanya'yı marjinalleştirmekteki çıkarından faydalanıp davasını kazanmayı umuyordu. Gerçekten de öyle oldu.

Taft'ın kararı Londra'nın tazminat talebini reddetmek oldu. Taft'ın argümanlarına eğilmek önemlidir. Taft en başta Tinoco rejiminin despotik niteliğinin hiçbir önemi olmadığını belirler:

---

16. Ayrıca bu tek taraflı egemen karar, o durumda bir rejim değişikliği olmamasına rağmen, Birleşik Devletler Kongresi'nin Konfedere Devletlerin yabancı ve yerli alacaklılarla akdetmiş olduğu borçları reddiyle (bkz. yukarısı) de alakasız değildi.
17. Lienau, *Rethinking Sovereign Debt*, 108.
18. Alıntılayan Lienau, 105.

Taft görüşünde şunu belirtir:

> Halkın rızası ile kurulan ve yönetimini önemli bir süre ahenk içinde işleten bir hükümetin, yürürlükteki anayasaya uygun olmadığı takdirde fiilî bir hükümet haline gelemeyeceğini iddia etmek, uluslararası hukuk çerçevesinde, mevcut hükümetin temel hukukuna aykırı bir devrimin yeni hükümet kuramayacağını iddia etmekle aynı anlama gelecektir.[19]

Bu da Taft'ın, Kosta Rika'nın Tinoco rejiminin niteliğine ilişkin argümanını reddettiği anlamına gelir. Taft'a göre Anayasaya uymasa da iktidarını fiilen icra eden Tinoco'nun devlet adına borç sözleşmeleri bağıtlamaya hakkı vardı. Hatta halkın rızasını aldığını da ekliyordu.

Taft'ın bu argümanı Anayasayı çiğneyerek iktidara gelen devrimci hükümetlerin tanınmasının yolunu açıyordu. Taft'a göre anayasaya uygun olmayan bir hükümetin düzenli bir hükümet haline gelme olanağı dışlandığı takdirde bu, uluslararası hukukun devrim yapmış bir halkın meşru bir hükümet kurmasını engelleyeceği anlamına gelecekti ki Taft için bunun tasavvur edilmesi mümkün değildi.

Elbette, son iki yüzyıl boyunca en yaygın süreç üç aşamada gelişmektedir: Demokratik bir rejimi deviren diktatörlük rejiminin tanınması –ve özellikle Washington tarafından desteklenmesi, diktatörlük rejimine yurtdışından borçlanabilmesi için yardım edilmesi, bu rejimin yerine gelen demokratik rejime diktatörlük tarafından alınan borçları üstlenmesi için baskı yapılması. 1776'da Britanya'nın anayasal rejimine karşı isyan ederek kurulan Birleşik Devletler'in tarihine dayanan teori ile Birleşik Devletler'in daha sonraki pratiği arasındaki fark meydandadır.

Taft'ın görüşü, bir rejim değişikliğine rağmen devletlerin yükümlülüklerin devamlılığı kuralına uyulması gerektiğini savunan bir pasaj içerir:

> Bir devletin hükümet veya iç politika değişiklikleri kural olarak o devletin uluslararası hukuk düzeyindeki pozisyonunu etkilemez [...] Hükümetler değişse de ulus değişmeyen hak ve yükümlülükleriyle birlikte var olmaya devam eder [...] Devletlerin devamlılığı ilkesi önemli sonuçlara sahiptir. Varlığı sona ermiş hükümetlerin girmiş olduğu taahhütler devleti bağlar; yeniden kurulan hükümet gaspçının edimlerinden genellikle sorumludur [...].[20]

Taft'ın muhafazakâr yönelimine dair bir kuşku yoktur. Buna karşılık, Taft Kosta Rika'yı Büyük Britanya'ya karşı başka önemli argümanlara dayanarak desteklemekteydi. Taft Britanya bankası ile Tinoco arasındaki işlemlerin usulsüzlüklerle dolu olduğunu ve bankanın bundan sorumlu olduğunu söylemekteydi. Şunu ekliyordu:

> Kraliyet Bankasının vakası salt işlemin biçimine değil, aynı zamanda bankanın Tinoco rejimi altındaki Kosta Rika hükümetinin gerçek kullanımı için para ödenmesi

19. "Aguilar-Amory and Royal Bank of Canada Claims (Great Britain v. Costa Rica)," *Reports of International Arbitral Awards*, Cilt 1 (New York: United Nations, 18 Ekim 1923).
20. John Bassett Moore, *Digest of International Law*, Cilt 1; Lienau, *Rethinking Sovereign Debt*, 110, ve "Aguilar-Amory and Royal Bank of Canada Claims," 377.

sırasındaki iyi niyetine de bağlıdır. Banka, paranın hükümete meşru kullanımları için ödünç verildiğini kanıtlamalıdır. Banka bunu yapmamıştır.[21]

Taft'ın akıl yürütmesine dönelim: Tinoco iktidarı Anayasayı çiğneyerek almış olsa da borç akdedebilirdi, ancak bunu devletin çıkarına yapmalıydı. Taft Tinoco'nun kendi kişisel çıkarı için Kanada Kraliyet Bankası nezdinde borçlanmalar gerçekleştirmiş olduğunu söylüyordu.[22] Taft bankanın bunu pekâlâ bildiğini, dolayısıyla doğrudan suç ortağı olduğunu ekliyordu. Taft'ın akıl yürütmesine göre, Tinoco bu parayı demiryolu ağını geliştirmek için ödünç almış olsaydı, ardından gelen rejim bu borcu geri ödemeye mecbur olacaktı.

İki Borç Reddinde (Küba ve Kosta Rika) Birleşik Devletleri Motive Eden Neydi?

Birleşik Devletler'in biraz önce çözümlenen iki borç reddindeki (1898'de Küba ve 1920'li yıllarda Kosta Rika) motivasyonu açıktır: Birleşik Devletler'in bölgedeki nüfuzunu ve gücünü artırması söz konusuydu. Birleşik Devletler kıyılarından bir taş atımı mesafede olan zengin ada Küba, Washington açısından stratejik bir konuma sahipti. Küba ve Birleşik Devletler'in yine 1898'de İspanya'dan almış olduğu Porto Riko İspanya'nın Amerika Kıtasındaki son sömürgeleriydi. Kosta Rika'ya gelince, o da Birleşik Devletler'in "arka bahçesi" olarak gördüğü Orta Amerika'da yer almaktaydı. O zamana kadar Büyük Britanya bütün bu bölgede baskın finansal güç olmuştu. Birleşik Devletler büyük bir Britanya bankasını ülkeden çıkarmış ve diğer herkese de bir uyarı göndermiş olmaktan fazlasıyla memnundu. Britanya bankaları gibi Fransız bankaları da Latin Amerika ülkelerini borç batağına sürükleyen son derece usulsüz işlere bulaşmış olduklarından, başka borç retleri de olabilirdi. ABD bankaları onların yerini almak için sabırsızlıkla bekliyorlardı.

1912'de, o zamanlar ABD Başkanı olan Taft bir konuşmasında şunları söylüyordu:

> Üç yıldızlar ve şeritlerin [ABD bayrağı], biri Kuzey Kutbunda, bir başkası Panama Kanalında ve üçüncüsü Güney Kutbunda olmak üzere eşit uzaklıkta üç noktada topraklarımızı işaretleyeceği gün çok uzak değildir. Bütün Yarımküre ırkımızın üstünlüğü sayesinde ahlaken zaten bizim olduğu gibi gerçekte de bizim olacaktır.[23]

Başkan Taft Kuzey Amerika bankalarının genel olarak Latin Amerika'ya özel olarak da Orta Amerika'ya doğru yayılmalarını hararetle desteklemekteydi.[24] Aralık 1912'de Kongre huzurunda şunları söylüyordu:

---

21. Yargıç Taft, alıntılayan Adams, *Odious Debts*, 168.
22. "Aguilar-Amory and Royal Bank of Canada Claims," 394. Bkz. Ludington, Gulati, ve Brophy, "Applied Legal History: Demystifying the Doctrine of Odious Debts," 267.
23. Şu kaynaktan alınmıştır Gregorio Selser, *Diplomacia, garrote y dolares en América Latina* (Buenos Aires: Editorial Palestra, 1962) alıntılayan Galeano, *Latin Amerika'nın Kesik Damarları*.
24. Bkz. Ludington, Gulati, ve Brophy, "Applied Legal History: Demystifying the Doctrine of Odious Debts," 266.

> Monroe Doktrini, Panama Kanalına komşu topraklarda ve Karayip bölgesinde, başka her yerden daha hayatidir. Orada da bu doktrini sürdürme görevi en çok Birleşik Devletler'e düşmektedir. Bu nedenle bu bölgede bulunan ülkelerin ağır yabancı borcun ve kaotik ulusal maliyenin yaratacağı risklerden ve hep mevcut olan içerideki kargaşalar yüzünden ortaya çıkabilecek uluslararası komplikasyonlar tehlikesinden kurtarılması elzemdir. Birleşik Devletler işte bu nedenle, bu tür ülkelerin finansal rehabilitasyonuna yardım eli uzatmaya istekli Amerikalı bankacıları teşvik etmekten ve desteklemekten memnuniyet duymuştur...[25]

Taft'ın Kosta Rika lehine kararı o halde çok hesaplıydı. Kosta Rika'nın Tinoco rejiminin despotik ve anayasal olmayan niteliğine ilişkin argümanını, bu argümana başvurmak hem Washington'un hem de Londra'nın bu rejimi tanımayı reddetmiş olduğu düşünüldüğünde, kolay olduğu halde reddetmiş, başka argümanlar seçmişti[26]. Bu şekilde bir rejimin demokratik ya da demokratik olmayan niteliğine dayanan bir emsal oluşturmaktan kaçınmak istiyordu. Washington'un ve Birleşik Devletler şirketlerinin diktatörleri –onları iktidara getirmeye aktif biçimde katkıda bulunmalarından hiç bahsetmeyelim– desteklediğini ve gelecekte de destekleyeceklerini bal gibi biliyordu.

Taft'ın Yunanistan, Arjantin, Tunus ve Benzeri Ülkelere İlham Verebilecek Argümanları

Taft'ın kullandığı bazı argümanlar Yunan halkının ve borç boyunduruğu altındaki başka halkların davaları açısından yararlıdır.

Taft, Tinoco'nun akdetmiş olduğu borçların ve diğer yükümlülüklerin hükümsüz olduğunu çünkü yaptığı darbeden sonra bizzat kendisinin kabul ettirmiş olduğu Anayasaya uymadığını söylüyordu. Bu Anayasa, Tinoco'nun sözleşmeyle bağıtlamış olduğu yükümlülük türünün Senato ile Meclisin ortak oylamasını gerektireceğini öngörüyordu. Oysa, Britanya şirketine verilen petrol imtiyazı ve sağlanan vergi muafiyeti sadece Mecliste oylanmış ve kabul edilmişti. Bu nedenle Taft'a göre sözleşmenin hiçbir değeri yoktu.[27]

Çok sayıda Yunan hukukçunun ve Yunan Borcu Hakikat Komisyonu'nun işaret etmiş olduğu gibi, 120 milyar Avro tutarında yeni bir borç birikimi anlamına gelen 2010 Memorandumunun kabul edilmesi Yunan Anayasası'nın 28. ve 36. Maddelerine aykırıdır.[28] Yunan rejiminin demokratik olup olmamasından bağımsız olarak, Yunan Anayasası'nı çiğneyerek sözleşmeyle alacaklılara karşı yükümlülükler üstlenmiş olması tek başına bir hükümsüzlük argümanıdır.

---

25. William H. Taft, "Message of the President of the United States on Our Foreign Relations, Communicated to the Two Houses of Congress, December 3, 1912," *American Presidency Project*, www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=29553. Alıntılayan Yves L. Auguste, "La doctrine de Monroe, couverture de l'impérialisme," in *Revue de la Société haïtienne d'histoire et de géographie* (Eylül-Aralık 1996).
26. Daha önce görmüş olduğumuz gibi, bir halkın eski Anayasaya uymayarak devrim yoluyla mevcut rejimi yıkıp yerine yenisini kurabilmesi gerektiği gerekçesiyle Tinoco rejiminin savunmasını dahi üstlenmişti.
27. Lienau, *Rethinking Sovereign Debt*, 113.
28. Bkz. the *Preliminary Report of the Greek Debt Truth Commission*, özellikle, 8. Bölüm: "Assessment of the Debt as Regards Illegitimacy, Odiousness, Illegality and Unsustainability," www.cadtm.org/Greece-Assessment-of-the-debt-as.

Yunanistan'ın mevcut alacaklıları tarafından talep edilen borçların reddini hukukta temellendirmek için elbette buna eklenecek çok sayıda argüman vardır.

Gezegenin başka bir köşesine gidecek olursak, Arjantin de diktatörlüğün 1983'te yıkılmasından sonra işbaşına gelen farklı demokratik hükümetlerin yabancı alacaklılar nezdinde sözleşmeyle bağıtlamış oldukları yükümlülüklerin reddini gerekçelendirmek için aynı argümanı kullanabilecektir. Arjantin Anayasası, ulus sözleşmeyle borç ya da başka türde yükümlülükler altına girdiğinde başka bir ülkenin mahkemelerinin yetkili olmasına izin vermemektedir.

Taft'ın bildirdiği görüşteki başka bir argüman da yararlıdır. Hatırlayacak olursak, Taft "Banka paranın hükümete meşru kullanımları için ödünç verildiğini kanıtlamalıdır" diyordu. 2010'dan beri Yunanistan'a, Portekiz'e, Kıbrıs'a, İrlanda'ya, İspanya'ya borç vermiş olan alacaklıların "paranın hükümete meşru kullanımları için ödünç verildiğini" kanıtlamalarının mümkün olmadığı açıktır. Çünkü para ağırlıklı olarak başlıca alacaklı ülkelerin bankalarına geri ödeme yapmak için kullanılmış ve devletin ülke çıkarlarına aykırı politikalar uygulaması koşuluyla ödünç verilmiştir.

Bu argüman 2011'de diktatörlüklerin yıkılmasından sonra borç sözleşmeleri bağıtlamış olan Tunus ve Mısır için de geçerlidir. Bu borçlar halkın ve ulusun çıkarı için değil, diktatörlükler tarafından alınmış olan eski borçların geri ödenmesi için alınmıştır. Bu borçlar meşru kullanımlar için alınmamıştır.

Sonuç olarak, Taft'ın görüşünün önemi Kosta Rika'dan talep edilen borçların hükümsüzlüğünü borç sözleşmelerini bağıtlayan rejimin despotik niteliğine değil, borçların kullanımına ve ülkenin hukuki normlarına saygıya dayandırmış olmasıdır. Taft'ın vardığı yargı, ilke olarak rejim değişikliği halinde dahi devletlerin yükümlülüklerinin devamlılığı olsa da ödünç alınan paranın kullanımı meşru olmadığı takdirde bu yükümlülüklerin reddedilebileceğini söylemektedir. Ayrıca, eğer sözleşmeler yürürlükteki ulusal kuralların, mesela Anayasanın ihlaline yol açıyorsa veya usulsüzlüklerle lekeliyse ülkenin bu sözleşmeleri reddetme hakkı olduğunu eklemektedir.

Taft'a karşı hiç sempati beslemiyoruz, ayrıca onu yönlendiren güdünün çıkarcılıktan başka bir şey olmadığı da apaçık ortadadır. Ancak hoşumuza gitse de gitmese de Taft'ın hakemliği hukukun borçlara ve diğer yükümlülüklere uygulanması konusunda uluslararası bir başvuru kaynağıdır. Devletlerin gayrimeşru borçları reddetme haklarından yararlanmaları esastır.

Birleşik Devletler'in Amerika Kıtasındaki Komşularına Karşı Politikası

Birleşik Devletler yönetimi 1823'te adını Cumhuriyetçi Başkan James Monroe'den alan Monroe Doktrinini kabul etmişti. Bu doktrin Avrupalı güçlerin "Amerikaların" işlerine her türlü müdahalesini kınıyordu. Gerçekteyse bu doktrin Birleşik Devletler'in, 1840'larda Meksika'nın büyük bir bölümünün (bugünkü Texas, New Mexico, Arizona, California, Colorado, Nevada ve Utah)

ilhakından başlayarak, bağımsızlıklarını yeni kazanmış Latin Amerika ülkeleri aleyhine gitgide saldırganlaşan fetih politikasının üstünü örtmeye yarıyordu. Kuzey Amerika birlikleri Meksika'nın başkenti Mexico City'yi 1847'de işgal etmişti. Ayrıca, Birleşik Devletler yönetiminin boyun eğmeyi reddeden yerli halkları, "Kızılderilileri" yok etmeye kalkıştığını da belirtmek gerekir. Boyun eğenler yine de insanlık dışı muameleye tabi tutulmuş, toprakları ellerinden alınmış ve sonunda rezervasyonlara kapatılmıştı.

Görmüş olduğumuz gibi, Birleşik Devletler 1898'de İspanya'ya savaş ilan etmiş ve Küba ile Porto Riko'nun kontrolünü ele geçirmişti.

1902'de borcunu ödemeye mecbur etmek amacıyla Almanya, Büyük Britanya, İtalya ve Hollanda'nın silahlı saldırısına uğrayan Venezuela Monroe Doktrinine aykırı olarak Washington tarafından savunulmamıştı. Birleşik Devletler sonradan Caracas'ın yeniden borç geri ödemesine başlaması için diplomatik kanaldan müdahale etmişti. Washington'un bu tutumu çeşitli Latin Amerika hükümetleriyle ve özellikle Arjantin Dışişleri Bakanı Luis M. Drago ile çeşitli tartışmalara yol açmıştı. Drago şunları söylemekteydi:

> Tanındığını görmeyi arzu ettiğim ilke, kamu borcunun bir Avrupalı gücün silahlı müdahalesinin, hele hele Amerikan uluslarının toprağının fiziki işgalinin bahanesi olamayacağını öngören ilkedir.[29]

Bu ilke sonradan Drago Doktrini olarak anılacaktı. Hükümetler arasındaki tartışmalar Lahey'de uluslararası bir konferansın toplanmasıyla sonuçlandı. Konferansın önemli bir sonucu 1907'de Drago-Porter (ABD'li asker ve diplomat Horace Porter) Sözleşmesinin kabul edilmesi oldu. Bu sözleşme tahkimin ihtilafların çözülmesinde ilk araç olmasını öngörüyordu: Sözleşmeyi imzalayan her ülke bir tahkim sürecine uymayı ve bu sürece iyi niyetle katılmayı kabul etmeliydi, aksi takdirde alacağının geri ödenmesini talep eden devlet amacına ulaşmak için silahlı kuvvet kullanma hakkına sahip olacaktı. Bu sözleşmenin pratik sonuçları sınırlı kaldı. Sözleşmeyi yalnızca on yedi devlet imzalamıştı.

Başkan Theodore Roosevelt 1903'te Kolombiya'dan bu ülkenin iradesine karşı ayrılmış olan Panama'nın oluşturulmasını organize etmişti. Bu yeni devlet, Panama Kanalının Washington'un kontrolünde inşa edilmesine imkân vermek için yaratılmıştı.

Aynı başkan 1904'te Birleşik Devletler'in kendisini Amerikaların jandarması olarak gördüğünü ilan ediyordu. "Monroe Doktrinine Roosevelt Sonucu" olarak bilinen dış politika doktrinini şöyle formüle ediyordu:

> Kronik adaletsizlik ya da uygar toplum bağlarının genel bir gevşemesiyle sonuçlanan bir iktidarsızlık en sonunda Amerika'da veya başka bir yerde uygar bir ulusun müdahalesini gerektirebilir ve Birleşik Devletler'in Monroe Doktrinine bağlılığı Birleşik Devletler'i bariz adaletsizlik ve iktidarsızlık vakalarında, gönülsüzce de olsa bir uluslararası polis gücünün kullanılmasına zorlayabilir.[30]

---

29. Bkz. James Brown Scott, *The Proceedings the Hague Peace Conferences. The Conference of 1907*, Oxford University Press, 1921, II.
30. H. R. Doc., Theodore Roosevelt's Annual Message to Congress, HR 58A-K2 (1904).

Birleşik Devletler 1915'te alacaklarını tahsil etme bahanesiyle Haiti'yi istila etti ve bu ülkeyi 1934'e kadar işgal altında tuttu.

> Birleşik Devletler, Haiti'yi yirmi yıl boyunca işgal altında tutmuş ve ilk muzaffer köle isyanına sahne olan bu kara ülkede, ırk ayrımını ve zorla çalıştırma rejimini getirmişti. (1922'deki bir ABD Senato soruşturmasına göre) bastırma harekatlarından birinde bin beş yüz işçiyi katletmişti ve yerel hükümet Merkez Bankasını (Banco Nacional) New York National City Bank'ın bir şubesine çevirmeyi reddettiğinde başkana ve bakanlarına genellikle ödenen tazminatları, onları bu konuyu bir daha düşünmeye zorlamak için askıya almıştı.[31]

Aynı dönemde Birleşik Devletler'in başka askeri müdahaleleri de olmuştu ama bunların eksiksiz listesi fazlasıyla uzun olacaktır.

Birleşik Devletler'in Amerikalarda 19. ve 20. yüzyıllardaki müdahaleci politikalarının bu kısa özeti bize, Washington'un 1898'de Küba'da ve 1920'li yıllarda Kosta Rika'da borç retlerindeki tutumunun arkasındaki gerçek saik konusunda bir fikir verir.

Birleşik Devletler'in Amerikalardaki birçok harekâtına katılmış olan Tümgeneral Smedley D. Butler, emekli olduktan sonra 1935'te yazarken Washington'un politikasını kendince şöyle betimler:

> Bu ülkenin en etkin gücü olan Deniz Piyadesi kıtalarında otuz üç yıl dört ay faal askeri görev yaptım. Asteğmenlikten Tümgeneralliğe kadar hiyerarşinin tüm basamaklarından geçtim. Ve tüm bu dönem boyunca zamanımın çoğunu Büyük Şirketler için, Wall Street ve bankacılar için birinci sınıf bir kiralık katil olarak geçirdim. Kısaca kapitalizmin hizmetinde bir haraççı, bir gangster oldum... Mesela 1914'te Meksika'nın ve özellikle Tampico'nun Amerikan petrol çıkarları açısından güvenli hale getirilmesine yardım ettim. Haiti ile Küba'nın National City Bank'lı oğlanların gelirlerini toplayabilecekleri düzgün bir yer haline getirilmesine yardımcı oldum. Wall Street yararına yarım düzine Orta Amerika cumhuriyetinin ırzına geçilmesine yardım ettim. 1902-1912 arasında Nikaragua'nın Brown Brothers Uluslararası Bankacılık Müessesi için arındırılmasına yardım ettim. 1916'da Amerikan şeker çıkarları için Dominik Cumhuriyeti'ne ışık götürdüm. 1903'te Amerikan meyve şirketleri için Honduras'ı düzeltmeye yardım ettim.[32]

31. Galeano, *Latin Amerika'nın Kesik Damarları.*
32. Butler, "America's Armed Forces: 'In Time of Peace,'" 8-12. Ayrıca bkz. Leo Huberman, *Man's Worldly Goods* (New York: NYU Press, 2009), 344-48, www.jstor.org/stable/j.ctt19jchpt.28. Okinawa'daki bir Amerikan askeri üssünün Smedley D. Butler'in ismini taşıdığını belirtelim. İnsan bu itirafları okuduğunda elinde olmadan bir ekonomik tetikçinin itiraflarını hatırlar: John Perkins's *Confessions of an Economic Hit Man: The Shocking Story of How America Really Took Over the World* (Londra: Ebury Press, 2005). [John Perkins, *Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafları*, Çev. Murat Kayı, April Yayıncılık, 2021.]

11. Bölüm
Meksika'nın Alacaklılarına Karşı Zaferi (1914-1942)

Meksika 1914'ten itibaren, izleyen otuz yıldan fazla bir süre boyunca, hakiki bir halk devriminin basıncıyla borcunun geri ödemesini bir kez daha askıya almıştı. Bu dönem boyunca genellikle güçlü bir halk seferberliğiyle köklü ekonomik ve sosyal reformlar gerçekleştirilmiş ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Meksika ekonomisi güçlendirilmişti.

Çok az bilinen bu tarih özel bir ilgiyi hak eder ve günümüzdeki halk mücadelelerine ilham vermesi gerekir. Gerçekten de bu tarih, tahakküm altındaki bir ülkenin büyük güçlere ve uluslararası finansa karşı kararlı mücadelesinin önemli sosyal ilerlemelere imkân verdiğini tanıtlamaktadır.

1910-1920 Meksika Devrimi

Meksika Devrimi derin köklere sahipti. Halk kesimleri tarafında en önemli hareket (nüfusun çoğunluğunu oluşturan) yerli köylülerin hareketiydi. İşçi hareketi ise şüphesiz gerçek ama ikincil bir rol oynamıştı. Bununla birlikte, 1906'da Sonora Eyaletinin doğusunda Cananea madencilerinin ve Veracruz'da Río Banco işçilerinin bastırılması halkın hoşnutsuzluğunu körüklemiş ve devrimin patlak vermesi için elverişli koşulların oluşmasına katkıda bulunmuştu.

Meksika İşçi Hareketinin İlk Zamanları

Porfiriato döneminde, işçi hareketi önce madenlerde, daha sonra demiryollarında örgütlenmişti. Proletarya madenlerde Birleşik Devletler madencilerinin devrimci sendikacılık deneyiminden yararlanıyordu. İşçi hareketi aynı zamanda işçi sınıfının dünyadaki diğer mücadelelerinden de –özellikle 1871 Paris Komünü mücadelesinden– besleniyordu. Sosyalist yayın organları ortaya çıkmıştı: 1872'de *El Socialista*, 1874'te sonradan *La Comuna Mexicana* ismini alacak olan *La Comuna*. 1872 aynı zamanda özellikle tekstilde ve zanaatlarda örgütlü ilk işçi konfederasyonu *Gran Círculo de Obreros Libres*'in de (Özgür İşçilerin Büyük Mahfili) kurulduğu yıl olmuştu. Bu örgüt 1879'da 1880 seçimlerinde iki farklı burjuva adayı destekleyen iki fraksiyona bölünüp parçalanmaya başlayacaktı. Adolfo Gilly şunları yazıyordu:

Büyük Mahfil'in parçalanması bir devrin sonunu simgeliyor ve genç sanayi proletaryasının, özellikle demiryolu ve tekstil işçileri ile madencilerin daha hakikî tarzda sendikal bir tabanda örgütlendikleri, 1880'li ve 1890'lı yıllarda kapitalizmin hızlı gelişme dönemiyle çakışıyordu.[1]

Nitekim Porfiria Díaz rejiminin sert baskısına rağmen 1876-1911 arasında 250 grev olmuştu. İster zaferle ister yenilgiyle sonuçlanmış olsunlar, bu grevler üretici güçlerin kapitalizmin çelişkilerine karşı siyasi örgütlenmesine imkân veriyor ve 1910'da patlak verecek olan devrimi hazırlıyorlardı.

Anarşist akım devrim sırasında gerçek bir etkiye sahip olmuştu. Bu akım özellikle, liberter bir programı destekleyen Flores Magon kardeşler tarafından temsil ediliyordu. Magonist hareketin, üç kardeşten biri tarafından yönetilen, bir bölümü aralarında ABD'li *Industrial Workers of the World* örgütünden yüz civarında enternasyonalistin de bulunduğu çeşitli milliyetlerden anarşistlerin desteğiyle Birleşik Devletler sınırına yakın, savunması zayıf, iki Meksika köyünün, 300 nüfuslu Mexicali ile 100 nüfuslu Tijuana'nın işgaline katıldı. Kaliforniya Baja'daki komün askeri yenilgiye uğramadan önce beş ay boyunca birkaç kilometrekarelik bir alanda liberter komünizm –mülkiyetin ilgası, toprağın ortaklaşa işlenmesi, üretici grupları oluşturulması vb– deneyine sahne oldu. Askeri müdahale sosyalist liberter bir cumhuriyet kurmaya kalkışmaya son vermişti.

Emiliano Zapata önderliğindeki hareket en popüler olanıydı. Zapata'nın memleketi olan Morelos Eyaletinde çok yaygındı ve Morelos Komünü olarak bilinmekteydi. Emiliano Zapata ve hareketi Kasım 1911'den itibaren Başkan Madero'nun programı olan San Luis de Potosi planından çok daha radikal bir program olan Ayala Planını savunuyordu.

Başkan Madero yalnızca, Porfiriat'ın yerli köylü topluluklarının ve bağımsız küçük köylülerin topraklarını ellerinden almasına imkân veren yargı kararlarını gözden geçirmeye söz veriyordu. Buna karşılık Zapata ve komutanları büyük toprak mülkiyetine son vermek için silaha sarılma çağrısı yapıyordu. Sloganı "Reform, Özgürlük, Adalet ve Yasa" olan Ayala Planı, toprakların yeniden bölüştürülmesini, toprağın onu işleyenlere tahsis edilmesini, Porfiriat zamanında saldırganca uygulanan 1856'dan kalma liberal yasalarla yağmalanan toprakların eski sahipleri olan topluluklara iade edilmesini öngörüyordu.

Madero yok etmeye çalıştığı Zapatist Harekete ve özellikle ülkenin kuzeyinde örgütlü sosyalist ve anarşist örgütlere karşı baskıyı organize etmişti. Madero'nun 1913'te General Huerta tarafından ortadan kaldırılması (bkz. 3. Bölüm) Porfirist eski yönetici sınıf, Katolik kilisesi ve askerler tarafından sevinçle karşılanmıştı. Böylece halk hareketine baskı yoğunlaşmıştı. Benito Juárez hayranı liberal lider Venustiano Carranza halkı General Huerta'yı devirmeye çağırdı ve bu amaçla Emiliano Zapata'nın Güney Kurtuluş Ordusu

1. Gilly, *The Mexican Revolution*, 41.

ve Pancho Villa'nın[2] Birleşik Devletler sınırı yakınında oluşturduğu Kuzey Tümeni ile geçici bir ittifak kurdu.

Carranza Huerta'nın son tahvil ihracında imzalamış olduğu sözleşmeden doğan borcu reddetmişti. Bu arada, Birleşik Devletler'de Taft'tan sonra başkan seçilen demokrat Woodrow Wilson, Huerta'ya karşı farklı bir politika benimsemişti. Wilson, Huerta'yı bir gaspçı olarak görüyordu ama Birleşik Devletler'in kimi tanıyacağına karar vermek için durumun nasıl gelişeceğini görmeyi bekliyordu. Olayların gidişatını etkilemek için Nisan 1914'te Veracruz limanını ablukaya almak üzere, Almanya'dan Huerta'ya gönderilen silahların ulaşmasını engellemek istediğini iddia ederek kırk dört savaş gemisi göndermişti.

Pancho Villa'nın toplumsal plandaki fikir ve hedefleri Zapata'nınkilerden daha az ilerici olsa da[3] bu iki adam süreci etkilemek için anlaşmaya varabilmişti. İki liderin kurtuluş orduları 1914'ün Kasım ayı sonunda başkent Mexico'da karşılaştılar ve iki lider 6 Aralık 1914'te başkanlık sarayında bir araya geldi. İktidar kullanma peşinde olmadıklarından başkenti hızla terk edip Venustiano Carranzo'nun birlikleriyle savaşmaya gittiler.

Pancho Villa ve Emiliano Zapata İktidarı İstemediler

Pancho Villa ile Emiliano Zapata'nın 4 Aralık 1914'teki ilk karşılaşmaları sırasındaki görüşme kaydedilmişti. Aralarındaki konuşma her ikisinin de iktidarı kullanmaya hiç niyeti olmadığını, bu işe profesyonel politikacıların (aşağıdaki sohbette "bu adamlar") bakmasını tercih ettiklerini göstermektedir. Elbette gözleri bunların üzerinde olacak, halk iradesine karşı çıktıkları takdirde bunları azletme hakkını saklı tutacaklardı. Bu sohbetin bir bölümü şöyle gelişmişti:

Villa: Resmi görev almaya ihtiyacım yok, bunun altından nasıl kalkarım bilmiyorum. Bu adamların kimden yana olduğunu göreceğiz. Bunlardan sadece bizi müdahale etmeye mecbur bırakmamalarını isteyeceğiz.

2. Pancho Villa (1878-1923) büyük toprak sahipleriyle yaşadığı çatışmalardan sonra adalet sistemiyle ilişkileri gerginleşmiş bir küçük toprak sahibiydi. Geçimini dağlık bölgelerde sığır hırsızlığı dahil türlü yollarla sağlayan bir kanun kaçağıydı. Mükemmel savaş hünerlerini Porfirio Díaz'ın jandarmalarına karşı verdiği eşitsiz mücadelede geliştirmişti. Ayrıca, Villa kısa zamanda, yalnızca piyadeleriyle değil, aynı zamanda komuta kademesindeki subaylarıyla ilişkilerinde güçlü bir askeri örgütleme yeteneği sergilemişti. Bu örgütleme yeteneği kuzeydeki işçi kesimlerini, ağırlıklı olarak ordusuna katılan madencileri ve demiryolu işçilerini kendi tarafına çekmişti. Bu basit bir ayrıntı değildir: Villa'nın ordusundaki demiryolcular devrimci birliklerin taşınmasında demiryolunu kullanması açısından çok önemliydi. (Gilly, *The Mexican Revolution*, 90).

3. Bununla birlikte, Pancho Villa 1913'te Chihuahua Eyaleti valisiyken yerel hâkim sınıfların çıkarları aleyhine halkı kayıran radikal önlemler uygulamıştı. Bkz. Paco Ignacio Taibo II, *Pancho Villa: Una Biografía Narrativa* [Pancho Villa'nın Yaşam Öyküsü] (Barselona: Planeta-ABG, 2015).

Zapata: Bütün dostlarımızı işte bunun için uyarıyorum; ayağınızı denk alın yoksa pala geliyor (gülüşmeler).

Zapatacı General Serratos: Elbette...

Zapata: Bence aldatılmayacağız. Onları düzgün bir şekilde bir o yana bir bu yana mahmuzlasak, gözümüzü üstlerinden ayırmayıp kontrolümüz altında beslemeye devam etsek yeter.

Villa: Ben şahsen savaşın bizim gibi cahil adamların işi olduğunu ve bundan hükümetlerin faydalandığını çok iyi anlıyorum ama sakın bizi müdahale etmeye mecbur bırakmasınlar.

Zapata: Bu koltuklardan en az faydalananlar en çok zahmet çekenler oluyor. Ayrıca bu, koltuklarla da kalmıyor. Her neyse ben zaten bir koltuğa oturur oturmaz düşecek gibi oluyorum.

Villa: Bu köy bizim için çok büyük, Çok şükür burada işimiz bitti de kuzeyde kırsala dönüyorum. Orada yapacak çok işim var. Yine ciddi bir şekilde savaşmamız gerekecek.[4]

Carranza, silahlı kuvvetlerini hem Huerta'nın hem de Pancho Villa'nın birlikleriyle karşı karşıya getiren bir dizi çarpışmadan sonra sonunda üstünlüğünü kabul ettirmeyi başarmıştı. Huerta Temmuz 1914'te sürgüne gitmeye mecbur kalmış, Washington da Carranza'yı fiili Başkan olarak tanımıştı. Birleşik Devletler o andan itibaren Pancho Villa ile Emiliano Zapata'nın yarattığı tehlikeye son vermek için doğrudan müdahale edecekti çünkü bunların talepleri kendi özel şirketlerinin çıkarlarını tehdit etmekteydi (plantasyonlar, madenler, petrol vb).

Washington 1915'te Zapata'nın toplumsal tabanını yok etmesine ve Zapata'yı katletmesine yardım etmek için Carranza'ya 53.000 tüfek gönderdi. Carranza bunun hemen ardından Zapatistalara karşı bir topyekûn imha saldırısı başlattı. İnfazlar, kitlesel zorla göç ettirmeler oldu, köyler yok edildi, başkent Mexico'yu bir Zapatista saldırısından korumak için etrafına 100 km siper kazıldı, Washington'un tedarik ettiği kimyasal silahlar kullanıldı.[5] Sergilenen vahşetin büyüklüğüne rağmen, bu tam bir başarısızlıkla sonuçlandı. Zapatista ordusu bir yıldan az sürede yeniden kuruldu.

Birleşik Devletler bunun yanı sıra 15 Mart 1916'da Pancho Villa'yı ortadan kaldırmak üzere Chihuahua Eyaletine 12.000 askerden (bazı yazarlar 5.000 askerden bahseder) oluşan bir sefer kuvveti de göndermişti. Bu Birleşik Devletler ordusunun başında General Pershing vardı. Subayları arasında o sıralar Meksika'nın ilhak edilmesini öneren (1944 kışının Ardenler Savaşının ünlü komutanı) Patton ile İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşik Devletler Başkanı olacak Eisenhower gibi müstakbel generaller bulunmaktaydı. Pancho Villa'nın gerilla kuvveti direnince bu askeri harekât bir fiyasko oldu.

---

4. Gilly, *The Mexican Revolution.*
5. Bkz. Jan Martinez Ahrens, "Toda la munición contra Zapata" [Bütün Cephaneler Zapata'ya Karşı], *El Pais*, 24 Aralık 2016

Pancho Villa kuvvetlerinin ve Emiliano Zapata hareketinin ezilmesinin başarısızlığa uğraması bu iki önderin muazzam bir halk desteğine sahip olduğunu çok açık biçimde kanıtlamaktaydı. Şiddetli baskı, devrimci moment sürdüğü müddetçe, yani 1918-1919'a kadar bunun üstesinden gelemeyecekti.

Carranza iktidarını konsolide etmek için gerek kırsal gerek de kentsel kesimde sosyal adaleti sağlama yönünde önlemler almıştı. Zapatistaların nüfuzuna karşı mücadele etmek için halk kesimlerinden gelen talepleri kısmen karşılaması gerektiğinin farkına varmıştı. Aralık 1914'te başkent Zapatacı ve Villacı birliklerin gönüllü olarak ayrılmasından sonra silahlı çatışma olmadan geri alındığında Carranza sendikalarla insani yardımı da içeren anlaşmalar yapmıştı. Elektrikçiler sendikasını patronlarına karşı desteklemişti. Tüccarları ve yüz seksen kilise papazını tutuklamıştı. Anarşist sendikalar federasyonu *Casa del Obrero Mundial*'in (Dünya İşçi Evi) önderleri, Carranza ile ve onun çevresinde anahtar bir rol oynayan General Obregón ile birtakım siyasi tavizler karşılığı Pancho Villa ile savaşa katılmayı taahhüt ettikleri bir anlaşma imzalamıştı.[6] Carranza 6 Ocak 1915'te bir tarım reformu yasası çıkardı. Uygulama kapsamı sınırlı kalsa da bu yasa Zapata'nın ve Villa'nın köylü tabanlarının bir bölümünü yabancılaştırmayı amaçlıyordu.

Carranza Dünya İşçi Evi liderleriyle imzaladığı pakttan bir yıl sonra tavizlere son verdi zira Kuzey Tümeninin kesin olarak yenilgiye uğratılmasından sonra bunlara ihtiyacı kalmamıştı. İşçilere ve sendikalara karşı baskı yeniden başladı. Buna tepki olarak Mexico'da Carranza'nın politikalarına karşı bir genel grev başlatıldı. Ancak halkın çoğunluğunun katıldığı genel grev baskıyla kırıldı.[7] O 1916 yazında, tam da Carranza Mexico'da işçi hareketini ezdiği sırada, Morelos Eyaletinde Zapatistalara karşı geniş kapsamlı bir saldırı başlatılmıştı.

Carranza uyguladığı bu halk karşıtı ölümcül politikalara rağmen, iktidarını konsolide etmek ve kendisine bir meşruiyet kazandırmak amacıyla Ocak 1917'de o dönem için dünyada sosyal adalet bakımından en ilerici Anayasayı kabul ettirmişti. Bu Anayasa Ayala Planının birkaç öğesini de içermekteydi. Anayasa ulusun doğal kaynaklarına, köylünün de toprağa sahip olması gerektiğini söylüyor ve çok sayıda sosyal hak öngörüyordu. Bir toprak reformu ve sosyal yasalar –sekiz saatlik iş günü, sendikalaşma ve grev hakkı, asgari ücret, kadınların ve çocukların çalışmasının sınırlanması– ilan ediyordu.

Emiliano Zapata'nın Rus Devrimi Üzerine 14 Şubat 1918 Tarihli Mektubu

Emiliano Zapata'nın mücadelesinin kapsamını Meksika topraklarıyla ve köylü kitleleriyle sınırlı tuttuğunu düşünürsek yanılmış oluruz. Rus

6. Adolfo Gilly'ye göre, bu paktı imzalama kararı 8 Şubat 1915'te toplanan Genel Kurul çoğunluğu tarafından onaylanmamıştı. Büyük bir muhalefet vardı. Yine de dokuz bin "işçi" Kuzey Tümenine karşı savaşan Obregón ordusunda, içinde "anarşist ilk yardım birliklerinin" de yer aldığı kızıl taburlar oluşturmuşlardı. Bkz. Gilly, *The Mexican Revolution*, 157-59.
7. Gilly, *The Mexican Revolution*, 179.

Devrimi üzerine mektubundan alınan şu pasajlar, onun gerek sürmekte olan iki büyük devrim arasındaki dayanışmaya gerek de işçilerle köylüler arasındaki ittifaka atfettiği önemi kuşkuya yer bırakmayacak şekilde ortaya koymaktadır:

> Amerika'nın tüm halkları ve yaşlı Avrupa'nın tüm ulusları, devrimci Meksika'nın davasının ve Rusya'nın davasının insanlığın davasını, bütün ezilen halkların yüce çıkarlarını cisimleştirdiğini ve temsil ettiğini anlayacak olurlarsa çok şey kazanmış oluruz, insanlık ve adalet çok şey kazanır [...]
>
> Orada olduğu gibi burada da geniş köylü kitlelerini babadan oğula iliğine kadar sömüren insanlık dışı, açgözlü ve zalim büyük toprak ağaları vardır. Orada olduğu gibi burada da köleleştirilmiş insanlar, vicdanı uykuya yatmış insanlar uyanmaya, homurdanmaya, kıpırdanmaya, isyan etmeye başlamaktadır.
>
> Nitekim dünya proletaryasının Rus Devrimini alkışlaması ve ona hayranlık duyması şaşırtıcı değildir. Aynı proletaryanın, güttüğü amaçların farkına varır varmaz bizim Meksika Devrimimizden de bağlılığını, sempatisini ve desteğini esirgemeyeceği açıktır [...]
>
> Hakikati savunmak için giriştiğiniz yayın ve propaganda işte bu yüzden bu kadar ilginçtir; işte bu nedenle dünyanın bütün işçi derneklerine ve merkezlerine gidip onlara işçiyi mücadele için eğitme ve köylünün bilincini oluşturma ikili görevine girişmenin emredici zorunluluğunu hissettirmelisiniz. Birbirlerine bağlı olmaları nedeniyle işçinin özgürleşmesinin köylünün kurtuluşu olmadan gerçekleştirilemeyeceğini unutmamak gerekir. Aksi halde burjuvazi bu ikisini her zaman karşı karşıya getirebilecek, örneğin emekçilerin haklı öfkelerini bastırmak ve dizginlemek için köylülerin cehaletinden faydalanabilecek, hem de sırası geldiğinde pek bilinçli olmayan işçileri kullanıp kırdaki kardeşlerinin üzerine salabilecektir.[8]

Bu mektup okunduğunda Meksika hâkim sınıflarının ve Birleşik Devletler'in Emiliano Zapata'dan niçin kurtulmak istedikleri biraz daha iyi anlaşılır.

Carranza, Emiliano Zapata'yı Nisan 1919'da hileyle pusuya düşürerek katlettirmeyi başarmıştı. Carranza 1920'de General Álvaro Obregón tarafından devrildi. Obregón, Carranza'nın devrilmesinden birkaç ay sonra bir milyondan fazla oy alarak başkan seçildi ve 1 Aralık 1920'de başkanlık koltuğuna resmen oturdu. Sendika liderleri, özellikle de 1918'de kurulmuş olan Meksika Bölgesel İşçi Konfederasyonunun (Confederacion Regional Obrera Mexicana) liderleri tarafından destekleniyordu. Obregón 1920'de Pancho Villa'yı, ömür boyu emekli aylığı bağlanması ve Federal Orduda Tümgeneral rütbesinin tanınması karşılığında silah bırakmaya ve kendisine sadık son birlikleri dağıtmaya ikna etti. O da 1923'te katledilecekti.

Devrimci dinamik 1918-1919'dan itibaren sona ermişti. Emiliano Zapata ve partizanları gibi en devrimci, en ileri görüşlü unsurlar ya ortadan kaldırılmış ya da kapitalist sistem tarafından özümsenmişti. Ülke çok ileri bir Anayasaya

8. Gilly, *The Mexican Revolution*, 228-29.

sahipti ama anayasa hükümlerinin çok küçük bir kısmı hayata geçirilmişti. Yerel hâkim sınıflar daha sonraları devrim sırasında vermek zorunda kaldıkları tavizlerden caymaya çalışacaklardı.

1911-1917 döneminin büyük toplumsal kazanımları birbiri ardından gelen hükümetler tarafından gitgide budanacak ama 1934'ten itibaren güçlü bir biçimde yeniden ortaya çıkacaklardı. Ayrıca, hükümetler dış borç alacaklılarıyla 1921'den itibaren uzlaşma arayışına da girmişlerdi.

1921'de Yeniden Başlayan Borç Müzakereleri

1922'den 1942'ye kadar JP Morgan Bankasının yöneticilerinden birinin başkanlığındaki bir alacaklılar birlikteliğiyle (konsorsiyum) uzun müzakereler yapılmıştı.

Şubat 1919'da Meksika Üzerine Uluslararası Bankacılar Komitesi (International Committee of Bankers on Mexico) adıyla Meksika'nın borçlu olduğu bir bankalar karteli kurulmuştu. New York bankası JP Morgan'ın temsilcisi Thomas W. Lamont başkanlığındaki bu komitede Birleşik Devletler, Büyük Britanya, Fransa, Hollanda, Belçika, İsviçre ve Almanya bankaları bir araya gelmişti.

Başkan Obregón 1921'de Lamont'u müzakereleri başlatmak üzere Mexico'ya davet etmiş, bu müzakereler Haziran 1922'de bir anlaşmayla sonuçlanmıştı.[9] Hükümetin siyasi yönelimini açıkça gösteren ülke açısından feci bir anlaşma söz konusuydu. Bu siyasi yönelim borçlanma konusunda, yerel hâkim sınıfların ve Meksika iç ve dış borçlanma senetlerini elinde tutan uluslararası bankaların çıkarlarına boyun eğme bakımından Porfiriat'ın yönelimine yakındı.

Borç 1910'da 220 milyon dolarken ve bu tarihten sonra gerçekleştirilen ilave borçlanmaların, yani gaspçı Huerta tarafından 1911 ve 1913'te alınan borçların bakiyesi 30 milyon dolarken –ki aslında bunun Speyer Bankasından alınan 20 milyonluk bölümü 1913'te Paris'te ihraç edilen tahvillerin geliriyle geri ödenmişti– Başkan Obregón ve hükümeti bu anlaşmayla 500 milyon dolarlık bir kamu borcunu tanıyordu. Dolayısıyla Başkan Obregón ödenmesi gerekenin iki katı tutarında bir borcu tanımayı kabul etmiş oluyordu.[10] Ayrıca buna 200 milyon dolarlık bir temerrüt faizi eklemeyi de kabul ediyordu.[11] Bu, ülkenin ve Meksika halkının çıkarlarına gerçek bir ihanetti! Üstelik gerek diktatör Porfirio Díaz tarafından alınan (220 milyon dolar) gerek de gaspçı Huerta tarafından akdedilen (30 milyon dolar) borçlar, nüfusun çıkarına aykırı olarak akdedildikleri için ve alacaklılar da bunun tamamıyla farkında oldukları için açıkça tiksindirici borç tanımına giriyordu.[12]

---

9. Wynne, *State Insolvency and Foreign Bondholders*, 66-67.
10. Bazant, *Historia de la deuda exterior de Mexico*, 239. Kural olarak alacaklılarla her uzlaşmadan yana olan Bazant bu 500 milyonluk tutarı tek kelimeyle inanılmaz bulur.
11. Wynne, *State Insolvency and Foreign Bondholders*, 68.
12. Okur tiksindirici borcun gerekçeli bir tanımını 9. Bölüm'de bulabilir.

Başkanın kontrolündeki Meksika Kongresi bu anlaşmayı onaylamış ve Meksika 1923'te borç geri ödemelerine başlamıştı. Gelgelelim ödenecek tutarlar o kadar yüksek, bütçe açığı o kadar ciddiydi ki Obregón 30 Haziran 1924'te borç geri ödemesini askıya aldı. Meksika JP Morgan yöneticisi Lamont ile müzakereler yeniden başladı. Müzakereler 1925'te Kongre tarafından onaylanan yeni bir anlaşmayla sonuçlandı. Meksika'nın yeni Başkanı Plutarco Ellias Calles (Aralık 1924-Kasım 1928) geri ödemelere yeniden başlayabilmek için Bankacılar Komitesiyle yeni bir kredi limiti müzakere etti. 1926'da birkaç ödeme yapıldı ama Meksika geri ödemeleri 1927'de tekrar askıya aldı.

Bankacılar Komitesi 1928'de durumu analiz etmeleri için bir bilirkişi komisyonu gönderdi. Uzmanlar raporlarında hükümetin sosyal harcamalarını, özellikle kamu eğitimindeki harcamaları eleştiriyorlardı. Meksika'nın tarım sulama sistemine ve köylüler için kamu kredi sistemi kurulmasına haddinden fazla yatırım yapmış olduğunu düşünüyorlardı. Yeni bir devrimi önlemek için birtakım kamu harcamaları yapmak gerektiğini kabul etmekle birlikte hükümetin yapmış olduğu harcamaları abartılı buluyorlardı.[13]

Hükümet ile Uluslararası Bankacılık Komitesi arasındaki müzakereler yeniden başlamıştı. 1930'da yeni bir anlaşma imzalandı ama 1922'den beri ilk kez önemli sayıda parlamenter anlaşmanın onaylanmasına karşı çıktı. Üstelik Chihuahua Eyaletinin dört milletvekili, borcun geri ödenmesinde on yıllık bir moratoryumun ilan edilmesini ve böylece tasarruf edilecek tutarların topluma yararlı harcamalarda kullanılmasını öngören bir yasa teklifi vermişti.[14] Hükümet Kongrede azınlığa düşme riskini göze almamaya karar verdi ve sonuçta Bankacılar Komitesiyle imzaladığı anlaşmayı Kongrede oylamaya sunmaya cesaret edemedi.

Bu arada, Ekim 1929 Wall Street krizinin ihracat gelirleri üzerindeki etkisi kendisini güçlü bir şekilde hissettiriyor, borcu yeniden ödemeye başlama projesi de gitgide daha az taraftar buluyordu. Kongre Ocak 1932'de hükümetin Bankacılar Komitesiyle imzalamış olduğu son anlaşmayı iptal eden bir yasa kabul etti. Sonunda, Başkan Abelardo Rodriguez 1 Eylül 1933'te Meksika'nın dış borcun geri ödemesine yeniden başlamayacağını ilan edecekti.

Cárdenas'ın Başkanlığı (1934-1940) Alacaklılara Karşı 1942 Zaferinin Yolunu Açıyor

Aralık 1934'te, Lázaro Cárdenas Aralık 1940'a kadar uzatılacak olan bir Başkanlık dönemine başlıyordu. L. Cárdenas bu altı yıllık dönemde, bazıları 1910-1917 yıllarının ve 1917 Anayasasının kimi devrimci özlemlerini ilk kez hayata geçirmeye imkân veren, önemli sol reformlar gerçekleştirecekti.

Cárdenas başkanlık görevine bir toplumsal mücadeleler, özellikle de işçi grevleri döneminde başlamıştı. 1920'den beri hâkim olan politikadan kopan

13. Wynne, *State Insolvency and Foreign Bondholders*, 77.
14. Wynne, 82. Ayrıca bkz. *New York Times*, 30 Kasım 1930.

bir politika benimsemiş, Ellias Calles'e karşı çıkarak Uluslararası Bankacılar Komitesiyle müzakerelere yeniden başlamayı reddetmişti.

Cárdenas'ın aldığı ilk önlemlerden biri kamu eğitimi reformuna ilişkindi. Anayasanın 3. Maddesinde yapılan ve Aralık 1934'de yürürlüğe giren değişiklik şunu öngörüyordu:

> Devlete ait eğitim sosyalist olacak ve her tür dinsel doktrini dışlamanın yanı sıra fanatizmle ve önyargılarla savaşacaktır. Okul, öğretimini ve faaliyetlerini gençlikte evrenin ve toplumsal yaşamın akılcı ve doğru bir kavramını yaratmaya imkân verecek tarzda düzenleyecektir.

Millet Meclisine sunulan yasa tasarısının gerekçesinde şunları okumak mümkündür:

> 3. Maddenin düzeltilmesinin onaylanmasıyla Cumhuriyette sosyalist öğretimin kurulması, içinde yaşadığımız rejimin doğrudan ekonomik dönüşümü anlamına gelmemekte; devrimin devam etmek, eserini sağlamlaştırmak ve istikrarlı kılmak için ihtiyaç duyduğu insanî malzemeyi hazırlamak anlamına gelmektedir. Ülkenin geleceği, şu anda eğitim kurumlarında yönünü bulan ve yetişen sosyalist çocuklara ve gençliğe aittir. Meksika proletaryasının ve ezilen sınıflarının özlemlerini geri dönülmez bir şekilde gerçekleştirme görevi onlara düşecektir.

Bu ilkelerin uygulanması sistemin ataleti yüzünden sınırlı kalmış olsa da Meksika toplumunda on yıllar boyunca iz bırakmıştır.

Toprak Reformu

1917 Anayasasının 27. Maddesinin hükümlerinden biri toprağın *ejidolar*'a[15] dağıtılmak üzere kamulaştırılabileceğini öngörüyordu. Cárdenas, Anayasanın bu hükmüne dayanarak Meksikalı büyük toprak sahiplerinin ve yabancı şirketlerin topraklarını kamulaştırdı. 18 milyon hektar toprağı, geleneksel ortaklaşa mülkiyeti, *ejido* biçiminde yerli tarım topluluklarına dağıttı. Dolayısıyla topraklar özel toprak sahiplerine dağıtılmamış oldu. Amaç, Emiliano Zapata tarafından Ayala Planında dile getirilen temel talebe cevap vermenin, yani topluluklara kendilerinden çalınmış olanı iade etmenin ötesinde yerel piyasanın ihtiyaçlarını karşılamayı hedefleyen bir geçimlik tarımın gelişmesine yardımcı olmaktı. Toprakları alan köylü toplulukları diledikleri gibi değerlendirebilecek ama satamayacaklardı. Ejido toplulukları toprağı yönetmek için karar verme süreçleri geliştirmişlerdi. Cárdenas hükümeti bir kamu bankası kurmuş (Banco Nacional de Crédito Ejidal (Banjidal)) ve toprakların verimini iyileştirecek teknikerlerin eğitimini finanse etmişti. Cárdenas'ın toprak reformu, özel bireysel toprak sahiplerine (o da çok sınırlı miktarda) toprak dağıtmakla yetinmiş olan önceki hükümetlerin politikalarından farklılaşıyordu.

---

15. *Ejido*, Meksika'da bir grup yerli çiftçinin toprağı birlikte işlediği komün mülkiyetine verilen isimdir. Burada ilke, toprağın intifa hakkının satış ya da devretme imkânı olmadan topluluk üyelerine verilmesidir. Selefleri tarafından başlatılmış olan neoliberal politikaları daha da ileri götüren Başkan Salinas de Gortari ejidoların kitlesel satışını mümkün kılmak amacıyla 1993'te Anayasa değişikliğine gitmişti. 1 Ocak 1994'teki Zapatista ayaklanmasının hedeflerinden biri bu hükümet politikasının sorgulanmasıydı.

Demiryollarının ve Petrolün Millileştirilmesi

1936 demiryolu işçileri grevi demiryollarının tamamının millileştirilmesiyle sonuçlanmıştı.

İki yıl sonra, 1938'de bu kez petrol de sektördeki birçok işçi grevi sayesinde millileştirilecekti. Porfiriat'ın sonunda başlamış olan petrol istihracı bütünüyle Britanya ve Birleşik Devletler şirketlerinin elindeydi. 1917 Anayasasının 27. Maddesinin dördüncü fıkrası petrol sahalarındaki rezervlerin ulusun mülkiyetinde olmasını öngörüyordu. Petrol emekçileri 1937'de grevdeki işçilerin ücret artışı taleplerini karşılamayan petrol şirketi sahipleriyle çok sert bir çatışmaya girmişlerdi. Cárdenas 18 Mart 1938'de ülkeye, bu çatışmaya petrol şirketlerini kamulaştırarak müdahale ettiğini ilan etti. Bu şirketlerin sahiplerinin on yıllık bir süre içinde bir tazminat alacaklarını belirtti. Bu karar yabancı kapitalistleri kızdırmıştı ve Büyük Britanya hükümet üzerinde baskı kurmak için Meksika ile diplomatik ilişkilerini kesti.[16] Cárdenas geri adım atmadı. Kamu şirketi Pemex'i (Petróleos Mexicanos) kurdu. Cárdenas'ın kararı halkta çok büyük bir coşku yaratmıştı. Pemex altmış beş yıl sonra 2013'te neoliberal politikaların derinleştirildiği bir bağlamda özelleştirilecekti.

Uluslararası Politika

Cárdenas hükümeti, Britanya ve Fransa hükümetlerinin uyguladığı ablukayı kırarak İspanyol Cumhuriyetçilerine silah gönderen çok az sayıdaki hükümetten biri olmuştu.

Churchill Meksika'nın bu politikasını çok sert biçimde kınamıştı. Nazi Almanya'sı ve faşist İtalya tarafından tepeden tırnağa silahlandırılmış olan Franco'ya karşı alınan yenilgiden sonra, Cárdenas hükümeti kırk bin İspanyol Cumhuriyetçisine kucak açmış ve geçimlerini sağlamıştı. Cárdenas bunun yanı sıra Stalin rejiminin zulmüne uğrayan, hiçbir Avrupalı hükümetin ne vize ne de uzun süreli oturma izni verdiği Rus devrimci Troçki'ye de ev sahipliği yapmıştı[17]. Cárdenas ayrıca Rus sürgünle dostça ilişkiler kurmuş ancak bu, Stalin'in ajanlarından birinin Troçki'yi Ağustos 1940'ta Mexico'da katletmesine engel olmamıştı.

L. Cárdenas halk tarafından da çok sevilmekteydi zira Başkan olur olmaz maaşını yarıya indirmiş ve geleneksel başkanlık sarayından (Yeni İspanya Genel Valilerinin eski ikametgâhı Chapultepec Şatosu) daha az gösterişli Los Pinos'a

16. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler Ekim 1941'de yeniden kuruldu. Çünkü Londra Nazi Almanya'sına karşı müttefik arayışındaydı ve Mexico ile Berlin arasında olası bir ittifaktan korkuyordu.
17. Cárdenas'ın devrimci hareketlere sempatisini kanıtlayan bir başka unsur da başkanlığı sırasında olmasa da Fidel Castro ile "Che" Guevara'nın Küba'ya gitmek üzere *Granma* ile denize açılmalarından birkaç hafta önce hapisten çıkmalarına yardım etmiş olmasıdır. Fidel ile Che, Batista hükümetinin Meksika yetkililerini birtakım gerillanın ülkede faaliyet gösterdiği konusunda uyarmasından sonra hapse atılmıştı. Fidel hapishanedeyken cezaevi müdürünü sadece kendisini serbest bırakması için ikna etmeyi başarmış ve bunun sonrasında Cárdenas ile görüşerek diğer mahpusların serbest bırakılması için yardımını istemişti. Cárdenas Fidel'in projesine yakınlık göstermişti.

taşınmış ve eski şatoyu Ulusal Meksika Tarihi Müzesine dönüştürmüştü. Başkanlıkta görev süresini tamamladığında, yurttaşları onun bu zaman zarfında zenginleşmemiş olduğunun farkına varmışlardı.

Dolayısıyla, Cárdenas'ın yapısal reformlarının, kapitalizmden kopmaya çalışmamış olsa da, 1910-1917 Devrimi sırasında yükseltilen temel talepleri kısmen gerçekleştirerek halkın yaşam koşullarını iyileştirmiş ve ülkenin doğal kaynakları üzerindeki egemenliğini güçlendirmiş olduğunu söylemek mümkündür. Cárdenas ayrıca halklar arasında dayanışmayı destekleyen antiemperyalist bir uluslararası politika gütmüştür.

Alacaklılara Karşı 1942 Zaferi

Cárdenas'ın borcu ödemeye başlamayı ve hatta Uluslararası Bankacılar Komitesiyle müzakerelere yeniden başlamayı reddetmesi bir zafer olmuştu. Cárdenas'tan sonra eski Savunma Bakanı Manuel Ávila Camacho Başkan seçilmiş, Cárdenas yeni kabinede Savunma Bakanı olmuştu.

Birleşik Devletler Başkanı Franklin D. Roosevelt Meksika ile ilişkileri iyileştirmek amacıyla 1941'den itibaren, başta JP Morgan olmak üzere kendi ülkesinin bankalarını Meksika hükümetine boyun eğmeye ve borcu ret kararını kabul etmeye mecbur bırakmıştı. Aralık 1941'de Washington İkinci Dünya Savaşı'na müdahale etmeye hazırlanıyordu, dolayısıyla komşusu Meksika'nın (tıpkı, yine ödemeleri askıya almış olan Brezilya gibi) sıkı bir müttefik haline gelmesine ihtiyacı vardı. Uluslararası Bankacılar Komitesi ile Meksika arasındaki uyuşmazlığı sona erdiren anlaşma, bankaların gerçek bir teslimiyet edimiydi. Uluslararası Komite (anapara ve tahakkuk etmiş faiz olarak) 510 milyon dolar tutarında bir borcun geri ödenmesini talep ettiği halde, nihaî anlaşma yüzde 90'dan fazla indirimle 50 milyon dolardan biraz daha az bir ödeme öngörmekteydi. Ayrıca, gecikme faizlerinin tazminine uygulanan faiz oranları da dikkat çekiciydi: 1923'ten önceki gecikmeler için binde 1, 1923-1943 dönemi için yüzde 1.[18] Oysa on dokuzuncu yüzyıldaki ve yirminci yüzyılın ilk yarısındaki çok sayıda yeniden yapılandırma anlaşmasında temerrüt faizlerinin tamamı ödenecek anaparaya dönüştürülmekteydi. Obregón ile Uluslararası Bankacılar Komitesi arasında 1922'de imzalanan anlaşma ile Meksika'nın 500 milyon tutarında bir borcu kabul etmiş olduğunu hatırlatalım! Meksika bundan yirmi yıl sonra (anapara ve gecikme faizleri dahil) 50 milyon dolarlık bir borcu geri ödemeyi kabul ederek parlak bir zafer kazanmış oluyordu.

Hepsi bu kadarla da kalmıyordu: Tahvil hamilleri bir tazminat talebinde bulunabilmek için tahvillerini Meksika yetkililerine ibraz etmek ve borç kütüğüne işletmek zorundaydılar! Bankacıların böyle bir muameleye tabi tutulması, devlet borçları tarihinde ilk kez oluyordu. Ayrıca, Uluslararası Bankacılar Komitesinde yer alan Alman bankalarının ellerindeki tahvilleri

18. Wynne, *State Insolvency and Foreign Bondholders*, 97 ve tablo, 106.

ibraz etmelerine izin verilmemişti çünkü düşman bir gücün suçortakları sayılmaktaydılar.

Daha da iyisi, Washington, 1940'tan itibaren, Meksika o zamana kadar hiç tazminat ödemediği halde Meksika petrolünü satın almaya çalışıyordu. Petrol şirketi Sinclair Meksika ulusal petrol şirketi Pemex'ten petrol almaya başlamıştı. Meksika'dan 32 milyon dolar tazminat talep etmiş olan Sinclair sonunda 8 milyon dolarlık bir tazminata razı olmuştu. Söz konusu tazminat Pemex'ten dört yılda satın alınacak olan 4 milyon varil petrol bedeliyle ödenecekti. Genel bir anlaşmaya varılmış, Meksika 1938'de millileştirilmiş olan Birleşik Devletler petrol şirketlerinin hepsinin zararlarını tazmin etmek üzere 23 milyon dolar ödemeye söz vermişti.[19]

Meksika bu borç anlaşması ve Cárdenas yönetimi zamanında alınan önlemler ve savaş sonrası konjonktür sayesinde, 1950'li yıllara kadar sert korumacılık önlemleri uygulayarak bir iktisadî kalkınma politikasını hayata geçirebilmişti. Meksika 1950'lerin sonuna kadar özel bankalardan yeniden borç almayacaktı.

Meksika Üzerine Nihai Düşünceler

Meksika, on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın ilk yarısında alacaklılarına kendi imkânlarıyla acı yenilgiler yaşatmış olan yegâne eski sömürgedir. Meksika 1861'de kendisinden talep edilen borcun çok büyük bir bölümünü reddetmiş ve 1867'de tam bir zafer elde etmiştir. Sonrasında, bundan yirmi yıldan az bir zaman sonra, hâkim sınıflar ve diktatör Porfirio Díaz bu gidişi tersine çevirmeyi başarmışlardı. Bu, kendi çıkarlarını ülkenin Avrupalı emperyalist güçlere ve Birleşik Devletler'e düzenli biçimde tabi kılınmasında gören tahakküm altındaki bir ülkenin hâkim sınıflarının suçortaklığının ve omurgasızlığının tipik bir örneğidir.

Porfirio Díaz devrildiğinde ve hakiki bir halk devrimi patlak verdiğinde, Meksika borcunu geri ödemeyi yeniden askıya alacaktı. Askıya alma 1914'ten İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar otuz yıldan fazla sürmüş ve eşzamanlı olarak köklü ekonomik ve toplumsal reformlar gerçekleştirilmişti. Alacaklılara karşı tam bir zafer kazanılmış olsa da bu, nihaî bir zafer değildi.

3. Bölüm ve şimdi okuduğunuz bölüm, Meksika'da 1821'de bağımsızlığın kazanılmasından, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar neler olduğunu anlamanın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Meksika örneği birçok bakımdan benzersizdir ve bu örnekten ders alınmalıdır. Borçlarını başarıyla reddetmiş olan diğer ülkeler ya Birleşik Devletler gibi büyük güçler kategorisindedir ya da 1920'li yıllarda Birleşik Devletler tarafından Büyük Britanya'ya karşı korunan Kosta Rika gibi bu güçlerin doğrudan koruması altında olmuştur. Meksika deneyi işte bu nedenle istisnaidir ve bilinmelidir. Oysa bu konuda yayımlanmış çok az eser vardır. Niçin böyle olduğunu anlamak kolaydır: Hâkim

19. Wynne, 94-95.

tarihyazımı Meksika'nın gerçek tarihinin tanınmasını pek arzu etmemektedir. Batı solu cenahında ise bu çalışmanın doldurulmasına katkıda bulunduğunu umduğumuz büyük bir boşluk söz konusudur.

Aynı dönemde bir başka ülke devlet borcunu sadece kendi gücüne güvenerek başarıyla reddetmişti. Bu ülke 1918'in genç Sovyet Rusya'sıydı. Meksika ile ortak nokta, devrimci süreç ile borçların reddinin çakışmasıydı. Buna karşılık, temel farklılıklar vardı. Birincisi, Bolşevik hükümeti Çarlık borçlarının tamamını bir kerede reddetmişti. İkinci olarak, Ekim Devrimi patlak verdiğinde Rusya, Avrupalı emperyalist güçlerin ve komşusu Birleşik Devletler'in doymak bilmez bir iştahla göz diktikleri eski İspanyol sömürgesi Meksika'nın tersine, son dönemdeki gerilemesine rağmen emperyalist güçler arasında yer almaktaydı.

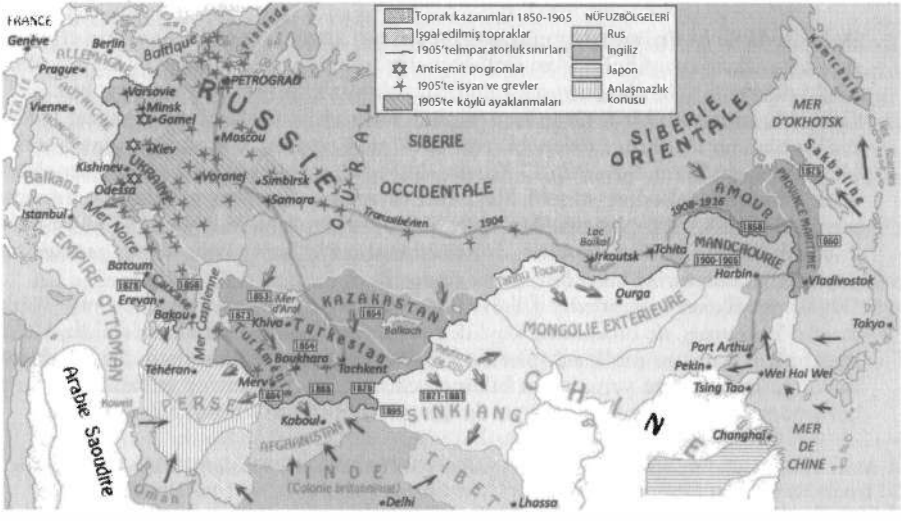
12. Bölüm
Borçların Sovyetler Tarafından Reddedilmesi

Borçların 1905 ve 1917 Devrimlerinin Tam Ortasında Reddedilmesi

Şubat 1918'de, Sovyet hükümetinin Rus İmparatorluğu'ndan miras kalan ulusal borcu reddetmesi uluslararası finansı şaşkınlığa uğratmıştı. Bu karar büyük güçlerin hükümetleri tarafından oybirliğiyle kınanmıştı.

Bu karar Rus İmparatorluğu'nu 1905'te sarsmış olan ilk büyük toplumsal kurtuluş hareketinin özünde zaten mevcuttu. 1905 ayaklanmasına çok sayıda etkenin birleşmesi yol açmıştı: Japonya karşısında askeri hezimet, toprak talep eden köylülerin öfkesi, otokrasinin reddi, işçilerin talepleri... Ekim 1905'te Saint Petersburg'daki grevlerle başlayan hareket, farklı mücadele biçimleri benimseyerek bütün İmparatorluğa yayılmıştı. Halk kitlelerinin öz-örgütlenme sürecinde her dal tarafından seçilmiş konseyler ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla, köylü, işçi, asker sovyetleri ve başka sovyetler vardı (sovyet kelimesi Rusçada "konsey, şûrâ" anlamına geliyordu).

1905'te Rus İmparatorluğu

Kaynak: Georges Brun 2015

Saint Petersburg[1] Sovyetinin başkanlığını yapan Lev Troçki otobiyografisinde, Sovyetin bütün önderlik kadrosunun 3 Aralık 1905'te tutuklanmasına yol açan şeyin, konseyin seçilmiş üyelerinin Çarlık rejimi tarafından akdedilmiş olan borçların reddedilmesi çağrısında bulundukları bir manifestonun yayımlanması olduğunu açıklar. Aynı zamanda 1905'teki bu borç ödemesinin durdurulması çağrısının sonunda 1918 yılı başında Sovyetler hükümeti Çarlık borçlarının reddedilmesi kararnamesini kabul ettiğinde gerçekleştiğini de anlatır:

> Çarlığın mali iflasının kaçınılmaz olduğunu ilan eden "mali manifestomuz" olarak adlandırılan bildirinin yayımlanmasının ertesi günü tutuklandık. Manifesto Romanofların borçlarının, zaferi kazandığı gün halk tarafından tanınmayacağını kesin bir dille bildiriyordu. İşçi delegeleri sovyetleri net bir şekilde şunu beyan ediyordu: "Otokrasi hiçbir zaman halkın güvenine mazhar olmadı ve halk tarafından hiçbir şekilde yetkilendirilmedi. Bu nedenle, Çar hükümetinin halkla açık ve ilan edilmiş bir savaş halindeyken sözleşmeyle bağıtlayacağı herhangi bir tahvil ihracından doğacak borçları tanımama kararı aldık."
> Paris Borsası manifestomuza birkaç ay sonra Çar'a yedi yüz elli milyon franklık yeni bir kredi açarak cevap verdi. Gerici ve liberal basın sovyetin Çarlık maliyesine ve Avrupalı bankerlere yönelttiği zavallı tehditlerle açıkça alay etmekteydi. Sonrasında, herkes manifestoyu unutmaya çalıştı. Ama o hafızalara kendi başına dönmek zorundaydı. Çarlığın, geçmiş tarihinin tamamı tarafından hazırlanmış olan mali iflası askeri hezimetle aynı anda patlak verdi. Ve devrimin zaferinden sonra, Halk Komiserleri Sovyetinin 10 Şubat 1918 tarihindeki bir kararnamesi Çarın tüm borçlarının kayıtsız şartsız iptal edildiğini ilan ediyordu. Bu kararname hâlâ yürürlüktedir[2]. Ekim Devriminin hiçbir yükümlülüğü tanımadığını söyleyenler yanılmaktadır. Devrim *kendisine* karşı yükümlülüklerini tamamen tanır. 2 Aralık 1905'te vermiş olduğu sözü 10 Şubat 1918'de tutmuştur. Çarlığın alacaklılarına "Beyler, zamanında uyarılmıştınız!" demeye kesinlikle hakkı vardır.
> 1905 başka her bakımdan olduğu gibi bu bakımdan da 1917'yi hazırlamıştır.[3]

Troçki *1905* başlıklı kitabında, Sovyetin, devrimci demokrasinin bu organının, Çar tarafından akdedilen borçları ödemeyi reddetme çağrısı yaptığı Mali Manifestonun kabul edilmesiyle sonuçlanan olaylar silsilesini betimler:

> Dolayısıyla Sovyetin önünde muazzam bir faaliyet alanı açılıyordu. Sovyetin etrafında uçsuz bucaksız siyasi bakımdan ekili olmayan topraklar uzanıyordu, iş bu toprakları güçlü devrimci sabanla sürmeye kalıyordu. Ne var ki yeterince zaman yoktu.
> Gericilik, hummalı bir faaliyetle savaş baltalarını bilemekteydi ve her saat yaklaşmakta olan bir ilk darbe beklenebilirdi. Yürütme Komitesi, her gün yapması gereken bir yığın işe rağmen, Sovyetin 27 Kasım 1905'te almış olduğu kararı uygulamak için acele ediyordu. Askerlere yönelik bir bildiri yayımladı (bkz. Kasım Grevi) ve devrimci partilerle ortak bir toplantıda Mali Manifestonun metnini kabul etti [...] Manifesto 2 Aralık 1905'te dördü sosyalist, dördü liberal sekiz Saint Petersburg gazetesinde yayımlandı. Bu tarihi belgenin metni şöyleydi:
> "Hükümet iflasın eşiğindedir. Ülkeyi bir enkaz yığınına çevirmiş, cesetlerle kaplamıştır. Tükenmiş, aç bırakılmış köylüler artık vergi ödeyecek halde değildir. Hükümet halkın parasını mülk sahiplerine kredi açmak için kullanmıştır. Şimdi, ipotek koyduğu mülkleri ne yapacağını bilememektedir. İmalathaneler ve fabrikalar artık çalışmamaktadır. İş yoktur. Her yerde durgunluk hüküm sürmektedir.

1. Mart 1918'e kadar Rusya'nın başkenti, Ağustos 1914'ten itibaren Petrograd olarak anılacaktır.
2. Troçki bu satırları 1930'da yazmaktadır.
3. [Lev Troçki, *Hayatım*, Çev. Müntekim Öçmen, Yazın Yayıncılık, 1999, s. 403] Leon Trotsky, *My Life* (New York: Scribner, 1930), 14. Bölüm, Marxists Internet Archive, https://www.marxists.org/archive/trotsky/1930/mylife/ch14.htm

Hükümet yabancılardan ödünç aldığı borçların sermayesini demiryollarının inşasında, bir deniz filosu, kaleler inşa etmekte ve silah yedekleri oluşturmakta kullanmıştır. Yabancı kaynaklar kuruduğundan, artık devlet siparişleri gelmemektedir. Devletin sırtından zenginleşmeye alışmış tüccar, büyük tedarikçi, girişimci, sanayici kazançlarından yoksun kalmış, tezgahlarını, fabrikalarını kapatmaktadır. İflaslar çoğalmaktadır. Bankalar yıkılmaktadır. Bütün ticari mübadeleler mümkün en düşük düzeye inmiştir.
Hükümetin devrime karşı mücadelesi ardı arkası gelmeyen huzursuzluklara sebep olmaktadır. Kimse yarınından emin değildir.
Hükümet uzun zamandan beri devletin tüm gelirlerini orduya ve donanmaya harcamaktadır. Okul yoktur. İhmal edilmiş olan yollar korkunç bir haldedir. Bütün bunlara rağmen askeri beslemeye yetecek kadar para bile yoktur. Savaş kısmen cephanemiz tükendiği için kaybedilmiştir. Sefalete ve açlığa mahkûm edilmiş olan ordu ülkenin her yerinde isyan halindedir.
[...]
Hükümet tasarruf sandıklarının içini boşaltmış, bunlara yatırılan paraları genellikle özünde pek dürüst olmayan özel bankaları ve sanayi şirketlerini kurtarmak için kullanmıştır. Küçük tasarruf sahiplerinin sermayesiyle bu fonları günlük risklere maruz bırakarak borsada oynamaktadır.
[...]
Hükümet uzun zamandan beri, maliyenin denetlenmemesinden yararlanarak ülkenin ödeme gücünü fazlasıyla aşan borçlara girmiştir. Önceki borçların faizini yeni borçlarla ödemektedir.
[...]
Maliyenin bu talanına otokrasiyi devirdikten sonra yalnızca Kurucu Meclis son verebilir. Meclis devlet maliyesini titiz bir soruşturmaya tabi tutacak, ayrıntılı, açık, doğru bir bütçe yapacak ve kamu gelirleriyle harcamalarını gözden geçirecektir.

Bir halk denetiminin, kendi mali aczini bütün dünyaya ifşa edeceği korkusu hükümeti halk temsilcilerinin davet edilmesini durmaksızın ertelemeye zorlamaktadır.
[...]
Sadece bir çıkış vardır: Hükümeti devirmek, son güçlerinden yoksun bırakmak gerekir. Varlığını borçlu olduğu son kaynağı, mali gelirlerini kurutmak gerekir.
Bu sadece ülkenin siyasi ve iktisadi kurtuluşu için değil, ama aynı zamanda özellikle devletin mali dengesini yeniden kurmak için de gereklidir.
Bu nedenle şunlara karar verdik:
Toprak tazminat ödemelerinin yapılması ve devlet hazinesine tüm ödemeler reddedilecektir. Bütün işlemlerde ve ücret ve maaş ödemelerinde altın para zorunlu tutulacak ve beş rubleden az meblağlar söz konusu olduğunda madeni para talep edilecektir.
Tasarruf sandıklarındaki ve Devlet Bankasındaki mevduat paranın tamamının altınla ödenmesi talep edilerek çekilecektir.
Otokrasi hiçbir zaman halkın güvenine mazhar olmamış ve halk tarafından hiçbir şekilde yetkilendirilmemiştir.
Hükümet şu anda kendi ülkesinin sınırları içinde sanki fethedilmiş bir toprakta hüküm sürüyormuş gibi davranmaktadır.
Bu nedenle, Çar hükümetinin halkla açık ve ilan edilmiş bir savaş halindeyken sözleşmeyle bağıtlayacağı herhangi bir tahvil ihracından doğacak borçları geri ödemeye izin vermeme kararı aldık."
[İmzacılar]
"İşçi Vekilleri Sovyeti;
Tüm Ruslar Köylüler Birliği Ana Komitesi;
Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi Merkez Komitesi ve Örgütlenme Komisyonu;
Sosyalist-Devrimci Parti Merkez Komitesi;
Polonya Sosyalist Partisi Merkez Komitesi."[4]

4. Lev Troçki, *1905*, Çev. Ufuk Demirsoy, Tarih Bilinci Yayınları, 2000, s. 205.

> Elbette, bu manifestonun tek başına ne Çarlığı ne de maliyesini devirmesi mümkündü. [...]
> Sovyetin Mali Manifestosunun Aralık ayaklanmalarına bir girizgâh olmaktan başka bir işlevi olamazdı. Grevle ve barikatlarda verilen mücadelelerle desteklenince bütün ülkede güçlü bir yankı uyandırmıştı. Tasarruf sandıklarına Aralık'ta yapılan mevduat önceki üç yılda çekişlerin 4 milyon ruble üzerindeyken, çekişler Aralık 1905'te yatırılan tutarı 90 milyon aşmıştı: Manifesto devletin mevduat havuzundan bir ayda 94 milyon ruble çekmişti! Tasarruf sandıklarında dengenin yeniden sağlanması için ayaklanmanın Çarlık yanlısı sürüler tarafından ezilmesi gerekmişti...[5]

Çarlık borçlarının gayrimeşru ve tiksindirici karakterinin ifşa edilmesi 1905 ve 1917 Devrimlerinde temel bir rol oynamıştı. Borcu ödememeye çağrı, Sovyet hükümeti tarafından Şubat 1918'de kabul edilen borç reddi kararnamesiyle kesin olarak onaylanacaktı.

Çarlık Rusya'sından 1917 Devrimi'ne ve Borçların Reddine

Rusya Napolyon Savaşlarının sonunda Kutsal İttifak'ın oluşmasına katılan bir Avrupa Büyük Gücü olarak görülmekteydi. Kutsal İttifak 26 Eylül 1815'te Çar I. Alexander'in inisiyatifiyle Fransız İmparatorluğu'na karşı zafer kazanmış, pozisyonlarını sağlamlaştırmak ve kendilerini devrimlerden korumak arzusunda olan üç Avrupa monarşisi, Rus İmparatorluğu, Avusturya İmparatorluğu ve Prusya Krallığı tarafından Paris'te kurulmuştu. Restorasyon Fransa'sı 1818'de ittifaka katılmıştı ve ittifak Londra tarafından fiilen desteklenmekteydi.

1815 Viyana Kongresi'nden Sonra Avrupa

5. Troçki, *1905*, s. 207.

Çarlık Rusya'sı: Bir Büyük Avrupa Gücü

Ayrıca, Rus İmparatorluğu'nun 1830'da Yunan tahtına Bavyeralı bir prens oturtarak ülkeyi hem tiksindirici hem de sürdürülemez bir borçla prangaya vurmuş olan Troykanın üyesi olduğunu da hatırlayalım. İmparatorluk Rusya'sı açısından Osmanlı İmparatorluğu'nun tedricen parçalanması can alıcı bir öneme sahipti. Hem Balkanlardaki Rus çıkarları hem de Karadeniz ile Akdeniz arasındaki bağlantıyı sağlayan Boğazlardan geçen deniz yolunun kontrolü söz konusuydu.

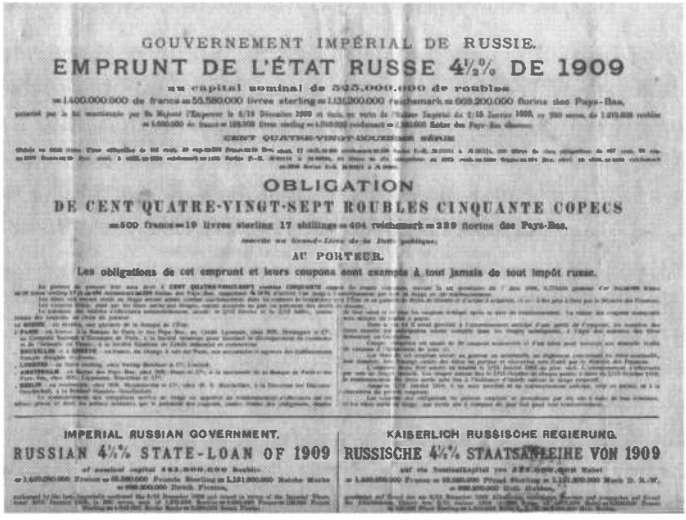
1870'li yıllara kadar Londralı bankerler Çar'ın başlıca finansörleri olmuştu. Prusya'nın Fransa'ya karşı zaferinin ardından 18 Ocak 1871'de Alman İmparatorluğu'nun ilan edilmesinden itibaren, Alman bankerler Londralı bankerlerin yerini almıştı. Almanya o dönemde Rusya'nın en büyük ticari partneri haline gelmişti. Birinci Dünya Savaşı arifesinde Rusya'nın ithalatının yüzde 53'ü Almanya'dan yapılmakta, Rusya ihracatının yüzde 32'si Almanya'ya olmaktaydı. Ancak finansal alanda on dokuzuncu yüzyılın sonundan itibaren Fransız bankerler Almanların yerini almıştı. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Rus dış borcunun yüzde 82'si Fransa'da yerleşik yatırımcıların elindeydi ve henüz vadesi gelmemiş Rus tahvillerinin çoğu Paris'te ihraç edilmişti.

Dolayısıyla, Fransa'nın kapitalistleri Rusya'ya ödünç para vermekte ve bu ülkede yatırımlar gerçekleştirmekteyken (Belçikalı kapitalistler, özellikle "sanayiciler" de Rusya'da önemli yatırımlar yapmaktaydılar[6]), Alman kapitalistler bu ülkeye üretimlerinin bir bölümünü satmakta ve bu ülkeden hammadde tedarik etmekteydiler.

Saint Petersburg Sovyeti Çarlık borcunu reddetmeye çağıran Mali Manifestoyu kabul ettiği sırada Rusya Fransız bankerlerinin ve hükümetinin yardımları sayesinde çok büyük tutarda tahvil ihraç etmeye hazırlanıyordu. Parisli finansçılar Sovyetin uyarısını dinlemedi, tahvil ihraç edildi. Bu borç on iki yıl sonra reddedilecekti.

---

6. Belçika şirketleri 1914'te Rusya'nın 28 kentinde tramvay işletmekteydi. Belçikalı Bakan Henri Jaspar Belçika parlamentosundaki konuşmasında Belçika'nın savaş öncesi Rusya'daki çıkarları hakkında şunları söylüyordu: "Rusya'da imal edilen dökme demirimiz toplam Rus demir üretiminin üçte birini oluşturmaktaydı; kirişler, haddelenmiş çelik ve traversler toplam Rus üretiminin yüzde 42'sine tekabül etmekteydi; Rusya'da Belçikalılar tarafından imal edilen kimyasal ürünler Rusya'nın tamamında imal edilen miktarın yüzde 75'ini oluşturmaktaydı; saydam cam plakalar Rus üretiminin yüzde 50'sine, levha cam yüzde 30'una karşılık gelmekteydi." Bakana göre savaştan önce Rusya'da 161 Belçika şirketi faaliyet göstermekteydi. Kaynaklar [Fransızca]: *Annales parlementaires, Chambre*, 1921-1922, 883-84, 23 Mayıs 1922. Ayrıca bkz. *Documents parlementaires, Sénat*, 1928-1929, no. 88, *Rapport de la Commission des Affaires étrangères*, 37-38. Jean Stengers şu makalesinde bu belgelerden alıntı yapmıştı: "Belgique et Russie, 1917-1924: gouvernement et opinion publique" *Revue belge de philologie et d'histoire*, 1988, Cilt 66, no. 2, 296-328).

GOUVERNEMENT IMPÉRIAL DE RUSSIE.

EMPRUNT DE L'ÉTAT RUSSE 4½% DE 1909

au capital nominal de 525.000.000 de roubles

OBLIGATION

DE CENT QUATRE-VINGT-SEPT ROUBLES CINQUANTE COPECS

AU PORTEUR.

Les obligations de cet emprunt et leurs coupons sont exempts à tout jamais de tout impôt russe.

IMPERIAL RUSSIAN GOVERNMENT.

RUSSIAN 4½% STATE-LOAN OF 1909

KAISERLICH RUSSISCHE REGIERUNG.

RUSSISCHE 4½% STAATSANLEIHE VON 1909

1909 Rus Devlet Tahvili

Birinci Dünya Savaşı

Birinci Dünya Savaşı kapitalist güçlerin iki askeri ittifakını karşı karşıya getirmişti. Bir tarafta Alman İmparatorluğu ve müttefikleri Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun oluşturduğu İttifak Devletleri, karşı taraftaysa Büyük Britanya, Fransa ve Rus İmparatorluğu'ndan oluşan ve sonradan Belçika, Romanya, İtalya, Japonya ve Şubat 1917'den itibaren Birleşik Devletler'in katıldığı İtilaf Devletleri vardı.

Almanya, Fransa, Büyük Britanya ve Çarlık Rusya'sı yıllardan beri savaşa hazırlanmaktaydılar. Büyük bir ekonomik gelişme yaşayan Almanya topraklarını hem Avrupa'da hem de sömürgelerde genişletmek istiyordu.

Fransa'ya gelince; o da Almanya'dan rövanş almaya, özellikle de Alsace ve Lorraine'i geri almaya çalışıyordu. Büyük Britanya, Fransa ve Rusya da sömürge alanlarını, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntıları üzerinde genişletmek istiyorlardı.

Savaşan farklı ülkelerde sol bu savaşın hazırlıklarını yıllar öncesinden ifşa etmişti.

Sosyalist Enternasyonal'in 1907 Stuttgart Kongresi'nde oybirliğiyle alınan kararda şunlar söylenmekteydi:

> Savaş her halükârda patlak verecek olursa, (sosyalist partilere) düşen görev savaşı derhal durdurmak için müdahale etmek ve savaşın yarattığı ekonomik ve siyasi krizi en alttakì halk tabakalarını ajite etmek ve kapitalist tahakkümün çöküşünü hızlandırmak için var güçleriyle kullanmaktır.[7]

7. Sosyalist Enternasyonalin Stuttgart'taki 7. Kongresi'nde kabul edilen karar. (Berlin: Vorwärts Publishers, 1907), Marxists Internet Archive, https://www. marxists.org/history/international/social-democracy/1907/militarism.htm.

Enternasyonal 1913 Basel Olağanüstü Kongresi'nde hükümetlere ciddi bir uyarıda bulunuyordu:

> Hükümetler şunu iyi bilsin ki Avrupa'nın mevcut koşulları ve işçi sınıfının ruh haliyle kendileri için bir tehlike olmadan savaşı başlatamazlar.[8]

Jean Jaurès bu mesajı Basel Kongresi'ndeki konuşmasının son cümlesinde özetlemişti:

> Hükümetlerin savaş tehlikesini artırarak halkların da kendi hesaplarını kolayca yapabileceklerini görmesi gerekecektir: Kendi devrimleri onlara, başkalarının savaşından daha az ölüye mal olacaktır.[9]

Belirleyici an gelip çattığında, Ağustos 1914'te çok sayıda büyük sosyalist parti (Almanya, Avusturya, Belçika, Fransa ve Büyük Britanya partileri) burjuvaziyle birlikte savaş kredileri lehinde oy vermişti. Savaşın insan hayatı bakımından maliyeti son derece yüksekti. Birinci Dünya Savaşı toplamda 18.6 milyon cana mal olmuştu (9.7 milyon asker ve 8.9 milyon sivil). Rus İmparatorluğu'nun çatışmaya katılması yüzünden Şubat 1917'ye kadar 3.3 milyon Rus (1.8 milyon asker ve 1.5 milyon sivil) ölmüştü.[10]

1917 Şubat Devrimi'nden Ekim Devrimi'ne

Devrim Şubat 1917'de (23 Şubat'ta[11] Uluslararası Kadınlar Gününde[12] başlayan) kitlesel bir kadın grevinin öncülüğünde patlak verdiğinde Rus halkı otokratik Çarlık rejiminden kurtulmak istiyordu. Binlerce kadın, öğrenci, memur, işçi grevde olduklarını ilan ederek kortejlerini birleştirip Petrograd'ın merkezine doğru yürüyüşe geçmişti. Ekmek istiyorlardı. Savaşın sona ermesini istiyorlardı. Kendilerine tamamen yabancı amaçlara sahip bir savaşta hayatlarını tehlikeye atmaya zorlanan topraktan yoksun bırakılmış on milyonlarca köylü için toprağa erişim talep ediyorlardı. Cumhuriyetin kurulmasını istiyorlardı. Bu halk seferberliği Çar'ın devrilmesiyle sonuçlandı.

---

8. Longuet, *Le mouvement socialiste international*, 58. Ayrıca bkz. *Manifesto of the International Socialist Congress at Basel* (Berlin: Vorwärts), Marxists Internet Archive, https://www.marxists.org/history/international/socialdemocracy/1907/militarism.htm.
9. Ernest Mandel, Ekim 1917: *Darbe mi Sosyal Devrim mi?* Çev. Oktay Emre, Yazın Yayıncılık, 1997, İstanbul.
10. Rusya'nın yanı sıra en fazla etkilenen ülkeler şunlardı: Alman İmparatorluğu (2 milyon asker, 420 bin sivil kayıp); Fransa ve sömürgeleri (1.4 milyon asker, 300 bin sivil); Avusturya (1.1 milyon asker, 470 bin sivil); Birleşik Krallık ve sömürgeleri (885 bin asker, 110 bin sivil); Osmanlı İmparatorluğu (880 bin asker, 4.2 milyon sivil) ve Sırbistan Krallığı (en yüksek tahmin 1.250 bin kurban 880 bini sivil ya da nüfusunun dörttebirinden fazlası). Kaynak: *Wikipedia*, "World War I Casualties."
11. Rusya 1917'de hâlâ, Gregoryen takvimin yaklaşık 13 gün "gerisinden" gelen Jülyen takvimini kullanıyordu. Batının kullandığı takvime karşılık gelen Gregoryen Takvimi 1918'de kabul edilecekti. Dolayısıyla Şubat Devrimi aslında 8 Mart Uluslararası Kadın Hakları İçin Mücadele Günü'nde olmuştu. Benzer şekilde, Ekim Devrimi de 7 Kasım'da olmuştu. Metnin geri kalanında tarihler için günümüzde kullanılan (Gregoryen) takvim esas alınacaktır.
12. Lev Troçki, *Rus Devriminin Tarihi*, Çev. Bülent Tanatar, Yazın Yayıncılık, 2017, İstanbul. 7. Bölüm.

Ilımlı sosyalist Kerenski[13] liderliğindeki yeni rejim toprakları köylüye dağıtmayı reddetti, savaşı sürdürmek istedi ve nüfusu beslemekten aciz kaldı. Ayrıca Çarlık rejiminin borçlarını geri ödemeyi taahhüt ederek savaşı sürdürmek için yeni tahvil ihraç sözleşmeleri de imzalamıştı.

Kerenski'nin uyguladığı politikanın yarattığı memnuniyetsizlik Kasım 1917'de ikinci bir devrime yol açtı. Bolşevik Parti'ye muhalif başlıca Menşevik liderlerden biri olan Fyodor İlyiç Dan Ekim 1917'nin öncesindeki aylarda Kerenski'nin politikalarına karşı devrimci coşkuyu şöyle tasvir etmekteydi:

> [Kitleler] fevri hareketlerle memnuniyetsizliklerini ve sabırsızlıklarını gitgide daha sık ifade etmeye başladılar ve sonunda [...] komünizme doğru yöneldiler. [...] Grevler birbirini izledi. İşçiler hayat pahalılığındaki hızlı yükselişe ücret artışlarıyla cevap vermeye çalışıyorlardı. Ama kâğıt paranın sürekli değer kaybetmesi yüzünden bütün çabalar boşa gidiyordu. Komünistler kendi saflarında "işçi denetimi" sloganını atıyor, işçilere kapitalistlerin "sabotajını" önlemek için işletmelerin yönetimini kendi ellerine almalarını öğütlüyorlardı. O sırada köylüler de büyük çiftliklere el koymaya, büyük toprak sahiplerini kovmaya, malikanelerini ateşe vermeye başlamışlardı.[14]

Ekim Devrimi'nden sonra, Sovyetler Kongresi tarafından desteklenen yeni Hükümet[15] barışı yeniden tesis etmeyi, toprağı dağıtmayı, ülke ekonomisini yeniden işler hale getirmenin yollarını bulmayı, borcu reddetmeyi ve bankacılık kesimini kamulaştırmayı taahhüt ediyordu.*

Borçların Reddedilmesi

Sovyet hükümeti 1918 Ocak ayının başında dış borç geri ödemesini askıya almış, bir ay sonra da hem Çarlık borçlarının hem de Geçici Hükümet tarafından 1917 Şubat ve Ekim ayları arasında savaşı sürdürmek için akdedilen borçların reddini öngören bir kararname yayımlamıştı. Sovyet hükümeti aynı zamanda yabancı kapitalistlerin mülklerine el koymaya ve mal varlıklarını kamulaştırmaya karar vermişti.

Rus kamu borcu 1913'te 930 milyon sterlin, yani ülke GSYH'sinin yüzde 50'si civarındaydı. Borç, savaşın başlangıcından Bolşeviklerle müttefikleri Sol Sosyalist Devrimcilerin iktidara gelmeleri arasında geçen sürede 3,5 kat artarak 3,385 milyon sterline çıkmıştı.

Sovyet hükümeti borçları reddederek 1905'te Saint-Petersburg Sovyeti ve Sovyeti destekleyen çeşitli partilerin vermiş oldukları kararı uygulamış oluyordu. Borçların reddedilmesi müttefik büyük güçlerin başkentlerinin istisnasız hepsinden protestoların yükselmesine sebep olmuştu.

---

13. Alexander Fyodoroviç Kerenski (1881-1970), avukat ve İşçi Partisi üyesi (Sosyalist-Devrimci Partiden ayrılan bir hizip olan Trudovikler bu partiyi oluşturmuştu) 1917'de Geçici Hükümetin başıydı.
14. Martov ve Dan, *Geschichte der russischen Sozialdemokratie*, 300-301; alıntılayan Mandel, Ekim 1917: Darbe mi Sosyal Devrim mi?
15. Yeni Hükümet Bolşeviklerle Sol Sosyalist Devrimciler arasındaki bir ittifaktan oluşuyordu.
* E. H. Carr, *Bolşevik Devrimi 1917-1923*, cilt 2, 16. Bölüm. Çev. Orhan Suda, Metis Yayıncılık, 1998, İstanbul. (ç.n.)

Barış Kararnamesi

Sovyet hükümeti ilhaksız, tazminatsız, telafisiz bir barış önermekteydi. Buna bir de uluslararası ilişkilerde yenilikçi ve devrimci bir ilkeyi, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkının uygulanmasını ekliyordu. Sovyet hükümetinin bu politikasının, ulusların kendi kaderini tayin hakkını ABD dış politikasının merkezî bir öğesi haline getirmiş olan Başkan Woodrow Wilson'un[16] politikasıyla[17] hem çeliştiği hem de onu etkilediği ortaya çıkmıştı. Bolşeviklerin ve Birleşik Devletler'in politikalarının gerisindeki saik kuşkusuz farklıydı. Önemli bir sömürge sahası olmayan Birleşik Devletler'in, Britanya ve Alman İmparatorluklarını ve sömürgeci güçler Belçika, Fransa ve Hollanda'yı, yerlerini başka yöntemlerle almak için zayıflatmakta çıkarı vardı. En iyi insanî ve diplomatik argüman, hâlâ sömürgeci tahakküm altında olan Afrika, Karayipler ve Asya halklarının kendi kaderlerini tayin hakkıydı. Oysa Bolşevikler için halklar hapishanesi olarak niteledikleri Çarlık İmparatorluğu'na son vermek söz konusuydu.

Savaşa son verme iradesi 1917 ayaklanmasının temel sebeplerinden bir olmuştu. Rus askerlerinin ezici bir çoğunluğu, özellikle ailelerine dönüp toprakta çalışmak isteyen köylüler çarpışmaları sürdürmeyi reddediyordu. Üstelik Sosyalist Enternasyonal Ağustos 1914'te emekçi sınıflara ihanet edene kadar Enternasyonal üyesi olan Bolşevikler kapitalizme ve onun emperyalist yayılmacı evresine ve sömürgeciliğe son vermek için ortak bir kavga vermek gerektiğini savunarak savaşa yıllarca karşı çıkmışlardı.

Sovyet hükümeti bu iradeyi hayata geçirmek için Berlin ve müttefikleriyle ayrı barış müzakereleri başlatmaya zorlanmıştı çünkü Londra, Paris ve Washington savaşı sürdürmek istiyordu. Sovyet hükümeti müttefik başkentleri müzakere masasına getirmek istese de bunu başaramamıştı.

Sovyet hükümeti 1917 Aralık ayı ortasında Alman İmparatorluğu'yla bir ateşkes anlaşması imzaladıktan sonra, Berlin ile müzakereleri beş ay sürüncemede bırakmıştı. Başta Alman halkı olmak üzere çok sayıda Avrupa halkının barışı getirmek için kendi hükümetine karşı ayaklanmasını umuyordu. Aynı şekilde boşuna Başkan Wilson'un Almanya'ya karşı Sovyet Rusya'ya destek vermesini umuyordu.[18] Aynı zamanda uluslararası kamuoyuna Batı'yı da Doğu'yu

---

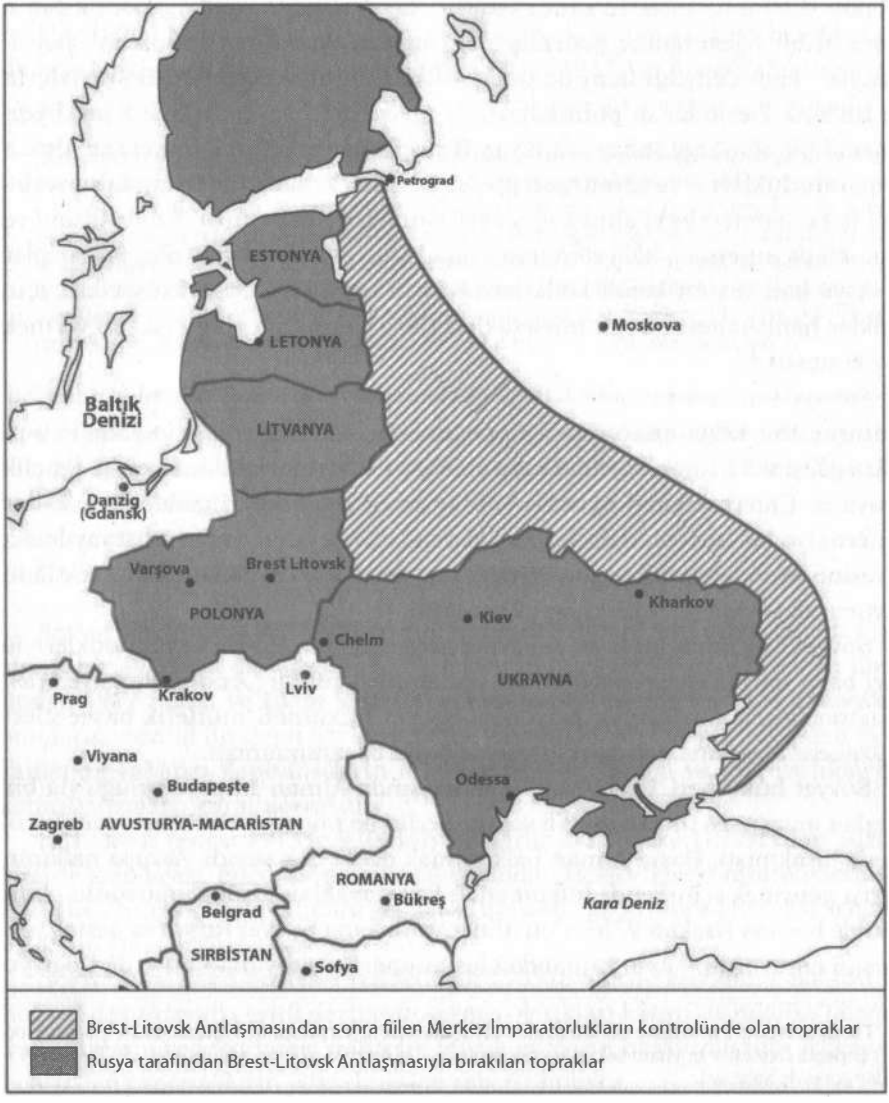
16. Thomas Woodrow Wilson (d. 28 Aralık 1856 Staunton, Virginia, ö. 3 Şubat 1924 Washington DC) Birleşik Devletler'in yirmi sekizinci başkanıydı. Üst üste iki dönem seçilmiş ve 1913'ten 1921'e kadar görevde kalmıştı.

17. Woodrow Wilson'un 11 Şubat 1918'de Kongre önünde yaptığı konuşmadan: "Bu savaşta toprak meselelerine getirilecek her çözüm, rakip devletler arasındaki iddiaların salt herhangi bir ayarlayıcı uzlaşmasının parçası değil, ilgili nüfusun çıkarına ve yararına olmalıdır." Ayrıca bkz. Eylül 1919'da Milletler Cemiyeti hakkındaki beyanı: "Bu antlaşmanın temel ilkesi daha önce hiç tanınmamış bir ilkedir... dünya ülkelerinin üzerinde yaşayan halka ait olmasıdır." Bu iki alıntı şu kaynaktan alınmıştır: Lienau, *Rethinking Sovereign Debt*.

18. Başkan Wilson 1918'in ocak ve şubat aylarında Sovyet Rusya'ya karşı görünürde hayırhah bir tutum sergilemişti. Bkz. özellikle Başkanın Kongrede 8 Ocak 1918'de açıkladığı 14 Maddelik Wilson İlkelerinin Altıncı Maddesi. Wilson buna karşın Sovyetlere hiçbir yardımda bulunmamış, üstelik ABD ordusunu 1918 yazında Sovyetlere karşı düzenlenen saldırıda cepheye sürmüştü. ABD birlik-

da kucaklayan genel bir barış istediğini ve Berlin ile ayrı bir barış imzalamaya ancak son çare olarak başvuracağını göstermek istiyordu.

Brest Litovsk Antlaşması

Sovyet hükümeti Aralık 1917'den itibaren, Avrupalı büyük güçlerin ülkeleri ve halkları, kendi kaderlerini tayin hakkını hiçe sayarak nasıl paylaşmaya ha-

leri Sovyetlere karşı Kuzey Rusya'da düzenlenen saldırılarda İngiliz ve Fransız birlikleriyle omuz omuza çarpışmıştı.

zırlanmış olduklarını gösteren çok sayıda gizli belgeyi açıklamaya başlamıştı. Bu belgelerin en hassas olanlarından biri Paris, Londra ve Saint Petersburg arasında 1915'te yapılmış olan ve zafer kazanıldığında Rus İmparatorluğu'nun İstanbul'u almasını, Fransa'nın Alsace Lorraine'i geri almasını ve Londra'nın İran'ı kontrol etmesini öngören anlaşmaydı.[19] Sovyet hükümeti 1918 Mart ayı başında Berlin ile Brest Litovsk Antlaşması'nı imzaladı. Antlaşmanın maliyeti çok ağır olmuştu. Alman İmparatorluğu Rus İmparatorluğu'nun batı topraklarının büyük bir bölümünü sınırlarına dahil etmişti. Baltık ülkelerinin, Polonya'nın ve Ukrayna'nın bir bölümü Alman egemenliğine girmişti. Özetle, bu antlaşma Rusya'yı nüfusunun yüzde 26'sından, ekili arazisinin yüzde 27'sinden, demir çelik üretiminin yüzde 75'inden mahrum bırakmıştı.

Müttefik Güçlerin Sovyet Rusya'ya Karşı Müdahalesi

Sovyet hükümetinin dünyanın her yerinde devrim için yaptığı çağrı savaşa son verme iradesiyle, müttefik güçler tarafından talep edilen borçların reddiyle ve kamulaştırma önlemleriyle birleşince, Batılı liderler devrimci hükümeti devirme ve kapitalist düzeni yeniden kurma umuduyla Sovyet Rusya'ya karşı geniş kapsamlı bir askeri harekât başlatmaya karar vermişlerdi. 1918 yazında başlayan yabancı müdahale, 1920 sonunda Batılı başkentler başarısız olduklarını gördüklerinde ve Sovyet hükümeti ile Kızıl Ordu'nun ülkenin yeniden hâkimi olduğunu kabul etmek zorunda kaldıklarında sona erecekti. On dört ülke bu saldırıya katılmak için askeri birlik göndermişti. Fransa (Karadeniz'e ve Kuzey Rusya'ya) 12.000 asker yollamıştı; Londra (esas olarak Kuzey Rusya'ya) 40.000, Japonya (Sibirya'ya) 70.000, Washington (Britanyalılar ve Fransızlarla birlikte savaşmak üzere Kuzey Rusya'ya) 13.000, Polonya (Sibirya ve Murmansk'a) 12.000, Yunanistan (Karadeniz'e) 23.000, Kanada 5.300 asker göndermişti[20]. Japon müdahalesinin Ekim 1922'ye kadar sürmüş olduğunu da kaydetmek gerekir. O dönemde Savaş Bakanı olan Winston Churchill'e göre müttefik kuvvetlerin toplam mevcudu 180.000 askerdi.

Fransız hükümeti birçok sebeple Sovyet hükümetine başından beri en fazla şiddetle karşı çıkan hükümet olmuştu. Birincisi, Fransız halkı savaşın sürmesine şiddetle muhalif olduğu için devrimci hareketin Fransa'ya da yayılmasından korkuyordu. İkinci olarak, Rus tahvilleri Paris'te çıkarıldığı ve hamilleri çoğunlukla Fransa'da yerleşik olduğu için Sovyetlerin borcu reddetmesi bu ülkeyi başka herhangi bir ülkeden daha fazla ilgilendiriyordu.

Fransız hükümetinin 1917'de Alsace Lorraine'in Fransa'ya geri verilmesi koşuluyla Alman İmparatorluğu'nun devrimci Rusya aleyhine doğuya doğru genişlemesine izin vermeyi öngören bir barış anlaşmasına varmak için Berlin'le

19. E. H. Carr, *Bolşevik Devrimi 1917-1923*, Cilt 3, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayıncılık, 2004, 22. Bölüm. s. 22, n21.
20. Wikipedia, "Allied Intervention in the Russian Civil War," https://en.wikipedia.org/wiki/Allied_intervention_in_the_Russian_Civil_War.

gizli görüşmeler başlatmış olduğu artık bilinmektedir. Berlin'in Paris'e bu tavizi vermeyi reddetmesi bu müzakereyi sonlandırmıştı.[21]

Batılı başkentlerle Berlin arasında imzalanan 11 Kasım 1918 ateşkesi Alman birliklerinin işgal etmiş oldukları "Rus" topraklarında geçici olarak kalabileceklerini öngörüyordu. Ateşkesin 12. Maddesine göre Almanya'nın tüm eski Rus topraklarını Müttefiklerin bu toprakların iç durumu bakımından uygun gördüğü anda boşaltması gerekiyordu.[22] Böylece Sovyet hükümetinin Brest Litovsk Antlaşmasıyla Almanya'ya bırakılmış olan toprakları geri almasının önüne geçilmek isteniyordu. Müttefiklerin niyeti anti-Bolşevik güçlerin bu topraklarda siyasi iktidarı ele geçirip bu bölgeleri Sovyet hükümetini devirmek için bir üs olarak kullanmalarına olanak tanımaktı.

Britanyalı tarihçi Edward H. Carr, Sovyet Rusya'ya karşı müdahalenin hiç de öyle revaçta olmadığını gösterir:

> Müttefik devlet adamları Barış Konferansı için Ocak 1919'da Paris'te toplandıklarında Rusya'nın müttefik kuvvetler tarafından işgal edilmesini tartışmışlardı. Britanya Başbakanı [Lloyd George] meslektaşlarını "şimdi Rusya'ya bu amaçla bin asker göndermeyi teklif edecek olsa orduların isyan edeceği" ve "Bolşeviklere karşı bir askeri harekâta girişilecek olursa bunun İngiltere'yi Bolşevikleştireceği ve Londra'da bir Sovyet olacağı" konusunda açıkça temin etmişti. Lloyd George adeti olduğu üzere etki yaratmak için konuşuyordu. Ama algısı yüksek zihni, semptomları doğru teşhis ediyordu. 1919'un ilk aylarında Fransız filosunda ve Odesa'da ve diğer Karadeniz limanlarında karaya çıkarılmış Fransız askeri birliklerinde meydana gelen ciddi isyanlar bunların Nisan ayı başında mecburen tahliye edilmesine yol açmıştı. Arkhangelsk Cephesinde İngiliz komutası altındaki çeşitli uluslardan birlikler konusunda ise Britanya Savaş Bakanlığı Askeri Harekât Başkanı bu birliklerin "moralinin düşmanın artan bir enerji ve beceriyle yürüttüğü çok faal ve sinsi Bolşevik propagandaya kolayca av olacak kadar düşük" olduğunu bildiriyordu. Durumun ayrıntısı çok daha sonraları Amerikan resmi raporlarında ifşa edilecekti. 1 Mart 1919'da cephe hattına gitme emri alan Fransız birliklerinde bir isyan çıkmıştı; bundan birkaç gün önce bir Britanya piyade bölüğü "cepheye girmeyi reddetmiş", kısa bir süre sonra bir Amerikan bölüğü de "bir süre cephede göreve dönmeyi reddetmişti". Britanya hükümeti Mart 1919'da, tahliye aslında ancak altı ay sonra tamamlanacak olsa da, Kuzey Rusya'yı boşaltmaya işte bu deneyimin ışığında karar vermişti.[23]

Batılı kamptaki başlıca şahinlerden biri Winston Churchill'di. Churchill 19 Şubat 1919'da Paris'te toplanan zirve konferansında Lloyd George ile Birleşik Devletler Başkanının hazır bulunmamasından yararlanıp diğer hükümetleri Beyaz Rus Generallerin kuvvetlerine doğrudan destek vererek müdahalelerini tamamlamaya ikna etmek için söz almıştı. Bu Generallere "gönüllüler, teknik uzmanlar, silah, cephane, tank, savaş uçağı vb" göndermeyi ve anti-Bolşevik güçleri silahlandırmayı" önermişti.[24]

Müttefikler yeni (Batı yanlısı) Alman hükümetini Bolşevik Rusya'ya karşı müdahalelerine katılmaya ikna etmeye çalışmışlardı. Batılı başkentlerin büyük

21. Lloyd George anılarında bu görüşmeleri anlatır: David Lloyd George, *War Memoirs IV*, 2. baskı, (Londra: Ivor Nicholson & Watson, 1934), 2081-2107. Bkz. Carr, cilt 3, s.32, 33 n57.
22. Carr, cilt 3, 288.
23. Carr, cilt 3, 124.
24. Carr, cilt 3, 112.

baskılarına rağmen, sosyal-demokratların (SPD) ve liberallerin çoğunlukta olduğu Reichstag (Alman parlamentosu) Almanya'nın Müttefiklerin Sovyet Rusya'ya karşı vermiş olduğu abluka kararına katılmasını oybirliğiyle reddetmişti. Resmi tamamlamak adına, eski İmparatorluk ordusundan kalanları toparlayan Ludendorff ve özellikle von der Goltz gibi Alman Generallerinin, anti-Bolşevik Beyaz Rus Generallerin yardımına koşmak için Doğu'daki askeri harekâtları desteklemiş olduklarını belirtmek gerekir.[25]

İtilaf Devletlerinin (Antant) ve
Beyaz Generallerin Bolşevik Rusya'ya Karşı Başlıca Müdahaleleri

Kaynak: manuel d'histoire-géographie de 3e édition Hatier, France, 2012.

25. Carr, cilt 3, 288.

Hem Batılı hükümetlerin hem de yenilgiye uğramış olan İttifak devletlerinin (Almanya ile Avusturya) devrimin kendi ülkelerine yayılmasından korktukları çok açıktır. Lloyd George 1919 başında gizli bir andıçta şunları yazmaktaydı:

> Avrupa'nın tamamı devrimci ruhla dolu. İşçiler arasında yalnızca memnuniyetsizlik değil, savaş öncesi koşullara karşı derin bir öfke ve isyan duygusu var. Siyasi, toplumsal ve ekonomik yönleriyle müesses nizam Avrupa'nın bir ucundan diğer ucuna halk kitleleri tarafından sorgulanmakta.[26]

Bu devrim korkusu hiçbir şekilde hayali değildi. Ayrıca bu korku Bolşevik Rusya'ya karşı saldırının şiddetini de büyük ölçüde açıklamaktadır.

Yabancı müdahale Beyaz Generallerin saldırılarını desteklemiş ve Rusya'da Birinci Dünya Savaşı'ndakinden de fazla can kaybına sebep olan son derece kanlı bir iç savaşın uzamasına yol açmıştı.[27] Yabancı müdahalenin insan hayatı ve maddi zarar olarak maliyeti ağır olmuş ve Sovyet hükümeti daha sonra, borcun reddine ilişkin uluslararası müzakerelerde bu sorunun dikkate alınmasını talep etmişti.

Sovyet Rusya'ya Karşı Uygulanan Ekonomik ve Finansal Abluka ve Rus Altınının Bloke Edilmesi

Müttefik güçler 1918'de Sovyet Rusya'ya karşı bir abluka uygulamaya başlamışlardı. Sovyet hükümeti mutlak ihtiyacı olan malların ithalatını altınla ödemeye hazırdı. Ama o zamanlar Sovyet altınını müttefik hükümetlerle doğrudan çatışmaya girmeden ne bir büyük banka ne de bir hükümet kabul edebilirdi. Gerçekten de Paris, Londra, Washington, Brüksel; bütün bu başkentler Rus altını üzerinde hakları olduğunu ve bu altınla Rusya'da mülksüzleştirilmiş olan kapitalistlerin zararlarının tazmin edilmesi ve Rus devlet borçlarının geri ödenmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Bu durum Sovyet ticaretinin önünde aşılması çok güç bir engel oluşturuyordu.

Ayrıca Almanya'nın Kasım 1918'de teslim olmasından sonra Fransa'nın, Berlin tarafından Brest Litovsk Antlaşması hükümleri gereğince Rusya'dan almış olduğu altın cinsinden ağır savaş tazminatına el koymayı başarmış olduğunu da eklemek gerekir.[28] Fransa bu altının Almanya tarafından Paris'e ödenmesi gereken savaş tazminatlarının bir bölümünü oluşturduğunu öne sürerek, altını Rusya'ya geri vermeye yanaşmıyordu. Rus altınının bloke edilmesi yıllar boyunca kısmen devam etti. Fransa bu sayede 1928'de hâlâ Washington'a Rusya ile özel Amerikan şirketleri arasında imzalanan sözleşmelerde altınla ödemeyi yasaklatmayı başarabiliyordu. Birleşik Devletler'de herhangi bir ticari işlemde altın kullanmak veya ülkeye altın getirmek isteyen her kişi veya şirket elindeki

---

26. Alıntılayan Carr, cilt 3, 126.
27. Rus İç Savaşı üzerine, başka akademik çalışmaların yanı sıra bkz. Evan Mawdsley, *The Russian Civil War* (Boston: Allen & Unwin, 1987).
28. Sack, "Diplomatic Claims against the Soviets (1918-1938)," *New York University Law Quarterly Review* 15 (1938)."

altının Bolşevik hükümeti olarak adlandırılan hükümetle hiçbir alakası olmadığını beyan eden resmi bir belge imzalamak ve Birleşik Devletler'in bu altın üzerinde kayıtsız şartsız hak sahibi olduğunu taahhüt etmek zorundaydı.[29]

Baltık Cumhuriyetleriyle, Polonya, İran ve Türkiye ile İmzalanan Antlaşmalar

Versay Antlaşması 28 Haziran 1919'da Sovyet Rusya'nın katılımı olmadan imzalanmıştı. Sovyet Rusya taraf olmasa bile antlaşma Brest Litovsk Antlaşmasını iptal etmişti. Versay Antlaşmasının 116. Maddesine göre Rusya Almanya'dan tazminat talep edebilecekti. Sovyet Rusya bunu yapmadı çünkü ilhaksız ve tazminatsız bir barışı savunan pozisyonuyla tutarlı olmak istiyordu. Bir bakıma, onun için önemli olan tek şey Brest Litovsk Antlaşmasının iptali ve Almanya'nın ilhak etmiş olduğu toprakların, yeni Sovyet hükümeti tarafından savunulan kendi kaderini tayin ilkesine uygun biçimde asıl sahipleri olan halklara (Baltık, Polonya, Ukrayna, Rus) geri verilmesiydi.

Nitekim 1920'de Sovyet Rusya ile yeni Baltık devletleri arasında imzalanan barış antlaşmalarının hepsinin ilk maddelerinde de bu haktan bahsedilmekteydi. Estonya ile 2 Şubat'ta, Litvanya ile 12 Temmuz'da, Letonya ile 11 Ağustos'ta imzalanan antlaşmalar benzerdi ve Rus İmparatorluğu'na zorla katılmış olan bu devletlerin bağımsızlığı, antlaşmaların ya ilk ya da ikinci maddesinde ısrarla vurgulanmaktaydı. Sovyet Rusya bu antlaşmalarla finans kapitalin tahakkümüne karşıtlığını ve Çarlık borçlarını reddetme kararını yeniden vurgulamış oluyordu. Gerçekten de Estonya ile 2 Şubat'ta imzalanan antlaşmada şu ifade yer almaktaydı:

> Estonya Rusya'nın borçlarının ve yükümlülüklerinin hiçbir bölümünün sorumluluğunu taşımayacaktır [...]. Rusya'nın alacaklılarının borçların Estonya'yı ilgilendiren bölümü için tüm taleplerinin yalnızca Rusya'ya yöneltilmesi gerekecektir.

Litvanya ve Letonya ile imzalanan antlaşmalarda da bu iki devlet hakkında benzer hükümler yer almaktaydı. Sovyet Rusya ayrıca halkların kendileri adına alınmış ama kendilerinin çıkarına kullanılmamış gayrimeşru borçların ödemesine katlanmamaları gerektiğini tekrar vurgulayarak, Çarlık Rusya'sının İmparatorluğu oluşturan azınlık uluslara karşı ezen güç rolünü kabul etmiş oluyordu.

Sovyet Rusya savunduğu ilkelerle tutarlı davranmak adına daha da ileri gidecekti. Bu barış antlaşmalarında ezilen Baltık halklarına hem Çarlık rejimi tarafından alınıp götürülmüş olan malları (özellikle okullar, kütüphaneler, arşivler, müzeler gibi kültürel ve akademik varlıkları) hem de Birinci Dünya Savaşı sırasında Baltık topraklarından götürülmüş olan kişisel malları iade etmeyi taahhüt etmişti. Sovyet Rusya bu antlaşmalarda, Çarlık Rusya'sının

29. Bkz. *New York Times*, 2 Nisan 1921, alıntılayan Alexander N. Sack, "Diplomatic Claims against the Soviets."

taraf olduğu bu savaşta uğradıkları zararların tazminatı olarak Estonya'ya 15 milyon altın ruble, Litvanya'ya 3 milyon altın ruble, Letonya'ya 4 milyon altın ruble hibe etme iradesini beyan ediyordu. Bunun yanı sıra bu üç devlete sınırlarının yakınında bulunan Rus ormanlarını işletme hakkı tanıyordu. Rus devletinin Baltık devletlerinin uyruklarından alacakları yeni bağımsız yetkililere devredilmiş olduğu halde, Litvanya ve Letonya ile imzalanan barış antlaşmaları küçük toprak sahibi köylülerin artık kamulaştırılmış olan eski Rus ziraat bankalarına olan borçlarının yeni hükümetlere devredilmeyip kayıtsız şartsız iptalini öngörüyordu. Bu hükümler aynı şekilde Estonyalı küçük toprak sahipleri için de geçerliydi zira Estonya ile imzalanan barış antlaşmasının 13. Maddesi Çarlık İmparatorluğu'ndan doğmuş yeni bir devlete ve o devletin vatandaşlarına tanınan "özel muafiyet, hak ve ayrıcalıkların" aynı zamanda Estonya'yı ve vatandaşlarını da kapsayacağı öngörülüyordu.

Sovyet Rusya bu antlaşmaları imzalayarak bir yandan savunmak istediği ilkeleri uygulamaya koyarken, bir yandan da kendisini, emperyalist güçler tarafından Ekim Devrimi'nden beri içine hapsedilmiş olduğu yalıtılmışlıktan kurtarmaya çalışıyordu. Baltık devletleri Rusya'ya dayatılan ablukayı kıran ilk ülkeler oldular ve bu barış antlaşmaları farklı taraflar arasındaki ticari mübadelelerin yolunu açmış oldu. Benzer bir antlaşma Mart 1921'de bir tarafta Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya ile diğer tarafta Polonya arasında imzalandı. Bu belge Polonya'yı kendi adına Rus İmparatorluğu tarafından akdedilmiş olan borçlarla ilgili tüm sorumluluklardan ibra ediyordu. Ayrıca, Çarlık Rusya'sı tarafından el konulmuş olan malların iadesini ve Rusya ile Ukrayna tarafından Polonya'ya 30 milyon altın ruble tutarında bir tazminat ödenmesini öngörüyordu. Polonya müttefik kapitalist güçler tarafından Rusya'nın yalıtılmışlığı açısından anahtar bir konumda görüldüğünden, bu antlaşma Baltık devletleriyle imzalanmış olanlardan da daha önemliydi.

Sovyet Rusya ile İran arasında 26 Şubat 1921'de imzalanan dostluk antlaşması da Sovyet Rusya'nın ezilenlerin kendi kaderlerini tayin hakkı yoluyla kurtuluşuna katkıda bulunmaktaki kararlılığının başka bir tezahürü olmuştu. Sovyet Rusya bu antlaşma ile Çarlık Rusya'sının "sömürgeci hükümetlerinin tiranca politikalarını" terk ettiğini ve İran'da sahip olduğu topraklardan ve ekonomik çıkarlardan vazgeçtiğini ilan ediyordu. Antlaşmanın daha ilk maddesinde şu belirtiliyordu:

> İran ile Çarlık Rusya'sı arasında akdedilmiş olan ve İran halkının haklarını çiğneyen bütün antlaşma ve sözleşmeler hükümsüz ve geçersizdir.

Ardından 8. Madde ile Çarlık rejiminin İran'dan talep ettiği borçlardan vazgeçiliyordu. Yeni Rus hükümeti, Çarlık rejiminin Doğu'da uyguladığı, "İran hükümetine ülkenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmak amacıyla değil, ülkeyi siyasi boyunduruk altına almak amacıyla ödünç para vermekten ibaret olan" ekonomi politikasından vazgeçiyor ve sonuç olarak Rusya'nın İran'dan alacaklarını iptal ediyordu.

Sovyet hükümeti bundan birkaç hafta sonra Türkiye'nin Rusya'ya karşı, Çarlık hükümetiyle imzalanmış olan anlaşmalardan doğan, parasal olanlar da dahil tüm yükümlülüklerinden de vazgeçecekti.[30]

Çar'ın Maaşa Bağladığı Fransız Basını

Rus İmparatorluğu on dokuzuncu yüzyılın sonundan beri dış borçlanma senetlerini Paris finans piyasasında ihraç ediyordu. Bu tahviller çok sayıda Fransız rantiyesi tarafından satın alınmaktaydı. İmparatorluk 1904-1905 arasında Japonya'ya karşı bir savaş batağına sürüklenmiş olduğundan ve özellikle 1905 devrimci hareketini bastırarak halkın memnuniyetsizliğini dizginlemeye çalıştığından, bu borçlanmalar yirminci yüzyıl başında Çarlık rejimini sürdürmek açısından çok daha önemli hale gelmişti. Japonya tarafından bozguna uğratılan rejim, 1906'da Paris'te önemli miktarda dış borçlanma senedi çıkarmıştı.

Diplomat ve Rus Maliye Bakanlığının Paris'teki gizli danışmanı Arthur Rafaloviç Birinci Dünya Savaşı'na kadar Paris'te Rus tahvillerinin tanıtımını yapmakla görevlendirilmişti. Çok sayıda büyük gazetenin, özellikle de Paris gazetelerinin (*Le Figaro*, *Le Petit Journal*, *Le Temps*, *Le Matin*), büyük Fransız bankalarının (Crédit Lyonnais ve Banque de Paris et des Pays-Bas), Fransız senatörlerinin ve bakanlarının karıştığı yolsuzluk ve şantaj davasını açığa çıkarmaya imkân tanıyan da onun üstleriyle yaptığı yazışmalar olmuştu.[31] Bunların arasında, 1912'de Hükümet Başkanı ve Dışişleri Bakanı olduğu sırada oynadığı rolle tartışılan Raymond Poincaré de bulunmaktaydı (Poincaré'nin Maliye Bakanı Luis-Lucien Klotz da işin içindeydi). Poincaré 1913-1920 arasında Cumhurbaşkanlığı yaptıktan sonra, skandal patladığında yeniden Hükümet Başkanı ve Dışişleri Bakanı olmuştu. Skandalın kendisini rahatsız etmediğini de belirtmek gerekir: Haziran 1924'e kadar hükümetin başında kalmış ve 1926'da üstüne üstlük yeniden Maliye Bakanlığına getirilmişti! Çarlık hükümetinin maruz kaldığı şantajda, borçlanma senetlerini yatırımcılara satan Paris Borsa Simsarları Birliğinin rolü belirleyici olmuştu. 1900-1914 arasında Rus hükümeti tarafından Fransız basınına 6,5 milyon frank ödenmiş olmalıydı.

Olay ortaya çıkarıldığında basının rüşvetçiliği ve finans kesimiyle suçortaklığı yeni bir şey değildi. On dokuzuncu yüzyıl sonunda Panama Kanalı'nın inşa edilmesini finanse etmek üzere Fransa'da ihraç edilmiş olan tahvillerin tanıtımında da aynı yöntemlerin kullanılmış olması bir skandala yol açmıştı. Rus tahvilleri meselesinde, Çarlık hükümeti ve tahvil ihracına aracılık eden Fransız bankaları, Rusya'nın mali durumu ve Çar'ın borcunun sürdürülebilirliği konusunda olumlu haber yapan büyük gazetelere "reklam" vermekteydiler. Çarlık memuru Rafaloviç'in yazışmalarına göre bu reklamlar aynı zamanda bazı

30. Carr, cilt 3, 277.
31. Bu skandal Boris Souvarine tarafından, Komünist günlük gazete *L'Humanité*'de 1923 ve 1924'te birkaç ay boyunca çıkan "L'abominable vénalité de la presse française" [Fransız Basınının İğrenç Satılmışlığı] başlıklı bir yazı dizisinde ifşa edilmişti.

haberleri sansürlemeyi de içermekteydi. Mesela Rusya'nın Japonya'ya karşı savaşındaki kötü gidişatın veya 1905 devrimci hareketinin haberleştirilmesi potansiyel yatırımcılar nezdinde iyi görülmeyecekti. Bu yazışmalarda bazı gazetelere sahte aboneliklerden dahi bahsedilmekteydi!

Rus Tahvilleri Asla Ölmez

Rus tahvilleri Şubat 1918'de Sovyet hükümeti tarafından reddedilmiş olsa da 1990'lara kadar işlem görmeye devam etmişti. Fransız hükümetinin ve diğer hükümetlerin politikasının bir bölümü bu ölüm sonrası hayata doğrudan bağlı olmuştu.

Fransız hükümeti 1919'da Fransa'daki Rus tahvili hamillerinin bir listesini çıkarmıştı. 1 milyon 600 bin kişi tahvil hamili olduğunu beyan etmişti. Görünüşe göre Rus tahvilleri Fransa'da yerleşiklerin portföyünde bulunan yabancı tahvillerin yüzde 33'ünü oluşturuyor ve bu da Fransız milli servetinin yüzde 4,5'ine tekabül ediyordu. Rus dış borçlanma senetlerinin yüzde 40 ila 45'i Fransa'da yerleşiklerin elindeydi. Paris Borsasında işlem gören başlıca Rus tahvillerinden biri, Saint-Petersburg Sovyetinin Aralık 1905'te peşinen reddetmiş olduğu meşhur 1906 tahviliydi. 2,25 milyar tutarındaki bu muazzam tahvil ihracı Haziran 1906'da Paris'te gerçekleştirilmişti. Bu borçlanma Çarlık rejiminin eski borçlarını ödemeye devam etmesine olanak tanımak ve Rus-Japon Savaşında yaşanan bozgun sonrası maliyesini düzeltmek amacıyla gerçekleştirilmişti. Rus tahvili ihracında uzmanlaşmış olan Fransız bankası Crédit Lyonnais[32] 1914'ten önce gelirlerinin yüzde 30'unu bu tahvillerden elde ediyordu.

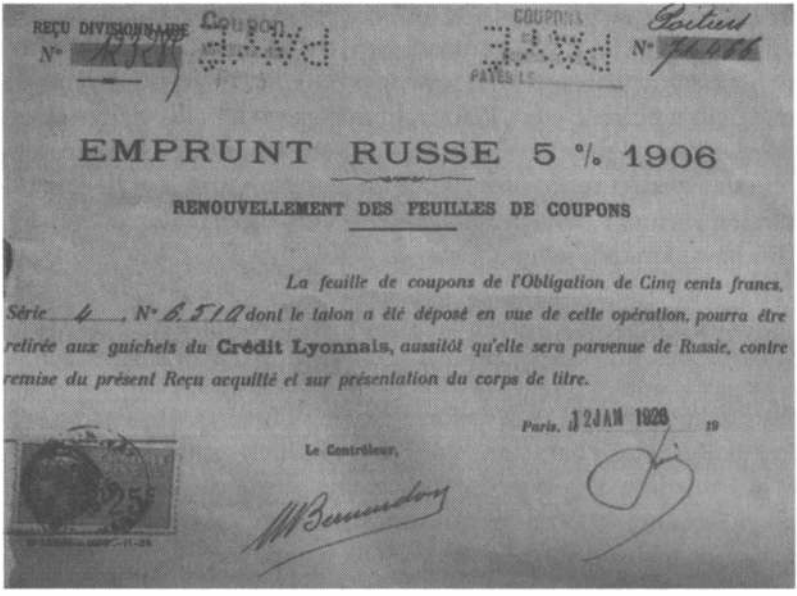
Borçların Sovyet hükümeti tarafından reddedilmesinden önceki ve bu reddi izleyen dönemde 1906 tahvillerinin yüzde 72'si Fransa'da bulunuyor ve Paris Borsasında işlem görüyordu.

Daha öne görmüş olduğumuz gibi, Fransız hükümeti, Rus tahvillerini ihraç eden Fransız bankacıları (en başta Crédit Lyonnais ama aynı şekilde Société Générale ve Banque de l'Union Parisienne[33]), büyük borsa simsarları ve Çar'ın temsilcisi tarafından satın alınmış olan Fransız basını bu operasyonda büyük ölçüde suç ortağı olmuşlardı.

Bankacılar tahvil ihracı sırasında aldıkları komisyonlar sayesinde ve sonrasında Rus tahvillerinin alım satımında yaptıkları spekülatif işlemler sayesinde muazzam kârlar elde ediyorlardı. Ayrıca bunu, küçük yatırımcıların tersine fazla risk almadan yapıyorlardı. Gazete sahipleri, hükümetin önde gelen üyeleri gibi Çar'ın temsilcisinin dağıttığı rüşvetlerden nasiplenmekteydiler. Siyasi ve diplomatik düzlemde Çar, Fransız hükümeti ve Rusya'da yatırım yapan büyük

32. 1863'te kurulmuş olan Crédit Lyonnais en fazla yirminci yüzyıl sonunda Fransız devleti tarafından kurtarılması sırasında patlak veren skandalla tanınır. Emlak sektöründeki ipotek krizi sonrası 1990'larda neredeyse müflis durumda olan banka, 2003'te Crédit Agricole tarafından satın alınmadan önce kamulaştırılmış ve bankaya sermaye ilavesi yapılmıştı. Bankanın kurtarılmasının vergi mükelleflerine maliyetinin 14,7 milyar euro olduğu düşünülmektedir.
33. 1904'te kurulan ve 1973'te Crédit du Nord ile birleşen ticari banka.

Fransız kapitalist gruplar için (Belçikalı kapitalistler için olduğu gibi) birinci sınıf bir müttefikti.

REÇU DIVISIONNAIRE

EMPRUNT RUSSE 5 % 1906

RENOUVELLEMENT DES FEUILLES DE COUPONS

La feuille de coupons de l'Obligation de Cinq cents francs, Série 4, N° 6.510 dont le talon a été déposé en vue de cette opération, pourra être retirée aux guichets du **Crédit Lyonnais**, *aussitôt qu'elle sera parvenue de Russie, contre remise du présent Reçu acquitté et sur présentation du corps de titre.*

Paris, 12 JAN 1926 19

Le Contrôleur,

1906 Rus Devlet Tahvili

Tahvil hamillerine faiz kupon ödemeleri savaş sırasında Fransız hükümeti tarafından yapılmıştı. Faiz oranı yıllık yüzde 5'ti. Fransız hükümetinin Rus İmparatorluğu yerine yapmış olduğu faiz ödemeleri sonradan Rusya'nın Fransa'ya olan borcuna eklenmişti. Çar'ın Şubat 1917'de Rus halkı tarafından devrilmesi bu nedenle Fransız hükümeti açısından kötü bir gelişme olmuştu. Fransa bütün umutlarını Çarlık borçlarını üstlenmeyi taahhüt eden Geçici Hükümete bağlamıştı. Bolşevikler ve Sol Sosyalist Devrimci müttefikleri Ekim 1917'de Sovyetler tarafından iktidara getirildiğinde hadise gerçekten vahim bir hal almıştı. Sovyet hükümeti Ocak 1918'de borcun geri ödemesini askıya aldığında, Fransız hükümeti tahvil hamillerine yeniden faiz ödemişti. Sovyet hükümeti, Çar'ın tüm borçlarıyla birlikte, Geçici Hükümetin borçlarını da reddettiğinde ise Fransa kuvvete başvurmaya karar vermiş ve Rusya'ya askeri birlik göndermeye hazırlanmaya başlamıştı. Alman İmparatorluğu'yla ateşkes imzalanmasından dört ay önce, Temmuz 1918'den itibaren Fransız hükümeti Rusya'nın kuzeyindeki Mourmansk'ı ele geçirmiş olan Britanya kuvvetlerine katılmak üzere Fransız birliklerini göndermişti. Sonradan Arkhangelsk'i işgal etmek üzere başka birlikler de gönderilmişti. Kasım 1918'de Berlin ile ateşkes imzalanmasından sonra, Fransa savaş gemileriyle Kızıl Ordu mevzilerini topa tutmak için Karadeniz'e filo yollamıştı. Bu harekât Fransız denizcileri

arasında bir isyana sebep olmuştu. Sovyet Rusya'ya saldırının gerisindeki saik elbette sadece borcun reddedilmesi değildi. Bu saldırıya katılan farklı güçlerin amacı aynı zamanda bu devrimci salgın yuvasını ortadan kaldırmaktı. Yine de Fransa'nın ve kapitalistlerinin mali çıkarları güçlü bir itici güç olmuştu. Fransız hükümeti Çar'ın borçlarını tanıdıklarını beyan eden Beyaz Rus generallere mali destek sağlamıştı. Fransa aynı zamanda yeni devletlerin Çarlık borçlarının en azından bir kısmını üstlenecekleri umuduyla bağımsızlıklarını kazanmış veya kazanmak için mücadele eden Polonyalı ve Ukraynalı politikacı ve askerlere, Baltık devletlerine destek vermişti. Bu yüzden, Sovyetler 1920'den itibaren Baltık cumhuriyetleri ve Polonya ile bu devletlerin Çarlık borçlarının hiçbir bölümünden sorumlu olmayacaklarını öngören antlaşmalar imzaladığında büyük bir hayal kırıklığına uğramıştı.

Borç Reddi Şubat 1918'de İlan Edildiğinde Rus Tahvili Hamillerine Ne Oldu?

Fransız hükümeti Eylül 1918'de Rus tahvillerini Fransız tahvilleriyle değiştirmeyi önerdi. Rus tahvili hamilleri ellerindeki tahvilleri teslim edip, karşılığında Fransız hükümetinin çıkardığı yeni borçlanma senetlerini alabileceklerdi. Bu operasyon Temmuz 1919'da tekrarlanmıştı. Roma, Londra ve Washington hükümetleri de aynısını yaptılar: Rus tahvili karşılığında kendi iç borçlanma senetlerini verdiler. Japon hükümeti ise kendi vatandaşlarının elinde bulunan Rus tahvillerinin tamamını tazmin etmişti.[34]

Bu ülkelerin hükümetlerinin bu şekilde hareket ederek, aslında Çarlık rejiminin finansmanından sorumlu tutulması ve tiksindirici borçların reddedilmesinin sonuçlarına katlanması gereken bankacıların yardımına koştukları açıktı. Fransız örneğinde, hükümet ve bankacılar Çarlık rejimini hararetle desteklemişlerdi. Fransız hükümeti toplumsal tabanının bir bölümünü oluşturan orta sınıftan rantiyeleri Rus tahvili almaya düzenli biçimde teşvik etmişti.

Ancak, Fransa'da Rus tahvillerinin büyük bir bölümü Fransız tahvilleriyle değişilmemişti. Rus tahvilleri Fransız tahvillerine nazaran daha yüksek bir getiri sağlamaktaydı. 1906 Rus tahvilinin faiz oranı yüzde 5 iken Fransız devlet tahvillerinin ortalama faizi yüzde 3'tü. Bazı tahvil hamilleri ileride yüksek bir getiri elde etmek umuduyla Rus tahvillerini portföyünde tutmayı tercih etmişlerdi.

1918-1922 arasında basın ve hükümet tarafından yayılan dedikodular Sovyet hükümetinin düşeceğini ve yerine gelecek yönetimin Çarlık borcunu üstleneceğini ima ediyordu. Üstelik aynı basın defalarca, özellikle Cenova Konferansı sırasında Moskova'nın önünde sonunda borcu tanımayı kabul edeceğini ima etmişti. Akla aykırı bir duruma tanık olunuyordu: Artık var olmayan bir hükümet tarafından çıkarılmış, reddedilmiş tahviller Paris Borsasında alınıp satılmaya devam ediyordu. Bu, hayalî sermayenin mükemmel bir örneğiydi.

---

34. Oosterlinck ve Landon-Lane, "Hope Springs Eternal: French Bondholders and the Soviet Repudiation (1915-1919)."

Rus tahvillerinin ikinci piyasada satış fiyatı 1918-1919 arasında nominal değerlerinin yüzde 56,5'i ile yüzde 66,25'i arasında dalgalanmaktaydı (tahviller ilk ihraç edildiklerinde nominal değerlerinin yüzde 88'ine satılmıştı). Fransız devlet tahvillerinin fiyatı da aynı dönemde nominal değerlerinin yüzde 61'i ile yüzde 65'i arasında salınmaktaydı. Dolayısıyla reddedilmiş Rus tahvillerinin fiyatlarıyla Fransız tahvillerinin fiyatları arasında çok küçük bir fark vardı. Spekülatörlerin (ki bankacılar bu listede ilk sıradaydılar) bu tahvilleri, basın (ve el altından bankacılar) tarafından başlatılan şu ya da bu dedikodudan korkuya kapılıp elindeki tahvillerden kurtulmak isteyen küçük yatırımcıdan 56'dan satın alıp 66'ya satarak çok kârlı bir iş yapacakları kesindi.

Rus Borçlarının Reddinin Etrafında Dönen Büyük Diplomatik Oyun

Cenova'da 1922 Baharı'nda beş hafta süren çok yüksek düzeyde bir konferans düzenlenmişti. Britanya Başbakanı Lloyd George ile Raymond Poincaré'nin Maliye Bakanı Louis Barthou bu zirvede çok önemli bir rol oynamışlardı. Asıl amaç Sovyet Rusya'yı[35] hem 1918'de reddetmiş olduğu borçları tanımaya hem de dünya devrimi çağrılarından vazgeçmeye ikna etmekti.

Aralarında Birleşik Devletler'in yer almadığı otuz dört ülkeden delegeleri bir araya getiren bu konferansın gündeminde başka maddeler de bulunmakla birlikte aslında bu maddeler üzerinde büyük tartışmalar olmamıştı. Bu maddelerden biri parasal düzenlemelerin, özellikle de o yıl kabul edilmiş olan altın mübadele (kambiyo) standardı sisteminin kabul edilmesiydi. Birleşik Devletler'in hazır bulunmaması nedeniyle bu konudaki kararlar başka yerde alınacaktı.

Konferansa beş ülke ev sahipliği yapıyordu: Büyük Britanya (Birleşik Devletler tarafından daha yeni geçilmiş olan eski en büyük küresel güç), Fransa (Almanya'nın yenilgisinden sonra üçüncü büyük küresel güç), Belçika (savaştan önce ihracat bakımından beşinci büyük dünya gücü), Japonya (Doğu Asya'da her geçen gün büyüyen imparatorluk) ve İtalya.

Bu beş güç arasında sadece Japonya, Sovyet Sibirya'sında hâlâ işgal kuvveti bulunduruyordu. Japonya bu birlikleri Konferansın sona ermesinden altı ay sonra Ekim 1922'de temelli geri çekecekti. Sovyet hükümetini devirmek ve devrimci deneyi bitirmek için silahlı birlik göndermiş olan diğer on iki ülke Sovyet topraklarının işgaline 1920 yılı sonunda son vermişti. Savaşçı morali en düşük düzeyde olan yabancı birlikler, Beyaz Rus generallerin Kızıl Ordu tarafından kesin yenilgiye uğratıldığını ve yabancı müdahalenin buna çare olamayacağını üzüntüyle saptadıktan sonra geri çekilmişlerdi. O andan itibaren silahların gerçekleştiremediğini diplomatik yollarla ve şantajla elde etmek söz konusuydu.

35. Cenova Konferansı düzenlendiği sırada Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği henüz kurulmamıştı. SSCB Aralık 1922'de kurulacak ve resmi olarak Aralık 1991'de dağılacaktı. Cenova Konferansına katılan Sovyet heyeti resmi olarak bu metinde Sovyet Rusya şeklinde kısaltılan Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ni temsil ediyordu.

Cenova Müzakereleri (1922)

Büyük güçler, Sovyet hükümetinin konferansın sonunda, daha önce reddettiği borçları tanıyacağını düşünüyorlardı zira Rusya'da ekonominin de halkın da hali perişandı. İç Savaş geride çok kan kaybetmiş bir ülke bırakmıştı. Üstelik 1921 yazından itibaren zayıf rekolte korkunç bir kıtlığa sebep olmuştu. Sovyet hükümetinin dize geldiğini sanan Batılı başkentler, eski borçların kabul edilmesi ve kamulaştırılmış Batılı şirketlere tazminat ödenmesi karşılığında genç Sovyet Rusya'nın ihtiyaç duyduğu yeni krediler ve yatırımlarla istediklerini alabileceklerini düşünüyorlardı.

Sovyet Rusya'ya (ve aynı zamanda Almanya'ya[36]) karşı en saldırgan güç olan Fransa, Belçika tarafından desteklenmekteydi. Borçların reddinden daha az etkilenmiş olan Büyük Britanya ise Moskova ile diyaloğa daha açıktı. Mart 1921'de Moskova ile ablukaya son veren ve Sovyet Rusya'nın *de facto*[37] tanınması anlamına gelen bir ikili ticaret anlaşması imzalamıştı.

Öte yandan, Sovyet Rusya da birtakım koşulların yerine getirilmesi kaydıyla Çar tarafından akdedilmiş olan borçların bir bölümünü geri ödemeyi kabul etmeye hazırdı. Sovyet hükümeti diğer güçlerin Sovyet Rusya'yı resmen (*de jure*) tanımalarını, devletten devlete krediler vermelerini, Rusya'daki bağlı şirketleri ve malları kamulaştırılmış olan özel şirketleri özellikle Sibirya'nın ücra bölgelerinde doğal kaynakları işletme imtiyazını tazminat olarak kabul etmeye teşvik etmelerini talep ediyordu.

Sovyet hükümeti böylelikle yabancı kapitalistlerin Sovyet ekonomisini güçlendirmeye olanak tanıyan faaliyetlere yeni sermaye yatırımı yapmalarını umuyordu. Hükümet bunun yanı sıra borçları, yatırımları ve bunlarla ilgili hukuki anlaşmazlıkları yönetmek için çokuluslu organların yaratılmasına da karşıydı. Sovyet iktidarının yabancı güçlere karşı tam bağımsızlığını korumasını istiyordu. Başka bir deyişle, egemenlikten vazgeçmek hiçbir şekilde söz konusu değildi.

Moskova bu koşullar yerine getirildiği takdirde Çarlık borçlarının bir bölümünün geri ödemesine otuz yıllık bir süre içinde yeniden başlamaya hazırdı. Sovyet heyeti konferans boyunca bunun bir anlaşmaya varmak için verilen bir taviz olduğunu, yoksa Sovyet Rusya'nın esasen Çarlık borcunun tamamını (aynı şekilde Şubat 1917 ile Ekim 1917 arasında Geçici Hükümet tarafından akdedilen borçları) reddetmeye kesinlikle hakkı olduğunu defalarca vurgulamıştı.

Konferansın seyrini anlamak için aynı zamanda Berlin ile Moskova arasında Versay Antlaşmasının imzalanmasından sonra kurulmuş olan özel ilişkiyi de

---

36. Fransız birlikleri Mart 1921'de Rhineland Eyaletinin başlıca kentlerinden biri olan Düsseldorf'u işgal etmişti, (bkz. Carr, cilt 3, 318). Fransız ve Belçika birlikleri Ruhr Vadisini ve bu havzada bulunan sanayi tesislerini, Almanya'nın ödemekte ağır davrandığı savaş tazminatları yerine sanayi ürünlerine ve kömür ve mineraller gibi hammaddelere el koymak üzere Ocak 1923'ten Ağustos 1925'e kadar işgal altında tutmuşlardı.

37. Yeni bir devletin tanınması ya kesin tanımadır ki bu durumda buna *de jure* (bütün haklarıyla) tanıma denir ya da geçici veya sınırlı tanımadır ki buna da *de facto* (haklarıyla olsun ya da olmasın fiilen) tanıma denir. Birleşik Krallık Sovyet Rusya'yı 1921'de *de facto*, 1924'te ise *de jure* tanımıştır.

dikkate almak gerekir. Sosyalistler (SPD – Almanya Sosyal Demokrat Partisi), muhafazakâr merkezciler (Angela Merkel'in Hristiyan Demokrat Birliği CDU'nun atası) ve liberaller (şu andaki Hür Demokrat Parti FDP'nin atası) arasında kurulmuş bir koalisyon olan Berlin hükümeti esasen Batı yanlısı ve Sovyet karşıtıydı. Ama Versay Antlaşması'nın dayattığı devasa tazminat ödemelerinin ve bundan kaynaklanan ağır borçların yükü altında ezildiğinden Moskova ile diyalog kurma ve anlaşmaya varma eğilimindeydi. Aralarında AEG ile Krupp'un da bulunduğu büyük Alman sanayi şirketlerinin üretimlerinin bir kısmını, Almanya'nın 1870'lerden beri başlıca ticari ortağı olduğu Rus pazarına sürmek istemesi de bu eğilimi güçlendirmekteydi. Sovyet heyeti Cenova'ya giderken Alman yetkililerle müzakere yürütmek için Berlin'de uzun bir mola vermişti.

Cenova Konferansı'nın seyrine, orada yürütülen müzakerelere ve farklı tarafların kullanmış oldukları argümanlara göz atmak gerçekten ilginç olacaktır. Konferansın ev sahipliğini yapan büyük güçler Konferansın temel bir hedefinin "kamu borçlarının ve tazminat verilmesinin tüm ülkeler tarafından tanınması[38]" olduğuna işaret ederek Sovyet Rusya üzerinde mümkün olduğu kadar baskı uygulamak istiyorlardı. Büyük güçler davet mektuplarında şunu söylüyorlardı: "Güvenlik duygusu ancak dış kredi temin etmeyi arzu eden uluslar (veya ulusların hükümetleri), devlet, yerel yönetimler ve diğer kamu kuruluşları tarafından akdedilmiş veya akdedilecek ya da garanti verilmiş tüm borç ve yükümlülükleri tanımayı ve aynı şekilde bütün yabancı çıkarlara, mülkiyete el konulması veya müsaderesi sebebiyle uğradıkları kayıp ve zararları iade etme, eski haline getirme veya bu olmazsa, tazmin etme yükümlülüğünü tanımayı özgür iradeleriyle taahhüt ettikleri takdirde tesis edilebilecektir."[39]

Sovyet Heyeti Başkanı Georgi Vasilyeviç Çiçerin buna hemen şu karşı argümanla cevap vermişti: "İktisaden daha güçlü uluslar, Rusya'nın ekonomik canlanması için gerekli koşulları yaratmak ve onun geleceğe doğru yürüyüşünü kolaylaştırmak yerine, onu kendisi için tiksindirici bir geçmişin kalıntıları olan, imkânlarının çok üzerinde taleplerle ezecek olurlarsa, Rusya'nın ekonomik yeniden inşası ve onunla birlikte Avrupa'da ekonomik kaosa son verme çabası yanlış ve tehlikeli yola yöneltilmiş olacaktır.[40]"

Lloyd George halkın ve onun yeni hükümetinin önceki despotik rejim tarafından akdedilmiş olan borçları üstlenmek zorunda olmadığını söyleyen Sovyet temsilcilerine şu cevabı vermişti: "Bir ülke başka bir ülkeye veya o ülkenin uyruklarına karşı, alınan değerler karşılığı sözleşmeden doğan yükümlülükler üstlendiğinde, o ülke her hükümet değiştirdiğinde bu sözleşmenin iptal edilmesi mümkün değildir ya da o ülkenin en azından aldığı değerleri iade etmesi gerekir.[41]"

---

38. *Les Documents de la Conference de Gênes* (Roma: Libreria di Scienze e Lettere, 1922), ix.
39. A.g.e.
40. A.g.e.
41. A.g.e.

Batılıların Moskova'dan Talepleri

Batılı hükümetler, Sovyet hükümetinin borçları reddetme ve kamulaştırma kararlarına ilişkin uyuşmazlığı kendi lehlerine çözmek için eksiksiz bir talepler listesi hazırlamışlardı. Bu talepler Cenova'da konferansın başlamasından beş gün sonra 15 Nisan 1922'de "Rus Meselesi Üzerine Londra Bilirkişileri Raporu[42]" başlıklı bir belgede sunulmuştu.

1. Maddede şu söyleniyordu:

> Sovyet hükümetinin, seleflerinin yani Rus İmparatorluk hükümeti ile Rus Geçici Hükümetinin yabancı güçlere ve onların uyruklarına karşı mali yükümlülüklerini kabul etmesi gerekecektir.

Metnin tamamının biçimi ve içeriği bu belgenin Batılı güçlerin Sovyet hükümetine bir dizi dayatmasını sıraladığını çok açık bir şekilde göstermekteydi.

Yine birinci maddede Sovyet Rusya'nın 1920 ve 1921'de Baltık cumhuriyetleriyle ve Polonya ile imzalamış olduğu antlaşmalarla çelişen şu hüküm bulunmaktaydı:

> Aynısı Rusya'dan neşet etmiş ve halihazırda tanınmış yeni devletlerin ve aynı şekilde eski Rus topraklarının bir kısmını kazanmış olan devletlerin işbu hükümlerde ele alınan yükümlülükleri üstlenip üstlenmeyeceği ve eğer üstleneceklerse ne ölçüde üstlenecekleri meselesi için de geçerlidir.[43]

3. Madde Sovyet hükümetini Çarlık rejiminin edimlerinin sebep olduğu zararlardan sorumlu tutmaktaydı:

> Rus Sovyet Hükümeti, eğer Sovyet hükümetinin veya seleflerinin edimleri ya da ihmali sonucu meydana gelmişlerse, diğer güçlerin uyruklarının uğradıkları tüm maddi ve doğrudan zararların sorumluluğunu, bu zararlar sözleşmelerin ihlalinden doğmuş olsun ya da olmasın üstlenmeyi taahhüt etmelidir.[44]

Bu maddenin Moskova'nın pozisyonuyla tam bir çelişki içinde olduğu ortadaydı.

4. Madde neredeyse bütün yetkileri Sovyet iktidarının dışındaki organlara vermekteydi:

> Önceki maddelerde öngörülen sorumluluk ve yükümlülükler, kurulacak bir "Rus Borçları Komisyonu" ve "Karma Tahkim Mahkemeleri" tarafından belirlenecektir.[45]

Ek 1 Rus Borçları Komisyonunun bileşimini ve yetkilerini belirliyordu. Sovyet hükümetinin komisyonda azınlıkta olacağı açıktı:

> Rus Borçları Komisyonu
> 1. Rus hükümeti tarafından atanan üyelerden, diğer güçler tarafından atanan üyelerden ve bu üyelerin mutabakatıyla dışarıdan seçilecek ya da mutabakata varıla-

42. *Papers Relating to International Economic Conference, Genoa, Nisan-Mayıs 1922* (Londra: H. M. Stationery Office, 1922), 6-7.
43. *Papers Relating to International Economic Conference, Genoa*, 7.
44. *Papers Relating to International Economic Conference, Genoa*, 7.
45. *Papers Relating to International Economic Conference, Genoa*, 7.

madığı takdirde Milletler Cemiyeti'nin Konsey yoluyla ya da Uluslararası Daimi Adalet Divanı yoluyla atayacağı bağımsız bir başkandan oluşacak bir Rus Borçları Komisyonu kurulacaktır.[46]

Komisyon eski Çarlık borçlarını ödemek ve şirketleri kamulaştırılmış olan yabancı kapitalistlerin zararlarını tazmin etmek için yeni Rus tahvilleri ihraç etme yetkisine sahip olacaktı:

2. Komisyon şu işlevlere sahip olacaktır:

a) Ek 2'nin hükümlerine göre kurulacak Karma Tahkim Mahkemelerinin usullerini oluşturmak ve kararlaştırmak ve gerektiğinde bunların usullerinde yeknesaklığı sağlamak için yönergeler çıkarmak.

b) Ek 2 hükümlerine göre Karma Tahkim Mahkemelerinin kararları uyarınca hak sahibi olan kişilere, karşılığında yeni Rus tahvili verilmesi gereken eski devlet tahvili ve sair tahvil ve hisse senedi hamillerine ve fonlanmış faiz ve anapara geri ödemesi bakımından buna hak kazanmış olan kişilere yeni Rus tahvilleri ihraç etmek.[47]

Alacaklıların hâkimiyetindeki Komisyona fahiş yetkiler tanınmıştı; borcun geri ödenmesi için hangi devlet gelirlerinin kullanılması gerektiğine dahi karar verebilecekti:

Gerek olursa, Rusya gelir kaynaklarından hangilerinin özel olarak borç geri ödemesine tahsis edileceğini belirlemek; örneğin Rusya'daki teşebbüslerden alınan bazı vergilerden, telif hakkı ücretlerinden, resim ve harçlardan pay tahsis etmek. Fırsat olursa ve Komisyon gerekli olduğuna karar verirse tahsis edilen gelirlerin hepsinin ya da bir kısmının toplanmasını kontrol etmek ve gelirlerin yönetimini üstlenmek.[48]

Ev sahibi uluslar açısından, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Tunus'a, Mısır'a, Osmanlı İmparatorluğu'na ve Yunanistan'a dayatılan model esas alınarak kurulmuş bir vesayeti Rusya'ya kabul ettirmek söz konusuydu.[49] Bu ayrıca 2010'dan beri Yunanistan'a dayatılmış olan modele de çok benzemekteydi.

Ek 3, Sovyet temsilcilerinin azınlıkta olduğu borç komisyonuna borçlanma senedi çıkarma konusunda tam yetki vermekteydi:

1. Rus Sovyet hükümetine karşı iddia edilen ve kabul edilmiş tüm parasal tazminat talepleri Karma Tahkim Mahkemeleri tarafından belirlenecek tutarda yeni Rus tahvillerinin ihracıyla karşılanacaktır.

2. Tahvillerin üzerinde yer alacak faiz oranı Rus Borçları Komisyonu tarafından belirlenecektir.[50]

---

46. *Papers Relating to International Economic Conference, Genoa*, 8.
47. *Papers Relating to International Economic Conference, Genoa*, 8-9.
48. *Papers Relating to International Economic Conference, Genoa*, 9.
49. Kamu borçlarının geri ödenmesini denetleyecek bir uluslararası mali komisyon 1869'da Tunus'a, 1876'da Mısır'a, 1881'de Osmanlı İmparatorluğu'na ve 1898'de Yunanistan'a dayatılmıştı.
50. *Papers Relating to International Economic Conference, Genoa*, 12.

Sovyet hükümeti 1 Ağustos 1914'ten sonra savaşı sürdürmek için akdedilmiş olan borçları ödemeyeceğini ısrarla vurgulamış olduğu halde, Sovyet heyetine verilen andıç metninde şu ifade yer almaktaydı:

> Rusya'nın içinde bulunduğu vahim ekonomik durum ışığında, adı geçen alacaklı hükümetler Rusya'nın kendilerine ödemesi gereken savaş borçlarının tutarında indirim yapmaya hazırdır.[51]

Sovyet Karşı Saldırısı: 1922 Rapallo Antlaşması

Cenova Konferansı'nın tam ortasında, ev sahibi güçler Moskova'ya karşı uzlaşmaz bir tutum benimsemişken olayların seyrinde dramatik bir gelişme yaşandı. Alman ve Sovyet heyetleri komşu şehir Rapallo'da bir araya gelip önemli bir ikili anlaşma imzaladılar. Yukarıda bahsedilen Londra Bilirkişileri Raporu, Batılı güçlerin öylesine kasıtlı bir kışkırtmasıydı ki Sovyet heyeti vakit kaybetmeden, Paris ile Londra'nın bir şekilde Cenova Konferansı'na tam katılımını engellediği Alman heyetiyle temasa geçmişti. Fransa ve Britanya Sovyet Rusya'yı yukarıda bahsedilen koşulları ya da en azından bazılarını kabul etmeye ikna edebilmeyi umuyorlardı. Bu şekilde sonradan Almanlarla yapacakları müzakerelerde ellerini güçlendirmiş olacaklardı. Rus meselesinin bir öncelik olduğu açıktı.

Sovyet heyetinin sorumlularından bir olan Adolf Yofe ikili bir anlaşmaya varmayı denemek üzere hemen buluşmayı teklif etmek için 16 Nisan 1922 Paskalya Pazarı sabaha karşı saat 1'de Almanlara telefon açmıştı. Almanya Dışişleri Bakanı Walther Rathenau'nun[52] biyografisinin yazarı, Alman heyeti üyelerinin, Sovyetler'in davetini kabul edip etmemeye karar vermek için, üzerinde pijamalarıyla Rathenau'nun otel odasında toplandıklarını anlatır.[53] Daveti kabul ettiler ve o akşamüzeri Almanya ile Rusya arasında Rapallo Antlaşması imzalanmış oldu.[54] Bu antlaşma iki tarafın karşılıklı olarak bütün mali taleplerinden vazgeçmesini içermekteydi. Buna "RSFSC'nin başka devletler tarafından getirilen benzer talepleri karşılamaması şartıyla[55]" Almanların Sovyet kamulaştırma kararnamelerine ilişkin iddiaları da dahildi. Sovyet Rusya'nın bu konuda Sovyet hükümetinin devrimin hemen ertesinde benimsemiş olduğu "ilhaksız, tazminatsız bir barış" öneren pozisyonuyla tutarlı davranmış olduğunu vurgulamak gerekir. Hatırlanacağı gibi, Alman İmparatorluğu Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması'yla Rus topraklarını ilhak ederek ve çok ağır bir

---

51. *Papers Relating to International Economic Conference, Genoa*, 12.
52. 29 Eylül 1867'de Berlin'de doğan Walther Rathenau Alman sanayici, yazar ve liberal siyaset adamıydı. Yahudi bir ailede dünyaya gelen Rathenau başarılı bir kültürel ve ulusal asimilasyon örneği olmak istiyordu. 24 Haziran 1922'de Berlin'de aşırı sağcı Consul örgütü tarafından öldürüldü.
53. John Saxon Mills, *The Genoa Conference* (Londra: Hutchinson & Co., 1922), 185, https://archive.org/stream/genoaconference00milliala/genoaconference00milliala_djvu.txt.
54. Carr, Cilt 3, s. 351.
55. German-Russian Agreement, 16 Nisan 1922 (Treaty of Rapallo), article 2, Avalon Project, Yale Law School, http://avalon.law.yale.edu/20th_century/rapallo_001.asp.

savaş tazminatı talep ederek Rusya'ya aşırı derecede sert koşullar dayatmıştı. Bu antlaşma Haziran 1919'da imzalanan Versay Antlaşması'yla iptal edilmişti. Batılı güçler Versay Antlaşması'yla Almanya Cumhuriyeti'ne topraklarının bir kısmının koparılmasını ve ağır tazminatlar dayatmışlardı. Sovyet Rusya ise Rapallo Antlaşmasıyla tazminatlardan karşılıklı vazgeçmeyi öngören bir barış anlaşması imzalıyor, hem de bunu Versay Antlaşması'nın 116. Maddesi Rusya'ya Almanya'dan mali tazminat talep etme hakkı tanıdığı halde yapıyordu. Sovyet Rusya'nın attığı bu adım aynı zamanda 1920 ve 1921'de Baltık cumhuriyetleriyle ve Polonya ile imzalamış olduğu antlaşmalarla da tutarlıydı.

Rapallo Antlaşmasının başka bir maddesi Almanya'nın iki ülke arasındaki ticareti güçlendirmeyi amaçlayan karma şirketlerin kuruluşunu finanse etmesini öngörüyordu. Özetle, Sovyet heyetinin inisiyatifiyle imzalanan Rapallo Antlaşması Batılı güçlerin aşırı saldırgan tavrına ve tahakküm heveslerine sıkı bir cevap olmuştu.

Sovyet heyeti bunun ardından, Batılı güçlerin 15 Nisan'da formüle ettikleri taleplerine tepkisini gösteren resmi cevabını iletmeye zaman ayırdı.

Cenova'da (1922) Alacaklı Güçlerin Talepleri Karşısında Sovyet Karşı Önerileri

Çiçerin 20 Nisan 1922'de Batılıların 15 Nisan tarihli önerilerine Sovyetler'in yanıtını iletiyordu:

> Rus heyeti, Rusya'nın şu andaki iktisadî durumunun ve onu bu hale getiren şartların, Rusya'nın, karşı iddialarının tanınmasıyla, yukarıdaki önerilerde bahsedilen bütün yükümlülüklerden âzâde olmasını tamamen haklı kıldığı yönündeki düşüncesini hâlâ muhafaza etmektedir.[56]

Rus heyeti, Batılı güçlerin ölçüyü kaçıran talepleriyle anlaşmazlığına rağmen yine de Çar tarafından 1 Ağustos'tan, yani Almanya'nın Rusya'ya savaş ilan ettiği günden önce akdedilen borçlar konusunda tavizler vermeye hazır olduğunu söylüyordu. Heyet bir dizi teklifte bulunmuştu.

Anlaşma halinde borcun ödemesine otuz yıl sonra başlamayı taahhüt ediyordu:

> Rusya hükümeti tarafından kabul edilen mali taahhütlerden kaynaklanan [...] faiz ödemeleri de dahil borç geri ödemeleri işbu anlaşmanın imzalandığı tarihten itibaren geçecek otuz yıllık bir dönemden sonra başlayacaktır.[57]

Rus heyeti diğer hükümetlerle ancak bu hükümetler Sovyet hükümetini tamamen tanıdıkları ve Sovyet hükümetine mevcut borcun geri ödenmesi için değil, ekonomisinin yeniden inşasına olanak tanımak için devletten devlete krediler açtıkları takdirde anlaşma imzalayacaktı. Bu somut olarak Sovyet hükümetinin önce ülke ekonomisini canlandırmak ve böylece otuz yıl sonra

56. "Reply of the Russian Delegation to the Memorandum of May 2nd, 1922," Mills, *The Genoa Conference*, 186.
57. SDN [LoN] 1922, "Réponse de la délégation russe . . . Annexe. Contreproposition. . .," 198.

ekonomi bu yükü kaldırabilecek hale geldiğinde Çarlık rejiminin savaştan önce akdettiği borcun bir bölümünün geri ödemesine başlamak için taze para talep ettiği anlamına geliyordu.

Batılı Güçlerin Karşı Önerileri

Ev sahibi güçler, 2 Mayıs 1922'de Rus heyetine yeni öneriler sundular. Gelgelelim bazı konularda (özellikle borcun geri ödenmeye başlanması için beş yıllık mühlet tanımayı teklif ederek) küçük tavizler verseler de özelliklę siyasi düzlemde kabul edilmesi mümkün olmayan yeni koşullar getirmekteydiler. 1. Maddede şu belirtiliyordu:

> Sovyet hükümeti, bütün ulusların başka ülkelerde kurulu düzeni ve siyasi sistemi yıkıcı her çeşit propagandadan uzak durmayı taahhüt etmesi gerektiğini öngören Cannes Kararı hükümlerine uygun olarak, başka devletlerin iç işlerine hiçbir şekilde karışmayacak ve o devletlerdeki toprak bütünlüğünü ve siyasi statükoyu bozması muhtemel her çeşit edimden uzak duracaktır.[58]

Bu, Sovyet hükümetinin sömürge halklarına kendi kaderlerini tayin etmek için mücadele etmeleri yönündeki çağrılarından vazgeçmesi demekti. Sovyet hükümetinden farklı imparatorlukların, özellikle de Britanya ile Fransa'nın sömürgelerindeki, örneğin Hindistan'daki ve Afrika'daki bağımsızlık hareketlerini destekleme hakkından feragat etmesi isteniyordu. Ayrıca Sovyet hükümetinin bundan böyle kendi sınırları dışındaki grevlere ve diğer mücadele biçimlerine verdiği desteği de çekmesi gerekecekti.

Aynı maddede ayrıca şu da belirtilmişti:

> [Sovyet hükümeti] aynı şekilde kendi sınırları dahilinde başka devletlerdeki devrimci hareketlere her çeşit yardım girişimini de ortadan kaldıracaktır.[59]

Pratikte bu, 1919'da kurulmuş olan Moskova merkezli Komünist Enternasyonalin (III. Enternasyonal ya da Komintern) artık desteklenmemesi anlamına geliyordu.

Madde II, borç konusunda Batılı güçlerin pozisyonunu tekrarlıyordu:

> Rus Sovyet hükümeti yabancı güçlere karşı Rus İmparatorluk hükümetinin veya Rus geçici hükümetinin ya da bizzat kendisinin akdetmiş ya da garanti vermiş olduğu tüm kamu borç ve yükümlülüklerini tanır.[60]

II. Maddenin 2. Fıkrası yabancı güçlerin devrim sırasında ve sonrasında girişmiş oldukları saldırılar sonucu Rusya'nın uğramış olduğu maddi zararların ve can kayıplarının tazmin edilmesi yönündeki Sovyet talebini reddediyordu:

> Müttefikler Rusya'daki devrim sırasında savaştan beri maruz kalınan kayıp ve zararlar için Rus Sovyet hükümetinin kendilerine karşı ileri sürmüş olduğu sorumluluk iddialarını kabul edemez.[61]

58. "Memorandum to the Russian Delegation," Mills, *The Genoa Conference*, 201.
59. "Memorandum to the Russian Delegation," Mills, 201.
60. "Memorandum to the Russian Delegation," Mills, 201.
61. "Memorandum to the Russian Delegation," Mills, 201.

VI. Madde bir tahkim komisyonunun kurulmasını talep ediyordu:

> Bu komisyon Rus Sovyet hükümeti tarafından atanacak bir üye, yabancı hamiller tarafından atanacak bir üye ve Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi Başkanı tarafından, ya da o olmadığı takdirde Milletler Cemiyeti Konseyi veya Lahey Uluslararası Daimi Adalet Divanı Başkanı tarafından atanacak iki üye ile bir Başkandan oluşacaktır. Faiz iptaline ve anapara ve faiz ödemelerinin ne şekilde yapılacağına ilişkin tüm sorunlarda bu komisyon karar verecek ve bunu yaparken Rusya'nın iktisadî ve mali durumunu göz önünde bulunduracaktır.[62]

Özetle, ev sahibi güçler 15 Nisan'da önermiş oldukları Rus Borçları Komisyonunun yerine Rusya'nın azınlıkta olduğu çok geniş yetkilere sahip bir tahkim komisyonu koymuş oluyorlardı.

Borçları Reddetme Hakkını Tekrar Teyit Eden Sovyet Yanıtı

Sovyet heyeti 11 Mayıs 1922'de Cenova müzakerelerinin başarısızlığını tasdik eden ve borçları reddetme hakkını tekrar güçlü bir şekilde vurgulayan bir yanıt iletmişti.

Çiçerin şunları söylüyordu:

> Cenova Konferansında hazır bulunan devletlerden birden fazlası kendisi tarafından akdedilmiş borç ve yükümlülükleri geçmişte reddetmiştir; birden fazlası yabancı uyrukluların veya kendi uyruklarının mallarına el koymuş veya bu malları müsadere etmiştir ama hiçbiri bunu yaptığı için Sovyetler Rusya'sına uygulanan dışlanmaya maruz kalmamıştır.[63]

Çiçerin devrim yoluyla gerçekleşen bir rejim değişikliğinin önceki rejimin girmiş olduğu yükümlülüklerden bir kopuşa yol açtığının altını çiziyordu:

> Rus halkının bu büyük edimini birçoğu kendi geçmişinde birden fazla devrim yaşamış güçlerin oluşturduğu bir meclis önünde meşrulaştırmak Rus heyetine düşmez. Ama Rus heyeti geçmişle şiddetli bir kopuş olan devrimlerin devletlerin dış ve iç ilişkilerinde yeni hukuki bağlar getirdiklerine işaret eden hukuk ilkesini hatırlatmak mecburiyetindedir. Devrimden doğmuş hükümetler ve rejimler devrik hükümetlerin yükümlülüklerine saygı göstermek zorunda değildirler.[64]

"Halkların Egemenliği Tiranların Antlaşmalarıyla Bağlanmaz"

Çiçerin şöyle devam etmişti:

> Fransa'nın meşru mirasçısı olduğunu iddia ettiği Fransız Konvansiyonu 22 Eylül 1792'de "halkların egemenliğinin tiranların antlaşmalarıyla bağlanma[yacağını]" ilan etmişti. Devrimci Fransa bu bildirgeye uygun biçimde yalnızca Eski Rejimde yabancı ülkelerle yapılmış olan siyasi antlaşmaları yırtıp atmakla kalmamış, aynı zamanda sabık rejimin Ulusal Borcunu da reddetmişti. Bu borcun sadece üçte birini ödemeye razı olmuş ve bunu da siyasi çıkar saikiyle yapmıştı. Buna "konsolide edilmiş üçte

62. "Memorandum to the Russian Delegation," Mills, 203-204.
63. "Reply of the Russian Delegation to the Memorandum of May 2nd, 1922," Mills, *The Genoa Conference*, 403.
64. "Reply of the Russian Delegation," Mills, 405.

bir" deniyordu ve bunun üzerindeki faiz on dokuzuncu yüzyıl başına kadar düzenli biçimde ödenmemişti. Seçkin hukuk uzmanları tarafından bir doktrin mertebesine yükseltilmiş olan bu usul, devrimler veya kurtuluş savaşları sonucu meydana gelmiş hükümetlerin neredeyse hepsi tarafından takip edilmiştir. Birleşik Devletler, selefleri olan İngiltere ve İspanya'nın antlaşmalarını reddetmiştir.[65]

Çiçerin tarihsel örneklerden destek alarak Sovyet Rusya'nın Rus toprakları üzerindeki yabancı malları kamulaştırmaya hakkı olduğunu savunmuştu:

Üstelik muzaffer devletlerin hükümetleri, savaş sırasında ve özellikle barış antlaşmaları imzalanırken mağlup devletlerin uyruklarının kendi topraklarındaki ve hatta yabancı topraklardaki mallarına el koymakta tereddüt etmemişlerdir. Rusya emsale uygun olarak, kamu borçlarının iptali ve özel mülklerin kamulaştırılması sebebiyle yabancı güçlere ve onların uyruklarına karşı herhangi bir sorumluluk üstlenmeye mecbur edilemez.[66]

Çiçerin Batılı güçlerin tazminat taleplerine şu cevabı veriyordu:

Başka bir hukuk sorunu da ortaya atılabilecektir. Rus hükümeti iç savaşın yabancı mülkiyete, haklara ve çıkarlara verdiği zararlardan, hükümetin borçları iptal etme ve mülkiyeti kamulaştırma eylemiyle sebep olduğu bu tür zararlar dışında sorumlu mudur? Yine burada da hukuki gelenek Rus hükümetinden yanadır. Bütün büyük halk hareketleri gibi çoğunluğun iradesinin dayatılması olan devrim, kendisinden mustarip olanları herhangi bir şekilde tazmin etme yükümlülüğünü kabul etmez. Kendi hükümetleri tarafından desteklenen yabancı uyruklular Çarlık hükümetinden 1905-1906 devrimci karışıklıklarında uğradıkları kayıplar karşılığı tazminat talep ettiklerinde, Çarlık hükümeti bu talepleri reddetmiş ve bu kararını da benzer kayıplar yaşayan kendi uyruklarına tazminat ödemediğinden, yabancılara bu bakımdan ayrıcalık tanıyamayacağını söyleyerek gerekçelendirmiştir.[67]

Çiçerin tezlerini savunmasının bu bölümünü şöyle bitiriyordu:

Dolayısıyla hukuki bir bakış açısından, Rusya geçmişte akdedilmiş olan borçları ödemeye, malları iade etmeye ya da eski sahiplerine tazminat ödemeye veya ister Rusya'nın egemenliğini icrasında çıkardığı mevzuat nedeniyle olsun ya da ister devrim sırasındaki olaylar nedeniyle olsun yabancı uyrukluların uğradığı diğer zararlar için tazminat ödemeye hiçbir şekilde zorlanamaz.[68]

Sovyet Heyeti Başkanı bunun ardından Sovyet Rusya'nın bir anlaşmaya varma ihtimalini artırmak için gönüllü olarak çeşitli ödünler vermeye niyetli olduğunu tekrar teyit ediyordu:

Yine de uzlaşma ruhuyla ve bütün güçlerle bir anlayış birliğine varabilmek için Rusya [borcun bir bölümünü tanımayı] kabul etmiştir.

Çiçerin şunları vurgulayarak içtihada hâkimiyetini gösteriyordu:

Hukukta, Rus karşı talepleri yabancı güçlerin ve uyruklarının taleplerinden çok daha fazla haklı gerekçeye sahiptir. Müdahale ve ablukanın doğurduğu zararların sorumluluğunun bunların müellifi olan hükümetlere ait olması konusunda gelenek

65. "Reply of the Russian Delegation," Mills, 408.
66. "Reply of the Russian Delegation," Mills, 408-409.
67. "Reply of the Russian Delegation," Mills, 409.
68. "Reply of the Russian Delegation," Mills, 409.

de pratik de mutabıktır. Cenevre Tahkim Mahkemesinin 14 Eylül 1872'de Büyük Britanya'yı Birleşik Devletler'e, Kuzey ve Güney Eyaletleri arasındaki İç Savaş sırasında Güneylilere yardım etmiş olan korsan gemisi *Alabama*'nın sebep olduğu zararlar için 15,5 milyon dolar tazminat ödemeye mahkûm etmiş olduğunu hatırlamak yeter. Müttefiklerin ve Tarafsızların Rusya'ya karşı müdahalesi ve uyguladıkları abluka resmi savaş edimleri oluşturmuştur. Birinci Rus Andıcı Ek 2'de yayımlanan belgeler karşıdevrimci orduların komutanlarının sadece görünüşte öyle olduklarını, gerçek komutanların bazı güçler tarafından özel olarak bu amaç için gönderilmiş olan yabancı generaller olduğunu delilleriyle kanıtlamaktadır. Bu güçler İç Savaşta doğrudan yer almakla kalmamış aynı zamanda onun müellifi olmuşlardır.[69]

Sack, ekteki bir belgeyle ilgili şunu aktarır:

Sovyetler 1919-1920'de kendilerine karşı müdahaleye katılan yabancı güçlerin Rusya'nın İç Savaş ve devrim sonucu uğradığı zararları ödemekle yükümlü olduklarını iddia ediyordu. Sovyet heyeti Konferansa bu tür zararların bir faturasını sunmuştu. Sovyetlerin hesaplamasına göre bu zararlar yabancı güçlerin ve uyruklarının Sovyet hükümetinden tüm taleplerini çok aşmaktaydı. Sovyetlerin akıl yürütmesi şöyleydi: "Rusya'nın savaş öncesi almış olduğu dış borçlar Müttefiklerce düzenlenen müdahale, abluka ve İç Savaşın milli servetimize verdiği devasa ve kalıcı zararlarla fazlasıyla telafi edilmiştir [...] Bir elin yaptığını (savaş öncesi borçlar), öbür el bozmuştur (müdahale, abluka, İç Savaş). Bu nedenle alınacak yegâne hakkaniyetli önlem savaş öncesi borçları sebep olunan zararlarla itfa edilmiş saymak ve finansal ilişkilerde yeni bir çağ başlatmak olacaktır".[70]

Çiçerin, gerçek krediler tahsis edildiği takdirde Rusya'nın taviz vermeye hazır olduğunu tekrar teyit ediyordu:

Doğru, Rus heyeti Villa de Albertis görüşmeleri sonucu ödünler vermiş, başka tavizler –ki bunların en başında Rus hükümetinin emrine gerçek krediler tahsis edilmesi geliyordu– karşılığı karşı taleplerinden vazgeçmeye hazır olduğunu beyan etmiştir. Ne yazık ki [Batılı] güçler bu taahhütlerine sadık kalmamıştır.[71]

Sovyet Heyeti Başkanı ev sahibi devletlerin Geçici Hükümete halkın istemediği bir savaşı sürdürmesi için tahsis edilmiş olan kredilerin geri ödenmesine ilişkin iddialarını reddediyordu:

Andıç, benzer şekilde, iptali Rusya'nın karşı taleplerinden vazgeçme iradesi göstermesinin koşullarından biri olan savaş borçları meselesini bütünüyle tekrar gündeme getirmektedir.[72]

Ev sahibi devletlerin Rusya'ya karma tahkim mahkemeleri dayatma iradesi konusunda Çiçerin şu yanıtı veriyordu:

[Eğer böyle bir komisyon kurulacak olursa] Rus devletinin egemenliği bir talih oyunu haline gelir. Yabancıların mülkiyetinin ihyası, iadesi veya tazmin edilmesi konusunda nihaî karar mercii olacak dört yabancı bir Rus üyeden oluşan Karma Tahkim Mahkemesinin kararlarından zarar görebilir.[73]

---

69. "Reply of the Russian Delegation," Mills, 410.
70. Alıntılayan Sack, "Diplomatic Claims against the Soviets," 291n152.
71. "Reply of the Russian Delegation," Mills, 410-11.
72. "Reply of the Russian Delegation," Mills, 411.
73. "Reply of the Russian Delegation," Mills, 411-12.

Çiçerin son olarak, Fransa gibi güçlerin Rusya'nın tazminat ödemek istediği küçük tasarruf sahiplerini hiç dikkate almadan az sayıda büyük kapitaliste geri ödeme yapılmasını dişiyle tırnağıyla savunmasını da kınıyordu:

> Rus heyeti ayrıca ilgili devletlerin, ihtimamlarının tamamını küçük bir yabancı kapitalist gruba ayırıp, teorik meselelerde anlaşılmaz bir tavizsiz tutumda ısrar ederek, Rus hükümeti tarafından kendilerine Rusya'ya dönüp çalışmaya devam etmelerine olanak tanımak için sunulan kolaylıklardan ve garantilerden faydalanmak arzusunda olan çok sayıda yabancı kapitalisti feda ettiğini de müşahede etmiştir. Bunun yanı sıra çok sayıda küçük Rus tahvili hamilinin çıkarlarını ve mülkleri kamulaştırılmış veya müsadere edilmiş olan, Rus hükümetinin iddialarını adil ve hakkaniyetli bulduğu hak sahipleri arasına dahil etmek niyetinde olduğu birçok yabancı küçük mülk sahibinin çıkarlarını da feda etmişlerdir. Rus heyeti uyrukları küçük Rus tahvili hamilleri arasında çoğunluğu oluşturan Fransa gibi güçlerin, küçük tahvil hamillerinin çıkarlarını mülkiyetin tazmin edilmesini talep eden bazı grupların çıkarlarına tabi kılarak mülkiyetin tazmin edilmesi için en güçlü biçimde ısrar etmiş olması karşısında şaşkınlığını ifade etmekten kendini alamamaktadır.[74]

Çiçerin müzakerelerin başarısızlığa uğramasından ev sahibi güçlerin sorumlu olduğu sonucuna varmaktaydı:

> Bu amaca ulaşılması için öncelikle Rusya'da silahlı müdahaleyi düzenlemiş olan yabancı güçlerin Rusya'ya karşı galibin mağluba yüksek perdeden konuşma tarzını bırakmaları gerekiyordu çünkü Rusya yenilmemişti. Ortak bir mutabakata ancak eşitlik zemininde müzakere eden devletlerin birbirlerine karşı kullandıkları lisanla varılabilirdi. [...] Rus halk kitleleri ödünlerin gerçek avantajlarla dengelenmediği bir anlaşmanın tarafı olamaz.[75]

Borç: Lloyd George Sovyetleri Sorumlu Tutar

Lloyd George konferansın kapanış oturumunda meselenin özünü açığa vuran bir cevap verir:

> Rusya'nın şartları konusunda gerçek bir duygudaşlık söz konusudur. Rusya yardım alacaksa, bu şekilde davranmaya devam etmemeli, sanki kasten yapıyormuş gibi insanların büyük çoğunluğunun duygularını –bırakalım isterlerse bunlara önyargı desinler– kışkırtmamalı, incitmemelidir. [...] Önyargılardan bahsettim. Bunlardan iki veya üçünü zikredeceğim zira bunlar 11 Mayıs tarihli andıcınızda ayaklar altına alınmıştır. Batı Avrupa'da biri başka birine mal sattığında tuhaf bir önyargısı olur: Sattığı malın parasının ödenmesini bekler. Başka bir önyargı şudur: Biri komşusuna talebi üzerine geri ödeme vaadiyle ödünç para verdiğinde, o paranın kendisine geri ödenmesini bekler. Alın size bir önyargı daha: Eğer o komşu gelip borç veren adamdan yine yardım isterse adam da tabiatıyla dönüp ona şunu sorar: "Bana paramı geri ödemeye niyetiniz var mı? Önce size ödünç verdiğim parayı geri ödeyin." Eğer borçlu buna "İlkelerim ödeme yapmama izin vermiyor" cevabını verirse, Rus heyetine bu ne kadar tuhaf görünürse görünsün, bu Batılı o kadar fazla önyargıya sahiptir ki çok büyük ihtimalle tekrar ödünç para vermek istemeyecektir. Bu bir prensip meselesi değildir. Devrimci ruh halini iyi bilirim; bu ruh hali devrimci olmadıkça kimsenin prensip sahibi olabileceğini kabul etmez. Ama ne yapalım, Rusya'nın dışında tuhaf fikirlere sahip tuhaf insanlar vardır! Bizimle iş yapmak istiyorsanız bizi olduğumuz

74. "Reply of the Russian Delegation," Mills, 413.
75. "Reply of the Russian Delegation," Mills, 414.

gibi kabul etmeniz gerekir. Burada bir bakıma henüz süt emzirirken edindiğimiz, bize namuslu ve çalışkan atalarımızdan kuşaktan kuşağa miras kalan fikirler söz konusudur. Rus heyetini nihaî barışa doğru birlikte çıkacağımız bu yolda bu önyargılarımızı sükûnetle yolun kenarına bırakmamızı beklememeleri gerektiği konusunda uyarmak isterim. Bu önyargılar, bu düşünceler Batı Avrupa topraklarında derin köklere sahiptir, yüzyılların mirasıdır, bunları söküp atamazsınız. [...] Şayet yeni kredi talep eden bir mektup yazıyorsanız, bunu yapan herkese tek bir tavsiyem olacaktır. Onun bu mektupta borçların reddi doktrininin belâgatli bir sunumuna girmesine sakın izin vermeyin. Bunun kredi almakta size bir faydası olmayacaktır. Bu belki sağlam, çok sağlam bir doktrin olabilir ama diplomatik değildir. [...] Sözlerimi bitirirken, Rus barışının bir dostu, Rusya ile iş birliğinin bir dostu, o büyük, o yiğit, o cesur insanların yardımına koşmaktan yana bir kişi olarak size yalvarırım, Rus heyetine yalvarırım Lahey'e gittiklerinde Avrupa'nın bizatihi hayatında derin köklere sahip bu duyguları ve ilkeleri ayaklar altına almasınlar.[76]

Çiçerin, "konferansın gündemine silahsızlanma sorununu getirmesinin engellenmesinden" duyduğu üzüntüyü belirttikten sonra Lloyd George'a şu cevabı vermişti:

Sayın Büyük Britanya Başbakanı komşum bana ödünç para vermişse bu parayı geri ödemem gerekir diyor. Pekâlâ bu özel durumda uzlaşma arzusuyla buna katılıyorum ancak şunu da eklemem gerekir ki eğer o komşu haneme tecavüz etmiş, çocuklarımı öldürmüş, eşyalarımı mahvetmiş, evimi ateşe vermişse işe önce bana en azından yakıp yıktığının bedelini ödemekle başlaması gerekir.[77]

Cenova Konferansı'nın gündeminin geri kalanı üzerindeki müzakereler sırasında, Rus heyetinin genel bir silahsızlanmanın düzenlenmesini hedefleyen kararlar verilmesi için gerçekten de defalarca müdahalede bulunduğunu da özellikle belirtmek gerekir. Fransa konunun tartışılmasını dahi şiddetle reddetmişti; silahlanma harcamalarının azaltılması söz konusu olamazdı. Bu politika Fransız halkının hissettiklerinden elbette çok uzaktı ama iktidarda saldırganlığını (sömürge halklarını hiç saymayalım) Almanya ile Rusya'ya yönelten savaş yanlısı sağcı bir hükümet vardı. Fransa 1921'de Sovyet Rusya'ya ortaklaşa savaş ilan etmek için (eski Rus İmparatorluğu topraklarının bir parçası olan Besarabya'yı ilhak etmiş olan) Romanya ve Polonya ile yeni bir ittifak kurmaya çalışmıştı[78].

Sovyet hükümeti bunun da ötesinde Cenova Konferansına tüm ulusların davet edilmesini de önermişti. Sömürge halklarının doğrudan temsil edilebilmesi gerekiyordu. Ayrıca işçi örgütleri de davet edilmeliydi. Sovyet heyeti ekonomik konulardaki genel önerileri eleştiriyordu.

Çiçerin şunları bildiriyordu:

Ekonomi Komisyonu Raporunun emek sorunlarını ele alan VI. Bölümü Avrupa'nın ekonomik yeniden inşasında işçilerin desteğinin önemini belirten genel bir yorumla başlamaktadır. Ancak bu bölümde emekçi sınıflar için en gerekli olan şeylere rastlayamıyoruz. Bırakalım işsizlik sorunundan bahsetmeyi, işçilerin korunması için mevzuatla ilgili bir cümleye rastlayamıyoruz. Kooperatif dernekleri emekçi sınıfların koşullarını iyileştirmek açısından son derece değerli araçlar oldukları halde koope-

76. Mills, *The Genoa Conference,* 277-78.
77. Mills, 284.
78. Carr, cilt 3, 324.

ratiflerle ilgili bir öneriye rastlayamıyoruz. İlk Alt Komitenin çalışmaları sırasında kooperatiflerle ilgili önerinin reddedilmiş olması son derece esef vericidir. Ama hepsi bu kadarla da kalmamaktadır. Washington Emek Konferansı Konvansiyonlarından bahseden 21. Madde üyelerin bu anlaşmaları onaylamama hakkını teyit ederek bu Konvansiyonları pratik önemlerinin büyük bölümünden yoksun bırakmıştır. 21. Maddenin Rus heyetinin nafile bir çabayla kaldırmaya çalıştığı son cümlesi İsviçre gibi bazı hükümetlerin sekiz saatlik günlük çalışma süresini kabul etmeme arzusuyla açıklanabilir. Rus heyeti sekiz saatin işçilerin refahı açısından temel bir ilke olduğunu düşünmektedir ve hükümetlere açıkça bunu uygulamama serbestisi tanınmasına karşı resmi bir itirazda bulunur.[79]

Ev sahibi devletler ile Rusya, Cenova müzakerelerinin başarısızlığa uğramasından sonra anlaşma sağlamaya son bir şans tanımak için bir ay sonra Lahey'de bir araya gelmek konusunda mutabık kalmışlardı. Buluşma gerçekleşmiş ama bu girişim de 20 Temmuz 1922'de başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bu kez konferansa katılmamış olan Birleşik Devletler'in de örtülü desteğini alan Fransa ve Belçika tutumlarını daha da sertleştirmişlerdi.[80]

Borçların Reddedilmesinde Israr Başarıyla Sonuçlanır

Sovyet Rusya, Cenova Konferansı toplanmadan önce Polonya, Baltık cumhuriyetleri, Türkiye ve İran ile ikili antlaşmalar imzalamayı başarmıştı. En önemlisi, Büyük Britanya ile bir ticaret anlaşması akdetmeyi başarmıştı. 1921'de imzalanan bu anlaşma Sovyet kamulaştırma yasalarını Britanya mahkemeleri nezdinde geçerli kılmıştı ve Rusya ile ticaret yapan şirketlerin kaygılanması için artık bir sebep kalmamıştı.[81]

Cenova Konferansı sırasında Rusya, Almanya ile imzaladığı iki tarafın da tazminat taleplerinden feragat etmesini öngören antlaşmayla da aynı şekilde bir başarı elde etmişti.

Cenova Konferansının ve Lahey buluşmasının başarısızlığının kapitalist güçleri Moskova'ya karşı tutumlarını sertleştirmeye itmesi beklenebilirdi. Ama bunun tersi oldu. Belli ki Sovyet hükümeti zekice manevralar yapmıştı. Farklı kapitalist ülkeler ayrı ayrı Moskova ile anlaşmalar imzalamak gerektiğini düşündüler zira Rus pazarı ve aynı şekilde bu ülkenin doğal kaynakları önemli bir potansiyel sunuyordu. Her başkent, yerel özel şirketlerin baskısı altında, Rus pazarının sunduğu imkânlardan yararlanmayı başka güçlere bırakmamak için Moskova ile bir anlaşma imzalamak istiyordu.

---

79. Mills, *The Genoa Conference*, 254.
80. Carr, cilt 3, s. 396-400.
81. İngiliz-Sovyet Ticaret Anlaşmasının 9. Maddesi şunu öngörüyordu: "Britanya hükümeti ithalat ödemesi veya böyle bir ödemenin teminatı olarak Rusya'dan ihraç edilebilecek olan ve Britanya hükümetinin malı olarak tanımlanamayan herhangi bir altın, fon, menkul kıymet veya eşyayı ya da Rus Sovyet hükümeti tarafından Birleşik Krallık sınırları dahilinde edinilebilecek herhangi bir taşınır veya taşınmaz mülkü haczetmek veya zilyetliğini almak için herhangi bir adım atmayacağını beyan eder." ("Trade Agreement Between His Brittanic [*sic*] Majesty's Government and the Government of the Russian Socialist Federal Soviet Republic," Richard H. Ullman, *The Anglo-Soviet Accord* (Princeton: Princeton University Press, 1972), 474-78, https://wwi.lib.byu.edu/index.php/Anglo-Soviet_Trade_Agreement. Bu konuda ayrıca bkz. Carr, cilt 3, s. 269-72.

Cenova Konferansının başarısızlığına rağmen Sovyet hükümeti 1923 ve 1924'te İngiltere, İtalya, İskandinav ülkeleri, Fransa, Yunanistan, Çin ve başka birkaç ülke tarafından *de jure* tanınmış, 1925'te bunlara Japonya da katılmıştı. Paris taleplerini sert biçimde azaltmıştı. Fransa'da 29 Haziran 1920 tarihli bir kararnameyle Rus işlerinin çözümlenmesi için "eski Rus devletine ait tüm fonları mahreci ne olursa olsun tasfiye etmek ve geri almakla" görevli özel bir komisyon kurulmuştu. Fransız hükümeti 18 Ekim 1924'te Sovyet hükümetini tanımasından altı gün önce bu komisyonu lağvedecekti. Bu Moskova açısından gerçek bir zafer olmuştu.

Bundan birkaç ay önce Birleşik Krallık'taki İşçi Partisi hükümeti SSCB ile Büyük Britanya'nın 1918-1920 arasındaki İç Savaş sırasındaki müdahalesinin sebep olduğu zararlara ilişkin Sovyet taleplerini kabul ettiği bir anlaşma imzalamıştı.[82] Oysa Lloyd George böyle bir şeyin asla söz konusu olamayacağını söylemişti. Britanya hükümeti belli koşullar altında Londra finans piyasasında bir Sovyet tahvili ihracı için garanti vermeyi dahi vadetmişti.

Cenova başarısızlığının üzerinden henüz iki yıl bile geçmemişken ve SSCB borçların reddini sürdürüyorken, Britanya hükümeti bir Sovyet tahvil ihracına garantisini vermek üzereydi! Sovyet lideri Kamenev 24 Eylül 1924 tarihli Pravda'da şu satırları yazabiliyordu:

> İngiltere ile imzalanan anlaşma toprakları ve şirketleri kamulaştırmamızın, borçların reddedilmesinin ve devrimimizin diğer tüm sonuçlarının açık tanınması için etkili bir temeldir.[83]

Muhafazakârlar birkaç ay sonra yeniden iktidara geldiklerinde bu anlaşmayı onaylamayı reddedeceklerdi ama önemli bir Britanya şirketi 1918'de maruz kaldığı kamulaştırma için her türlü tazminat talebinden resmen feragat ederek altın madenlerine yatırım yapmayı taahhüt ediyordu.

Borçların Reddedilmesine Rağmen Avrupa Özel Bankaları ve Hükümetleri 1926'dan İtibaren SSCB'ye Kredi Vermeye Başladılar

SSCB 26 Haziran 1926'da Alman bankalarıyla bir kredi anlaşması imzaladı. Midland Bankası 1927'de 10 milyon sterlin tutarında bir kredi verecekti. Viyana Belediyesi Ekim 1927'de 100 milyon şilin, Norveç ise 20 milyon kuron tutarında kredi tahsis edeceklerdi.

Birleşik Devletler'de Cumhuriyetçi liderler ateş püskürüyorlardı. Dışişleri Bakanı Frank Kellogg Cumhuriyetçi Ulusal Komite önünde 14 Nisan 1928'de yaptığı konuşmada Avrupalıların uzlaşmacı tavrını kınıyordu:

> Hiçbir devlet Rusya'nın önceki hükümetler devrinde akdettiği borçların geri ödenmesini veya yurttaşlarının müsadere edilmiş mülklerden dolayı uğradığı zararın tazmin edilmesini sağlayamadı. Nitekim Sovyetlerin tanınmasının ve müzakerelere

82. Sack, "Diplomatic Claims Against the Soviets," 524-25.
83. Sack, 270.

başlanmasının Rusya'nın şu andaki efendilerini ret ve müsadere politikalarında cesaretlendirmekten başka bir sonuç doğurmayacağını düşünmek için her türlü sebep mevcuttur.[84]

Sonunda Birleşik Devletler de Kasım 1933'te Başka Roosevelt döneminde SSCB'yi *de jure* tanımıştı. Birleşik Devletler hükümeti 13 Şubat 1934'te Sovyetler Birliği'yle ticareti finanse etmekle görevli Export and Import Bank'ı kurmuştu. Bundan birkaç sene sonra Fransa da Sovyet pazarından dışlanmamak için SSCB'ye Fransız ürünlerini satın alması için bizzat kendisi kredi teklif edecekti.

Borçların reddedilmesine karşı çıkan ve şiddetle Sovyet karşıtı olan Sack, Sovyetler'e karşı diplomatik talepler üzerine çalışmasını, borçları yalıtılmışlığa ya da iflasa mahkûm olmadan reddetmenin pekâlâ mümkün olduğunu açıkça gösteren şu cümlelerle sonlandırıyordu:

> Sovyet rejiminin yirminci yıldönümünde yabancıların bu rejime karşı hak iddiaları melankolik bir peşini bırakma değilse bile bir taşlaşma tablosu sunmaktadır. Sovyetler Birliği şu anda en fazla sanayileşmiş ülkelerden biri olmakla övünmektedir; dış ticaret dengesi lehtedir, altın üretiminde dünyada ikinci sıradadır. Hükümeti şu anda herkes tarafından tanınmaktadır ve kendisine neredeyse istediği kadar ticari kredi verilmektedir. Buna rağmen, Birlik ret, müsadere ve kamulaştırma kararnamelerinden doğan borçların herhangi birini ne tanımış ne de ödemiştir.[85]

Sonuç

Bu çalışma borçların Sovyet hükümeti tarafından reddedilmesine yoğunlaşmıştır. Bu kararın tarihinin 1905 Devrimi sırasında girilmiş bir taahhüde dayandığını göstermiştir. Uluslararası konjonktür; barış antlaşmaları, İç Savaş, abluka, Cenova Konferansı ve geçmiş borçların reddinin sürdürülmesine rağmen bunun ardından gelen çok sayıda kredi anlaşması analiz edilmiştir.

Sovyet rejimini evrimi; eleştirinin giderek boğulması, rejimin bürokratik ve otoriter yozlaşması,[86] tarımda ve sanayide uygulanan feci politikalar (özellikle Stalin dönemindeki zorla kolektifleştirme) ve 1930'lu yıllarda yine Stalin dönemindeki terör rejimi ele alınmamıştır.

Cenova'daki Sovyet Diplomatları Stalinist Baskının Kurbanı Oluyor

Cenova'daki Sovyet heyeti üyelerinin akıbeti rejimin dramatik evrimini ve Stalin'in politikalarının sonuçlarını örnekler. Heyet şu üyelerden oluşmaktaydı: Georgi Çiçerin, Adolf Yofe, Maksim Litvinof, Christian Rakovski ve

84. Sack, 277.
85. Sack, 281-82.
86. Bu konuda bkz. Éric Toussaint, "Lenin and Trotsky Confronting the Bureaucracy—Russian Revolution and Transitional Societies," Europe Solidaire Sans Frontières website, 2017, www.europe-solidaire.org/spip.php?article37717.

Leonid Krassin. 1926'da Londra'da hastalıktan ölen Krassin dışında, bu üyelerin başına gelenler aydınlatıcıdır.
Georgi Çiçerin 1927-1928'de gözden düşmüştü.
Adolf Yofe, 16 Kasım 1927'de Troçki'ye hitaben, tam bir siyasi vasiyetname olan bir veda mektubu bırakarak intihar etmişti. Cenazesi Stalin'e muhalefetin "izin verilen" son büyük gösterilerinden biri olmuştu.
Maksim Litvinof Dışişleri Halk Komiserliği görevinden 3 Mayıs 1939'da şiddet içeren koşullarda kovulmuştu. Bakanlığı GPU (Devlet Siyasi İdaresi–siyasi polis) tarafından kuşatılmış, yardımcıları dövülüp sorgulanmıştı. Litvinof Musevi ve ateşli bir ortak güvenlik taraftarı olduğundan, yerine Molotof'un getirilmesi Stalin'in manevra alanını genişletmiş ve Nazilerle müzakere edilmesini kolaylaştırmıştı. Bu müzakereler Ağustos 1939'da sonradan feci sonuçlar doğuracak olan Alman-Sovyet Paktı ile sonuçlanmıştı. Litvinof SSCB'ye 1941'deki Nazi saldırısından sonra yeniden resmi bir göreve getirilmişti.
1920'lerin başından beri bürokrasiye karşı çıkmış olan, Troçki'nin savaş öncesinden beri yoldaşı Rakovski, 1941'de Stalin'in emriyle GPU tarafından infaz edilmişti.

Son Söz

Boris Yeltsin SSCB'nin dağılmasından altı yıl sonra 1997'de Paris ile Rus tahvilleri konusundaki dava konusu anlaşmazlığa kesin bir son vermek üzere bir anlaşma imzalıyordu. Rusya Federasyonu tarafından 1997-2000 arasında Fransa'ya ödenen 400 milyon dolar, devlet tarafından temsil edilen Fransız alacaklıların sözcülerinin Sovyet Rusya'dan talep etmiş oldukları tutarın ancak yaklaşık yüzde 1'ini oluşturuyordu.[87] Aynı şekilde Rusya ile Birleşik Krallık arasında 15 Temmuz 1986'da imzalanan anlaşmanın Britanyalı hamillerinin tahvillerin güncellenmiş değerinin yüzde 1,6'sı için tazmin edilmesine izin vermiş olduğunu da vurgulamak gerekir. Bu çok düşük tazminat oranları da bir kez daha bir ülkenin büyük bir kayba uğramadan borcunu reddedilebileceğini göstermektedir.

Asya Krizinden ve kapitalist restorasyonun sonuçlarından etkilenen Rusya, Ağustos 1998'de borç geri ödemesini tek taraflı olarak altı hafta boyunca askıya almıştı. Rusya'nın devlet dış borcu 95 milyar dolardı. Bunun 72 milyar doları yabancı özel bankalara (30 milyar doları Alman bankalarına, 7 milyar doları aralarında Crédit Lyonnais'nin de bulunduğu Fransız bankalarına) olan borçtu; geri kalanı ise esas olarak Paris Kulübüne ve IMF'ye ödenmesi gereken borçtu. Borcun tamamen askıya alınması ve izleyen yıllarda bunun ardından

87. Bkz. "Accords relatifs au règlement définitif des créances entre la France et la Russie antérieures au 9 mai 1945," website ofthe French Senate, www.senat.fr/seances/s199712/s19971210/sc19971210010.html.

gelen kısmi askıya almalar, farklı alacaklıları duruma göre yüzde 30 ila yüzde 70 arasında değişen borç indirimlerini kabul etmeye itmişti. Ödemeleri askıya alma kararından önce durgunlukta olan Rus ekonomisi, daha sonra 1999-2005 arasında yıllık yüzde 6'lık bir büyüme oranına erişmişti. 1997-2000 yılları arasında Dünya Bankası Baş Ekonomisti olan Joseph Stiglitz şunları belirtir:

> Bir temerrüdün finansal piyasalara erişimden uzun bir dönem boyunca dışlanmaya yol açacağı fikrini ampirik olarak destekleyen pek az kanıt vardır. Rusya temerrüde düşmesinden –ki bu, kabul etmek gerekir ki alacaklılarla önceden istişare edilmeden yapılmış "karmakarışık" bir işti– sonra iki yıl içinde piyasaya dönebilmişti. [...] Dolayısıyla, kredi musluklarının kapatılması tehdidi pratikte pek etkili değilmiş gibi görünmektedir.[88]

Demek ki borcu geri ödemeyi tek taraflı reddetmek ya da askıya almak ve ekonomiyi canlandırmak pekâlâ mümkündür. Bu elbette bütün sorunları çözmek için yeterli bir koşul değildir ama bunun bazı şartlarda hem elzem hem de faydalı olduğu açıktır.

88. Stiglitz, Herman, Ocampo ve Spiegel, *Overcoming Developing Country Debt Crises*, 49.

Sonuç

Son iki yüzyıldaki borç krizlerinin incelenmesi, devlet borcu krizlerine borçlu çevre ülkelerinin yol açmadığını açık biçimde göstermektedir. Krizler önce en güçlü kapitalist ülkelerde patlak vermekte ve sonradan borçlu çevre ülkelerinde dış borç geri ödemelerinde temerrütlere ve zararlı sonuçlara yol açmaktadır. Alacaklılar tarafından dayatılan şartlar genellikle dış borçlanma senetlerinin ilk ihracından başlayarak istismarcı nitelikte olmuştur. Borç krizlerinin ve çözümlerinin büyük bir bölümü başlıca ekonomik güçlerin büyük bankalarının ve bunları destekleyen hükümetlerin eylemleri tarafından etkilenmiştir.

Ciddi sayıda örnekte, büyük kapitalist güçler borçlu bağımsız devletlerin doğrudan kontrolüne sahip olmuş (Tunus, Mısır, doğumundan itibaren Yunanistan, 1915'ten sonra Haiti) veya onlara tabi kılınmalarına ve zayıflamalarına yol açan koşullar dayatmışlardır (sadece birkaç örnek vermek gerekirse on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ve Çin, 2010'dan itibaren Yunanistan). Alacaklı güçlere boyun eğmeye genellikle, yerel üretici güçlerin gelişmesine ket vuran serbest ticaret anlaşmaları eşlik etmiştir.

Dış borç ile iç borç birbirine çok yakından bağlıdır. Çevre ülkelerin hâkim sınıfları devleti hem iç hem de dış borçlanmaya itmiş ve bundan yüksek kârlar elde etmişlerdir ki bu da onların asalak karakterini güçlendirmiştir. Hâkim kapitalist güçlerin büyük özel bankaları, çevre ülkelere verilen kredilerin kontrolünü ellerinde tutmaktadır. Borçlanma sözleşmelerinin büyük bir bölümü açıkça gayrimeşru ve tiksindiricidir.

Son iki yüzyılın tarihinde devletler borçlarını defalarca reddetmiştir. Farklı tek taraflı ret örneklerini sunduk: 1837'de Portekiz, on dokuzuncu yüzyılda üç kez Birleşik Devletler, 1861, 1867, 1883 ve 1914'te Meksika, Birinci Dünya Savaşı ertesinde Kosta Rika ve 1918'de Sovyet Rusya. Çok yaygın bir kanaatin aksine, bir borcun reddedilmesi uluslararası krediye erişimin ebediyen kaybına yol açmamaktadır.

Gayrimeşru borçların reddi yetmez. Reddin topluma gerçekten yararlı olması için, bu reddin ülkenin farklı baskı ve sömürü biçimlerinden arınmış bir topluma doğru evrilmesine imkân verecek bağlamlı bir siyasi, iktisadi, kültürel ve toplumsal önlemler kümesinin bir parçası olması gerekir.

Buna karşılık, gayrimeşru veya tiksindirici borçların ödemesine devam ederken özgürleşme yolunda yolculuğa başlamak pek çok ülke için çok zor ve çoğu zaman imkânsızdır. Tarihte bunun örnekleri eksik değildir. Bunun yakın tarihteki örneği Yunanistan'ın 2010'dan beri alacaklıların diktalarına boyun eğmesi, borç geri ödemelerine ölümcül borcunda bir indirim elde etme amacıyla devam ettiğini iddia eden bir hükümetin Temmuz 2015'te teslim oluşunun korkunç sonuçlarıdır.

Ekonomik Krizler	Latin Amerika (Gran Colombia, Meksika, Küba, Kosta Rika ve diğerleri)	Birleşik Devletler	Akdeniz (Yunanistan, Tunus, Mısır, Osmanlı İmparatorluğu)	Rusya	Gayrimeşru borçlara itirazın ve bunların reddinin hukukî yönleri
1820'lerin ilk yarısı: En önemli Batılı ekonomi Büyük Britanya'da çılgınlık, finansal spekülasyonda ve uluslararası kredilerde artış. Aralık 1825: İlk büyük uluslararası kapitalist kriz Londra'da patlak verir. Bankalar uluslararası kredileri askıya alır, bazıları iflas eder.	1820'lerin ilk yarısı: Latin Amerika bağımsızlık önderleri Londra'dan ödünç para alır. 1824-1825: Meksika Goldschmidt ve Barclay'den ödünç para alır. 1828: Meksika'dan Arjantin'e tüm bağımsız Latin Amerika ülkeleri borçlarının geri ödemesini askıya alır. 1847: Meksika-Amerika Savaşı. 1855: Meksika'da Ayutla Devrimi. Liberallerle muhafazakârlar iktidar için savaşır. 1858: Liberal Benito Juárez devrilir, gaspçı hükümet yeni borçlar akdeder.	1830'lar: Dört Birleşik Devletler eyaleti, Mississipi, Arkansas, Florida ve Michigan borçlarını reddeder.	1824-1825: Yunanistan Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bağımsızlık savaşını fonlamak için Londra'dan ödünç para alır. 1826: Yunanistan borç geri ödemesini askıya alır. 1830: Fransa, Birleşik Krallık ve Rusya (Troyka) Yunanistan'da bir monarşi kurar ve 1824-1825 borcunu geri ödemeye zorlar. 1832: Troyka Yunanistan'ın müstakbel Kralı Otto'nun babası Bavyera Kralı ile yeni "bağımsız" Yunan devletini borç geri ödemesine mutlak öncelik tanıma konusunda bağlayan bir anlaşma imzalar. 1833: Yunanistan'ın ilk tiksindirici borçları Troyka tarafından akdedilir. 1838'de ve 1843'te: Yunan monarşisi borç geri ödemelerini askıya alır.	1815: Çar I. Alexander'in inisiyatifiyle Rusya, Prusya ve Avusturya arasında pozisyonlarını güçlendirmek ve kendilerini devrimlere karşı korumak üzere Kutsal İttifak kurulur. Fransız ve Britanya monarşileri de sonradan bu gerici ittifaka katılacaktır.	1830: Alman hukukçu Karl Zachariae von Lingenthal şunları yazar: "Devlet, cari giderler dışında, kamu borcunun faiz ve anaparasını artık ödeyecek durumda olmadığı sürece, borçlarını azaltma, hatta tamamen reddetme hakkına sahiptir." 1837: Portekiz gaspçı Kral I. Miguel'in Paris'te akdetmiş olduğu borcu reddeder.

Ekonomik Krizler	Latin Amerika (Gran Colombia, Meksika, Küba, Kosta Rika ve diğerleri)	Birleşik Devletler	Akdeniz (Yunanistan, Tunus, Mısır, Osmanlı İmparatorluğu)	Rusya	Gayrimeşru borçlara itirazın ve bunların reddinin hukukî yönleri
			1843: Troyka Yunanistan'da sert bir kemer sıkma politikası uygulamak için bir andıç ilan eder.		
	1861: Benito Juárez büyük halk desteğiyle yeniden iktidara gelir. 1858-1860 arasında ihraç edilmiş olan tahviller reddedilir ve borç geri ödemesi iki yıl süreyle askıya alınır. 1862: Fransa Meksika'yı istila eder ve Avusturyalı bir prensi tahta oturtur. 1865: Arjantin, Uruguay ve Brezilya'yı bir araya getiren Birleşik Krallık'ın finanse ettiği Üçlü İttifak Paraguay'ın dış borca başvurmadan izlediği özerk kalkınma politikasını engellemek için bu ülkeye saldırır. 1865-1867: 35.000 askerden oluşan sefer kuvvetiyle Fransa Meksika'da yenilgiye uğrar. Benito Juárez yeniden iktidara gelir. Avusturyalı Maximilian'ın akdetmiş olduğu dış borçlar ve 1858-1860 döneminde alınan iç borçlar reddedilir.	1861-1865: Amerikan İç Savaşı. Kuzey'in zaferinden sonra Federal Hükümet Güneyli Eyaletleri savaşı finanse etmek için akdedilmiş borçları reddetmeye mecbur eder.	1850-1876: Mısır borcunda dikkate değer artış. Borç geri ödemesi devlet gelirlerinin üçte ikisini alır. 1859-1860: Silah alımları Tunus'un kamu harcamalarında ve iç borcunda bir artışa yol açar. 1863-1867: Bir dış borç seli Tunus için ağır bir tiksindirici borçla sonuçlanır. 1867: Tunus iç ve dış borç geri ödemesini kısmen askıya alır. 1869: Tunus'un maliyesinin idaresini üstlenmek üzere Uluslararası Mali Komisyonun kurulması.		Önemli Alman, Fransız ve Belçikalı hukukçular egemen devletlerin kamu borcuna itiraz etme hakkına sahip olduğunu savunurlar. Avrupalı güçler Latin Amerika, Akdeniz ülkelerine (örneğin Yunanistan, Tunus ve Mısır) ve Çin'e askeri saldırılar düzenlemek için boru bir bahane olarak kullanırlar. On dokuzuncu yüzyıl: Alacaklı güçlerin kontrolündeki kamu borcu komisyonları çeşitli borçlu ülkelere dayatılır: 1869'da Tunus'ta, 1876'da Mısır'da, 1881'de Osmanlı İmparatorluğu'nda, 1898'de Yunanistan'da.

Ekonomik Krizler	Latin Amerika (Gran Colombia, Meksika, Küba, Kosta Rika ve diğerleri)	Birleşik Devletler	Akdeniz (Yunanistan, Tunus, Mısır, Osmanlı İmparatorluğu)	Rusya	Gayrimeşru borçlara itirazın ve bunların reddinin hukukî yönleri
1873: New York, Frankfurt, Berlin ve Viyana'da büyük bankacılık krizi.	1876: On bir Latin Amerika ülkesi borç geri ödemesini askıya alır.		1876: Mısır borcunun geri ödemesini askıya alır. Birleşik Krallık ve Fransa temsilcilerinin başkanlığında Kamu Borcu Komisyonunun kurulması. 1878: Yunan borcunda anlaşma. Yunanistan bakiye borcunu geri ödemek için piyasalardan borçlanır. Alacaklılar emperyalist ülkeler için yeni bir borç ve sermaye genişlemesi çevrimi başlatmak istemektedir. 1881: Fransa Tunus'u fetheder ve bir himayeye dönüştürür. Tunus ile Fransa arasında imzalanan Bardo Antlaşması (1881) ve La Marsa Sözleşmeleri borcun boyun eğdirme ve talan aracı olarak kullanılacağına dair açık hükümler içermektedir.		1879: Bir Fransız mahkemesi 1837'de reddedilen borcun ödenmesini talep eden bir Fransız alacaklılar komitesine karşı Portekiz'in lehinde bir karar verir.
1882: Paris'te borsa krizi.	1883: Benito Juárez'in borç retlerinin teyidi, diğer borçların yeniden müzakere edilmesi ve ulusal egemenliği güvence altına almak üzere yeni borçlar için bağlayıcı bir çerçevenin kabul edilmesi.	1877 başları: Sekiz Güney Eyaleti İç Savaşın sonu ile 1877 arasındaki dönemdeki borçların yolsuzluğa bulaşmış politikacılar tarafından akdedildiğini ilan ederek borçlarını reddederler.	1882: Mısır'da Kamu Borcu Komisyonunun halkta hoşnutsuzluk yaratan önlemleri bir isyana yol açar. Büyük Britanya, Mısır'a bir askeri saldırı başlatır ve egemenliğini kurar.		

Ekonomik Krizler	Latin Amerika (Gran Colombia, Meksika, Küba, Kosta Rika ve diğerleri)	Birleşik Devletler	Akdeniz (Yunanistan, Tunus, Mısır, Osmanlı İmparatorluğu)	Rusya	Gayrimeşru borçlara itirazın ve bunların reddinin hukukî yönleri
1890-1893: Uluslararası bankacılık krizi.	1898: Birleşik Devletler Küba'nın kontrolünü ele geçirmek için İspanya'ya savaş açar. Küba'nın İspanya'ya borcu reddedilir. 1902: Venezuela'ya borcun geri ödenmesini sağlamak için askeri müdahale. Almanya, Büyük Britanya ve İtalya savaş gemileriyle saldırılar düzenler.	1898: Birleşik Devletler, İspanya'nın Küba'dan talep ettiği borcu reddeder. 1903: Panama, Birleşik Devletlerin desteğiyle Kolombiya'nın iradesi hilâfına bu ülkeden ayrılır. Amaç Washington'un kontrolü altında Panama Kanalını inşa etmektir. 1904: Birleşik Devletler Başkanı ABD'nin Batı Yarımkürenin jandarması olacağını ilan eder. 1907: ABD'de bankacılık krizi	1893: Yunan borç krizi. Borç ödemesi askıya alınır. 1897: Yunan monarşisi ve hâkim sınıfları Osmanlı İmparatorluğu'yla bir askeri çatışmaya girer. 1898: Yunanistan'a Osmanlı İmparatorluğu'na tazminat ödemesi için yeni kredi tahsis edilir. Bu tazminat Osmanlı borçlarının ödenmesinde kullanılacaktır. İki ülkenin de alacaklıları aynıdır. Yunanistan'ı alacaklıların mali denetimi altına sokan Uluslararası Mali Komisyon kurulur.	1905: İlk Rus Devrimi. Kasım sonu: Saint Petersburg Sovyetinin Çarlık borçlarını reddeden Mali Manifestosu. 1906: Paris, Rusya'ya yeni bir uluslararası kredi tahsis eder.	1898: İspanya ile ABD arasında Küba hakkında Paris Antlaşması. Calvo Doktrini yirminci yüzyıl başında birçok Latin Amerika ülkesinin anayasasına dahil edilir. Uruguaylı hukukçu Carlos Calvo (1824-1906) tarafından 1868'de geliştirilen bu doktrin yurtdışında yerleşik kişilerin borçla ilgili şikayetlerini diplomatik baskıya veya askeri müdahaleye başvurmadan borçlu ülkelerin yerel mahkemelerine taşımaları gerekeceğini öngörmektedir. 1907: Lahey Uluslararası Borç Konferansı. Drago (Arjantin)-Porter (ABD) Konvansiyonu: Devletler anlaşmazlıklarının çözümünde diplomasi ve tahkimin üzerinde durmalıdır.

Ekonomik Krizler	Latin Amerika (Gran Colombia, Meksika, Küba, Kosta Rika ve diğerleri)	Birleşik Devletler	Akdeniz (Yunanistan, Tunus, Mısır, Osmanlı İmparatorluğu)	Rusya	Gayrimeşru borçlara itirazın ve bunların reddinin hukukî yönleri
	1910-1920: Meksika Devrimi. 1914: Meksika Başkan Huerta tarafından 1913'te akdedilen borcu reddeder. 1919: Kosta Rika, diktatör Tinoco'nun Büyük Britanya ile akdetmiş olduğu borcu reddeder. 1922-1923: Tahkim sürecinde ABD Kosta Rika'yı Londra'ya karşı destekler.	1915: ABD borçları tahsil etme bahanesiyle Haiti'yi istila eder ve ülkeyi 1934'e kadar işgal altında tutar. 1917: Demokrat Başkan Woodrow Wilson halkların kendi kaderlerini tayin hakkını savunur. 1922-1923: Birleşik Devletler, Kosta Rika'nın borç reddi lehinde tahkim kararı verir.	1922: Türkiye'ye Yunan saldırısı yenilgiye uğrar. Milletler Cemiyeti 1924-1928 arasında krediler tahsis eder. Bunun karşılığında uzun bir dönem boyunca sert bir kemer sıkma politikası uygulanmasını talep eder. Kredi, Yunanistan'ın o devirdeki GSYH'sinin yüzde 20'sine tekabül etmektedir.	1917: Şubat ayında (yeni takvimde 8 Mart) meydana gelen bir devrim sonucu Çar devrilir. Ekim'de yeni ve daha radikal bir devrim. Şubat 1918: Çarlık döneminden kalma borçların ve Geçici Hükümetin Alman İmparatorluğu'na karşı savaşı sürdürmek için Şubat-Ekim arasında akdettiği borçların reddedilmesi. 1918-1920: Rusya'ya devrimci hükümeti devirmeyi ve kapitalist düzeni yeniden kurmayı amaçlayan yabancı müdahale. Ölümcül İç Savaş. 1921: Kızıl Ordunun toprakların kontrolünü sağlamasıyla durumun değişmesi ve yabancı birliklerin çekilmesi. 1924'ten itibaren: Borç reddine rağmen çok sayıda kapitalist ülke SSCB'ye devlet borcu verir. Bu Sovyetler açısından bir zaferdir.	1916: Lenin ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını vurgular. Aynı zamanda, Demokrat Başkan Woodrow Wilson da bu hakkı savunur. Bu iki tutum sömürgeci güçlerin çıkarlarıyla çelişmektedir. Mart 1918: Alman İmparatorluğu ile Sovyet Rusya arasında Brest-Litovsk Antlaşması. 1919: Versay Antlaşması. Sovyet Rusya 1920-1922 arasında Rusya İmparatorluğu'nun parçası olmuş devletlerle çeşitli antlaşmalar imzalar ve borç geri ödeme taleplerinden feragat eder. Nisan 1922: Almanya Cumhuriyeti ile Sovyet Rusya arasında Rapallo Antlaşması. İki devlet savaş tazminatı taleplerinden karşılıklı olarak vazgeçer. Nisan-Mayıs 1922: Rusya ile diğer Avrupa güçleri arasındaki Cenova Konferansının başarısızlığa uğraması. Sovyet delegeleri borçların reddini tekrar teyit eder. 1922-1923: Taft, Kosta Rika'nın borç reddi lehinde karar verir.

Ekonomik Krizler	Latin Amerika (Gran Colombia, Meksika, Küba, Kosta Rika ve diğerleri)	Birleşik Devletler	Akdeniz (Yunanistan, Tunus, Mısır, Osmanlı İmparatorluğu)	Rusya	Gayrimeşru borçlara itirazın ve bunların reddinin hukukî yönleri
1929: Wall Street Krizi. 1930'lar boyunca ağırlığını hissettirecek olan derin bir uluslararası ekonomik krizin başlangıcı. 1931: Avusturya bankası Creditanstalt iflas ettiğinde Avrupa'da patlak veren muazzam bir bankacılık krizi. 1932: Almanya özel alacaklılara borç ödemesini askıya alır. Büyük Britanya, Fransa, Belçika, İtalya ve diğer ülkeler karşılıklı iki taraflı savaş borçlarını ve aynı şekilde ABD'ye borçlarını ödemeyi durdurur. Macaristan, Letonya, Romanya, Yugoslavya ve aynı şekilde on dört Latin Amerika ülkesi borç ödemelerini askıya alır. 1933: Nazi Almanya'sı dış borç geri ödemelerini tamamen askıya alır.	1934: Küba'da diktatör Machado'nun kovulmasının üzerinden daha bir yıl geçmeden Halk Hükümeti borç geri ödemesini askıya alır. Resmi bir denetim komisyonu gayrimeşru ve tiksindirici olduğuna kanaat getirdiği borcun reddedilmesini önerir.	1933: ABD'de Mart ayında devasa bir bankacılık krizi. Roosevelt bütün bankacılık işlemlerinin bir hafta süreyle durdurulması talimatını verir.	1932: Yunanistan moratoryum kararı alır ama Uluslararası Mali Kontrol Komisyonunun himayesinde borç ödemelerine devam eder.	1930'lar: Stalinist rejim tüm nüfus üzerinde terör estirir ve 1939'da Nazi Almanyası ile Pakt imzalar.	1927: Alexander Sack'a göre, bir borç eğer amacı nüfusun ihtiyaçlarına ve çıkarlarına aykırıysa ve eğer ödünç para veren borç verildiğinde bu durumun farkındaysa o borç tiksindiricidir.
	1942: Meksika'nın borcunun yüzde 90'ından fazlasının iptaliyle alacaklılarına karşı mutlak zaferi. 1946: Borç ödemelerini 1931'den beri kısmen askıya almış olan Brezilya başarılı bir borç denetimi uygulayarak borçlarında yüzde 50 indirim sağlar. 1959-1960: Küba Devrimci Hükümeti borçları reddeder.		1940: Mısır'da Kamu Borcu Komisyonunun ilgası. 1952: Cemal Abdülnasır önderliğindeki ilerici milisler Mısır monarşisini devirir. 1956'da Süveyş Kanalı millileştirilir. 1962: Cezayir tüm sömürge borçlarını reddeder.		1942-1952: Devrimci Çin borçlarını reddeder. 1953: Alman borcu üzerine Londra Anlaşması. Önemli bir borç iptali elde eden Batı Almanya için bir zafer. 1956: Endonezya tiksindirici borçlarını iptal eder.

Ekonomik Krizler	Latin Amerika (Gran Colombia, Meksika, Küba, Kosta Rika ve diğerleri)	Birleşik Devletler	Akdeniz (Yunanistan, Tunus, Mısır, Osmanlı İmparatorluğu)	Rusya	Gayrimeşru borçlara itirazın ve bunların reddinin hukukî yönleri
1980-1992: Küresel ekonomik durgunluk	1982'den itibaren: Çeşitli Latin Amerika ülkeleri borç ödemelerini askıya alır. 2005: Paraguay, İsviçre bankalarına olan borcunu reddeder. 2007-2008: Ekvator borcun hangi bölümünün gayrimeşru olduğunu belirlemek için tam bir denetleme gerçekleştirir. Bunun sonucunda ülke borcun bir bölümünün ödemesini Kasım 2008'den itibaren askıya alır ve dış borçlanma senetlerinin yüzde 91'ini nominal değerlerinin yüzde 30'undan geri satın alır.	1985: Tasarruf ve Kredi (S&L) bankaları krizi. Banka kurtarma operasyonları.			Tiksindirici veya gayrimeşru nitelikleri nedeniyle borç iptalleri ve retleri. 1979: İran, Şah'ın silah ticaretinde akdetmiş olduğu borçları reddeder. 1991: Üç Baltık Cumhuriyeti SSCB'ye olan borçlarını reddeder. 1994: Namibya'nın Güney Afrika'ya borcu iptal edilir. 1999-2000: Doğu Timor'un sömürge borcu iptal edilir. 2004: Irak'ın borcunun yüzde 80'i iptal edilir. 2006: Norveç beş ülkeden taleplerini iptal eder.

Kaynakça

Kitaplar

Acosta, Alberto, 1994, *La deuda eterna: una historia de la deuda externa ecuatoriana*, Libresa.

Adams, Patricia, 1991, *Odious Debt. Loose Lending, Corruption and the Third World's Environmental Legacy*, Probe International-Earthscan.

Adda, Jacques, 1996, *La mondialisation de l'économie*, t. I: *La genèse*, La Découverte, "Repères".

Alaman, Lúcas, 1849, *Historia de Méjico desde los primeros movimientos que prepararon su independencia en el año de 1808, hasta la época presente*, t. I, J. M. Lara [archive.org].

—, 1845, *Liquidación general de la deuda esterior de la República Mexicana hasta fin de diciembre de 1841*, I. Cumplido.

Amin, Samir, 1973, *Le développement inégal. Essai sur les formations sociales du capitalisme périphérique*, Minuit.

Anderson, Perry, 1978 [1974], *L'État absolutiste. Ses origines et ses voies*, F. Maspero, 2 tomes.

Bairoch, Paul, 1999 [1993], *Mythes et paradoxes de l'histoire économique*, La Découverte.

Bar, Carl Ludwig von, 1889, *Theorie und Praxis des internationalen Privatrechts*, t. II, Hahn'sche Buchhandlung.

Batou, Jean, 1990, *Cent ans de résistance au sous-développement. L'indus- trialisation de l'Amérique latine et du Moyen-Orient face au défi européen. 1770-1870*, Université de Genève-Droz.

Bazant, Jan, 1995 [1968], *Historia de la deuda exterior de Mexico, 1823-1946*, El Colegio de México, Centro de Estudios Históricos [cervantesvirtual.com].

Berr, Louis, 1880, *Étude sur les obligations*, Paris.

Bonilla, Stephania, 2011, *Odious Debt: Law-and-Economics Perspectives*, Gabler.

Borchard, Edwin, 1951, *State Insolvency and Foreign Bondholders. General Principles*, vol. I: *General Principles*, Yale University Press.

Boukharine, Nicolas, 1971 [1917], *L'économie mondiale et l'impérialisme*, Anthropos [marxistsfr.org].
Britto Garcia, Luis, 2010, *El pensamiento del Libertador. Economía y sociedad*, Banco Central de Venezuela.
Calvo, Thomas , 1994, *L'Amérique ibérique de 1570 à 1910*, Nathan université.
Carr, Edward H., 1974a [1952], *La révolution bolchevique*, t. II: *L'ordre économique*, Minuit.
—, 1974a [1952], *La révolution bolchevique*, t. III: *La Russie soviétique et le monde*, Minuit.
Corm, Georges, 1982, "L'endettement des pays en voie de développement: origine et mécanisme", dans J. C. Sánchez Arnau (coord.), *Dette et développement (mécanismes et conséquences de l'endettement du tiersmonde)*, Publisud.
Delorme, Olivier, 2013, *La Grèce et les Balkans, du Ve siècle à nos jours*, Gallimard, "Folio Histoire".
Díaz, Fuentes, 1951, *El problema ferrocarrilero en México*, édition d'auteur. Driault, Édouard et Lhéritier, Michel, 1926, *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours*, t. IV, Presses universitaires de France.
Frank, André Gunder, 1972, *Le développement du sous-développement: l'Amérique latine*, F. Maspero.
Galeano, Eduardo, 2001, *Les veines ouvertes de l'Amérique latine*, Pocket [*Las venas abiertas de América latina*, Siglo XXI, 1993].
Ganiage, Jean, 1959, *Les origines du protectorat français en Tunisie. 1861-1881*, PUF-Institut des hautes études de Tunis.
Lloyd George, David, 1934, *War Memoirs*, t. IV, Little, Brown.
Giannini, Amadeo (éd.), 1922, *Les Documents de la Conférence de Gênes*, Libreria di scienze e lettere [archive.org].
Gilbart, James William, 1834, *The History and Principles of Banking*, Longman, Rees, Orme, Brown, Green, and Longman.
Gilly, Adolfo, 1995, *La révolution mexicaine. 1910-1920*, Syllepse.
Gloner, Prosper, 1896, *Les finances des États-Unis mexicains d'après les documents officiels*, Puttkammer & Mühlbrecht.
Hanotaux, Gabriel, 1910, *Histoire de la France contemporaine. 1871-1900*, Ancienne Librairie Furne, 4 volumes.
Hilferding, Rudolf, 1970 [1910], *Le Capital financier*, Minuit. Huberman, Leo, 2006 [1936], *Man's Wordly Goods. The Story of the Wealth of Nations*, Hesperides Press.
Hugo, Gustav, 1819, *Lehrbuch des Naturrechts*, August Mylius, 2e édition. Husson, Michel, 2014, Postface à Mandel 2014.
Kératry, Émile de, 1867, *La créance Jecker: les indemnités françaises*

ises et les emprunts mexicains, Librairie internationale [gallica.bnf.fr].
King, Jeff, 2016, *The Doctrine of Odious Debt in International Law. A Restatement*, Cambridge University Press, "Cambridge Studies in International and Comparative Law".
Kofas, Jon, 1981, *Financial Relations of Greece and the Great Powers. 1832-1862*, East European Quaterly.
La Pradelle, Albert Geouffre de et Politis, Nicolas, 1923, *Recueil des arbitrages internationaux*, t. II: *1856-1872*, Pedone [archive.org].
Lénine, Vladimir, 1916a, *L'impérialisme, stade suprême du capitalisme*, 2001, Le Temps des cerises [marxists.org].
—, 1916b, *La révolution socialiste et le droit des nations à disposer d'ellesmêmes*, Éditions sociales, 1973 [marxists.org].
Lienau, Odette, 2014, *Rethinking Sovereign Debt: Politics, Reputation, and Legitimacy in Modern Finance*, Harvard University Press.
Longuet, Jean, 1913, *Encyclopédie socialiste syndicale et coopérative de l'Internationale ouvrière*, t. V: *Le mouvement socialiste international*, Quillet.
Luxemburg, Rosa, 1969 [1913], *L'accumulation du capital*, F. Maspero, vol. II.
Mader, Max et Rothenbühler, André (éd.), 2009, *How to Challenge Illegitimate Debt Theory and Legal Case Studies*, Aktion Finanzplatz Schweiz (AFP) [asso-sherpa.org].
Mandel, Ernest, 2014 [1978], *Les ondes longues du développement capitaliste: une interprétation marxiste*, Syllepse (d'après ses conférences données à l'université de Cambridge).
—, 1997 [1972], *Le troisième âge du capitalisme*, La Passion.
Mandel, Ernest, 1992, *Octobre 1917. Coup d'État ou révolution sociale*, IIRF, Cahiers d'étude et de recherche, n° 17-18 [fileserver.iire.org].
Marichal, Carlos, 2003, "Deuda externa y politica en Mexico, 1946-2000", dans Ilán Bizberg et Lorenzo Meyer (dir.), *Una historia contemporánea de México. Transformaciones y permanencias*, vol. I: *Transformaciones y permanencias*, Océano, p. 451-491.
—, 1989, *A Century of Debt crises in Latin America*, Princeton University Press.
Marie, Jean-Jacques, 2005, *La guerre civile russe. 1917-1922*, Autrement. Martov, Julius, 1926, *Geschichte der russischen Sozialdemokratie. Mit einem Nachtrag von Th. Dan: Die Sozialdemokratie Russlands nach dem Jahre 1908*, Berlin.

Marx, Karl, 1963 [1867], *Le Capital. Livre I*, dans *Œuvres I*, Gallimard, "Bibliothèque de la Pléiade".
—, et Engels, Friedrich, 1978, *La Crise*, 10/18.
Medina, Pablo *et al.*, 1996, *ABC de la deuda externa*, BNV.
Moore, John Bassett, 1898, *History and Digest of International Arbitrations to Which the United States Has Been a Party*, vol. III, Government Printing Office.
Pantelakis, Nicolas, "Crédits de guerre et rapports franco-helléniques. 1917-1928", dans *La France et la Grèce dans la Grande Guerre*, actes du colloque qui s'est tenu en novembre 1989 à Thessalonique, Université de Thessalonique, 1992, p. 165-175.
Parish, Woodbine, Sir, 1852, *Buenos Aires y las provincias del Rio de la Plata*, Benito Hortelano.
Perchellet, Sophie, 2010, *Haïti. Entre colonisation, dette et domination*, CADTM-PAPDA.
Perkins, John, 2005, *Les confessions d'un assassin financier. Révélations sur la manipulation des économies du monde par les États-Unis*, Alterre. Phillimore, Robert, Sir, 1882 [1854], *Commentaries upon International Law*, vol. II, Butterworth's.
Piketty, Thomas, 2013, *Le Capital au xxie siècle*, Seuil, p. 206-207.
Pomeranz, Kenneth, 2010 [2000], *Une grande divergence*, Albin Michel, "L'évolution de l'humanité".
Reinhardt, Carmen et Rogoff, Kenneth, 2010, *Cette fois, c'est différent. Huit siècles de folie financière*, Pearson.
Sack, Alexander Nahum, 1927, *Les effets des transformations des États sur leurs dettes publiques et autres obligations financières*, Recueil Sirey.
Savigny, Friedrich Carl von, 1853, *Obligationenrecht*, vol. II, Berlin. Scott, James Brown (dir.), 1920-1921, *The Proceedings the Hague Peace Conferences. The Conference of 1907*, Oxford University Press.
Selser, Gregorio, 1962, *Diplomacia, garrote y dolares en América Latina*, Palestra.
Sismondi, Jean de, 1827 [1819], *Nouveaux principes d'économie politique ou de la richesse dans ses rapports avec la population*, Paris, édition augmentée [play.google.com].
Stiglitz, Joseph, 2010, "Sovereign Debt. Notes on Theoretical Frame-works and Policy Analyses", dans Barry Herman, José Antonio Ocampo et Shari Spiegel, *Overcoming Developing Country Debt Crises*, Oxford University Press, "Institute for Policy Dialogue Series".
—, 2002, *La Grande Désillusion*, Plon, 2002.

Taibo II, Paco Ignacio, 2012, *Pancho Villa. Roman d'une vie*, Payot et Rivages, "Petite Bibliothèque Payot", 2 tomes.
Toussaint, Éric, 2006, *Banque mondiale: le coup d'État permanent*, CADTM-Syllepse-Cetim.
—, 2004, *La Finance contre les peuples. La bourse ou la vie*, CADTM-CETIM-Syllepse-Paris.
Trotsky, Léon, 1967 [1930], *Histoire de la révolution russe*, t. I: *Février*, Le Seuil [classiques.uqac.ca].
—, 1930, *Ma Vie*, [marxists.org].
—, 1909, *1905*, [marxists.org].
Tsoucalas, Constantin, 1970 [1969], *La Grèce de l'indépendance aux colonels*, F. Maspero.
Waibel, Michael, 2013, *Sovereign Defaults before International Courts and Tribunals*, Cambridge University Press, "Cambridge Studies in International and Comparative Law".
Wesseling, Henri, 2002 [1991], *Le partage de l'Afrique. 1880-1914*, Gallimard, "Folio Histoire".
Wuarin, Albert, 1907, *Essai sur les emprunts d'États, et la protection des droits des porteurs de fonds d'États étrangers*, Larose et Tenin.
Wynne, William, 1951, *State Insolvency and Foreign Bondholders. Selected Case Histories of Governmental Foreign Bond Defaults and Debt Readjustments*, Yale University Press, vol. II.

Makaleler, raporlar ve çalışma belgeleri

Abellard, Louise, 2013, "L'Empire ottoman face à une "troïka" franco-anglo-allemande: retour sur une relation de dépendance par l'endettement", 17 octobre [cadtm.org].
Martínez Ahrens, Jan, 2016, "Toda la munición contra Zapata", *El País*, décembre.
Auguste, Yves Louis, 1996, "La doctrine de Monroe, couverture de l'impérialisme", *Revue de la Société haïtienne d'histoire et de géographie*, septembre-décembre.
Batou, Jean, 1991, "L'Égypte de Muhammad-'Ali. Pouvoir politique et développement économique, 1805-1848", *Annales. Économies, sociétés, civilisations*, vol. 46, n° 2, p. 401-428 [persee.fr].
Bedjaoui, Mohammed, 1977, "Neuvième rapport sur la succession dans les matières autres que les traités", dans *Annuaire de la Commission du droit international*, vol. II, 1re partie, p 49-126 [legal.un.org/ilc, A/ CN.4/301 et Add. l].
Bouvier, Jean, 1960, "Les intérêts financiers et la question d'Égypte (1875-1876)", *Revue historique*, vol. 224, p. 75-104.

Cambon, Joseph, 1793, *Rapport sur la dette publique, sur les moyens à employer pour l'enregistrer sur un grand livre et la consolider, pour admettre la dette consolidée en paiement des domaines nationaux qui sont en vente... Fait à la séance du 15 août 1793, l'an deuxième de la République une et indivisible, au nom de la commission des finances par Cambon, suivi du Décret qui a été adopté par la Convention*, Imprimerie nationale [gallica.bnf.fr].

Chamkhi, Fathi, 2011, "Aux origines du colonialisme. La question de la dette en Tunisie", 4 mai [blog].

Charrel, Marie, 2015, "Quand la France et l'Allemagne mirent la Grèce sous tutelle... en 1898", *Le Monde Économie*, 16 juillet [lemonde.fr].

Goldenberg, Julia et Toussaint, Éric, 2014, "Les fonds vautours sont une avantgarde", entretien, *Pagina 12*, 28 septembre [cadtm.org et pagina12.com.ar].

Gottiniaux, Pierre, 2016, "Puerto Rico en lutte contre la dette et les fonds vautours", 19 mai [cadtm.org].

Hoffstetter, Matthieu, 2015, "La Grèce a déjà fait faillite six fois dans l'histoire", *Bilan*, 20 juin.

Howse, Robert, 2007, "The Concept of Odious Debt in Public International Law", CNUCED-UNCTAD, Discussion papers n° 185, juillet [unctad.org].

Husson, Michel, 2016, "Grèce: les "erreurs" du FMI", septembre [cadtm.org].

Jacquemont, Stéphanie, 2012, "Ces vautours qui veulent la peau de l'Argentine", avril [cadtm.org].

Jorion, Paul, 2013, "Pour et contre la séparation", entretien avec Amandine Cloot, *Financité*, n° 32, décembre.

Khalfan, Ashfaq *et al.*, 2002, "Advancing the Odious Debt Doctrine", Centre for International Sustainable Development Law, document de travail.

King, Jeff, 2007, "Odious Debt: The Terms of Debate", *North Carolina Journal of International Law*, vol. 32, n° 4.

Kremer, Michael et Jayachandran, Seema, 2002, "La dette odieuse", *Finances et Développement*, vol. 39, n° 2, juin, p. 36-39 [Voir aussi: Michael Kremer and Seema Jayachandran, "Odious Debt", Conference on Macroeconomic Policies and Poverty Reduction, avril 2002]. Ladd, William, 1839, "The War between France and Mexico", *The Advocate of Peace (1837-1845)*, vol. 2, n° 15, p. 241-253.

Landon-Lane, John S. et Oosterlinck, Kim, 2006, "Hope Springs Eternal: French Bondholders and the Soviet Repudiation (1915-1919)", *Review of Finance*, vol. 10, n° 4, p. 507-535.

Ludington, Sarah, Gulati, Mitu et Brophy, Alfred L., 2010, "Applied Legal History: Demystifying the Doctrine of Odious Debts", *Theoretical Studies in Law*, vol. 11, n° 1, p. 247-281 [scholarship.law.duke. edu].

Lumina, Cephas, 2009, "Promotion et protection de tous les droits de l'homme, civils, politiques, économiques, sociaux et culturels, y compris le droit au développement", Rapport de l'expert indépendant chargé d'examiner les effets de la dette extérieure et des obligations financières internationales connexes des États sur le plein exercice de tous les droits de l'homme, en particulier des droits économiques, sociaux et culturels, Assemblée générale des Nations unies, Conseil des droits de l'homme [documents.un.org, côte A/HRC/11/10].

Maddison, Angus, *L'économie mondiale: statistiques historiques*, OCDE, Paris, 2003.

Michalowski, Sabine, 2009, "The Doctrine of Odious Debts in International Law", dans Max Mader et André Rothenbühler (éd.), *How to Challenge Illegitimate Debt Theory and Legal Case Studies*, Aktion Finanzplatz Schweiz [asso-sherpa.org].

Nehru, Vikram et Thomas, Mark, 2008, "The Concept of Odious Debt: Some Considerations", Banque mondiale, Policy Research Working Paper n° 4676.

Polak, Émilie, 2014, "Le protectorat britannique en Égypte", *Les Clés du Moyen-Orient*, 10 janvier.

Rajan, Raghuram, 2004, "Odieuse ou insidieuse ?", *Finances et Développement*, vol. 41, n° 4, décembre, p. 54-55.

Reinhardt, Carmen M. et Sbrancia, M. Belen, 2015 [2011], "The Liquidation of Government Debt", *Economic Policy*, vol. 30, n° 82, p. 291-333.

—, et Trebesch, Christoph, 2015, "The Pitfalls of external dependence: Greece, 1829-2015", Brooking Papers on Economic Activity, vol. 2015, n° 2, p. 307-328.

Rocholl, Jörg et Stahmer, Axel, 2016, "Where did the Greek bailout money go ?", European School of Management and Technology, White Paper n° WP-16-02 [esmt.org].

Rolin-Jaequemyns, Gustave, 1869, "Chronique du droit international", *Revue de droit international et de législation comparée*, vol. I.

Ruiz Diaz Balbuena, Hugo, 2008, "La décision souveraine de déclarer la nullité de la dette ou la décision de non-paiement de la dette: un droit de l'État", 7 juillet [cadtm.org].

Sack, Alexander Nahum, 1939, "Les réclamations diplomatiques contre les soviets (1918-1938)", *Revue de droit international et de législation comparée*, p. 301.
Souvarine Boris, "L'abominable vénalité de la presse française", *L'Humanité*, série d'articles publiés quotidiennement du 5 décembre 1923 au 17 janvier 1924, le 19 janvier 1924 et le 29 janvier 1924 [gallica. bnf.fr].
Stengers, Jean, 1988, "Belgique et Russie, 1917-1924: gouvernement et opinion publique", *Revue belge de philologie et d'histoire*, vol. 66, n° 2, p. 296-328 [persee.fr].
Stoskopf, Nicolas, 1998, "Alphonse Pinard et la révolution bancaire du Second Empire", *Histoire, Économie et Société*, vol. 17, n° 2, p. 299-317 [persee.fr].
Toussaint, Éric, 2014, "Comment lutter contre les fonds vautours et l'impérialisme financier ?", Discours prononcé lors du séminaire international "Alternatives à l'impérialisme financier et aux fonds vautours" qui s'est tenu à Caracas (Venezuela) le 12 août [cadtm. org].
—, 2016, "La dette odieuse selon Alexandre Sack et selon le CADTM", novembre [cadtm.org].
—, 2017, "Lénine et Trotsky face à la bureaucratie. Révolution russe et société de transition", 21 janvier [europe-solidaire. org].
Ugarteche, Oscar, 2007, "Genealogía de la arquitectura financiera internacional. 1850-2000", thèse de doctorat en philosophie, université de Bergen.
Vivien, Renaud, 2014, "Un vautour peut en cacher d'autres", *Le Soir*, 23 juin [cadtm.org].
Vogüé, Eugène-Melchior de, 1898, "Livres jaunes", *Le Figaro*, 2 mai. Zachariä von Lingenthal, Karl Salomo, 1830, "Über das Schuldenwesen der Staaten des heutigen Europa", *Jahrbüchern der Geschichte und Staatskunde*, Leipzig.

Kurumlar ve Örgütler

Banque mondiale, 2008, "Problèmes conceptuels et opérationnels de la responsabilité des prêteurs au niveau de la dette souveraine", rapport sur la table ronde qui s'est tenue le 14 avril 2008 à Washington [go.worldbank. org/IBJ8QF3D90].
Commission d'audit intégral du crédit public de l'Équateur, 2008, "Final Report of the Integral Auditing of the Ecuadorian Debt", novembre [disponible également en espagnol, auditoriadeuda. org.ec].

Commission pour la vérité sur la dette grecque, 2015a, *La vérité sur la dette grecque*, Les Liens qui libèrent [Rapport préliminaire de la Commission pour la vérité sur la dette publique grecque, juillet, cadtm. org].

—, 2015b, "Analyse de la légalité du mémorandum d'août 2015 et de l'accord de prêt en droit grec et international", octobre [cadtm.org].

Comité pour l'abolition des dettes illégitimes (CADTM), 2008a, "La position du CADTM Belgique sur la doctrine de la dette odieuse et sa stratégie juridique pour l'annulation de la dette", juin [cadtm.org].

—, 2008b, "Dette illégitime: l'actualité de la dette odieuse. Position du CADTM", août [cadtm.org].

—, 2006, "Le CADTM salue l'initiative de la Norvège sur la dette et demande à tous les créanciers d'aller encore plus loin", 12 octobre [cadtm.org].

Ministère des Affaires étrangères, 1898a, *Affaires d'Orient: négociations pour la paix, traité grécoturc: maidécembre 1897*, Imprimerie nationale [gallica.bnf.fr].

—, 1898b, *Arrangement financier avec la Grèce, travaux de la Commission internationale chargée de la préparation du projet*, Imprimerie nationale, p. 33 [gallica.bnf.fr].

Ministère de la Guerre, 1898, *L'expédition militaire en Tunisie. 1881-1882*, éditeur militaire Henri-Charles Lavauzelle, p. 10 et suiv. [gallica.bnf.fr].

Nations unies, 1978, Annuaire de la Commission du droit international 1977, vol. II, Ire partie.

—, 1980, Annuaire de la Commission du droit international 1979, vol. II, Ire partie.

New Economics Foundation, 2006, "Odious Lending. Debt Relief as if Moral Mattered", rapport [neweconomics.org].

Sénat, 1997, Comptes rendus des débats, "Accords relatifs au règlement définitif des créances entre la France et la Russie antrérieures au 9 mai 1945", séance du 10 décembre [senat.fr/seances].

Société des Nations, 1922, *Les Documents de la conférence de Gênes*, Libreria di scienze e lettere [archive.org].

Dizin

A
Akdeniz 66, 89, 101, 107, 167, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208
Alman İmparatorluğu 121, 128, 167, 168, 169, 171, 173, 181, 188, 206
Almanya 4, 9, 10, 12, 54, 69, 70, 71, 74, 75, 77, 78, 82, 89, 107, 115, 128, 131, 133, 137, 142, 148, 152, 156, 159, 167, 168, 169, 171, 174, 175, 176, 177, 183, 184, 185, 188, 189, 195, 196, 205, 206, 207
Avusturya-Macaristan 21, 28, 45, 74, 75, 168
Ayala Planı (1911) 151

B
Banque de Paris et des Pays-Bas 51, 55, 179
Bardo Antlaşması (1881) 109, 204
Birleşik Devletler 21, 27, 39, 42, 44, 45, 50, 51, 52, 53, 55, 73, 81, 82, 115, 119, 121, 123, 125, 126, 127, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 159, 160, 161, 162, 168, 171, 174, 176, 177, 183, 191, 192, 193, 196, 197, 198, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208
Birleşik Krallık 57, 59, 61, 63, 73, 80, 84, 87, 88, 89, 90, 133, 169, 184, 196, 197, 199, 202, 203, 204
Brest-Litovsk Antlaşması (1918) 188, 206
Brezilya 12, 13, 14, 25, 26, 27, 32, 51, 123, 133, 160, 203, 207

C
Cenova Konferansı (1922) 182, 183, 185, 188, 195, 196, 198
Çin 9, 10, 12, 13, 18, 26, 85, 109, 133, 197, 201, 203, 207
Comptoir d'escompte de Paris 99

D
Drago Doktrini (1902) 148

E
Emperyalizm 70
Estonya 177, 178

F
Fransa 1, 5, 9, 10, 12, 17, 20, 21, 28, 32, 33, 36, 37, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 49, 51, 59, 60, 61, 63, 66, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 79, 80, 81, 82, 84, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 113, 115, 119, 121, 122, 135, 137, 138, 142, 143, 156, 159, 166, 167, 168, 169, 171, 173, 176, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 188, 190, 191, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 202, 203, 204, 207

H
Hayrettin 106

I
İç Savaş (ABD) 4, 44, 45, 86, 93, 136, 184, 193, 197, 198, 206
İç Savaş (Rusya) 4, 44, 45, 86, 93, 136, 184, 193, 197, 198, 206
IMF 11, 66, 78, 110, 111, 126, 129, 130, 141, 142, 199
İran 133, 173, 177, 178, 196, 208
İtalya 9, 10, 13, 74, 75, 82, 96, 103, 142, 148, 159, 168, 183, 197, 205, 207

J
Japonya 10, 84, 163, 168, 173, 179, 180, 183, 197
JP Morgan (banka) 50, 55, 73, 156, 157, 160
jus cogens 131

K
Kamu Borcu Sandığı (Mısır) 88, 90
Kıbrıs 18, 89, 107, 141, 147
Kolombiya 19, 21, 22, 25, 27, 30, 31, 148, 205
Kosta Rika 7, 70, 133, 138, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 161, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208
Küba 7, 12, 14, 32, 127, 133, 138, 139, 140, 141, 145, 148, 149, 159, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208

L
Lahey Konvansiyonu (1907) 115, 119
Letonya 82, 177, 178, 207
Litvanya 177, 178

M
Meksika 4, 5, 6, 7, 11, 12, 14, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 99, 101, 133, 134, 137, 140, 143, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208
Milletler Cemiyeti (SDN) 81, 113, 128, 171, 187, 191, 206
Mısır 4, 5, 6, 7, 9, 10, 13, 25, 45, 54, 79, 80, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 98, 101, 107, 133, 147, 187, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208
Monroe Doktrini (1823) 21, 146
Monroe Doktrinine Roosevelt Sonucu 148

N
Nominal değer 11

O
Oppenheim 44, 86, 98, 99
Osmanlı İmparatorluğu 4, 9, 10, 13, 56, 59, 66, 70, 71, 72, 74, 75, 77, 78, 80, 84, 85, 87, 88, 89, 92, 96, 98, 167, 168, 169, 187, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208
Osmanlı Kamu Borcu İdaresi 88
Otto 59, 60, 61, 63, 67, 69, 76, 89, 107, 202

P
Paris Antlaşması (1898) 205
Paris Kulübü 12
Peru 14, 19, 21, 22, 27, 31, 70, 88, 131, 133, 137, 138
Polonya 121, 128, 133, 134, 165, 173, 177, 178, 182, 186, 189, 195, 196
Porfiriat 151, 156, 159
Portekiz 7, 13, 18, 27, 32, 66, 74, 123, 132, 133, 134, 135, 141, 147, 201, 202, 204
Porto Riko 13, 18, 32, 145, 148

R
Rapallo Antlaşması (1922) 7, 188, 189, 206
Rothschild 22, 59, 73, 85, 94, 99
Rus İmparatorluğu 10, 121, 134, 163, 166, 167, 168, 169, 173, 177, 178, 179, 181, 195
Rusya 7, 9, 13, 21, 28, 59, 60, 63, 66, 72, 73, 74, 75, 85, 93, 133, 155, 162, 164, 166, 167, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208

S
Serbest ticaret 106
Sovyet 4, 118, 134, 162, 163, 166, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 201, 206
Süveyş Kanalı 87, 89, 90, 101, 207

T
Tiksindirici borç 65, 111, 129, 132
Tunus 5, 6, 7, 9, 72, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 146, 147, 187, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 219
Türkiye 4, 81, 133, 177, 179, 196, 206
U-V
Ukrayna 18, 173, 177, 178
Venezuela 12, 13, 19, 22, 29, 32, 137, 148, 205, 210, 215

Y
Yunanistan 13, 18, 22, 36, 56-70, 72-84, 88, 113, 130, 141, 142, 146, 147, 173, 187, 197, 201-208

Aynı Yazardan

Eric Toussaint'in Fransızcada Yayınlanmış Çalışmaları

Généalogie du CADTM et des politiques anti-dette, avec Benjamin Le- moine, CADTM (2017)

Bancocratie, édition ADEN, Bruxelles, 455 pages (2014)

Procès d'un homme exemplaire, édition Al Dante, Marseille, 93 pages (2013)

AAA. Audit. Annulation. Autre politique, avec Damien Millet, Seuil, Paris, 180 pages (2012)

La dette ou la vie, avec Damien Millet, édition ADEN, Bruxelles, 384 pages (2011)

La crise, quelles crises ?, avec Damien Millet, édition ADEN, Bruxelles, 285 pages (2010)

Un coup d'oeil dans le rétroviseur, l'idéologie néolibérale des origines jusqu'à aujourd'hui, éditions du Cerisier, Cuesmes-Mons, 95 pages (2010)

60 questions 60 réponses sur la dette, le FMI et la Banque mondiale, avec Damien Millet, édition Syllepse, Paris (2008)

Banque du Sud et nouvelle crise internationale, alternatives et résistances au capitalisme néolibéral, édition Syllepse, Paris, 207 pages (2008)

Banque mondiale: le Coup d'Etat permanent. L'Agenda caché du Consensus de Washington, édition Syllepse, Paris, 310 pages (2006)

Les Tsunamis de la dette, avec Damien Millet, édition Syllepse, Paris, 187 pages (2005)

La Finance contre les peuples. La Bourse ou la vie, édition Syllepse, Paris, 638 pages (2004)

50 questions 50 réponses sur la dette, le FMI et la Banque mondiale, avec Damien Millet, édition Syllepse, 262 pages (2002)

Sortir de l'impasse. Dette et ajustement, avec Arnaud Zacharie, édition Syl- lepse, Paris, 222 pages (2002)

Cuba: le pas suspendu de la révolution, avec Yannick Bovy,

Editions du Cerisier, Cuesmes-Mons, 396 pages (2001)

Afrique: abolir la dette pour libérer le développement, avec Arnaud Zacha- rie, édition Syllepse, Paris, 272 pages (2001)

Le Bateau ivre de la mondialisation, avec Arnaud Zacharie, édition Syl- lepse, Paris, 264 pages (2000)

La Bourse ou la vie, édition Luc Pire, Liège-Paris-Genève, 396 pages (1998)

Eric Toussaint'in Kolektif Çalışmalara Katkıları

CADTM, *Les Autres Voix de la Planète*, Dettes privées illégitimes, Revue (2017)

L'État du Monde 2017. Qui gouverne le monde ? ouvrage collectif, éditions La Découverte, Paris (2016)

CADTM, *Les Autres Voix de la Planète*, Dette: Restructuration=Solution ?, Revue (2015)

Marie-Laure Coulmin (sous la direction de), *Les Grecs contre l'austérité. Il était une fois la crise de la dette*, éditions Le Temps des Cerises, Paris, 2015

Commission pour la Vérité sur la dette grecque (sous la coordination scientifique d'Éric Toussaint), *La vérité sur la dette grecque*, éditions Les Liens qui Libèrent, Paris (2015)

CETIM, CADTM, *Audit citoyen de la dette publique. Expériences et mé- thodes*, Genève (2015)

Le Monde diplomatique, *Manuel d'histoire critique*, Paris (2014)

Le Monde diplomatique, *L'Atlas 2012. Mondes émergents*, Paris (2012)

Attac, *Le piège de la dette publique. Comment s'en sortir*, édition Les Liens qui Libèrent, (2011)

Lucas Catherine, *Promenade au Congo: petit guide anticolonial de Bel- gique*, coédition Aden-CADTM, Bruxelles-Liège, (2010)

Le Monde diplomatique, *L'Atlas 2009. Un monde à l'envers*, Paris (2009) CADTM, *Les Crimes de la dette*, coédition CADTM-Syllepse (2007)

CADTM, *A qui profitent toutes les richesses du peuple congolais ? Pour un audit de la dette congolaise*, CADTM, Liège (2007)

L'Autre campagne, 80 propositions à débattre d'urgence, éditions La Décou- verte, Paris (2007)

Attac, *Voix rebelles du monde*, HB éditions, Forcalquier (2007)

Attac, *Le développement a-t-il un avenir?* éditions Mille et une nuits, Fayard, Paris, (2004)

Michel Husson, Isaac Joshua, Eric Toussaint, Michel Zerba-

to, *Crises structurelles et financières du capitalisme au 20e siècle*, éditions Syllepse, Paris (2002)

Attac, *Une Autre Europe pour une Autre Mondialisation*, coédition AT- TAC-Luc Pire (2001)

Attac, *Pour une Mondialisation à finalité humaine*, coédition ATTAC- Syllepse-Vista (2002)

Attac, *FMI: les peuples entrent en résistance*, coédition CADTM-Syllepse- Cetim (2000)

Attac, *Contre la dictature des marchés*, aux éditions Syllepse (1999) CADTM, *Du Nord au Sud: L'endettement dans tous ses Etats*, CADTM,

Bruxelles (1998)

Ülkeler arasındaki ekonomik farklar var olmaya devam ettiği sürece borç, bu ülkeler arasındaki eşitsizliği devam ettirmek için güçlü bir araç olmuştur. Kutsal, değişmez ve ebediyen birbirine bağlayıcı kabul edilen bu sistem, sömürgecilik sonrası dünyada, emperyalist güçlerin Küresel Güney ülkerini boyunduruk altına alma yöntemi haline gelmiştir. Bu önemli eserde ekonomist Éric Toussaint, devlet borçlarının reddedilmesi yoluyla borç sisteminin radikal bir şekilde tersine çevrilmesi gerektiğini savunuyor.

> Yazar, kamu borçlarının izini sabırla sürerken ulusların olaylarla dolu tarihine, aralarındaki karmaşık ilişkilere ve hepsinden önemlisi bunların altında yatan mantığa yeni bir ışık tutuyor. Kuzey-Güney ilişkileri kapitalist sistemle, onun gelişmek, yayılmak ve tahakküm altına almaktaki kararlılığıyla tözdeş (*consubstantial*) bir süreci örneklendiriyor.
>
> Patrick Saurin

KDV'den muaftır.
AYRINTI • TARİH
ISBN: 978-605-314-605-6
9 786053 146056